

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા નં. ૪૦ 卐 સં. ૧૯૮૯ વર્ષ ૧૧ મું.

શ્રી મહાવીર—

જ્ઞાને

લેખક

શા. મણીલાલ ન્યાલચંદ

અકાશક

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા—પાલીતાણા.

વીર સંવત ૨૪૫૯

વિક્રમ સં. ૧૯૮૯

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રકાશક:—

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા

પાલીતાણા

(કાઠીયાવાડ).

કોષપણુ જાતનાં જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો શાળાઓમાં ચાલતાં
ધાર્મિક અભ્યાસનાં અને સ્તવન સંગ્રહનાં પુસ્તકો—તેમજ
જૈનેતર ઇતિહાસીક અવનવું સાહિત્ય મેળવવા લખો:—
જૈન સસ્તી વાંચનમાળા—પાલીતાણા. (કાઠીયાવાડ.)

પ્રકાશકે—સર્વહક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

ભાવનગર

ધી આનંદ પ્રી. પ્રેસમાં

શેઠ દેવચંદ દામજીએ

છાપ્યું.

સમર્પણ.

સ્વ૦ બેન સુરજ બેન,

તમારા જેવાં ભદ્રિક-સરલ સ્વભાવી ધર્મશ્રદ્ધાળુ,
વયોવૃદ્ધ માતૃ તુલ્ય બેનને આપના સુપુત્ર શેઠ
મગનલાલ ઠાકરસીની સહાનુભૂતિથી આ પુસ્તક અર્પણ
કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં આ પુસ્તક આપને સમર્પી
આનંદિત થાઉં છું અને આપના આત્માની પરમ
શાંતિ ઇચ્છું છું.

પ્રકાશક,

આભાર.

અમદાવાદનિવાસી શેઠ મગનલાલ ઠાકરશી (ગુસા પટેલની પોળવાળા) ભાઈએ તેમનાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રી સુરજ બેનની યાદગીરી નિમિત્તે આ પુસ્તકની ખસો નકલના પ્રથમથી ગ્રાહક થઈ મારા કાર્યને સહાનુભૂતિ આપી છે તે માટે તેઓશ્રીનો આભારી છું.

વાચક ગૃહસ્થો તેમનું અનુકરણ કરી સાહિત્ય પ્રચાર સાથે અમારા કાર્યનાં સહાયક થશે તેમ ઇચ્છું છું.

લી. અચરતલાલ.

સ્વં શ્રી સુરજબહેનનું
જીવન-સ્મરણ.

આર્યસન્નારીઓના હૃદયમાં સ્વામીભક્તિ અને
ધર્મપ્રેમની રસજ્યોત સદાયે જ્વલત રહે છે. એ દીવડો
કાળના ગમે તેવા ઝપાટા આવે છતાંયે યુગાતો નથી.
અમદાવાદના જાણીતા સ્વં શેઠ ઠાકરશી પુંજશાના
ધર્મપત્ની બહેન સુરજબેનના જીવનમાં સ્વામીભક્તિ
અને ધર્મપ્રેમની જ્યોત સારી હતી. એ જ્યોતના ઉજ્જવળ
પ્રકાશે તેઓશ્રીના સારાયે કુટુંબમાં સુંદર પ્રતિભા પાથરી
હતી. સુરજ બહેનનો સ્વભાવ અતિ માયાળુ હતો.
તેમના સ્નેહાળ સ્વભાવની છાયામાં સહુને આશ્વાસન
મળતું. નિર્દોષ હૃદય અને નિખાલસ ભાવનાનું વહેતું

ઝરણુ હતું આ સુયોગથી સુરજબહેન પાસે સહુ પોત
પોતાના સુખદુઃખની વાત ઠાલવતા અને સુરજબહેન
સહુને મીઠું આશ્વાસન આપતાં.

આવી રીતે સુરજબહેનનો ગૃહસંસાર સ્નેહભક્તિની
સૌરભવટે છલકાતો હતો અને ધર્મભાવનાના અમૃત તો
સુરજબહેનને શબ્દે શબ્દે ઢળતાં તેમની ધર્મભક્તિ
પ્રત્યે સહુને સન્માન હતું. સં. ૧૯૬૬ ના કાર્તિક વદિ
૧૦ ના દિવસે સુરજબહેન અવસાન પામ્યા.

સ્વ૦ સુરજબહેનના સંસ્કારી જીવને તેમના કુટુંબ
ઉપર સારી પ્રતિભા પાડી હતી. આવાં સ્ત્રી-સ્ત્રનોનાં
સંભારણું સ્વભાવિક સૌને રહી જાય છે.

પ્રકાશક.

શ્રી મહાવીર અને શ્રેણિક

પ્રકરણ ૧ લું.

અપમાન.

વિશાળા નગરીના રાજમાર્ગ તરફ એક તાપસી મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર ફરતી ચાલી જાય છે. કઈક વિચાર આવતાં ક્ષણમાં તેણી સ્તબ્ધ થઈ જાય છે, ક્ષણમાં અરહુ-પરહુ જોતી વિશાળાની મોટી મોટી ધમારતો જોવામાં લીન થાય છે. આવી વિચિત્ર ચેષ્ટાથી લોકો ‘શું’ આ ગાંડી હુશે ?’ વગેરે અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્ક ફેરતા હતા; જ્યારે તાપસી તેમની ચેષ્ટાઓ (તર્કવિતર્ક) તરફ ધ્યાન નહીં આપતાં પોતાના જ વિચારમાં એકચિત્ત હતી. “ આહા !

એટલે કુમારીઓને હું શૈવ બનાવી મારી ભક્ત બનાવું તો કેવું ? એ રાજકુમારીઓ મારી સેવા કરે તો હું પણ જગતમાં પૂજનિક થાઉં, માટે ગમે તે રીતે એટલે કુમારીઓને મારે શૈવ ધર્મનો બોધ તો આપવો જોઈએ; તો જ મારા ધર્મનું માહાત્મ્ય વધે, મારું પણ માન-સન્માન થાય.” ઇત્યાદિ વિચાર કરતી તાપસી રાજદ્વારે આવી પહોંચી. પહેરગીરોને આશીર્વાદ દેવાથી, તેમને વૈરાગ્યનાં બે વચન કહેવાથી રાજદ્વારમાં જવાનો માર્ગ તાપસીને માટે ખુલ્લો થઈ ગયો.

પહેરગીરોની અનુમતિથી તાપસી રાજગઢનું અવલોકન કરતી એટલે કુમારીઓની પાસે આવી, તેમને આશીર્વાદ આપી સામે ઉભી રહી. દાસીઓએ આસન લાવી આપ્યું, તે ઉપર તાપસી બેઠી. એટલે રાજકુમારીઓ અને દાસીઓ તેની સામે આસનો પડેલાં હતાં તે ઉપર બેઠી. “ ક્યાંથી આવો છો ? આપના આગમનનો હેતુ શો છે ? ” એટલે રાજકુમારી સુજેષ્ઠાએ પૂછ્યું.

રાજકુમારી સુજેષ્ઠાનો પ્રશ્ન સાંભળી, શરીરનાં રોમરસ્ય વિકસાવતી તાપસી બોલી “ બહેન ! અમારા જેવા ત્યાગી, વૈરાગી અને પ્રભુભક્તિમાં જ લીન રહેનારા સંતજનોનો અહીંયાં આવવાનો બીજો તો શું હેતુ હોય ? ”

“ તો શું આપને કંઈ જોઈએ છે ? આપને જે અભિષ્ઠ હોય તે કહો. આપને સંતોષવામાં આવશે, કારણ કે દાન દેવું એ તો મૃદસ્થજનોનું ભૂપણ કહેવાય ! ” સુજેષ્ઠા બોલી.

“ રાજકુમારી ! તારું કહેવું ઠીક છે, છતાં અત્યારે તો તમારી પાસે એક મહત્વના કાર્યપ્રસંગે હું આવી છું. ”
કંઈક મૂઠું હાસ્ય કરતી તાપસી બોલી.

“ અને તે મહત્વનું કાર્ય ? ” એણે કહ્યું કે જે સુજ્ઞાની નાની જ્ઞેન હતી તે બોલી.

“ તમારી સાથે ધર્મચર્યા કરવાનું ! ”

“ એમ..... ” સુજ્ઞા બોલી.

“ જ્ઞેન ! જગત બધું જમણામાં બૂલું ભમે છે. કોઈ માથું મુંડાવે છે તો કોઈ લોચ કરે છે; કોઈ જટા વધારે છે તો કોઈ સ્નાનક્રિયાથી રહિત મેલાધેલાપણામાં જ ધર્મ માને છે. આવી બાદ્ય અનેક પ્રકારની ક્રિયામાં તને શું ધર્મ લાગે છે જ્ઞેન ? ” તાપસીએ મંગલાચરણ કરતાં ધર્મચર્યાની શરૂઆત કરી.

“ ત્યારે તમે શેમાં ધર્મ માનો છો ? ” ઈકનીયશા રાજકુમારી એણે પૂછ્યું.

“ સાંભળો ! ધર્મ તો શૌચમૂલ્ય તે જ કહેવાય. સ્નાન એ જ ધર્મ છે. સ્નાન કરવાથી જેમ શરીરની શુદ્ધિ થાય તેમ આત્માની પણ શુદ્ધિ થાય; માટે જ શાસ્ત્રકારોએ ગંગા, ગોમતી, રેવાણ, સરસ્વતી વગેરેના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. એ પવિત્ર જળના સ્પર્શથી આપણું

પાપકર્મ નાશ પામે છે ને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય બંધાય છે. તમે પણ શૌચમૂલ આવો ઉત્તમ કર્મ છોડીને શા માટે આડે માર્ગે દોરાયા છો ? તમે પણ વિદુષી છો, સમજી શકો તેમ છો, જરા તો વિચારો ! ”

“ એકલા સ્નાનથી જ આત્મશુદ્ધિ થાય એ તો અસંભવિત છે. સ્નાનથી પાપનો નાશ અને મોક્ષ મળે છે એમ શું તમે માનો છો ? ” સુજેષા બોલી.

“ બેશક ! એમાં તમને શું શક લાગે છે. સ્નાન એ જ મોક્ષનું કારણ છે. પાપીઓએ પણ ગંગાજી જેવા પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરીને મુક્તિ મેળવી છે તો આપણા જેવા પાવત્ર જનોનો મોક્ષ એ તો નિઃસંદેહ છે. ”

“ એ જ તમારી ભયંકર ભૂલ છે. સ્નાનથી જ જો મોક્ષ થતો હોય તો ગંગાજીમાં માછલાં વગેરે અનેક જળચર પ્રાણીઓ રાતદિવસ સ્નાન કરી રહ્યાં છે. કહો, તેમની મુક્તિ કેમ થતી નથી ? ”

સુજેષાનો પ્રશ્ન સાંભળી તાપસી સ્થંભી બધ. શું જવાબ આપવો તે માટે વિચારમાં પડી, પણ વળી સ્ત્રીની તાત્કાલિક યુદ્ધિએ તેને તત્કાળ સુજેષાના મનનું સમાધાન કરવા માંડ્યું. “ જહેન ! એ જળચર જીવોની વાત જૂદી છે ને આપણી વાત જૂદી છે. તેમાંય એમનો મોક્ષ નહીં જ થતો હોય તે માટે આપણી પાસે કાંઈ પ્રમાણ છે ? ગંગા, ગોમતીમાં સ્નાન, એ તો પવિત્ર કહેવાય. એમનાં નામમાત્ર

અહુણ કરવાથી શુદ્ધ થવાય તો પછી એમાં સ્નાન કરવાથી તો અવશ્ય આપણાં પાતક નાશ થાય જ. ”

“ અરે બાઈ ! આ તમે શું બોલે બાવ છે. જો એમજ સ્નાન કરવાથી પાતક દૂર થતું હોય તો કડવી તુંબડીને લાખ પાર સ્નાન કરાવી શુદ્ધ કરો. અવશ્ય એની કડવાશ દૂર થશે કેમ ખરૂંને ? કોલસાને ફેડવાર ગંગાના જળમાં ધોવાથી કાળાશ બાય ખરી કે ? અરે જો સ્નાનથી જ મુક્તિ મળતી હોય તો તમે બાણુવા છતાં પ્રતિદિવસ જળમાં કેમ પડી રહેતાં નથી ? ”

મુજેષાનાં વચન સાંભળી તાપસી વિચારમાં પડી. શું જવાબ આપવો તે માટે તે અકળાવા લાગી. “ અરે ! આ તો બકરી કાઢતાં ઉંટ ધૂસી ગયું. હવે શું થાય. ”

તાપસીને વિચારમાં પડેલી જોઇ મુજેષા બોલી “ બાઈ ! ખચીત તું જ ભૂલી છે. શાસ્ત્રમાં શુદ્ધિ પાંચ પ્રકારે કહી છે તેની તને ખબર છે ? ”

“ પાંચ પ્રકારની ! કયી ? કયી ? ”

“ પ્રથમ દયાશુદ્ધિ, બીજી સત્યવચનશુદ્ધિ, ત્રીજી તપ-શુદ્ધિ, ચોથી ઈન્દ્રિયદમનશુદ્ધિ અને છેલ્લી-પાંચમી જલશુદ્ધિ કહેલી છે. પ્રથમની ચાર શુદ્ધિ વગર એકલી જળશુદ્ધિ તો નકામી છે. સમજી ? આ ચાર શુદ્ધિરૂપ ધર્મ જીનેશ્વર ભગવંતે કહેલો છે અને જળશુદ્ધિ તો પાંચમી કહી છે. છતાં તું વસ્તુતત્વ સમજ્યા વગર લોકોને ખોટો ઉપદેશ

કેમ કરે છે ? એવા ખોટા ઉપદેશથી લોખા લોકોને ભરમાવી તું આઠ માર્ગે ઉતારે છે જેથી, તું પણ ભવસાગરમાં ડૂબે છે ને બીજાઓને પણ ડૂબાવે છે. ”

સુજ્ઞાનાં વચન સાંભળી તાપસી નિરૂત્તર થઈ ગઈ. એને નિરૂત્તર થયેલી સમજી દાસીઓ પરસ્પર તાલી દઈ દસી પડી. રાજકુમારીનો વિજય થયેલો માની દાસીઓ તાપસીની મશ્કરી કરવા લાગી. “ જોને બિચારી ઉપદેશ કરવા આવી છે તે ? ”

“ એ તો આપણી રાજકુમારીઓને ચેલી કરવા આવી છે—પોતાનો ધર્મ સંભળાવા આવી છે. ” વળી બીજી એક દાસી બોલી.

“ અરે ! એને બહાર કાઢો, બહાર કાઢો ! ” ત્રીજી બોલી.

દાસીઓએ એની ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરવા માંડી. “ ઉઠ ! ઉઠ ! બાઈ ! હવે ક્યાં લગી અફો જમાવવો છે ? ”

તાપસી એક તો વાદમાં પોતે હારી ગઈ ને ઉપરથી અપમાન ! જડભરત જેવી બનેલી ગરીબ બિચારી તાપસી એટલી બધી સુંઝાઈ ગઈ કે શું કરવું અને શું નહીં તેની જોને બબર પડી નહીં.

દાસીઓએ તાપસીને ગળચીમાંથી પકડીને રાજગઢની બહાર કાઢી મૂકી.

પ્રકરણ ૨ જી.

બદલો.

અપમાનની ધૂનમાં વ્યથ થયેલી તાપસી મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર કરતી વિશાળા નગરની બહાર આવી. નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં એક મોટા વડલાના વૃક્ષ નીચે બેસી વિચારમાં પડી “ હવે મારે શું કરવું ? એ રાજકુમારી વિદુષી છતાં દાસીઓએ મારું અપમાન કયું તે જોઈ રહી. શા માટે એણે દાસીઓને ન અટકાવી ? એ ગર્વિષ્ઠ રાજકુમારીને શિક્ષા તો કરવી જોઈએ. હું એક ગરીબ બિશુક્રી, એનું શું અપ્રિય કરું ? છતાં મારે કંઈક તો કરવું જોઈએ. ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ વેરનો બદલો સારી રીતે લઈ શકે છે. ગરીબ ગણાતા ભરવાડ પાસે એક રંક ભીખારી બ્રાહ્મણે છ ખંડપતિ બ્રહ્મદત્ત ચક્રીની આંખો શું નથી ફોડાવી ? જરાકુમારના એક બાણમાત્રથી વાસુદેવ, શ્રીહરિના પ્રાણ નથી ગયા ? હું પણ ખરી કે એને કષ્ટમાં સપડાવ્યે જ છૂટકો.

મારે એને ક્યા કષ્ટમાં નાખવી ? હા, બરાબર ! એને શોકયોના કષ્ટમાં નાખુ, કારણ કે જગતમાં સ્ત્રીઓને શોકયોનું સાલ બહુ જ જખડું હોય છે. સ્ત્રીઓને એના જેવું બીજું દુઃખ કયું હોય ? એ સુંદરીનું સ્વરૂપ છબીમાં આજેખી મારી ચિત્રકળા સાર્થક કરે. એ ચિત્ર મગધરાજ ઔણિક નરપતિને ભેટ ધરે. એને સુજેષ્ઠા સાથે પાણિગ્રહણ કરવા લલચાવું ! ”

તાપસીએ સુનેષાને કષ્ટમાં પાડવાનો નિશ્ચય કરી સુનેષાનું રૂપ ચિત્રપટ ઉપર ચિતર્યું. એ સુંદર ચિત્રપટ તૈયાર કરી તાપસીએ પોતાની કળા સાથેંક કરી. કઈ બૂલ તો નથીને ? આરિકપણે તેણે એ ચિત્રપટનું અવલોકન કર્યું. “ વાહ ! શું સુંદર સ્વરૂપ ! હું સ્ત્રી છતાં આ સ્વરૂપથી આકર્ષાઉં તો સ્ત્રીઓના સૌંદર્યના લાલચુ શ્રેણિક નરપતિની તો વાત જ શી ? બસ હવે ભગવંતનું સ્મરણ કરી જવા દે રાજગૃહીને માર્ગે. ”

તાપસી ચિત્રપટ લઈને રાજગૃહીમાં શ્રેણિકન રપતિની સભામાં આવી. પેલું ચિત્રપટ એણે શ્રેણિક નરપતિને જોવાને આપ્યું. ચિત્રપટનું સૌંદર્ય નિરખતાં શ્રેણિક ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ ગયો. “ અરે ! આ તે દેવી કે માનુષી ? વિદ્યાધર કન્યા કે પાતાલ લોકની નાગકન્યા ? આવું ભુવન મોહનીય સૌંદર્ય શું જગતમાં હશે ? કે ક્ષત ચિત્તને આનંદ આપવા ચિત્ર-કારોએ જ આ કલ્પનાથી ઉપજાવી કાઢ્યું હશે ? ” શ્રેણિક એ ચિત્રપટ જોતામાં લીન થઈ ગયો.

“ મહારાજ ! આપ એકાગ્રપણે શું જુઓ છો ? શું વિચાર કરો છો ? ” તાપસી બોલી.

“ આ ચિત્રપટ તું ક્યાંથી લાવી ? આ સ્વરૂપ સત્ય છે વા અસત્ય ? જગતમાં શું આવું સૌંદર્ય હશે ? કહે તો ખરી આ તે માનુષી છે કે કોઈ વિદ્યાધરી કે કિન્નરી ? ”

“ રાજા ! એ તો વિદ્યાધરીએ નથી ને કિન્નરી પણ નથી. એ તો એક માનુષી છે, આપને યોગ્ય આ એક રાજકન્યા છે. ”

“ આ રાજકુમારી છે ? કહે, કહે, આ બાળા કોની કુમારી છે ? શું ખરેખર તે આ પ્રમાણે જ સૌંદર્યવતી છે કે મનને આનંદ આપવાને તે છબીમાં એને અધિક સૌંદર્યવતી બનાવી છે ? ”

“ મગધરાજ ! આ બાળાનું જેવું સૌંદર્ય છે તેવું આજેખવાની તો મારામાં સંપૂર્ણ શક્તિ નથી, છતાં મારી શક્તિ અનુસારે મેં એનું સ્વરૂપ આજેખ્યું છે. આ બાળા વિશાળાપતિ એટક નરપતિની કુંવરી છે. રૂપ અને ગુણ-સંપન્ન એ રાજકુંવરી છે. ”

“ શું તે હજી કુમારી છે કે ? ” રાજાએ વિશિષ્ટ-ભાવથી પૂછ્યું.

“ હા, મહારાજ ! તેથી જ કહું છું કે આપને એ યોગ્ય છે. સંસારમાં વિષયલોગવડે મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા કરવા ઇચ્છતા હો તો આ બાળાનું પાણિગ્રહણ કરી માનવ-ભવ સફળ કરો. અન્યથા તો એના વગર તમારી મગધની રાજલક્ષ્મી અને અન્તઃપુર સર્વે નકાસું છે. ”

તાપસીએ શ્રેણિક મહારાજનું મન એટક રાજકુમારી તરફ આકર્ષ્યું. શ્રેણિક મહારાજે તાપસીને ભેટ સોગાદથી સંતોષી વિદાય કરી. તાપસી પોતાના વેરનો બહલો એ

પ્રમાણે ચૂકવી. શ્રેણિક નરપતિને આશીર્વાદ આપી પોતાના આશ્રમે ચાલી ગઈ. બીજી તરફ શ્રેણિક નરપતિએ પોતાના એક વાચાળ હૂતને વિશાળા તરફ એટક નરપતિના દરબારમાં મોકલ્યો.

વિશાળાનગરીના વિશાળ રાજગઢમાં સિંહાસનારૂઢ થયેલા એટક મહારાજની રાજસભામાં આવીને શ્રેણિક મહારાજનો હૂત નમ્યો. “મહારાજ ! અમારા મુગધરાજ મહારાજ શ્રેણિક આપની રાજકુમારી સુગંધાની માગણી કરે છે. કન્યાધન, એ તો આપ સારી રોતે જાણો છો કે આખરે પરાયુ છે, તો અમારા સ્વામીને કન્યા આપવાથી આપની શોભામાં વધારો થશે. સુવર્ણમાં સુગંધ મળશે. ”

હૂતનાં વચન સાંભળી એટક મહારાજ બ્રહ્મટિ ચઢાવતાં બોલ્યા, “રે વાચાળ ! તું બોલવામાં ચાલાક જણાય છે પણ તારો સ્વામી પોતાની જાતને ભૂલી જાય છે. કાગની કોટમાં મોતીની શોભા હોઈ શકે જ નહિ. પોતે વાહીકુળનો થઈ હૈહયવંશની કન્યા યાચતાં શરમાતો નથી; અથવા તો બિખારીઓને બિક્ષાની યાચના કરતાં લજ્જા ક્યાંથી હોય ? ”

“આપ મહારાજ એવા શબ્દો બોલો એ તો અચુક કહેવાય. કન્યાની યાચના કરવાથી કાંઈ બિખારીપણ આવી જતું નથી. મોટા માણસો ઇચ્છિત વસ્તુઓ મેળવવા પ્રયત્ન કરે એથી એમને બિખારી કેમ કહેવાય ? ”

“ તારું વાચાળપણું રહેવા દે. એ વાહીકુળના શ્રેષ્ઠ-
કને હું મારી કન્યા આપીશ નહિ. જા, સ્પષ્ટ શબ્દોમાં
તારા સ્વામીને કહે. ”

“ મહારાજ ! મગધરાજ શ્રેષ્ઠિક પણ ઉત્તમ કુળના
છે. આપ જેમ જૈનધર્મી શ્રાવક છો તેવી જ રીતે તેમના
પિતા પ્રસેનજીત રાજા પણ જૈનધર્મી શ્રાવક હતા અને તેઓ
પણ છે. ધર્મે, લક્ષ્મીએ, સત્તાએ અને ઠકુરાઈએ તેઓ
આપ સમાન છે તો એવા સમાનશીલમાં કન્યા આપવાથી
આપની કીર્તિમાં વૃદ્ધિ થશે. આજે જેમના ચરણમાં સમસ્ત
મગધનું ઐશ્વર્ય, રાજ્યલક્ષ્મી ઝૂકી રહ્યાં છે, એમનાં બળ,
પરાક્રમ બીજના ચંદ્રની માફક વૃદ્ધિ પામી રહ્યાં છે. આવી
અણુમોલ તકો નરેન્દ્ર ! વારંવાર કાંઈ આવતી નથી. મહ-
સ્વના પ્રસંગો તો જીવનભરમાં કવચિત્ જ આવે છે. ” હ્રતે
પોતાની વાણીનું ચાતુર્ય દર્શાવ્યું. સ્વામીનું કાર્ય ગમે તેવા
વિકટ પ્રસંગમાં પણ સિદ્ધ કરવું તે એમનું લક્ષ્ય હોય છે.

“ બસ કર, તારા સ્વામીને મારો સંદેશો સંભળાવવા
અહીંથી જીવતો ચાલી જા. તે કેવા કુળનો ને કેવો છે
તે તારી પાસેથી સાંભળવાની મારે જરૂર નથી. તારી વાગૂ-
બાળ બંધ કર. ”

“ શું આપનો આ જ જવાબ છે ? ” હ્રતે પૂછ્યું.

“ હા, એજ. ”

વિશાળાપતિના દરબારમાંથી ફૂત રાજગૃહ તરફ ચાલ્યો ગયો. તેણે મહારાજ શ્રેણિકને સર્વે સમાચાર કહી સંભળાવ્યા.

આશાભંગ થયેલ શ્રેણિક નરપતિ મનમાં અતિ ઉદાસ થયા. કદ રીતે કાર્યની સિદ્ધિ કરવી તે માટે વિચાર કરવા લાગ્યા; કેમકે સત્તા, ઐશ્વર્ય અને વૈભવમાં પોતાના કરતાં વિશાળાપતિ અધિક સમર્થ હતો તે શ્રેણિક મહારાજ સારી રીતે સમજતા હતા, જેથી એમની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું એ પોતાને હાથે પોતાનો વિનાશ નોતરવા જેવું હતું. અનેક વિચારને પરિણામે પણ જ્યારે યોગ્ય ઉપાય જણ્યો નહીં, જેથી એમનું ચિત્ત ખિન્ન રહેવા લાગ્યું. ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવામાં જ્યારે મનુષ્ય નાસીપાસ થાય છે ત્યારે એ હતાશ મનુષ્યની સ્થિતિ ઘણી કફેાડી થાય છે. તેમાંય પ્રાણી-ઓને સંસારમાં જીવનની, સ્ત્રીની અને લક્ષ્મીની આકાંક્ષા તીવ્ર હોય છે. એ ઈર્ષસત મેળવવા જતાં જ્યારે ઠોકર ખાઈ પાછો પડે છે ત્યારે એ એવો તો હતાશ, ભગ્નાશ થાય છે કે એ તો આપ-અનુભવીઓ જ સારી રીતે સમજી શકે છે. એ સ્થિતિની કલ્પના તો અનુભવ વગર ન જ સમજાય.

મગધરાજને ચિંતાતુર બાણી મહામંત્રી અભયકુમારે એક દિવસ પિતાને તેનું કારણ પૂછ્યું. પિતાએ જે વસ્તુ સ્થિતિ હતી તે સવિસ્તર કહી સંભળાવી.

અભયકુમારે પિતાના મનને શાંત કરી આશ્વાસન આપ્યું. બાપુ! શા માટે વ્યર્થ ખેદ કરો છો? જે કાર્ય

બળથી નહીં થાય તે કળથી કરશું. એવું કયું કાર્ય છે કે જગતમાં જે બુદ્ધિને અસાધ્ય હોય ? ”

અભયકુમારનાં દિલાસાયુક્ત વચન સાંભળી શ્રેષ્ઠિકને શાંતિ થઈ, અને તે માટે ગમે તે પ્રયત્ન કરવાને રાજાએ અભયકુમારને આજ્ઞા કરી.

પ્રકરણ ૩ બું.

ચેટકકુમારી.

ઉદાનનો પાછલી બાબુએ લત્તાઓથી શોભી રહેલા એક નવપલ્લવિત લત્તામંડપ આગળ ચેટકકુમારી પોતાની સખીઓની સાથે આવી. રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરનો સમય ખુશનુમા હતો. સ્વચ્છ આકાશ ચાંદનીનાં કિરણોથી પોતાની શોભામાં વધારો કરી રહ્યું હતું. સખીઓનો હર્ષ અત્યારે હૈયામાંથી ઉભરાઈ જતો હતો. ચેટકરાજકુમારી મુજેષા અને ચેલ્લણા એ હર્ષમાં ભાગ લઈ બાળવ્યાપદ્ય બતાવી રહ્યાં હતાં. “ ખડેન ! મુજેષા બેન ! આ નિશાપતિ પોતાની સહચરી સાથે એકમેક થઈ અત્યારે કેવો બળકી રહ્યો છે ? ” એક સખી બોલી.

“ હા, કોઈ સુંદર પુરૂષ પોતાની પ્રાણપ્રિયાની સાથે કીડા કરતો શોભે તેમ ખરૂં ને ? ” બીજી સખી બોલી.

“અલી સરલા ! તું વળી આવું બધું ક્યાંથી શીખી લાવી ? પુરૂષ શું ? પ્રિયા શું ? તારી તો વાત જ બધી નવાઇની ? ” એલ્લણ બોલી.

“ નવાઇ તે કેમ નહિ ? પરણ્યાં ન હોય તો પાટલે પણ શું ન બેઠાં હોય ? ” એક બીજી સખી બોલી.

“ હા, બેન હા. તું બોલવેચાલવે ક્યાં ઓછી ઉતરે તેમ છે ? તારી ચતુરાઇની વાત તે ક્યાં થવાની છે ? ” સુજેષ્ઠા બોલી.

“ સાસરે, વળી બીજે તે ક્યાં ? એના પતિની આગળ. ” ત્રીજી સખીએ કહ્યું.

“ જવા દો એ વાત, કાંઈ બીજી વાત કરો. ધર્મ-ચર્યા કરો, વૈરાગ્યની વાત કરો, સંસારની પાપકુચલીમાં નાહક વખત શું કરવા ખોવો ? ” સુજેષ્ઠા બોલી.

“ કાંઈ ભગવંતનું નામ-સ્મરણ કરો જેથી આપણા પાપનો નાશ થાય. ” એલ્લણએ અનુમોદન આપ્યું.

“ સંસારચક્રી તારનાર એક વૈરાગ્ય જ છે. ભગવંતની સેવા-ભક્તિ એ વૈરાગ્યનું કારણ છે. મનુષ્યજન્મનું એનાથી વધારે બીજું લક્ષ્યખિંદુ કયું ગણાય છે ? ” સુજેષ્ઠાએ કહ્યું.

“ એ બધો વૈરાગ્ય એક દિવસે સુકાઈ જશે ખડેન ! સમય સમયનું કામ કરે જ છે. ” એક સખી બોલી.

“ શામાટે સુકાઈ બય ? કેમ સુકાઈ બય ? એવી કથી વસ્તુ છે કે તે વૈરાગ્યને સુકવી શકે ? ” સુજેષ્ઠાએ ટંકાર કરી.

“ સંસારતું બંધન, પ્રેમબંધન, પતિના સ્નેહતું બંધન. સમજ્યાં બેન કે નહિ ? ” વચમાં મોહિની બોલી ઉઠી.

“ તે બધું તું સમજી ગઈ. પરણી છો એટલે એમ બોલતી હઈશ, પણ દરેકની સરખી સ્થિતિ હોય છે એમ તું સમજે છે કે ? ” એણે બોલી.

“ બેશક, મારું કથન તમારે ગળે અત્યારે ન ઉતરે, એ સ્વાભાવિક છે. મનુષ્યને આપઅનુભવ વગર સંસારની વિચિત્રતા સમજતી નથી. ” મોહિનીએ જણાવ્યું.

“ સંસારના બંધનની આટલી બધી મહત્ત્વતા તું કેમ વખાણે છે ? મોહિની ! સંસારમાં શ્રેષ્ઠ શું પતિ કે પ્રભુ ? ” સુજેષ્ઠાએ પૂછ્યું.

“ સંસારમાં તો પતિ શ્રેષ્ઠ બેન ! જ્યારે પ્રભુની જરૂર પડે ત્યારની વાત તો ત્યારે, પણ સ્ત્રીને પતિ એ જ સંસારમાં તો શ્રેષ્ઠ ગણાય. ”

“ ત્યાં જ તારી ભૂલ થાય છે. જો પતિ જ સંસારમાં શ્રેષ્ઠ હોત અને એનાથી કાર્યસિદ્ધિ થતી હોત તો કોઈ સ્ત્રી પ્રભુને ભજે નહિ. આજે તો પતિનો ત્યાગ કરીને પણ પ્રભુને ભજનારી સ્ત્રીઓ જગતમાં બહુધા જોવાય છે. ”

“ છતાંય પતિને લજનારી સ્ત્રીઓથી તો ઓછી જ, સમજ્યાં બેન ? ”

“ પતિ તો એવા અનંતા થયા ને થશે, પણ એથી શું ? પ્રભુ એક જ વાર મળ્યા કે બસ કાર્યની સિદ્ધિ. સમજી ? ”

“ એ તો કોઈ સમયે પતિ શ્રેષ્ઠ તો કોઈ સમયે પ્રભુ શ્રેષ્ઠ. લોગની લાલસાવાળી સ્ત્રીઓને પ્રભુ શા કામના ? એમને તો પતિ શ્રેષ્ઠ ? ત્યારે વીતરાગ થવાની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રીને પ્રભુ શ્રેષ્ઠ. ” એટલાએ વચમાં બોલી બન્ને વચનો કબૂલ રાખતાં કહ્યું.

“ અરે ! પણ એક વાત તો કહેવી તમને ભૂલી જાઉં છું બેન ? ઘણા દિવસથી કહું કહું પણ કહેવાતી નથી. આજે ઠીક યાદ આવી. ” ગુણવંતી બોલી.

“ બોલને, તારી વળી શું વાત છે ? વાતમાં કાંઈ માલ છે કે ખાલી દમામ ? ” સુજેષ્ઠા બોલી.

“ વાતમાં માલ છે કે નહિ એ તો પછી, પણ તમારે સાંભળવામાં કાંઈ અડચણ છે ? સાંભળ્યા પછી તમે જ જેમ ઠીક લાગે તેમ કરજો. માલામાલ તો ઠીક પણ આનંદની વાત તો છે જ ! ” ગુણવંતીએ કહ્યું.

“ કહે બેઉ તારી વાત. ” આતુરતાથી સુજેષ્ઠાએ કહ્યું.

“ આપણા રાજગઢની નજીકમાં હમણાં એક કોઈ પરદેશી વણિક રહેવા આવેલો છે. તે હમેશાં એક ચિત્રની દેવની જેમ પૂજા કરે છે. ”

“કોનું ચિત્ર છે ? કોઈ દેવનું હશે કદાચ ?”

“ના ખડેન ! છે તો મનુષ્યનું, પણ ચિત્ર જોતાં તો તે મનુષ્ય કરતાં કંઈક અદ્ભૂત લાગે છે. મનુષ્યમાં આવું અથાગ સૌંદર્ય ન સંભવે !”

“શું કોઈ સ્ત્રીની છબી છે કે પુરૂષની ?” મુજે-
ષાએ પૂછ્યું.

“પુરૂષની, એ સૌંદર્ય, એ રમણીયતા, એ લાલિત્ય, એ છટા, અભિનયકળા, શૌર્યતા એ બધાં તો એમાં અદ્ભૂત જ બેન !”

“લાવજે તો સહી, આપણે જોઈશું એ કોણ છે તે.”
મુજેષાએ બેઠરકારીથી જોવાની પોતાની આતુરતા દેખાડી.

“એ સુંદર પુરૂષની દેવથી પણ અધિક એ વણિક સેવા કરે છે. બહુમાન સાચવે છે. આહ ! શું એની ભક્તિ ! એ ચિત્ર ઉપર પ્રીતિ ! એનો પૂજ્યભાવ !”

“ઠીક લાવજે એ ચિત્રપટ, ખાલી ખોટાં તો વખાણ નથી કરતી ને ?”

“બેન ! આ વાત બનાવટી છે કે સત્ય એ તો આપ ચિત્ર જુઓ પછી જ કહેવું હોય તે કહેજો.”

“સારું, ત્યારે જોયા પછી વાત.”

“ઝેન ! પણ એ ચિત્રપટ તમારે શું કામનું છે ? એ કાંઈ પ્રભુનું નથી સમજ્યાં ?” સમય વતીને મોહિની બોલી.

“ભલેને પ્રભુનું ન હોય, કોઈ પુરૂષનું હશે એથી શું ? જોવાથી કાંઈ ઓછું વળગી પડે છે ?” મુજેષ્ઠાએ કહ્યું.

“પણ ઝેન ! એવાં ચિત્રકારના કળાનિપુણ ચિત્રો ન જોવાં એ જ ઠીક છે. જોયા પછી વળી રખે કાંઈ ઉત્પાત મચે. દુનિયામાં જે ઉત્પાતો મચ્યા છે તે કાંઈ જોયા કે સાંભળ્યા પહેલાં મચ્યા નથી. ઝેન ! મારી તો સલાહ છે કે તમારે એ ચિત્ર ન જોવું.”

“કારણ એનું ? કહે તો ખરી કે શા માટે મારે ન જોવું ? શું જરાક જોવું એમાંય પાપ છે ?” મુજેષ્ઠાએ પોતાના બન્ને હાથ આમળતાં કહ્યું.

“હા ઝેન ! એમાં જ પાપ છે. ભવિષ્યના મોટા પાપનું નિમિત્ત એ નાનું પાપ છે. તમારી આ ભાવના ને જોયા પછીની ભાવનામાં રખેને ફરક પડે !”

“અરે ગાંડી ! તું તો ભોળી છે ભોળી. એ જોવાથી કાંઈ ચોંટી પડતું નથી. આ તો ઠીક, ગુણી આટલાં બધાં વખાણ કરે છે તો આપણે એક વાર જોવું. કોઈ દેવની છબી હશે, ચિત્રકારે એમાં પોતાનું કૌશલ્ય બતાવ્યું હશે; ખીજું તે શું હશે ?”

“આપની વૃત્તિ જ જ્યારે આકર્ષાય છે તો પેટ ભરીને એક દયો એક વાર.”

“ તો ગુણિયલ ! આવતી કાલના તે ચિત્ર પેલા વણિક પાસેથી લેતી આવજો ત્યારે. ” સુજેષ્ઠાએ ફરમાવ્યું.

તે પછી સર્વે સખીઓ પોતપોતાના ઘર તરફ ગઈ. સુજેષ્ઠા અને ચેલ્લણા પોતાના આવાસ ભુવનમાં આવી નિદ્રાદેવીને જોજો પડી.

પ્રકરણ ૪ થું.

અભયકુમાર.

માનવજીવન એ જગતમાં અતિ ઉચ્ચ જીવન ગણાય છે. એ મહત્ત્વના જીવનમાં મનુષ્ય અનેક કાર્યો કરી શકે છે. એ જીવનમાં કંઈ કંઈ અભિલાષાઓ, મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્પન્ન થયેલી એ આકાંક્ષાઓમાં કેટલીક પૂર્ણતાને પામે છે, કેટલીક અનેક પ્રયત્નો છતાં એમ જ લય થઈ જાય છે. અભિલાષા પૂર્ણ કરવા માટે મનુષ્ય અનેક પ્રકારના ઉદ્યમ કરે છે. એક વાર નિષ્ફળ થાય તો બીજી વાર, ત્રીજી વાર પ્રયત્ન કરી પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવાને તે ઉત્સુક રહે છે. દ્રવ્યથી, બળથી કે કળથી એટલે બુદ્ધિથી ચાને યુક્તિથી પોતાનો ઉદ્યમ તે જારી રાખે છે. જગતનો અવહાર જ એવો છે કે દ્રવ્ય વગર તો કોઈ પણ કાર્ય, નાનું સરખું ચ થઈ શકતું નથી; માટે દ્રવ્યની આવશ્યકતા તો હરેક કાર્યસિદ્ધિ સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવે છે. જેટલી

દ્રવ્યની વિપુલતા તેટલી જલદી કાર્યસિદ્ધિ એ તો સ્વાભાવિક છે; છતાં પણ દ્રવ્ય સિવાય બળ અને બુદ્ધિ એ બન્નેમાં બળથી કામ લેવાને માનવીહૃદય સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રેરાય છે. જ્યારે બળ ચાલતું નથી ત્યારે જો બુદ્ધિવંત હોય તો સુક્તિઓથી કાર્યસિદ્ધિ કરે છે.

મગધરાજ શ્રેણિક મહારાજને પાંચસો મંત્રીઓમાં અભયકુમાર મહામંત્રી યાને મુખ્ય પ્રધાન હતો. અભયકુમાર મહાઅમાત્ય હોવા ઉપરાંત મગધરાજનો પાટવી પુત્ર હતો. અભયકુમારને પૂર્વભવના ક્ષયોપશમથી બુદ્ધિ વરેલી હતી. ગમે તેવાં કાર્ય તે બુદ્ધિથી કરી શકતો હતો. મગધરાજની રાજકીય અનેક ગુંચવણો તે ક્ષણમાત્રમાં દૂર કરતો હતો. પોતાની બુદ્ધિ-શક્તિથી રાજા અને પ્રજા બન્નેને તે એકસરખો પ્રિય હતો. તે પોતાની બાહ્યાવસ્થામાંથી જ પાંચસો પ્રધાનોમાં મુખ્ય અમાત્ય થયો હતો. એણે પોતાની બુદ્ધિથી લોકોને આશ્ચર્યચકિત કર્યા હતા. એ જ બુદ્ધિના પ્રભાવે શ્રેણિક મહારાજનું અર્ધ રાજ્ય મેળવવાને ભાગ્ય-શાળી થયો હતો. મગધરાજે પોતાની જાહેન મુસેનાની પુત્રી તારા સાથે અભયકુમારના લગ્ન કરી આપ્યાં હતાં. તે ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક રાજકન્યાઓ સાથે પાણિ-ગ્રહણ કરાવ્યું હતું. સુખમાં, સંતોષમાં, ધર્મકાર્યમાં પ્રીતિવાળો અભયકુમાર મગધરાજના સામ્રાજ્યને વિશાળ બનાવી રહ્યો હતો. શામ, દામ, દંડ અને લેહથી મગધરાજનું સામ્રાજ્ય એણે વધાર્યું હતું. રાતદિવસ સામ્રાજ્યની

વૃદ્ધિના કાર્યની ચિંતા કરતો. અભયકુમાર પોતાનો સમય એ રીતે વ્યતીત કરી રહ્યો હતો; કેમકે બુદ્ધિવંત મનુષ્યોને જગતમાં એવું કયું કાર્ય છે કે જે પોતાની બુદ્ધિથી અસાધ્ય હોય ?

એ અરસામાં પેટ્રી તાપસીએ ચેટકકુમારી સુજેષ્ઠાનું ચિત્રપટ આપી મગધરાજને વ્યગ્ર કર્યાં. કોઈ પણ પ્રકારે કાર્યસિદ્ધિનો ઉપાય હાથ ન લાગવાથી એમની ચિંતામાં વધારો થયો. અભયકુમારે મગધરાજને દિલાસો આપીને શાંત કર્યાં.

અભયકુમારે શ્રેણિક મહારાજનું એક સુંદર ચિત્ર આજેખ્યું. એ આજેહુબ ચિત્રમાં પોતાની સર્વે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો. પોતાની કળામાં કેટલું કૌશલ્ય હતું તે બધું આ ચિત્રપટથી સ્પષ્ટ થતું હતું. એ સર્વાંગસુંદર ચિત્રપટ તૈયાર કર્યા પછી ગૂટિકાના પ્રભાવથી સામાન્ય વણિક જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરી કાર્યપુરતાં મનુષ્યો સાથે અભયકુમાર વિશાળા નગરીમાં આવ્યો. રાજદરબારમાં જ્યાં અંતઃપુરનો ભાગ આવેલો છે તેના દરવાજા બહાર નજીકમાં એક દુકાન લઈને બેઠો, અને રાજદરબારમાં જતી-આવતી દાસીઓનું આકર્ષણ થાય તેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. રાજદાસીઓને તે સસ્તો માલ આપવા લાગ્યો તેમજ અનેક મધુરાં વચનોથી તેમને સંતોષવા લાગ્યો. રાજદાસીઓ સાથે ઓળખાણ થયા પછી તે વણિક જ્યારે જ્યારે દાસીઓ એને ત્યાં કઈ લેવા આવતી અથવા તેા એ રસ્તેથી ગમનાગમન કરતી

ત્યારે તે પેલા સુંદર ચિત્રપટની પૂજા કરતો. એ ચિત્રપટ તેમની નજરે પડે અને તેમનું આકર્ષણ થાય તેવી રીતે તે વર્તતો હતો. દાસીઓ પણ જ્યારે આ ચિત્રપટ ઉપર નજર પડતી ત્યારે સ્થંભી જતી અને એકચિત્તે તેના સૌંદર્ય તરફ જોયા કરતી.

“ અરે ભાઈ ! આ કોણ છે ? ”

“ એ અમારા દેવ-રાજા છે. મગધરાજ શ્રેષ્ઠિક નરપતિ છે. ” તે વણિક પ્રત્યુત્તરમાં જવાબ આપતો.

“ શું આ મનુષ્ય છે ? માનવીનું આવું અથાગ સૌંદર્ય ? ” દાસીઓ આશ્ચર્ય પામતી હતી.

“ એ અમારા મહારાજ છે. અમારા જીવનના આધાર છે. અમારું જીવન સર્વસ્વ આ નરરાજ છે જેથી અમે દેવની માફક એમની સેવા કરીએ છીએ. ”

આવું સૌંદર્યયુક્ત ચિત્રપટ દાસીઓને પોતાની શેઠાણી સુજેષ્ઠાને બતાવવાનું મન થયું, જેથી એક દાસીએ સુજેષ્ઠાને વાત કરી તેના પ્રત્યુત્તરમાં સુજેષ્ઠાએ તે ચિત્રપટ લાવવાની દાસીને આજ્ઞા કરી હતી.

એ રાજદરબાર નજીક દુકાન લગાવીને બેઠેલા વણિક અભયકુમાર પોતેજ હતો. પેલું ચિત્રપટ મગધરાજ શ્રેષ્ઠિક નરપતિનું હોવાથી અભયકુમાર પ્રતિદિવસ એની પૂજા

કરતો હતો, બહુમાન, ભક્તિ, પૂજ્યભાવ બતાવી પોતાની ભક્તિ ત પ્રગટ કરતો હતો.

સુજેઠાની આજ્ઞા પામ્યા પછી બીજે જ દિવસે દાસી તે વણિકની દુકાને આવી તો તે વણિક પેલા ચિત્રપટ ઉપર પોતાની ભક્તિનો વરસાદ વરસાવી રહ્યો હતો. તેને આવું બહુમાન કરતો જોઈ પેલી દાસી બોલી. “ અરે ભાઈ ! રોજ ને રોજ તમે આ શું કર્યા કરો છો ? એ છે એક મનુષ્ય ! દેવ તો નથી કે જેનાથી તમને ઇચ્છિત પ્રાપ્ત થાય. એના કરતાં તો કોઈ દેવની આટલી ભક્ત કરો તો તમને ઇચ્છિત વરદાન આપે. ”

“ અરે બાઈ ! દેવ કરતાંય મારે મન એ અધિક છે. એમણે મને ઘણું આપ્યું છે. આજે એમની કૃપાથી મારા સુખમાં શી કમિના છે. ઋદ્ધિ, સિદ્ધિ, ઐશ્વર્ય, ઠકુરાઈ સર્વ કંઈ આજે મારે ઘેર છે. ”

એ વણિકના શબ્દો સાંભળી દાસી હસી. “ વાહ ! તમારી ઠકુરાઈ ! આજ તમારી ઠકુરાઈને ? ગાંડા થઈ ગયા લાગે છે. વૈભવ, ઠકુરાઈનો તમને ખ્યાલ જણાતો નથી. સો રૂપિયા મળવાથી ગરીબ માણસ પોતાને બાદશાહ માને છે એવી તમારી વાત છે. ભાઈ ! વૈભવ, ઠકુરાઈની મીઠાશ તો કોઈ ન્યારી જ છે. ”

“ તું કહે છે એ સર્વે સ્વરૂપ હું સારી રીતે સમજું ”

છું, જેથી જ આ અમારા નરપતિની હું રોજ ભક્તિ કર્યા કરું છું. સમજી ? ”

“ ઠીક ભાઈ ત્યારે આ તારી છળી થોડીવાર મને આપીશ કે ? ” દાસીએ પોતાનો મૂળ ઉદ્દેશ કહી સંભળાવ્યો.

દાસીનું વાક્ય સાંભળી વણિક ચમક્યો હોય તેવો આડંબર કર્યો. “ તું આ છળીને શું કરશે બાઈ ? કોઈ દિવસ નહિ ને આજે તેં છળી માગી એ તો નવાઈ ! ”

“ નવાઈ શેની, જરાક જોવી છે. ધારી ધારીને નિરખવી છે કે જેને તમે રોજ પૂજો છો એ કેવાક સોહામણા છે. ”

“ તેં તો જોઈ છે. ઘણીય વાર ધારી ધારીને નિરખી છે. હવે એમાં જોવાનું શું બાકી રહ્યું છે કે તું જોવા માગે છે ? ” વણિકે પૂછ્યું.

“ મેં જોઈ એટલે થઈ રહ્યું. શું જગતમાં બીજું કોઈ જોનાર જ નથી કે તમે એમ બોલો છો ? ” દાસી ગુણવંતી બોલી.

“ ત્યારે કોને જોવાની ઇચ્છા છે ? જરા સ્પષ્ટતાથી તો કહે. ”

“ અમારી બાઈ એટક રાજકુમારી મુજેષાને જોવાની ઇચ્છા થઈ છે. જેમ બને તેમ તાકીદે લઈ આવવાની મને આજ્ઞા થઈ છે. ”

“ એ.....મ, ત્યારે તો નહિં મળે બા. હું કોઈને

તે આપતો નથી. મારી નજર આગળથી જરા પણ ફર કરતો નથી. ”

“ હું તમને હમણું જ પાછી આપી જઈશ. તમારી જેવી છે તેવી જ તમને સોંપી જાઉં, પછી શું હરકત છે ? ”

“ ના, તે નહિ બની શકે. ”

“ ભલે! થઈને આપ, મારી બાઈનું મન જોવાને અધીરું થઈ રહ્યું છે; તેથી જ તારી પાસે આટલી આજીજી કરું છું. ”

“ ના, તે મારી છબી બગાડી નાખે તો, એની આશાતના કરે તો ? ”

“ જરાય આશાતનાનો ભય રાખશો નહિ. મારી બાઈને બતાવી હમણું જ હું તમને પાછી આપી જઈશ. ”

“ તારા આટલાબધા આગ્રહ આગળ હું લાચાર છું. જો કે આ ચિત્રપટ આપવાનું મને મન થતું નથી તાં તને આપું છું, તો તારી બાઈને બતાવી એમને એમ પાછું આપી જાણે. ”

એ વણિકે તરત જ પેલું ચિત્રપટ હાસીને આપ્યું. હાસી ચિત્રપટ લઈ ત્વરાથી અંતઃપુરના માર્ગે રવાના થઈ.

ચિત્રપટને લઈ જતી હાસીને જોઈ અભયકુમાર મનમાં હસ્યો. “ ચાલો કાર્યસિદ્ધિની શરૂઆત થતી જણાય છે. ”

આ ચિત્રપટ જોતાં જ અવશ્ય સુજેષ્ટાના મનમાં પરિવર્તન થવું જોઈએ. લોહચુંબકની માફક એનું આકર્ષણ થાય તો જ કાર્ય સિદ્ધ થાય. ઠીક, ત્યારે કાર્ય સાધ્ય કરવા માટે આ તો વિજયનું પ્રથમ મંગલાચરણ ! ”

પ્રકરણ ૫ મું.

આકર્ષણ.

“ જીગરથી ચાહુશો તો, જીગર સાથે જડી દેશું;
કદર જો પ્રેમની કરશો, કદમોમાં હરગીજ રહેશું.
સમર્પી દિલ અને દેહાર, તમારું દિલ હરી લેશું;
જીવાની જીંદગીમાં, ખરી લહેજત ભરી દેશું. ”

મનોહર ચિત્રપટ તરફ આનમેષ નયનોએ જોતી ચેટક-કુમારી ઉપર પ્રમાણેના શબ્દો બોલી એકાગ્ર વૃત્તિએ અને વિદ્વજ મને જેમ જેમ તે ચિત્રને વિશેષપણે જોતી ગઈ તેમ તેમ એના હૃદયમાં અનેક વિચાર ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. જે ભાવો અત્યારસુધીમાં જન્મ્યા નહોતા એ ભાવો હવે જાગૃત થયા. “ અહા ! શું આ મગધરાજ શ્રેણિક નરપતિ પોતે જ છે ! શું એમનું સ્વરૂપ ! એમને જોઈ મારા મનમાં કંઈ કંઈ ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે. શું એમાં ખામી છે ? વિધિએ ખચીત કુરસદે જ ન ઘડ્યા હોય ! આવા સુંદર

પુરુષનો મેલાપ લાગ્ય વગર થતો નથી. જે બાળાએ મોટાં પુણ્ય કર્યા હશે તેને જ આવો પતિ મળે. સ્વરૂપ, સૌભાગ્ય, વૈભવ, ઠકુરાઈ, શૌર્ય, કુલિનતા, ચાતુર્ય સર્વ કંઈ એમાં નજરે પડે છે. જે પરણીશ તો આ પુરુષ સાથે જ; અન્યથા વૃત અંગીકાર કરીશ. ” ચેટકકુમારી સુનેષાના જ એ શબ્દો હતા. ચિત્રપટ એતાં જ એનું ચિત્ત વિહ્વળ થયું હતું. વારંવાર જોવા છતાં એનાં નયનો અતૃપ્ત જ રહેતાં હતાં. ભાવતવ્યતાને યોગે એનું હૃદય આ ચિત્રપટવાળા પુરુષને પ્રત્યક્ષ જોવાને અધીરું થઈ રહ્યું હતું, એની આંખો જૂઠું કામ કરતી હતી, મનમાં જૂઠા જ ભાવો જાગ્યા હતા.

“ ધરીશું છંદગી ચરણોમાં, જપીશું તમારા નામની માળા;
ગણીશું આધાર હૈયાના, રહીશું ના લેશપણ ન્યારા. ”

એકાંતમાં સુનેષા ચિત્રપટને નિરખતી પોતાના ભાવો પ્રગટ કરી રહી હતી. તે ચરસામાં એની નાની બેન ચેદ્વણા પોતાની બેનને શોધતી ત્યાં આવી ચડી. તે પ્રચ્છન્ન-પણે સાંભળતી ઉઠી રહી, પણ પ્રેમમાં મસ્ત બનેલી સુનેષાને ચેદ્વણાના આગમનનું ક્યાંથી ભાન હોય ?

“ બેન ! શું છે એ ? તું શું બોલી રહી છે ! ”
ચેદ્વણાને છપ્પીની વાતની ખબર હોવાથી તેમજ ચિત્રપટ સુનેષાના હાથમાં હોવાથી એણે અનુમાન કર્યું કે છપ્પી એતાં જ બેનનું મન લોભાયું જણાય છે.

ચેલ્લણાને જોતાં સુજેષ્ઠા શરમાઈ ગઈ, સાવધ થઈ. એને પશ્ચાત્તાપ થયો કે પોતે ઠરેલ છતાં ઉતાવળથી જેમ તેમ બકી ગઈ. તરત જ તેણી બોલી. “ચેલ્લણા ! જ્યેષ્ઠ આ ચિત્રપટ. આપણે કાલે જોવા મંગાવ્યું હતું તેજ આ ચિત્રપટ દાસી લાવી છે.” એમ કહીને ચિત્રપટ સુજેષ્ઠાએ ચેલ્લણાને આપ્યું.

ચેલ્લણા પણ ક્ષણભર એ ચિત્રપટ જોઈ સ્થંભી ગઈ. “અહા ! કેવું સુંદર ચિત્રપટ ! શું મગધરાજ શ્રેણિક નરપતિ આવા રૂપવંત હશે કે ?”

“જરૂર, બલ્કે એથીય વધારે.” પેલી દાસીએ વચમાં આવીને ટહુકો કર્યો.

“એ....મ, ત્યારે તો જે સ્ત્રીના એ પતિ હશે એ સ્ત્રી તો પૂરી નશીબદાર !” ચેલ્લણા બોલી.

“બેશક, મોટા પુણ્ય વગર સ્ત્રીઓને મનગમતો વર ક્યાંથી મળે ?” સુજેષ્ઠા બોલી.

સુજેષ્ઠા અને ચેલ્લણા અર્થસૂચક દૃષ્ટિથી એકબીજાને અરસપરસ જોવા લાગી. “પણ મોટી બેન ! તમે મારા આવ્યા પહેલાં શું બોલતાં હતાં ?” ચેલ્લણાએ પૂછ્યું.

“તે જાણીને તું શું કરશે ચેલ્લણા ? એ હૈયાની ભાવના હૈયામાં જ સમાવા દે. બહાર પાડવાથી રખેને કંઈક મુશ્કેલી ઉભી થાય.”

“એમાં મુશ્કેલી શું ? આ દાસી આપણી વિશ્વાસુ છે ને હું.....હું તો જે તમે કરશો તે હું કરીશ. તમે જ્યાં જશો ત્યાં તમારી સાથે આવીશ. તમારાથી જૂદી તો હું ન જ રહી શકું.”

“ચેલ્લણા ! તું આ શું બોલે છે ? મારી સાથે ક્યાંથી આવીશ ? જેમ આપણી મોટી બેનો લગ્ન થયા પછી જૂદી પડી ગઈ તેમ આપણે પણ લગ્ન થયા પછી તો અવશ્ય જૂદાં થશું જ.” ચેલ્લણાના હૈયાનો આશય બાણવાને સુનેષાએ પૂછ્યું. સુનેષા ચેલ્લણાના હૈયાની પણ પરીક્ષા કરતી હતી.

“આપણે શા માટે જૂદાં પડશું ? જે તમારા પતિ થશે તે મારા પણ. આપણે બન્ને એક જ ઠેકાણે રહેશું—એક પતિને વરીશું.”

ચેલ્લણા ! એ કેમ બનશે ? સગી બેનો શું શોધ્યો થઈ શકે છે ? એ તો તું ન બનવાનું બનાવી શકે છે. તે સમયે આપણું આવું હેત કેટલું ટકી શકે છે તે તું શું બાણ ? ઉલટાં ઝેરવેર વધે છે. સમજ ?”

“તે હશે, તેમ થવાનું કારણ પણ હું બાણ છું, પણ મને તમારો સમાગમ બહુ ગમે છે. આપણા સ્નેહ આગળ બીજાં સુખો હું તુલ્યમાત્ર ગણું છું; તેથી જ હું મારી સાથે રહેવા ઇચ્છા રાખું છું મોટી બેન !”

“ અસ્તુ, જેવી તારી મરણ. માડું દિલ પણ તારો વિયોગ સહેવા માગતું તો નથી. આપણે સાથે જ રહેશું. હવે એ વાત જવા દે. જો એલ્લણા ! એક વાત કહું તે હાલમાં ઘણી જ ગુપ્ત રાખજે. દાસી તું પણ ધ્યાન રાખજે.”

“ અને તે વાત ? ” એલ્લણા બોલી.

“ જો આ ચિત્રપટમાં ચિત્રેલ પુરુષ તને ગમે છે ? હું તો મનથી એ પુરુષને વરી ચૂકી છું. એ મગધપતિને હું મારા મુગટમણિ બનાવવા ઇચ્છા રાખું છું. ”

“ તો એન ! જે તમારી ઇચ્છા તે જ મારી. મને પણ ચિત્રપટ જોઈ એ પુરુષ ઉપર મોહ થાય છે. ખચીત આપણી ભવિતવ્યતા કાંઈ હવે જૂદી જ જણાય છે. ”

“ પણ એ બધું બને શી રીતે એલ્લણા ? તું બધું છે ? પિતાજીના દરબારમાં એમનો ફત માડું માથું કરવાને થોડા દિવસ પહેલાં આવ્યો હતો તેનો તિરસ્કાર કરી પિતાજીએ પાછો વાળ્યો છે. ”

“ ખચીત, ત્યારે તો આપુએ આપણો ખેલ બધો બગાડ્યો છે. ” એલ્લણા બોલી.

“ ત્યારે હવે શું ઉપાય ? ” દાસી બોલી. “ એ મુગજળના જેવી આશા છોડી દો ત્યારે. ”

“ શા માટે છોડે ? એલ્લણા ! મારા તો આ ભવમાં એ

જ પતિ છે. અન્યથા હું તો મૃત ગ્રહણ કરીશ, સમજી ? ”
બુદ્ધિસાથી સુજેષ્ટા બોલી.

“ જે તમારી ગતિ તે જ મારી. ” એણે આનુ-
મોહન આપ્યું.

“ તો આપણે એ માટે કંઈ ઉપાય કરશું; પણ જ્યાં
સુધી આપણું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય ત્યાં લગી આપણી આ-
ખાનગી વાત બહાર ન જવા પામે. રખેને જરા પણ વાત
જો ફૂટી જાય તો આખરના કાંકરા થાય, જગતને મોં પણ
ન બતાવાય. ”

“ બેન ! તમારી વાત સત્ય છે. અત્યારે અહીંયાં સર્વ
શાંત છે—એકાંત છે. ” એણે બોલી. “ આ દાસી જેની
પાસેથી ચિત્રપટ લાવી તો આગળનું કામ પણ ભલે એની જ
માર્ફતે થાય. ”

“ ઠીક છે, કાંઈ માર્ગ તો કાઢશું જ ને ? મહેનત કર્યા
વગર કશું કાંઈ એણું જ મળવાનું છે. ” સુજેષ્ટાએ કહ્યું.

“ બાઈ સાહેબ ! તમે જે કહો તે કરવાને હું તો
તૈયાર છું. તમે મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખી જે કંઈ ખાનગી
વાત કરશો તો આ દાસી બેવફા નહિ થાય. પ્રાણાંતે પણ
આપનું કાર્ય કર્યા વગર તો ન જ રહું. ”

“ તો એક કામ કર. ” સુજેષ્ટા બોલી. એણે ચારે
તરફ નજર કરી શુપચુપ શાંતિથી દાસીને ઘણા જ ધીમા

સ્વરે કહ્યું. “ આ ચિત્રપટ જેની પાસેથી લાવી તેને જ વાત કર, તે આપણો રસ્તો કાઢશે. કોઈ રીતે અમને તે મેળવી આપશે. ”

“ હા, હા બેન ! એ રસ્તો ઠીક છે. આ યુક્તિથી જરૂર આપણે ફત્તેહ મેળવીશું. આપણું કાર્ય આપણે સિદ્ધ કરીશું. ” શ્રેણિકાએ અનુમતિ આપી.

“ એ વણિક પણ લલો દેખાય છે. કાંઈ રસ્તો દેખાડે તો દેખાડે. ” દાસીએ જણાવ્યું.

“ તો જા ને ફત્તેહ કરી ઝટ વહેલી આવ. આ ચિત્રપટ પણ તેને આપતી આવ. જેને તારા કાર્યમાં તું સાવધાન રહેજે ” સુજેષ્ઠાએ છબી દાસીને આપી અને જણાવ્યું.

“ બેન ! કોઈ પણ રીતે એ વણિકને સમજાવી આપતું કાર્ય હું પાર ઉતારીશ. આપને સુખી કરીશ. ” એમ કહેતી દાસી પેલું ચિત્રપટ લઈ અંતઃપુરમાંથી વણિકની દુકાન તરફ રવાના થઈ.

શાળાઓમાં આલતાં ધાર્મિક અભ્યાસનાં દરેક પુસ્તકો શુદ્ધ, સારાં અને સસ્તાં મળવાનું વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન—

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા.

પાલીતાણા (કાકીયાવાડ).

પ્રકરણ ૬ હું.

પરોપકારને માટે.

શ્વેતાંબી નમરીની દિશા તરફ પ્રયાણ કરી રહેલા એક ત્યાગી પુરુષ તરફ હવે આપણું ધ્યાન આકર્ષાય છે. દેખાવે જગતમાં જેની કોઈપણ જોડી નથી એવો સામાન્યનો નિધિ છતાં આ પુરુષ પાસે વસ્ત્રનું પણ ઠેકાણું નહોતું. પોતે એકાકી છતાં નિરભિમાન અને નિર્ભયતાથી જંગલનો માર્ગ તે પુરુષ ઉદ્ધાન કરી રહ્યા હતા. બાદ્યતાથી જોતાં આ ત્યાગી પુરુષ એક સામાન્ય બિશુક જેવા જણાતા, છતાં આંતરિક ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિના એ નિધાન હતા. અનંત આત્મસમૃદ્ધિ પ્રગટ કરવાને સંસારનાં બંધનો એમણે તબ્યાં હતાં, અસંખ્ય જીવોના ઉપકાર માટે સંસારનો ત્યાગ કરી, જગતની મોહમાયાને છંડી કોઇ અપૂર્વ ઋદ્ધિ મેળવવાને ભગીરથ પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા. વસ્ત્રપાત્રનું ઠેકાણું નહોતું, ખાવાપીવાની એ મહાપુરુષને પરવા નહોતી. જ્યાં જ્યાં એ મહાન પુરુષનાં પગલાં થતાં ત્યાંથી લોકો એમના સૌંદર્યથી આકર્ષાઈ ધન આપતા, આભુષણો આપતા, રાજાઓ પોતાનું રાજ્ય એમના ચરણોમાં સમર્પતા હતા, અનેક મેવા, મીઠાઈ, પકવાન વગેરે રસવતી

જમવાને લોકો પ્રાર્થના કરતા; પણ એ ત્યાગી પુરૂષ કશાની પરવા કરતા નહિ. તે તો પોતાના આત્મધ્યાનમાં જ મગ્ન રહેતા. જગત જ્યારે મોહરૂપી નિદ્રામાં નિરંતર પોઢેલું હતું ત્યારે એ મહાપુરૂષ એ મોહ-નિદ્રા ત્યાગી જાગૃત થયા હતા. લોકો એમને ઘણું ય પૂછતા, એમને જોલાવવાને ઘણો ય પ્રયત્ન કરતા; પણ એ મહાપુરૂષ માનવ્રત ધારણ કરી જગતના પરિચયથી હંમેશાં દૂર રહેતા હતા. એમને જોઈ લોકોના મનમાં અનેક સંકટપવિકલ્પ થયા કરતા: “ અહા ! કેવા રૂપાળા છે ? સામાન્યના ભંડાર છે છતાં કયા દુઃખે એમણે સંસાર તજ્યો હશે ? આવી નાની વયમાં કેવો અપૂર્વ વૈરાગ્ય ! સંસારની ઉદાસીનતારૂપ વૈરાગ્ય ભાવનાથી જ એમનું હૈયું ભરેલું છે. અરે ! કયા દુઃખે એમને આવો વૈરાગ્ય આગ્યો હશે ? ”

જગતની પોતાની તરફ અખૂટ ભક્તિ, પૂજ્યભાવના છતાં એ મહાપુરૂષને એની જરા પણ દરકાર નહોતી. જે વસ્તુ મેળવવાને એમણે સંસાર તજ્યો હતો તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા તરફ જ એમનું લક્ષ્ય હતું. સંસારના એ મોહમાયાનાં બંધનો તરફ એમનો જરાય સહ્ભાવ નહોતો. વસ્તુસ્વરૂપના જ્ઞાતા હોવાથી એમને વિશેષ સમજવાની જરૂર નહોતી; તેથી જ જગતની એમની તરફ અનુપમ ભક્તિ છતાં એમને તેમની તરફ પક્ષપાત નહોતો—અથવા તો કોઈ ઉપસર્ગ કરે, દુઃખ આપે કે મુખેથી કટુવચન કહી પોતાની દુર્જનતા દાખવે છતાં એની તરફ અણગમો નહોતો. આવી રાગ-દ્વેષ રહિત મધ્યસ્થ-સ્થિતિ જેવા ઉચ્ચ સ્થાનકે બીરાજમાન આ મહાપુરૂષનું

જીવન ખચિત અલાકિક હતું. જગતનું ધ્યેય જૂઠું હતું જ્યારે આ મહાપુરૂષનું ધ્યેય નિરાળું જ હતું.

જે જે ગામ, નગર કે શહેરોમાં એ મહાપુરૂષનાં પગલાં થતાં તે તે શહેરની નારીઓ તો એમના સૌંદર્ય ઉપર મરી પીટતી હતી, એ અથાગ સૌંદર્ય આગળ રૂપગર્વિતા નારીઓ પણ પોતાનો ગર્વ છોડી એમની પ્રાર્થના કરતી, એમની આગળ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરતી, ધન, દૌલત અને દિલ એમના ચરણમાં અર્પણ કરી હાવભાવોથી એમનું મન વશ કરવાને પ્રયત્ન કરતી; છતાં એ મહાપુરૂષને સંસારનું આવું નાટક કાંઈપણ અસર કરતું નહિ-એ મોહનાં અનુકૂળ બંધનો પણ એમને અડચણ કરતાં નહિ. એમના સૌંદર્યથી ઘેલી અનેલી નારીઓની હાવભાવભરી પ્રેમચેષ્ટાઓ પણ આ મહાપુરૂષને તો વૈરાગ્યમાં જ વધારો કરનારો થતી હતી. એને તો સંસારની કોઈપણ સ્ત્રી ગમતી જ નહોતી તો પછી એવા મોહબંધનો એને શું કરે? અરે! એ મહાપુરૂષને તો એક એવી અજબ સ્ત્રીની લાલચ લાગેલી હતી કે એ પુરૂષ તે રમણીની વરમાળ લેવાને આતુર થયા હતા. એની વરમાળ આગળ જગતની સુંદરીઓની વરમાળ એમને તુચ્છ જણાતી હતી; તેથી જ એ મહાપુરૂષ અત્યારે આ સ્થિતિએ હતા.

શ્વેતાંબી નગરીના માર્ગે જતાં અનુક્રમે એ રસ્તા આવ્યા: એક રસ્તો ઉજ્જડ હતો જ્યારે બીજા રસ્તા ઉપર અનેક મનુષ્યોનું આવાગમન હતું; છતાં એ મહાપુરૂષ ઉજ્જડ

રસ્તે ચાલ્યા. એમને આ ઉજ્જડ રસ્તા તરફ જતા જોઈ પથિક લોકો કહેવા લાગ્યા—“ હે દેવાય ! હે સંતપુરૂષ ! એ ઉજ્જડ રસ્તા તરફ ન જશો. આગળ જતાં એ માર્ગ ઘણો ભયંકર છે—જીવનને વિનશ્વર કરનારો છે. એક દૃષ્ટિવિષ સર્પના જીલમથી એ રસ્તો હાલમાં બાર વર્ષથી બંધ થઈ ગયો છે. ઘણા મનુષ્યોનો એણે ભોગ લીધો છે, તેથી કોઈ ત્યાં જતું નથી ને આપ પણ એ રસ્તે ન જશો. ”

વટેમાર્ગીઓની આવી સ્નેહભરી મીઠી વાણી પણ એ પુરૂષે ન સાંભળી અને તેજ માર્ગે એ મહાપુરૂષ આગળ ચાલ્યા. રસ્તો ઉજ્જડ હોવાથી અનેક પ્રકારની મુશ્કેલી અનુભવતા એ મહાપુરૂષ આગળ વધ્યા. મધ્યગાળે આવતાં એક ભયંકર દૃષ્ટિવિષ સર્પ દૂરથી પોતાની તરફ ધસી આવતો એમણે જોયો. એ ત્યાગી ત્યાં જ એના આગમનની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતા કાયોત્સર્ગમુદ્રાએ સ્થિર રહ્યા, નિર્ભયપણે ત્યાં મેરૂપર્વતની માફક અડગ રહ્યા.

પોતાની હૃદમાં ફરવા નીકળેલો દૃષ્ટિવિષ સર્પ ફરતાં ફરતાં આ તરફ આવી ચલ્યો ત્યાં આ પુરૂષ ઉપર દૂરથી એની નજર પડી. “ ઓહો ! આજ બાર બાર વર્ષે મનુષ્ય પ્રાણી ! પ્રીકર નહિ, ક્ષણમાત્રમાં હું મારી જવાળાથી એને બાળી ભસ્મ કરી દઈશ, એની માનવલીલા સંકેલી લઈશ. ” એણે પોતાની દૃષ્ટિમાંથી જવાળાઓ છોડવા માંડી. એક પછી એક ઉંચે જવાળાઓ છોડવા માંડી પણ એથી આ મહાપુરૂષ ઉપર

કાંઈ અસર થઈ નહિ. ક્રોધથી ધમધમતો અને અપમાનને નહિ સહન કરતો એ સર્પ એકદમ એ મહાપુરુષની ઉપર ધસી આવ્યો અને સૂર્યની સામે દૃષ્ટિ કરી વિશેષ જવાબાઓ છોડવી શરૂ કરી. છતાં મેરૂની માફક અડગ ઉભેલા આ મહાપુરુષને જોઈ વિશેષ દૂરતા ધારણ કરતો તે એ મહાપુરુષના ચરણકમળને ડાંખ્યો, અને દૂર ખસી ગયો. વારંવાર એ મહાપુરુષને કરડીને દૂર ખસી જતો કે એના પડવાથી રખેને પોતે દબાઈ જાય. ઘણીવાર ડાંસ દેવા છતાં આ પુરુષને અડગ ઉભેલા જોઈ એ સર્પ આશ્ચર્ય પામ્યો ને આ અજબ માણસ તરફ વારંવાર જોવા લાગ્યો. “ આ શું ? આટલું આટલું બળ અજમાવવા છતાં આ પુરુષ પરાજય કેમ પામતો નથી ? એની જીવનલીલા કેમ પૂરી થતી નથી ? ” એટલામાં પોતે ડાંખ મારેલી જગ્યા તરફ એની નજર ગઈ તો ત્યાંથી દૂધની ધારા વહી રહેલી એની નજરે પડી. “ અહા ! આ શું ? મનુષ્યના શરીરમાંથી દૂધિરને બદલે દૂધ નીકળે એ તો નવાઈ ! ત્યારે આ કોણ ? ” એનાં નેત્ર સ્તબ્ધ થઈ ગયાં, ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયાં, એનો ક્રોધ, ગર્વ બધાં અદશ્ય થયાં, એના જીવનમાં અજબ કારકેર થયો. એક માણસ પોતાની સર્વશક્તિ અજમાવવા છતાં જ્યારે નાશીપાસ-હતાશ થાય છે એવો વિલખો થએલ તે સર્પ એ મહાપુરુષને વારંવાર જોવા લાગ્યો.

મદરહિત થએલો એ સર્પ જ્યારે તદ્દન શાંત થઈ ગયો ત્યારે એ મહાપુરુષે એની તરફ કરૂણાની અમૃતમય નજર ફેંકી: “ ચંડકાશિક ! કેમ મુંઝાય છે ? સમજ ! સમજ ! તું

કોણ હતો ? ને અત્યારે કોધથી કયી સ્થિતિ પામ્યો છે તે ચાલ કર. ”

એ મહાપુરૂષનાં અમૃતમય વચન શ્રવણ કરતાં સર્પ વિચાર કરવા લાગ્યો. “એ મહાપુરૂષ ખચીત કોઈ મહાન પુરૂષ છે, ત્યાગી-વીતરાગી છે. એમણે શું કહ્યું ? આટલી બધી મેં એમની કદર્થના-વિડંબના કરી છતાં મારી ઉપર કડ્ડા કરી બાણે મારી ઉપર કાંઈ ઉપકાર કરવા માગે છે. અને એમની દૃષ્ટિમાં જરાપણ વિકાર છે ? કેવી સ્નેહલીની દયાપૂર્ણ છે, સમર્થ છે, શક્તિસંપન્ન છે એ તો મારા પરિશ્રમથી જ જોવાઈ મળ્યું. મારી એક જ દૃષ્ટિમાં મમે તેવો પુરૂષ દગ્ધ થઈ જાય તો આટલી બધી મારી શક્તિનો ઉપયોગ કરવા છતાં એ મહાન પુરૂષને એની કંઈપણ અસર થઈ નહિ, એ જ એનું પરાક્રમ સૂચવે છે. છતાં મારી ઉપરની કૃપાને લઈને મારી બધી વિટંબના એમણે સહન કરી. ખચીત, સમર્થ પુરૂષોમાં ક્ષમા એ કોઈ અજબ વસ્તુ છે. એમણે મને શું કહ્યું ? “સમજ ! સમજ ! તું કોણ હતો ? આજે ક્યાં છે ? કયી સ્થિતિમાં છે ?”

“એ મહાપુરૂષનાં શબ્દો કેવા મીઠાશથી ભરેલા છે ? હું કોણ છું ? હું તો સર્પ : વળી તેય દૃષ્ટિવિષ સર્પ. એક દૃષ્ટિ-માત્રમાં સર્વને ખાળી ભસ્મ કરી દઉં, એવો મહાન, ઉગ્ર, ભયંકર સર્પ. શું હું સર્પ છું ? નહિ, આ મહાન પુરૂષે જે જે શબ્દો કહ્યા એમાં કંઈક ભેદ છે. શું ભેદ છે ? એ તો કાંઈ સમજી શકાતું નથી.” પોતાની દૃષ્ટિ સન્મુખ ઉભેલા સુરમ્ય,

શાંત અને મનોહર કાંતિવાળા ત્યાગી પુરૂષને જોઈ તે સર્પ અનેક પ્રકારના વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં કરતાં એને ભાસ થયો કે આવો વેશત્યાગ મેં ક્યાંક જોયો છે. પણ ક્યાં ? તે યાદ આવતું નથી. તે વારંવાર યાદ કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં એને પૂર્વભવને સૂચવનારું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જ્ઞાન થતાંની સાથે જ એણે પોતાના પૂર્વના ભવો જોયા. “અહા ! હું કોણ ? પૂર્વજન્મમાં હું તપસ્વી સાધુ હતો, છતાં ક્રોધ કરવાથી એ તપ, એ સાધુત્વ હું હારી ગયો. ને તે પછી ચંદ્ર-કાશિક તાપસ થયો, તે ભવમાં પણ મેં ક્રોધને પોષ્યો તો એ જ ક્રોધમાં મૃત્યુ પામી આજે ઉગ્ર ક્રોધવાળો દૃષ્ટિવિષ સર્પ થયો છું, અને એ ભયંકર ક્રોધને પોષી રહ્યા છું. અહા ! ધિક્કાર છે મને ! હું એ મહાકલને આપનારું મહાવ્રત હારી ગયો ! ક્રોધને વશ થઈ નીચે ઉતરતો ગયો, તેમ છતાં ખચીત હજી મારા ભાગ્ય જાગૃત છે કે આ મહાપુરૂષનું મને દર્શન થયું. એમણે મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો. આહ ! શી એમની સજ્જનતા ? મારી આટઆટલી કદરૂપના સહન કરી એમણે મને નરકમાં જતાં બચાવ્યો. ખચીત આ ભવમાં મેં ઘણી જવાહંસા કરી છે, અનેક લોગ લીધા છે અને હજી કેટલાય લોગ હું લેત. એ બધાય પાપોના ફળ હું નરકગતિમાં જઈ ભયંકરપણે લાંબાકાળ પર્યંત ભોગવત. અરે ! આ મહાપુરૂષે મારી રક્ષા કરી. એમનાં તે હું શું વખાણ કરું ? એમનો હું શું શું સત્કાર કરું ? ” એ ત્યાગી, શાંતમૂર્તિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ સર્પ એમના ચરણમાં પડ્યો. જાણે પોતાના અપરાધોની

ક્ષમા યાચતો હોય, કરેલી ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત કરતો હોય તેમ એ મહાપુરૂષના ચરણ આગળ આળોટવા લાગ્યો. પોતાના જીવનભરનાં પાપ કૃત્યોથી ઉદ્દેગ પામ્યો હોય તેમ હવે ફરીથી એવા પાપકૃત્યો ન કરવા મનમાં સંકલ્પ કરવા લાગ્યો.

પ્રશાંત થયેલો તે સર્પ એ મહાપુરૂષને પોતાના અપરાધો ક્ષમાવતો હવે ફરીથી એવા અપરાધો ન કરું એવી જાણે પ્રતિજ્ઞા કરતો હોય ને જાણે સંસારનો ત્યાગ કરતો હોય તેમ તેણે પોતાનું મોઢું રાફડામાં રાખી આખું શરીર બહાર રહેવા દીધું. એ રીતે સમતાડપ રસનું પાન કરતો તે પ્રાયશ્ચિત કરવા લાગ્યો.

આ મહાપુરૂષને આ ભયંકર અટવીમાં કુશલક્ષ્મ જોઈ વટેમાર્ગીઓ તેમજ ગોવાળો આ રસ્તેથી આવાગમન કરવા લાગ્યા. આ મહાપુરૂષથી સર્પનો જીવન શાંત થયેલો જોઈ સર્વ વિસ્મય પામી ગયા. રાફડાની અંદર મુખ રાખીને રહેલા પહેલા દષ્ટિવિષ સર્પથી ખીતા ગોવાળીયાઓ વૃક્ષના અંતરમાં સંતાઈ એને જોવા લાગ્યા. વિશ્વાસ આવતાં ધીરે ધીરે લાકડીઓવડે એને અડવા લાગ્યા, છતાં પણ એનો શાંત સ્વભાવ જોઈ ગોવાળીયાઓ વિસ્મય પામી ગયા. આ નહિ બનવા ચોગ્ય ફેરફાર જોઈ આ મહાપુરૂષને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા. એમના ઉપર પૂજ્યબુદ્ધિ ધારણ કરવા લાગ્યા. આ વાર્તા આજુબાજુ ફેલાતાં લોકો આ સર્પના દર્શન કરવાને ત્યાં આવવા લાગ્યા.

કેટલીક ગૌવાલણીએ દૂધ, દહી અને ઘીથી એ સર્પનું પૂજન કર્યું. એક વખતનો ભયંકર સર્પ અત્યારે આ મહાપુરુષના દર્શનથી શાંતરસમાં નિમગ્ન થઈ પોતાની કાયા ઉપરથી પણ મમત્વ રહિત થયો.

સર્પને શરીરે દૂધ, દહી વગેરે ચોપડેલ હોવાથી એની ગંધથી આકર્ષાઈ તીક્ષ્ણ મુખવાળી કીડીઓ ત્યાં આવી. કીડીઓએ દૂધ, દહી અને ઘીનું ભક્ષણ કરતાં સર્પનું શરીર ચારણીના જેવું છિદ્રવાળું કરી દીધું. કીડીઓના અનેક ચટકાઓને સહન કરતો સર્પ પોતાના પૂર્વના કૃત્યો યાદ કરી પ્રશ્નાત્તાપ કરવા લાગ્યો: “ અહા ! મને આટલું દુઃખ થાય છે તો પછી મેં હજારો જીવોના પૂર્વે ભોગ લીધા છે તેમને કેવું દુઃખ થયું હશે ? અરે, તેમના મરણકષ્ટ આગળ માફ દુઃખ શા હિસાબમાં છે ? આ કીડીઓ તો બિચારી મારા ઉપર ઉપકાર કરનારી છે. જે જે ભયંકર વેદનાઓ મારે આગામી કાળે નરકમાં જઈને ભોગવવાની હતી તે આ લોકમાં જ હિસાબ ચૂકતે કરે છે; માટે મારી ઉપર એવો અનુપમ ઉપકાર કરનારી આ અદ્ય બળવાળી કીડીઓ મારા શરીરના દબાણથી પીલાઓ નહિ. ” એમ ચિંતવતો તે સર્પરાજ હુસ્સહ વેદનાઓને સહન કરતો છતો પણ પોતાનું શરીર જરા પણ હલાવ્યા વગર એમ જ પડી રહ્યો.

પંદર દિવસ પર્યંત એવી હુસ્સહ વેદનાઓને સહન કરતો અને શાંતરસનો નિધિ તે સર્પ મૃત્યુ પામી આ મહા-

પુરૂષના પ્રાસાદથી નરકલોકમાં જવાને બદલે આઠમા દેવ-લોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો-ભવિતવ્યતાને યોગ્ય નરકને બદલે તે આઠમી સ્વર્ગભૂમિનો અતિથિ થયો.

લગભગ બાર બાર વર્ષના લાંબા કાળાવધિથી આ બંધ પડી ગયેલો શ્વેતાંબી તરફ જવાનો રસ્તો આ મહાપુરૂષના પ્રભાવથી ખુલ્લો થયો. લોકોનો માર્ગ નિષ્કંટક થયો, સર્પ ભયંકર સર્પપણાનો ત્યાગ કરી શાંતરસમાં નિમગ્ન થઈ પોતાનું કાર્ય સાધી ગયો. એવી રીતે આ મહાપુરૂષના પ્રભાવથી એક સાથે બે કામ થયા.

જગતમાં જેનું જીવન પરોપકારને માટે છે તેઓને પોતાના સ્વાર્થની લેશ પણ દરકાર હોતી નથી. જેઓને પોતાનો સ્વાર્થ હોય છે તે પરોપકાર સાધી શકતા નથી. આવા પરોપકારી પુરૂષો તો જગતમાં ભાગ્યયોગે જ જન્મ લે છે. પછી એ મહાપુરૂષ ત્યાંથી અન્યત્ર આહ્વા ગયા.

દર વરસે રૂ. ૪) માં ઐતિહાસિક નવીન ચાર પુસ્તકો હજાર ઉપરાંત પાનાના મેળવવા વાંચનમાળાના ગ્રાહક થવા આઠ આનાની ટીકીટ ખીડો.

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા-પાલીતાણા.

પ્રકરણ ૭ મું

શ્વેતાંબી નગરીમાં.

ન બહુયા જીવનના પંથ, જીવ્યા તો શું મુવા તો શું ?
 ન બહુયા મુક્તિના પંથ, જીવ્યા તો શું મુવા તો શું ?
 વિસારી રાહ દુનિયાના, ગયા જે ત્યાગને પંથે;
 વગાડી પડહ અમારીના, ગયા જે મુક્તિને પંથે.

પેલા નાગરાજને પ્રતિબોધી એ મહાપુરૂષ કરતા કરતા
 શ્વેતાંબી નગરીએ આવ્યા. તેમના આગમન પહેલાં જ માર્ગ
 ખુલ્લો થવાની તેમજ નાગની પરિવર્તન ભાવનાની વાતો
 અહીંયાં આવી ગયેલી હોવાથી આ મહાપુરૂષનાં દર્શન કરવાને
 શ્વેતાંબી નગરીનો જનસમાજ હળીમળી રહ્યો. આખું ય નગર
 એમના દર્શન કરી પાપમલ ઘોઘ નાખવાને આતુર બન્યું. એ
 મહાપુરૂષનાં પગલાં શ્વેતાંબીના પાદરમાં થયાં કે આ નગરનો
 રાજા-પરદેશી રાજા મોટી સમૃદ્ધિથી એમના દર્શન કરવાને,
 પગે લાગવાને આવ્યો. નગરમાં વાત પ્રસરતાં આખું ય નગર
 દર્શન કરવાને ઘેલું ઘેલું થઈ ગયું. જગતની પ્રવૃત્તિ જૂદી હતી.
 આ મહાન પુરૂષની ભાવના કોઈ એર જ હતી. જગતનો ને
 તેમનો માર્ગ નિરાળો હતો. જગતની બાહ્ય ઉપાધિમાં રક્ત
 બનો કોઈ ધનની ઇચ્છા કરી રહ્યા હતા, રોગીઓ નિરોગી
 થવા મથી રહ્યા હતા, બિખારીઓ ભોજન મેળવવાને કાંકાં-

મારી રહ્યા હતા, કોઈ નામના માટે મથી રહ્યા હતાં, સ્ત્રીના લાલચુઓ સ્ત્રી મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા ત્યારે આ મહા-પુરુષનું લક્ષ્ય તદ્દન જૂઠું જ હતું. એમનાં અંતરચક્ષુ ઉઘડી ગયાં હતાં. જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય ચક્ષુઓથી સંસારનું સ્વરૂપ નિહાળી કોઈ અણુમોલ વસ્તુ મેળવવાનો તે પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા.

એ મહાપુરુષ નગરની બહાર પ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા. સ્થાનથી એક સ્થાનકે, મૌનથી અને ધ્યાનથી કાયા ઉપ-રનું મમત્વ છોડી અંતરદષ્ટિથી કોઈ અણુમોલ ખજાનો શોધી રહ્યા હતા. એ અણુમોલ ખજાનો પ્રાપ્ત કરવા માટે એમણે સંસારની મોહમાયા, રાજક્રુદ્ધિ, લોભોપલોભ સર્વ તજ્યા હતા, માતાપિતા, સ્ત્રી, ભાઈ આદિનાં સ્નેહબંધનો એમણે તોડ્યાં હતાં, તેમજ સગાં-કુટુંબ આદિ બહોળો પરિવાર પણ એમણે તરછોડ્યો હતો. દુનિયા જેને માટે રાત્રિદિવસ પ્રયાસ કરી મનુષ્ય જીવન કલેશિત કરી નાખે છે એ સર્વ એમણે છોડ્યું હતું. સ્ત્રી, ભાઈ, માતા, પિતા, પરિવાર, ધન, દૌલત, વૈભવ, ઠકુરાઈમાં એ મહાપુરુષે જરાય સુખ ન જોયું. કાર્યની સિદ્ધિ-જીવનનું ધ્યેય એમાં લગારે ન દેખાયું. કાર્યની સિદ્ધિ મેળવવા-મનુષ્ય જીવનનું ઉચ્ચ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા એમણે એ બધું છોડી દીધું. તપ કરવામાં, બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં, ત્યાગમાં, આત્મધ્યાનમાં જ એમને કાર્યસિદ્ધિનો ભાસ થયો. એમાં જ એમણે અપૂર્વ સુખ જોયું. સંસારમાં તો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ સિવાય બીજું તે શું હોય ?

પરદેશી રાજા ભારે ઠાઠમાઠથી એ મહાપુરૂષનાં દર્શને આવ્યો. એની પછવાડે આખું ગામ દર્શન કરવાને ઉલટયું, છતાં એ મહાપુરૂષની મૌનતા, માધ્યસ્થતા અજબ હતી. આજની આટલી લોકોની પૂજ્યભાવના છતાં એનો જરા પણ વિકાર એ મહાન દિલમાં ન હોતો, છતાં જેવી પેલા સર્પ તરફ મોઠાશ હતી તેવી જ મીઠાશ અહીંયાં પણ હતી, તે સ્પષ્ટ સમજાતું હતું. લોકો પોતપોતાની ભક્તિનું ફળ મેળવતા હતા. એમને જોઈ ઘેલાં જેવા થઈ જતા હતા, કેમકે મહાન પુરૂષોનું દર્શન જ મહાન ફળને આપનારું છે. એમના દર્શનમાં જ સર્વ સિધ્ધિઓ રહેલી હોય છે તો પછી એમના વચનની તો જરૂર જ શી ?

પરદેશી રાજા એ મહાન પુરૂષનાં દર્શન કરી નમી-પગે લાગી, એમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો : “હે નરશ્રેષ્ઠ ! ખચીત જગતમાં તમે જ અદ્ભુત છો કે જેમણે દેવની સમાન ઋધિઓ છોડી ત્યાગનો માર્ગ સ્વીકાર્યો. અનંતશક્તિ, અથાગ-કોઈ કાળે ખૂટે નહિ તેવું બળ છતાં એક તુચ્છમાં તુચ્છ પ્રાણીની પણ તમે કદર્યના સહન કરો છો. મનગમતા ભાવતા લોજન મળવા છતાં આપ આવું કષ્ટદાયક તપ કરી અથાગ સૌંદર્ય કરમાવી રહ્યા છો. રૂપગર્વિતા લલનાઓ આપને જોઈ લોગ-ને માટે આપની પ્રાર્થના કરતી આપની પાછળ ગાંડી ગાંડી થઈ ફરે છે, છતાં આપ તેની સામે નજર સરખીય કરતા નથી; એ શું ઓછું ધૈર્ય છે ? હે નરોત્તમ ! તમારા સર્વ કંઈ આચારવિચાર, ક્રિયા, શક્તિઓ એ બધું લોકોત્તર છે.

અમારી અદ્ય ભુદ્ધિ એનું માપ ન કાઢી શકે. ક્યાં આપ ? ક્યાં અમે ? ક્યાં કુંજર અને ક્યાં કીડી ? ક્યાં રાજા ને ક્યાં રંક ? ” રાજાએ નરશ્રેષ્ઠની પૂજા સ્તવના કરી પોતાના આવાસભુવન તરફ ચાલ્યો. અન્ય લોકો પણ દર્શન કરીને પોતપોતાને મોકાને ગયા. પ્રતિમાધારી કાઉસગ્ગમુદ્રાએ રહેલા એ નરશ્રેષ્ઠ રાત્રીએ પણ ત્યાં જ રહ્યા.

પરદેશી રાજા નાસ્તિકનો શિરોમણિ હતો. જીવહિંસા, મિથ્યાત્વ વગેરે અનેક કટુક વિચારોથી એ ગ્રસ્ત હતો. પુણ્યના શુભ ઋણાનુબંધે પરદેશી રાજાને પાર્શ્વનાથ ભગવાનના ગણધર કેશીકુમાર ગણધરનો મેલાપ થયો. એમણે અનેક દ્રષ્ટાંતોથી પ્રતિબોધ આપી રાજાને ધર્મનો રંગ લગાડ્યો. જીવાજીવાદિકતું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, અને જે જીવની મુદ્દલ અસ્તિત્વતા સ્વીકારતો ન હતો એને જીવનો સિધ્ધાંત સમજાવ્યો. પરદેશી રાજાને ગળે તે વાત ઉતરી અને કેશીકુમાર ગણધરનો એ ભક્ત બન્યો. તે સાથે જૈનધર્મમાં પણ સ્થિર થયો. એવી રીતે ભવિતવ્યતાને યોગે નરકના અતિથિઓ પણ સ્વર્ગની સોહામણી વાટે ચાલ્યા જાય છે; ત્યારે કેટલાકના કાંઠે આવેલા વહાણ અધકારની ગહન અર્તામાં નીચે ગબડી પડે છે કે જે ઘણા સમય સુધી પાછા ઉંચે આવી શકતા નથી.

એ નરશ્રેષ્ઠ શ્વેતાંબી નગરીથી આગળ ચાલ્યા. એમને વિચાર થયો કે—“ હજી જ્યાં સુધી દુષ્કર્મ અસ્તિત્વમાં છે ત્યાં લગી કાર્યસિદ્ધિ થવાની થવાની નથી, માટે દુષ્કર્મોના નાશને માટે અનાર્યભૂમિ તરફ ગમન કરવું જોઈએ; કારણ કે કષ્ટ

સહન કર્યા વગર કર્મેના ક્ષય નથી. કર્મના ક્ષય વગર કાર્યની સિદ્ધિ નથી. માટે કંઈક ઉપસર્ગો થાય તો જ સત્વર કાર્ય સિદ્ધ થાય. જો કે તપશ્ચર્યાથી પણ કાર્ય સિદ્ધ તો છે જ છતાં તપશ્ચર્યા કરતાં આકસ્મિક જે ઉત્પાત થાય છે તે જો ક્ષમાપૂર્વક સહન કરવામાં આવે તો તેથી જલ્દી કાર્ય સિદ્ધ થાય છે ” એવો વિચાર કરી એ મહાપુરૂષ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. સંસારમાં બધાય સરખી પ્રકૃતિના મનુષ્યો હોતા નથી. કોઈને ક્ષમા ગમે છે, કોઈને કલેશ-વઢવાડ-તોફાન ગમે છે, કોઈને શાંતિ ગમે છે તો કોઈને વિના કારણે પણ બીજાને હેરાન કરવું એમાં મજા પડે છે. તે બધી જગતની વિચિત્રતા છે.

બરાબર એ જ રસ્તેથી જ્યોતિર્વિધાનો બાણ એક પાંડત ત્યાંથી નીકળ્યો. એ નરશ્રેષ્ઠના ચરણન્યાસનાં ચક્રાદિકના ભૂમિ ઉપર પડેલા ચિહ્ન જોઈ પેલો સામુદ્રિક વિચાર કરવા લાગ્યો. “ખરીત આ માર્ગેથી કોઈ ચક્રવર્તી ગયેલા જણાય છે. તેઓ હાલમાં જણાય છે તો એકાકી. શું ત્યારે એમને રાજ્ય નહિ મળ્યું હોય ? અથવા તો કોઈએ પ્રપંચથી પડાવી લીધું હશે ? આવા એકાકી ચક્રવર્તી પણ સેવા કરવા યોગ્ય છે. અત્યારે એકલા હોવાથી તેઓ જરૂર સેવકને ઇચ્છતા હશે, માટે હું તેમની સેવા કરું કે જેથી મારું ભવનું દારિદ્ર ઝટ દૂર થઈ જાય.” એમ વિચાર કરતો એ સામુદ્રિક ઉતાવળે પગલે આગળ ચાલ્યો તો આગળ કોઈ ગામની નજદીક અશોક વૃક્ષની નીચે એ નરશ્રેષ્ઠ પ્રતિમા ધારીને ઉભા હતા. તેમને જોઈ પેલો સામુદ્રિક વિચારમાં પડ્યો : “ઓહો ! આ હું શું જોઉં

છું ? એમના હૃદય ઉપર શ્રીવત્સનું લાંછન છે છતાં અલંકારનું નામ નથી. મસ્તક ઉપર મુગુટનું ચિન્હ હતું છતાં કાંઈ મુગુટ ન હતો. બન્ને ભુજાઓ ચક્રાદિકના લાંછનયુક્ત હતી પણ વસ્ત્ર કે અલંકારથી રહિત હતી. બન્ને હાથ જો કે શેષનાગની જેવા વિસ્તીર્ણ હતા ” બીજા સર્વ લક્ષણોપેત-યુક્ત આ પુરૂષ જણાયો છતાં એ એકાકી અને ભિક્ષુક હાલત જોઈ પેલો સામુદ્રિક પુષ્પ ફરી વિચાર કરવા લાગ્યો: “આવા લક્ષણોવાળો પુરૂષ પણ આવી ભિક્ષુક હાલતમાં છે ત્યારે ઈચ્છીત મને લાગે છે કે શાસ્ત્રનો બનાવનાર કોઈ અવિચારી પુરૂષ જણાય છે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આવા ખોટા શાસ્ત્રો એમણે શા માટે રચ્યા હશે ? જગતને ઠગવારૂપ તેના પ્રયત્નને તે આજમુઘી શ્રમપૂર્વક આવી વિદ્યા ભણનાર મારા જેવા પુરૂષને ધિક્કાર છે કે મરૂભૂમિમાં ઝાંઝવાનાં જળ જોઈ જેમ મૂગ દોડે તેમ આ પુરૂષની પાછળ હું દોડીને આવ્યો ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો તે મહા ખેદ કરવા લાગ્યો.

શાસ્ત્રને દૂષણ આપતો અને પોતાના પરિશ્રમને ધિક્કારતો એ પુષ્પ નિમિત્તિઓ પાછો ફર્યો. એટલામાં એક મહાન સમૃદ્ધિવંત ચક્રવર્તી સમાન ઋદ્ધિ, વેશવ અને ઠંકુરાઈવાળા પુરૂષને પરિવાર સહિત પેલા ત્યાગી નરશ્રેષ્ઠને પળે પડતાં જોયો. પેલો સામુદ્રિક વિચારમાં પડ્યો “અરે ! હું આ શું જોઉં છું ? ” તે પાછો ફરી પેલા નવીન પુરૂષ પાસે આવ્યો. આશ્ચર્યયુક્ત આ દશ્ય જોવા લાગ્યો. “કેમ શું વિચાર કરે છે ? ” પેલા આગંતુક પુરૂષે કહ્યું. પ્રત્યુત્તરમાં પુષ્પે સર્વ વાત કહી સંભળાવી.

“ અરે ભલા માણસ ! તું વૃથા ખેદ કરે છે. હજી આ પુરૂષની તને ઝોળખાણ નથી તેથી જ તું ખેદ કરે છે. એ તો ચક્રવર્તીઓના પણ ચક્રવર્તી છે. જગતમાં અદ્વિતીય પુરૂષ હ. તારું શાસ્ત્ર, એ લક્ષણો સર્વ સત્ય છે. વૃથા ખેદ કર નહીં. મારા જેવા સમૃદ્ધિવંત કંઈક પ્રાણીઓ એમના ચરણમાં પડી એમનું શરણ માગી રહ્યા છે. તું એક તુચ્છ લક્ષ્મીના મોહમાં આ નરોત્તમ-લોકોત્તર પુરૂષનું માહાત્મ્ય કેમ ભૂલી જાય છે ? એમના દર્શનથી ગમે તેવા હુષ્કર્મનો નાશ થાય તો પછી લક્ષ્મી પામવાની તો વાત જ ક્યાં ? ” એમ કહીને પેલા સમૃદ્ધિવંત પુરૂષે પુષ્પસામુદ્રિકને એના મનગમતું દ્રવ્ય આપી સંતોષ્યો. તે પછી અદ્ય સમયમાં તે પુરૂષ પરિવાર સહિત સામુદ્રિકના જોતાં-જોતાં અદૃશ્ય થઈ ગયો.

“અરે એટલી વારમાં આ પુરૂષ ક્યાં ગયો ? આવા સમર્થ પુરૂષો પણ જેમના ચરણોમાં પડેલા છે એવા આ નરશ્રેષ્ઠ સર્વ લક્ષણોયુક્ત હોવા છતાં મેં મિથ્યા ચિંતવ્યું તે માટે હે પુરૂષોત્તમ ! હું તમને ખમાવું છું. અરે મારા જેવા કંઈક અજ્ઞાન જીવો આપની જાણતા કે અજાણતા આશાતના કરતા હશે ! છતાં એ સર્વ પ્રતિકૂળ બાબતો સહન કરી આપ પોતાનું લોકોત્તરપણું બતાવી રહ્યા છો. ખચીત આ કોઈ સમર્થ દેવ હશે કે જેમણે આ નરશ્રેષ્ઠ ઉપરની પોતાની ભક્તિથી મને ધૃષ્ટિ આપ્યું ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો તે પુષ્પ એ પુરૂષોત્તમ પુરૂષને નમી-ખમાવી પોતાને ઠેકાણે આદ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

રામનું સ્વપ્નું ભરતને ફેળ્યું.

“ શું બાણે કે હૃદય ધરતાં, ઘાજ છે લાગવાના;
શું બાણે કે પ્રીતિ કરતાં, આંસુ છે પાડવાના. ”

વિશાખા નગરના રાજગઠના અંતઃપુરમાં આવેલી એક ગુપ્ત સુરંગના મુખ આગળ કોઈ નવયૌવન બાળા આતુરતાથી કોઈના આગમનની રાહ બુઝે છે. એના મનમાં અત્યારે કંઈ કંઈ વિચારો રમી રહ્યા છે. “ આહા ! પિતા જ્યારે આ વાત બાણે ત્યારે શું વિચાર કરશે ? લોકો શું ધારશે ? સગાસંબંધી શું કહેશે ? અરે આવી ગુણિયલ બાળા પણ માતાપિતાની રજા વગર અન્યની સાથે ભાગી ગઈ-નાશી ગઈ. મારે માટે લોકો એવા હલકટ વિચારો કરશે ? અસ્તુ. ગમે તે કહેતેથી શું ? આ સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો જ નથી. પિતાજીએ જો એમની ઇચ્છાનો સત્કાર કર્યો હોત તો આજે આમ ચોરીછુપીથી કાર્ય કરવાનો વખત ન આવત; પણ શું કરીએ ભવિતવ્યતા બળવાન છે. સંસારમાં પતિથી બીજું શું અધિક છે ? આજે એ બધું સમજાય છે. જ્યાં સુધી માણસને જે ચીજની જરૂર નથી હોતી ત્યાં લગી તે વસ્તુની કીંમત સમજાતી નથી. જ્યારે ગરજ પડે છે ત્યારે ક્ષુદ્ર વસ્તુ પણ મહત્ત્વની લાગે છે તો પછી જેમની સાથે જીવનનો સંપૂર્ણ ભાગ વ્યતીત કરવાનો છે તેવી મહત્ત્વની બાબતોની તો વાત જ શી ? દુનિયા ગમે તે કહે

મને એની પરવા નથી. ક્યારે મારો પ્રિયતમ આવે ને એમની સાથે હું ચાલી જઉં-ભાગ્યશાળી થાઉં.” ઇત્યાદિક વિચાર કરનારી બાળા સુજેષ્ઠા સુરંગના દ્વાર આગળ મગધરાજના આગમનની રાહ જોતી ઉભી હતી. વાટ જોતાં જોતાં એની આંખોય થાકી ગઈ. “સમય તો થઈ ગયો. કેમ હજી નહિ આવ્યા હોય ? આવાં ગુપ્ત કાર્યો તો ઝટ થવાં જોઈએ. વાર લાગવાથી ઉલટી એમાં હાનિ પેદા થાય છે. કોણ જાણે કેમ વાર થઈ હશે ? જરૂર આવવા તો જોઈએ.”

સુજેષ્ઠા વિચાર કરતી હતી એટલામાં ચેલ્લણા આવી પહોંચી. બન્ને બેનો મગધરાજ આવે કે તેમની સાથે રથમાં બેસી પલાયન કરી જવાને તૈયાર થઈ આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી. એટલામાં કંઈક અવાજ આવ્યો. બન્ને બેનો વ્યાકુળ ચિત્તે જોવા લાગી તો થોડીકવારે ગુફામાંથી આસ્તે આસ્તે અવાજ આવતો હોય એવો ભાસ થયો, ને જોતજોતામાં મગધરાજ શ્રેણિક નરપતિ પોતાના અંગરક્ષકો સાથે રથમાં બેસીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સુરંગના દ્વાર આગળ આવતાં જ શ્રેણિક રથમાંથી ઉતરી પડ્યો. બન્ને બેનો ઉભી હતી ત્યાં મંદમંદ ડગલાં ભરતો તેમની પાસે આવ્યો.

સુજેષ્ઠાએ ચિત્રપટને અનુસારે શ્રેણિક નરપતિને ઓળખ્યા ને આવા સુંદર સૌભાગ્ય યુક્ત પતિનો સમાગમ પામી સુજેષ્ઠા બેહુલ ખુશી થઈ. નરપતિને જોઈ શરમથી નીચે જોયું. “વાહ ! ચિત્રપટમાં મેં જેવું રૂપ જોયું હતું એનાથી રેખા

માત્ર પણુ ન્યૂન નથી. આજે પ્રત્યક્ષપણે જોવાથી મારી આંખો પણુ સાર્થક થઈ.” એક-બીજાની સામે જોઈ બન્નેએ મૃદુ હાસ્ય કર્યું. “સુજેષ્ટા ! ચાલો, તમારા સ્નેહથી આકર્ષાઈ અહીં સુધી તમને તેડવા આવ્યો છું તો ઝટ ચાલો. વિશેષ સમય અહીંયા રોકાવું ઉચિત નથી.”

“ હા ! અમે તૈયાર છીએ. આપના આગમનની અમે આતુરતાથી ક્યારનાય રાહ જોતાં હતાં. આખરે આપના દર્શન થયા, અમારાં નેત્ર સફલ થયાં.” સુજેષ્ટાએ સ્વાગત કર્યું.

“ધન્ય હાગ્ય મારાં કે. તમારા જેવાં સ્ત્રી-રત્નનો મને મેળાપ થયો. મારો મનુષ્યભવ સફલ થયો.” શ્રેણિક નરપતિએ કહ્યું. બન્નેને એક-બીજાના દર્શનથી અતુરાગ ઉત્પન્ન થયો હતો.

સુજેષ્ટાએ ચેલણ તરફ ફરીને કહ્યું : “ બેન ! ચાલો રથમાં બેસી જઈએ ” એમ કહી બન્ને બેનો રથમાં ચઢી બેઠી. એટલામાં સુજેષ્ટાને કંઈક યાદ આવવાથી તરત જ રથમાંથી નીચે ઉતરી શ્રેણિક નરપતિને કહેવા લાગી : “ મહારાજ ! હું રત્નનાં આભરણ ભૂલી આવી છું તે લઈને આ આવી ” એમ કહી જવાબ સાંભળ્યા વગર તે ચાલી ગઈ. થોડીવાર સુધી રાહ જોઈ પણ કોઈ આવ્યું નહિ, જેથી મગધરાજના અંગરક્ષકો બોલ્યા : “ મહારાજ ! કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી શત્રુના આંગણમાં વિનાશકારણે વિલંબ કરવો તે હિતાવહ નથી, માટે સત્તર આપણે અહીંથી ગમન કરવું જોઈએ. ”

રથમાં બેઠેલી ચેલ્લણાને સુબ્રેષ્ઠા ધારી શ્રેણિકે તરત જ રથને પોતાના નગર તરફ રવાના કર્યો. એની પાછળ એના બત્રીશ અંગરક્ષકો પણ પોતપોતાના રથ ચલાવવા લાગ્યા.

થોડીવારમાં સુબ્રેષ્ઠા આવી પહોંચી તો કોઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. પોતે એકાકી જોઈ વિલખી થઈ ગઈ. “ અરર ! આ તો બધો ખેલ બગડી ગયો. શું ધાયું હતું ને શું બની ગયું. બકરી કાઢવા જતા ઉંટ ઘુંસી ગયું. ભત્તાર લેવા જતાં બેનને પણ ખોઈ બેઠી. દૈવે ભુંડી કરી હવે શું કરું ? ”

તરત જ એણે બૂમેબૂમ પાડવા માંડી : “ અરે ! કોઈ દોડો, દોડો ! મારી બેન ચેલ્લણાને કોઈ ઉપાડી બાય છે. પકડો ! પકડો ! ! ”

સુબ્રેષ્ઠાની બૂમરાણથી આખો રાજદરબાર ગાળ રહ્યો. ચેટકનરપતિ તરત જ પુત્રીની બૂમ સાંભળીને શસ્ત્ર સજ્જ ત્યાં સુરંગ આગળ ધસી આવ્યો, પણ તેના સારથિ વીરંગક મહાબળવાન હતો તેણે કહ્યું : “ સ્વામિન્ ! આવા ક્ષુદ્ર કાર્ય માટે આપનો પ્રયાસ શો ? હું એ ક્ષુદ્ર શત્રુને જીવતો કે મુવો પકડી આપના ચરણમાં હાજર કરીશ.” ચેટકનરપતિએ વીરંગકને આજ્ઞા આપી.

વીરંગક તરત જ શસ્ત્રાસ્રથી સજ્જિત થઈ સુરંગની અંદર ઉતરી પડ્યો. વેગથી ધસમસ્યો. વીરંગક પેલા રથની નજીક આવી પહોંચ્યો એટલે શ્રેણિકનરપતિ તેમની સામે સુદ્ધ કરવાને આવ્યા.

તેમના અંગરક્ષકોએ તેમને અટકાવ્યા: “ મહારાજ ! આપ નગર ભેગા થઈ જાવ, અમે એને જવાબ આપવાને તૈયાર છીએ. અમે એનો માર્ગ રોકીએ છીએ એ દરમિયાન આપ સહિસલામત નગરમાં પહોંચી શકશો માટે આપ જલદી પધારો. ”

શ્રેણિક મહારાજ રથમાં બેસી આગળ ચાલ્યા. પેલા અંગરક્ષકો વીરંગકનો માર્ગ રોકી એની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. સુરંગમાં વીરંગક અને અંગરક્ષકો કે જે સુલસા શ્રાવિકાના બત્રીશ પુત્રો હતા એમની સાથે જબડ યુદ્ધ ચાલ્યું. યુદ્ધમાં વીરંગકે ક્રોધ કરીને સુલસાના એ બત્રીશ પુત્રોને મારી નાખ્યા. એમના બત્રીશે રથો દૂર કરવામાં વીરંગકનો કેટલોક સમય પસાર થયો એ અરસામાં શ્રેણિક સહિસલામત સુરંગ બહાર નીકળી જઈ પોતાના નગરમાં પહોંચી ગયા.

વીરંગકે પાછા ફરી ચેટકનરપતિને સમાચાર આપ્યા કે “ શ્રેણિકના બત્રીશ અંગરક્ષકોને મેં મારી નાખ્યા છે પણ સુરંગમાં વિશેષ જગ્યા ન હોવાથી એ રથો દૂર કરતાં વાર થઈ એ સમયમાં શ્રેણિક આપની કુમારીને લઈને છટકી ગયો છે. હવે તો નિરૂપાય ! ”

શત્રુના સુભટોને માર્યા એ હર્ષ અને પુત્રીના હરણનો શોક એમ કંઈક હર્ષ અને કંઈક શોકથી ચેટકનરપતિએ એ સમાચાર સાંભળ્યા. સુજેષ્ઠાએ પણ આ સમાચાર જાણીને

ધણે શોક કર્યો પણ હવે શું થાય ? આવેલી બાજી તે હારી ગઈ હતી. આ તો રામનું સ્વપ્નું ભરતને કહ્યું એવી વાત થઈ ગઈ. હવે ઉપાય ન હતો.

સંસારના પ્રથમ આસે જ મક્ષિકા આવવાથી સુજેષ્ઠાને હવે સંસાર પર વૈરાગ્ય આવ્યો. એ દગાખોર વિષયો ઉપરથી એનું ચિત્ત ઉઠી ગયું. એણે પોતાનું મન ત્યાગ તરફ વાળ્યું. તપશ્ચર્યા તરફ દિલ પરોવ્યું. અનુક્રમે પિતાજીની અનુમતિ મેળવી સુજેષ્ઠાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી પોતાની કરેલી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરી.

મગધરાજ શ્રેણિકનરપતિ રથમાં બેઠેલી ચેલ્લણાને સુજેષ્ઠા ! સુજેષ્ઠા ! કહી બોલાવવા લાગ્યા, પણ ચેલ્લણા બોલી : “ સ્વામિન ! હું કાંઈ સુજેષ્ઠા નથી, કિંતુ એની નાની બેન ચેલ્લણા છું. ” ચેલ્લણાને પણ આવો પતિ મળવાથી હર્ષ અને બેનના વિયોગથી શોક થયો.

“ તું ચેલ્લણા હો કે સુજેષ્ઠા ! તું કાંઈ સુજેષ્ઠાથી ઉતરતી નથી. તું પણ એના સરખી સ્વરૂપવાન છે. મારે મન તો તું પણ સુજેષ્ઠા છે. ” શ્રેણિકનરપતિએ ચેલ્લણાને સંતોષી.

ચેલ્લણાનું હરણ થતાંની સાથે જ પેલો વણિકકુમાર વિશાખાના દરબારની નજીક રહેલો તે તરત જ ત્યાંથી રાજ-ગૃહને માર્ગે પડી ગયો. પોતાનું રૂપ પરિવર્તન કરી રાજગૃહમાં જઈ પોતાના પિતાને મળ્યો. શ્રેણિકરાજાએ મોટા

મહોત્સપૂર્વક ચેલ્લણા સાથે ગાંધર્વવિધિએ લગ્ન કર્યાં. પોતાની સર્વે રાણીઓમાં ચેલ્લણાને પટ્ટરાણી પદે સ્થાપન કરી.

પોતાના બત્રીશ અંગરક્ષકો અને સુલસા શ્રાવિકાના પુત્રો એકસાથે મૃત્યુ પામવાથી પોતાને પણ ઘણો ખેદ થયો. સુલસા શ્રાવિકા અને નાગ સારથિ પુત્રોના શોકથી કલ્પાંત કરવા લાગ્યા. તેમને ઘેરે જઈ શ્રેણિક અને અભયકુમારે દિલાસો આપી શાંત કર્યાં.

એ વણિકના સ્વરૂપમાં રહેલા અભયકુમારની યુક્તિથી મગધરાજનું કાર્ય સહેજે ફળીભૂત થયું. બળથી જે કાર્ય થઈ ન શક્યું તે કળથી થયું. સુરંગના દ્વાર પાસે ઉભેલી સુજેષ્ઠા એ બધો આ અભયકુમારની યુક્તિનો જ પ્રભાવ હતો; કેમકે સુજેષ્ઠા પાસેથી ચિત્રપટ લઈને દાસી જ્યારે પેલા વણિકને આપવા ગઈ તે વખતે પોતાની આંધની સ્થિતિ કહી સંભળાવી અને કોઈપણ રીતે બન્ને એકત્ર થાય એ માટે કંઈપણ ઉપાય કરવાની દાસીએ વણિકના સ્વરૂપમાં રહેલા અભયકુમારને સૂચના કરી. અભયકુમારને તો એટલું જ જોઈતું હતું. એણે રાજગૃહથી વિશાખાના રાજદરબારના અંતઃપુર સુધી એક મોટી સુરંગ કરાવી. એમ ગુપ્તતાથી એ કાર્ય થયું કે જેની કોઈને ખબર પણ પડી નહિ. સુરંગ તૈયાર થતાં બન્નેના મેળાપનો એક દિવસ અભયકુમારે મુકરર કર્યો. એ મુકરર કરેલ સમયે સુજેષ્ઠા શ્રેણિકનરપતિની રાહ જોતી સુરંગના દ્વાર આગળ ઉભી હતી, છતાં એ આશાભરેલી સુજેષ્ઠાના મનના મનોરથો

મનમાં જ સમાઈ ગયા અને અણુધારી રીતે ચેલ્લણા કતોહ મેળવી ગઈ એ બધા કર્મરૂપી નટના ખેલ છે. ચેલ્લણાએ પતિ-પ્રેમથી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરી ને સુજેષ્ઠાએ દીક્ષા લઈને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સાર્થક કરી. રામનું સ્વપ્નું ભરતને કહ્યું એ મુજબ સુજેષ્ઠા જે પતિ મેળવવાને રાત્રિદિવસ આતુર હતી તે પતિ સ્વાભાવિક રીતે ભાગ્યયોગે ચેલ્લણાને મળી ગયો. શ્રેણિક નરપતિ જેવો પતિ મેળવી ચેલ્લણા સુખી થઈ ને દેવતાની માફક તેઓ મનુષ્યભવમાં સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

જે કે શ્રેણિકમહારાજને બુદ્ધધર્મનો રંગ લાગેલો હતો ને ચેલ્લણા હતી પરમ શ્રાવિકા ! છતાં એકબીજાના ધર્મમાં આડા આવી તેઓ પોતાનો સંસાર બગાડે એવા નાદાન ન હોતા. બન્ને પોતપોતાનાં ધર્મમાં ચુસ્ત હતાં. બંને એકબીજાને પોતપોતાના ધર્મમાં આકર્ષવાને કોઈ અનુકૂળ સમયની રાહ જોતા હતાં. એમાં વિધિ કોને સહાય કરશે ? એ તો આગળ જોવાનું, પણ આખરે જે સત્ય હશે તે જરૂર ફાવશે એ વાત તો નિઃસંદેહ સત્ય છે. બન્ને ધર્મોમાં જે સત્ય હશે તેનો આખરે વિજય જ છે અસ્તુ.

પ્રકરણ ૯ મું.

વિડંબના.

“ દુર્જનઃ પરિહર્તવ્યો, વિદ્યાલાલંકૃતોઽપિ સન્ ।

માણિના મૂષિતઃ સર્પઃ, કિમસૌ ન ભયંકરઃ ? ”

ભાવાર્થ—વિદ્યાથી પરિપૂર્ણ એવો મનુષ્ય પણ જો દુર્જન હોય તો તે છોડવા યોગ્ય છે કેમકે સર્પના મસ્તક ઉપર મણિ હોય એથી કાંઈ એની ભયંકરતા ઓછી થતી નથી.

જગતમાં મોટા પુરુષોને જ વિદ્વો આવે છે. સામાન્ય માણસો જ્યારે પ્રાયઃ એક સરખી સ્થિતિમાં પોતાનું જીવન વ્યતિક્રમે છે ત્યારે ચડતી-પડતીના ચમત્કારો તો બનતા લગી મહાપુરુષોને જ જોવાનો સમય આવે છે. પ્રાયઃ કરીને સંસારમાં જેવું દુઃખ તેવું સુખ અને જેવું સુખ તેવું દુઃખ પણ પ્રાણીઓને અવશ્ય લોગવવું પડે છે, પુષ્પની પરાગનો આસ્વાદ લેનાર જમરને એના પ્રાયશ્ચિતરૂપે એમાં જ ગુંગળાઇને મરવાનો વખત આવે છે, રૂપલુપ્થ પતંગીયું દિપકની જ્યોતમાં પડી ક્ષણમાત્રમાં પોતાની કાયાને હોમી દે છે, સ્પર્શ ઇન્દ્રિયના સુખમાં લુપ્થ થયેલા ગજરાજોને પણ વધ-બંધનાદિક અનેક પીડાઓ સહન કરવી પડે છે; કારણ કે સાંસારિક સુખો મૂળથી જ પાપબંધન સુકત હોવાથી એ સુખની પાછળ પાપના કળરૂપ તેની દુઃખરૂપ શિક્ષા

પણ સહન કરવી પડે છે. છતાં પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં આકર્ષાયેલ પ્રાણી એનાથી છુટવા પામતો નથી એથી બીજું આશ્ચર્ય કયું ?

પુષ્પ નામનો સામુદ્રિક ઈન્દ્રિય મેળવી ત્યાંથી સ્વસ્થાનકે આદ્યો ગયો. તે પછી એ નરશ્રેષ્ઠ પણ આ મૃત્યુલોકની ભૂમિને પાવન કરતા અનેક ગ્રામ નગર વગેરે સ્થળોને અલંકૃત કરતા કોઈ ગામની નજીક આવીને પ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા. ચોમાસાના ચાતુર્માસમાં ચાર ચાર માસ પર્યંતના આહારપાણીના ત્યાગની તપશ્ચર્યાઓ કરતા, અનેક પ્રકારના અભિગ્રહો ધારણ કરતા. છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ જેવી તપશ્ચર્યા તો એ મહાપુરુષનો હંમેશનો લગભગ વ્યવસાય હતો. અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા ઉપરાંત જ્યાં ત્યાં પ્રતિમા ધારણ કરી કાચોત્સર્ગમુદ્રાએ રહી ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહી કર્મોની નિર્જરા કરી રહ્યા હતા. અત્યારે પણ આ પુરુષ કોઈ ગામની નજીક પેઢાળ નામના ઉદ્યાનમાં રહેલા એક ચૈત્ય આગળ પ્રભુ આવ્યા અનેત્યાં મહાપ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા.

જ્યારે મોટી મોટી કસોટીમાંથી પસાર થવાય છે ત્યારે જ મહાપુરુષ થવાય છે, ત્યારે જ એમના સત્યની કસોટી થાય છે. જગત પણ એમના સત્યથી અભયળ થાય છે કે એક મનુષ્ય છતાં દેવ કરતાં પણ કેવી અધિક શક્તિ ધરાવે છે ત્યારે જ એ મહાપુરુષો મનુષ્ય મટી દેવથી પણ આગળ વધીને દેવાધિદેવ થઈ શકે છે ને ઈન્દ્રિય સંપદા મેળવી શકે છે.

ખરાબર તે જ સમયે આ નરશ્રેષ્ઠની સુધર્મ દેવલોકની સલામાં શકેન્દ્રના મુખથી પ્રશંસા થઈ. જ્ઞાનદૃષ્ટિથી ઈન્દ્રે આ

મહાપુરૂષની આવી અચળ સ્થિતિ જોઈ એણે સભામાં દેવોની આગળ હાકલ કરી. “અરે દેવતાઓ ! આ મહાપુરૂષની ધ્યાન શ્રેણિ-શક્તિ અજબ છે. મનુષ્ય તો શું બદકે સમર્થ દેવતા પણ એમને ચલાયમાન કરવાને અશક્ત છે. એવા આ સર્વ શક્તિમાન મહાપુરૂષને મારા વંદન છે.”

સૌધર્મેશનાં આવાં ભક્તિયુક્ત વચન સંકલ સભામાં રહેલા દેવતાઓએ સાંભળ્યા અને એમાં અનુમતિ આપી, છતાં બધાય એક સરખા હોય તેવું તો જગતમાં ભાગ્યે જ બની શકે છે. એક મહાસમર્થ અને શક્તિસંપન્ન સામાનિક દેવતા સૌધર્મેશના વચનની અશ્રદ્ધા કરતો બોલ્યો: “સુરેન્દ્ર ! ખચીત એક સામાન્ય સાધુનાં તમે હૃદયથી બેહુદ વખાણ કરો છો એતમારી પ્રભુતા છે. એવા એક મનુષ્યમાત્રને ચલાયમાન કરવો એમાં આપણા જેવાને શું મોટી વાત છે ? આપણી શક્તિનો પ્રભાવ કયાં તમે નથી જાણતા ? કે જેથી આવાં પુશામતનાં વાક્ય બોલો છો ? જેનાં શિખરો આકાશ સાથે વાતો કરી રહ્યાં છે, અને જેનાં મૂળ પાતાળને રૂંધીને રહ્યાં છે એવા સુમેરૂગિરિને પણ એક ઢેફાની માફક જે ભુજવડે ફેંકી દેવા સમર્થ છે. કુળગિરિ સહિત બધી પૃથ્વીને બાળી દેવાનો જેનો પ્રગટ વૈભવ છે એવા સાગરને પણ એક કોગળામાત્રમાં પાન કરી જવાની જેમની તાકાત છે, એવા અતુલ પરાક્રમી દેવતાઓ આગળ એ પામર મનુષ્ય કોણ માત્ર છે ? હું

પોતે જ એને ધ્યાનથી લેશમાત્રમાં ચલાયમાન કરીશ. તમારી આ ભરી સલામાં બોલાયલી વાણી અન્યથા કરીશ.”

પોતાની બન્ને ભુજાઓ સલામંડપમાં ઠોકતો તે સંગમ દેવતા એકદમ ક્રોધથી વક્ર નેત્ર કરતો ઉભો થઈ ગયો. એની આવી ચેષ્ટા જોઈ ઈંદ્ર વિચારમાં પડી ગયા. “અરે આ એક મગતરો એના મનમાં શું સમજે છે? એ મહાપુરૂષને તો આ પામર ચલાયમાન કરવાને શક્તિમાન નથી, પણ આ મારા ભક્તિયુક્ત વચનોને અન્યથા કરવા આ દુષ્ટ નક્કી એ મહાપુરૂષને અત્યંત વિડંબના પમાડશે; પણ અત્યારે તો લાચાર ! હું એને અટકાવી શકું છું. જો મારી શક્તિથી એને અટકાવીશ તો એ દુરાત્મા એમ કહેશે કે એ તો તમારી શક્તિથી અખંડ તપ કરે છે, છતાં એ મહાપુરૂષો તો પોતાની શક્તિ ઉપર મુસ્તાક હોય છે. હા ! આ તો ઠીક ન થયું.” પેલા સંગમસૂરને આ પ્રમાણે તપેલો જોવા છતાં શક મૌન રહ્યા-એ દુષ્ટ સૂરની ઉપેક્ષા કરી. ભયંકર વેગથી વ્યાકુળ ચિત્તવાળો તે દેવતા સલામંડપ છોડી આગળ ચાલ્યો.

એક નિમેષમાત્રમાં તે દેવતા એ મહાપુરૂષ સમક્ષ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર હાજર થયો. “આહા ! આવા એક પામર મનુષ્યની શક્તિનાં ઈંદ્રે કેવાં ખોટાં વખાણુ કર્યાં ! હંમણું જ એનાં વચન અન્યથા કરી હું સ્વર્ગલોકમાં પાછો જાઉં છું.” એણે એ મહાપુરૂષ ઉપર ધૂળની વૃષ્ટિ કરી, સર્વે

અંગો ઢાંકી દીધાં, શ્વાસોશ્વાસ પણ ન લઈ શકે એવી સ્થિતિ કરી; છતાં પણ એ મહાપુરૂષે ધ્યાનની એકતાનતા છોડી નહિ ત્યારે વજ્રમુખવાળી ક્રીડીઓ ઉત્પન્ન કરી, ડાંસ ઉત્પન્ન કર્યા, વીંછી ઉત્પન્ન કર્યા, નોળીયા વગેરે ઉત્પન્ન કર્યા ને એ મહાપુરૂષના શરીરને વેદના કરવા લાગ્યા. એ દેવે પોતાની સર્વ શક્તિનો વ્યય કરી નાખ્યો, પણ એ મહાપુરૂષે પોતાનું ધ્યાન છોડ્યું નહિ. અનેક પ્રકારના એવાં ભિન્ન ભિન્ન ઉપસર્ગો કરવા છતાં એ નરશ્રેષ્ઠ જ્યારે ચલાય-માન થયા નહિ ત્યારે ઉગ્ર ક્રોધાયમાન થઈને પ્રાણનો નાશ કરનારું એક કાળચક્ર ઉત્પન્ન કર્યું. “કારણ કે પ્રાણનો નાશ થતાં એનું ધ્યાન આપોઆપ છુટી જશે.” રાવણે જેમ કૈલાસને ઉપાડ્યો તેમ ચક્રને જેરથી ઉપાડી એ નર-શ્રેષ્ઠ ઉપર તે દેવે નાંખ્યું. સમુદ્રમાં જેમ વડવાનળ અગ્નિ પડે તેમ એ ચક્ર મહાપુરૂષ ઉપર પડતાં એના પ્રહારથી જનુ સુધી તે પૃથ્વીમાં મગ્ન થઈ ગયા; છતાં પણ ધ્યાનથી ચલિત થયા નહિ, મરણ પામ્યા નહિ. જ્યારે સર્વ શક્તિ-ઓ અજમાવી ત્યારે સંગમસૂર ભગ્નાશ થઈ ગયો. એના મનમાં થયું કે “જરૂર શસ્ત્રાસ્રથી આ પુરૂષ અગોચર છે, માટે અનુકૂળ ઉપસર્ગથી એને હોલ ઉત્પન્ન કરું.”

એમનાં માતાપિતા એમની આગળ પ્રત્યક્ષ થઈ કદપાંત કરવા લાગ્યાં: “અરે પુત્ર ! તેં આ શું દુષ્કર કાર્ય આરંભ્યું છે ? સાધુપણું છોડ ને ઘેર આલ ! કયા દુઃખે તારે

આવાં હુસ્સહ કષ્ટ સહન કરવાં પડે છે ? અરે સૌભાગી ! અમારી અવગણના કર ના ? તારો ભાઈ નંદિવર્ધન પણ અમને તણ ગયો ને તું પણ અમારો ત્યાગ કરી જાય તો પછી આ અવસ્થાએ અમારે કેાનું શરણ ? પુત્રો તો એ જ કે જે માતાપિતા ઉપર ભક્તિમાન હોય. ” એવા અનેક કલ્પાંતો એ મહાપુરુષ આગળ તે કરતાં, પણ પરમાર્થ તત્ત્વને જાણનારા આ મહાપુરુષના હૃદયની પેલા તુચ્છ સંગમસૂરને ક્યાંથી ખબર હોય ? જેનું જ્ઞાન, તપ, ઐશ્વર્ય, શક્તિ, વૈભવ અને ઠકુરાઈ અપૂર્વ છે એવા એ નરશ્રેષ્ઠ આવા ક્ષુદ્ર પ્રયાસોથી ચળે ખરા કે ? જે આખા જગતનો ઉપકાર કરવામાં સમર્થ છે, બધા વિશ્વની મનોવાંછના પૂરનારા છે અને સંપૂર્ણ તત્ત્વના જ્ઞાનાપુરુષ છે તેની પેલા ક્ષુદ્ર દેવને ક્યાંથી ખબર હોય ?

‘ વિધવિધ પ્રકારની શક્તિઓ નિષ્કૂળ ગઈ હવે શું કરવું ? ’ સંગમસૂર વિચાર કરવા લાગ્યો. કંઈક યાદ આવતાં તે વિમાનમાં બેસી પોતાનું દેવપણાનું મહાન ઐશ્વર્ય વિકુર્વી એ મહાપુરુષ આગળ પ્રગટ થયો. “ અરે નરશ્રેષ્ઠ ! તમારા ઉત્તમ તપથી, તમારી અપૂર્વ શક્તિથી હું પ્રસન્ન થયો છું તો મારી પાસે કંઈક માગો. કહો ? હું તમને શું આપું ? તમારા મનમાં જે અભિલાષા હોય તે વ્યક્ત કરો. એમ ન સમજશો કે હું નહિ આપી શકીશ. તમારી જે કંઈ ઇચ્છા હશે તે સર્વ હું આપી શકીશ. અમે દેવતાઓ સર્વશક્તિમાન છીએ. સર્વ કંઈ આપવાને સમર્થ છીએ. ”

સંગમની આવી વાગ્બળ છતાં એ મહાસત્ત્વધારી પુરૂષ મૌન રહ્યા. એમને તો એનાં વાક્યો સાંભળવાનીય કુરસદ નહોતી. ધ્યાનની એકતાનમાં જ એમની ચિત્તવૃત્તિ હતી. તેમની મૌનતા જોઈ સંગમ ફરી બોલ્યો: “ અરે જો તમારી ઇચ્છા હોય તો જ્યાં ઇચ્છામાત્રથી બધા મનોરથો પૂર્ણ થાય છે એવા સ્વર્ગલોકમાં તમને આ દેહથી જ લઈ જઈ અથવા તો સર્વ કર્મોથી મુક્ત અને જ્યાં એકાંત પરમાનંદમય સુખ રહેલું છે એવા મોક્ષમાં તમને લઈ જઈ. હે મહામતે ! શા માટે આવું દુષ્કર તપ કરો છો ? તમારા તપથી હવે સર્થુ”. તમારા તપનું ફળ તમને આપવાને તમારા લાગ્યયોગે જ હું અહીંયાં આવ્યો છું. કહો તો મોટા મોટા મંડલેશ્વરો જેમનાં ચરણોમાં મસ્તકો નમાવી રહ્યા છે, એવું જગતનું ચક્રવર્તીપણાનું સામ્રાજ્ય આપું. કહો, કહો, હે મહાપુરૂષ ! હે પુરૂષશ્રેષ્ઠ ! તમને શું આપું ? તમારી શી ઇચ્છા છે ? ” સંગમની આટલી બધી વાક્-આતુર્યતા છતાં એ મહાપુરૂષ તા ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહ્યા.

આ દાવમાં પણ નિષ્ફળ જવાથી સંગમે છેલ્લામાં છેલ્લો એક પ્રયત્ન કરી જોવા ઇચ્છા કરી કે જે પ્રયત્નથી ગમે તેવા પણ ચલાયમાન થઈ જાય. એ પ્રયત્નથી દુનિયામાં ઘણાં કામો થયાં હશે ને કંઈક કાર્યો એ ઉપાયથી સિદ્ધ થાય છે. ત દાવ અથવા તો પ્રયત્ન તે આ જ !

સંગમે મનોહર દેવકુમારીઓ ઉત્પન્ન કરી તેમને આજ્ઞા કરી: “ બાળાઓ ! જાવ ! આ ધ્યાનમાં એક ચિત્ત-

વાળા પુરૂષને ધ્યાનબ્રહ્મ કરો. એની આગળ સંગીત, નાટારંગ, હાવભાવ, બ્રૂભંગ વગેરે તમારી ચતુરાઇથી એનું મન વશ કરો. એને કામદેવનો સેવક બનાવો. શરીરની અનેક ચેષ્ટાઓ, ભાવો એની આગળ પ્રગટ કરી એનું મન લોભાવો. કામદેવને ઉત્પન્ન કરનારી ષડ્ ઋતુઓ ઉત્પન્ન કરી તમારી કળા તમે સાર્થક કરો ! જાઓ, મારી આજ્ઞા સિદ્ધ કરી મને પાછી સોંપો !” દેવબાળાઓ સંગમની આજ્ઞા પામીને એ મહાપુરૂષની આગળ આવી. એક સાથે કામ-દેવની ષડ્ ઋતુઓ ઉત્પન્ન કરી, સંગીત, નાટારંગ શરૂ કર્યું. એ હાવભાવો, એ બ્રૂપ્રક્ષેપ, એ અભિનયો, સ્ત્રીઓની કળાઓથી પૂર્ણ હતાં. તેમાંય આ દેવબાળાઓ ! એમના સૌંદર્યમાં, રમણીય અભિનયોમાં, હાવભાવભર્યા વિલાસો સર્વેય અપૂર્વ હતાં. એ દેવબાળાઓએ પૂર્વે અનેક ઋષિ-મહર્ષિઓનાં તપ પોતાની કળામાં લોભાવી ભંગ કર્યા હતાં, અનેક મહર્ષિઓને પોતાના સૌંદર્યમાં લુપ્થ બનાવી કામ-દેવના સેવક બનાવ્યા હતા. અરે ! એક હાડ-માંસ અને મળ-મૂત્રની ભરેલી છતાં ઉપરથી સુંદર દેખાતી મનુષ્ય-સ્ત્રીના હાવભાવોમાં સમર્થો પણ ગળડી પડ્યા છે તો થઈ શુદ્ધ અને દિવ્ય અંગવાળી, હંમેશ નવીન યૌવનવાળી દેવબાળાઓના વિલાસો આગળ કયો પુરૂષ ટકી શકે ?

એ મહાપુરૂષનું ધ્યાન ભંગ કરવાને દેવબાળાઓએ પોતાના વિલાસો છોડી મૂક્યા, કામદેવને ઉત્પન્ન કરનારા

દરેક સાધન ખડાં કર્યાં, અનેક મીઠાં વચનોથી, અંગની યોદ્ધાઓથી એમને સખલાયમાન કરવાને પોતાની સર્વ શક્તિઓ ખર્ચી નાખી. કોઈ દિવ્ય સ્વરવડે અનેક રાગ-રાગણીઓ ગાવા લાગી, કોઈ મૃદંગ, વાજિંત્ર, ચપટી, તાલ આદિ બજાવવા લાગી, કોઈ આકાશ અને પૃથ્વીમાં ઉછળતી અનેક હાવભાવ અને દૃષ્ટિભાવો બતાવતી નૃત્ય કરવા લાગી, કોઈ અંગમરોડથી કંચુકીના બંધનો તોડતી અને લુખ-ઓના અભિનયો બતાવતી હૃદયપ્રદેશને પ્રગટ કરવા લાગી, કોઈ નાભીમંડળને બતાવતી તો કોઈ અન્યોઅન્ય દૃઢ આલિંગન કરવાવડે લોભાવવા લાગી, કોઈ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રને સખલાયમાન કરતી નિતાંબ પ્રદેશો બતાવવા લાગી, કોઈ પોતાના પુષ્ટ સ્તનવાળા વક્ષઃસ્થળને વારંવાર બતાવવા લાગી, કેટલીક એમને મિથ વચનોથી લોભાવવા લાગી: “ હે નરશ્રેષ્ઠ ! ચાલી ચલાવી અમે તમારી આગળ પ્રેમની શિક્ષા માગવા આવીએ છીએ તો શા માટે ઉપેક્ષા કરો છો ? અમારા જેવી સુંદરીઓ મોટા ભાગ્યે જ મળે છે તો અમારો સ્વીકાર શા માટે કરતા નથી ? ”

“ અરે મુનિ ! આવું તપ કરવાનું કૃણ પશ્ચ સુંદરીઓનો સમાગમ જ છે, અને તે કૃણ આપવાને અમે સ્વર્ગમાંથી અહીં આવ્યા છીએ તો અમારી સાથે લોગ લોગવી આ જીવનની સાર્થકતા કરો. અરે જુઓ ! જુઓ ! કામદેવ અમને પીડી રહ્યો છે. હે મહાપુરુષ ! એનાથી અમારી રક્ષા

કરો ! રક્ષા કરો ! ” છતાં એ મહાપુરુષ તો ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહ્યા.

“ અરે પરોપકારરસિક ! કંઈ નહિ તો અમારી ઉપર ઉપકાર કરવાની ખાતર અમને સ્વીકારો ! આ કામરાજની પીડા થકી બચાવો ! અમારા અંતરમાં મદનની જ્વાળાઓ પ્રગટી રહી છે તેને શાંત કરો ! અમારી ઉપર ઉપકાર કરો ! તમારા જેવા સુર પુરુષને અમે વિશેષ શું કહીએ ? ”

“ શામાટે તમે અમારી સામે નજર પણ કરતા નથી ? અરે ! આટલો નજીવો ઉપકાર કરવા જેટલી તમારા હૃદયમાં ઉદારતા નથી, તો જગત ઉપર ઉપકાર તમે શી રીતે કરી શકશો ? હે પ્રાણનાથ ! તમારી કઠોરતા છોડી દો. મધુર સ્મિત કરી અમને આલિંગન આપી અમારા મનોરથ પૂરી દો. ! ”

એ અસરાઓના હાવભાવ, વલ્લભાસો, ચાટુ વચનો, સંગીતાદિક સર્વ કંઈ ચેષ્ટાઓ એ મહાપુરુષની આગળ વ્યર્થ ગઇ. આખરે નિરાશ થઇ તે પાછી ફરી.

ફક્ત એક જ રાત્રિમાં એવી રીતે એ સંગમદેવે વીશ મોટા ઉપસર્ગ કર્યા, છતાં પણ આ મહાત્માના ધ્યાનને સ્ખલિત કરી શક્યો નહિ ત્યારે એણે વિચાર કર્યો. “ અરે ! આ કોઈ અજબ શક્તિવાળા હોવાથી મારા બધા પરિશ્રમે વ્યર્થ થયા. હવે પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઇને હું શું મોં લઇ સ્વર્ગમાં જાઉં ? હવે તો ભલે એની સાથે જ રહું ને કોઈપણ

છળ મેળવીને એ મુનિને ફોભ પમાડું તો જ મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ થાય. અન્યથા બીજા દેવતાઓને હું શું મુખ બતાવું ? ”

પ્રાતઃકાળ થતાં પ્રભુએ-એ મહાપુરૂષે ત્યાંથી આગળ ચાલવા માંડ્યું. પેલો સંગમ સુર પણ એમની પાછળ રહ્યો. છ માસપર્યંત એમની પાછળ ફર્યો પણ એ મહાપુરૂષના પરિણામ ભગ્ન કરી શક્યો નહિ. એના સર્વ પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયા. “ અરે છ-છ માસપર્યંત દેવલોકના અનુપમ મુખ છોડી આ મહાપુરૂષને બ્રહ્મ કરવા એની પાછળ ભમ્યો, પણ એ મહાપુરૂષ જરાપણ ફોભ પામ્યા નહિ ને હજી હું લાંબા સમયપર્યંત ઉપદ્રવ કરું છતાં એ ખચીત પોતાના ધ્યાનથી ચલિત થશે નહિ. પર્વતને તોડવામાં હાથી જેમ નિષ્ફળ થાય તેમ મારા બધા પ્રયત્નો આમને વિષે નિષ્ફળ થયા. ” તે પછી મનમાં લજ્જા પામતો, પ્રતિજ્ઞાબ્રહ્મ થયેલો તે સંગમ સુર મલિન મુખે ઓલ્યો: “ હે મહાત્મન ! શકેદ્રે સુધર્મા સભામાં સમસ્ત દેવો આગળ જેવી તમારી પ્રશંસા કરી હતી તેવા જ અદ્વિતીય શક્તિવાળા તમે છો. તેમના વચન ઉપર શ્રદ્ધા નહિ કરીને મેં તમને ઉપદ્રવ કર્યા તે માટે હે ક્ષમાનિધાન ! મારા અપરાધ ક્ષમા કરો. તમે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા છો. હું બ્રહ્મપ્રતિજ્ઞ છું. મેં આપની કથર્થના કરી તે સાડું કયું નથી. આપને ઉપસર્ગ કરવા છોડી દઈ હું હવે સ્વર્ગલોકમાં જાઉં છું. તમે મુખપૂર્વક આહાર-પાણી અહણ કરો. છ-છ માસપર્યંત આપને શુદ્ધ આહાર

પાણી ન મળ્યાં તે મારી જ શક્તિનો પ્રભાવ હતો. હવેથી આપ ભિક્ષા માટે નગરમાં જાઓ અને નિર્દોષ એવી ભિક્ષાને ગ્રહણ કરો.”

એ મહાપુરુષને પ્રણામ કરી સંગમ મલિન મુખે પશ્ચાત્તાપ કરતો ઇંદ્રપુરી તરફ ચાલ્યો. નિરાશ થઇ એને જતો એઈ એ મહાપુરુષની આંખમાંથી દયાનાં આંસુ પડ્યાં. આટઆટલી વિડંબના કરનારા તરફ પણ એ લોકોત્તર પુરુષની દયાભરી જ વૃષ્ટિ હતી. “અરે ગરિબ બિચારો ! છ-છ માસપર્યંત અણે મારી સેવા કરી છતાં મારાથી એને તો કાંઈ લાભ પ્રાપ્ત ન થયો.”

પણ આટલો બધો વખત અહીં સુધર્મા સભામાં શું ? છ-છ માસપર્યંત આ મહાપુરુષની થતી કદર્યોના શકેંદ્ર પોતાની સભામાં બેસી જ્ઞાનથી જોયા કરતા હતા પણ શું કરી શકે ? એ દેવલોકના ગાન, તાન, સંગીત, અંગરાગ બધું નરમ પડી ગયું. ઇંદ્રસહિત દેવતાઓ મનમાં ખેદ ધારણ કરતા સમય પસાર કરવા લાગ્યા. શકેંદ્ર તો બારે ગમગીન થઇ ગયા. “અરે ! આ મહાપુરુષની કદર્યોનાનું મૂળ કારણ હું છું. મેં જ્યારે એમની પ્રશંસા કરી ત્યારે જ આ અધમ કોપાયમાન થયો.” શકેંદ્ર દુઃખી દુઃખી થઇ ગયા. ભગવાનનું દુઃખ જોતાં જોતાં એમણે છ માસ શોકમાં જ નિર્ગમન કર્યા.

આખરે છ-છ માસને અંતે પેલો પ્રતિજ્ઞાબ્રધ, શ્યામ મુખવ જો સંગમ સુધર્મા સભામાં આવી પહોંચ્યો. સંગમને જોઈ ઇંદ્રે અતિરોષાતુર થઈ સર્વે દેવતાઓને કહ્યું: “ અરે ! આ પાપી છે, કર્મચંડાળ છે. એનું મુખપણુ જોવા યોગ્ય નથી. એણે આ મહાપુરુષને વિડંબના પમાડી મારે મોટો અપરાધ કર્યો છે. એને દેવલોકમાંથી બહાર કાઢો. ” એમ કહીને શકેંદ્રે એક લાત મારી, જેથી ઇંદ્રના મુખટોએ તેને દેવસભામાંથી બહાર કાઢ્યો. સર્વ દેવતાઓ એનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, દેવતાઓની સ્ત્રીઓ હાથના કરકડા મરડી આક્રોશ કરવા લાગી, કેટલાક એનું હાસ્ય કરવા લાગ્યા.

સર્વેના તિરસ્કારને સહન કરતો તે દેવ પાનક નામના વિમાનમાં બેસી ત્યાંથી મેરુપર્વતની ચૂલિકા ઉપર ગયો. એની સ્ત્રીઓ પણ ઇંદ્રની આજ્ઞા પામીને એની પાછળ ગઈ. પોતાનું બાકી રહેલું એક સાગરોપમનું આયુધ ત્યાં જ પર્ણ કરી કરેલા અશુભકર્મોનાં ફલો ભોગવવાને અન્યગતિમાં તે આહ્યો જશે.

સંગમ અભવિ હોવાથી આ મહાપુરુષનાં દર્શન થવા છતાં પણ એને કંઈ લાભ થયો નહિ, જેથી જ એ મહાપુરુષની આંખમાંથી અશ્રુનાં બિંદુઓ ટપકયાં હતાં.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અશરણના શરણ.

“ અહા ! આ માનવભવમાં મારે સુખની શી કમીના છે? ધન, દૌલત, આખર, ઇજ્જત, વૈભવ, ઠકુરાઈ સર્વ કંઈ આજે મને પ્રાપ્ત થયાં છે. સ્ત્રી, પુત્ર, નોકર, ચાકર, કુટુંબ પરિવારની પણ ક્યાં ન્યૂનતા છે? આવા સંસારના સુખોનો ઉપભોગ કરતાં પાણીના પ્રવાહની માફક જીવંતી ચાલી ગઈ. સુખની ગઈ ને વૃદ્ધાવસ્થાનાં આમંત્રણ પણ આવી ગયા. દીર્ઘકાલપર્યંત માનવભવનું સુખ ભોગવ્યું. એ બધે કોનો પ્રભાવ છે? પૂર્વે કરેલા સુકૃતોનો. પૂર્વે કોઈ મોટું પુણ્ય કરેલું તેના ફળ તરીકે આ ભવમાં સંપૂર્ણ સુખ ભોગવ્યું; પણ હવે આવતા ભવને માટે શું? પૂર્વનું પુણ્ય તો ખલાસ થવા આવ્યું, માટે હવે મારે જાગૃત થવું જોઈએ. હજી પણ અવકાશ છે તો સગાંસંબંધી વગેરેની અનુજ્ઞા મેળવી હું કોઈ મોટું તપ કરું કે જેથી આવતા ભવમાં પણ મને સંપૂર્ણ સુખ મળે.” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો એક ગૃહસ્થ પુરૂષ પોતાની શય્યામાં પડ્યો પડ્યો મોટા પ્રભાતના વિચારમાં—ઉંડા વિચારમાં ગરક હતો. ત્રણ પ્રહર રાત્રી વહી ગઈ હતી, ચતુર્થ પ્રહર પણ પૂરો થવાની તૈયારીમાં હતો. એવા સમયમાં વિદ્યાચલની તળેટીમાં આવેલા બીલેલ નામના ગામમાં પૂરણ નામે એક સંપૂર્ણ સુખી

ગૃહસ્થને ભવિતવ્યતા યોગે સંસારના સંપૂર્ણ સુખમાં છતાં તેને આવા વિચારો આવ્યા. એટલે પ્રાતઃકાલે પોતાના પરિવાર એકઠો કરી, એમને સમજાવી, અનુજ્ઞા મેળવી, પોતાના પુત્રને પોતાના પદે સ્થાપન કરી પૂરણ નામનો ગૃહસ્થ તાપસી દીક્ષા લઈ તાપસ થઈને ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવા લાગ્યો.

પોતે પ્રણામ^૧ જાતિનો તાપસ થયો. તેણે બિક્ષા લેવા માટે ચાર પડવાળું કાષ્ઠનું પાત્ર ગ્રહણ કર્યું. જ્યારથી તે તાપસ થયો ત્યારથી નિરંતર છઠ્ઠ-છઠ્ઠની તપસ્યા કરવા લાગ્યો. પારણાને દિવસે તે પેલા પાત્રમાં બિક્ષા ગ્રહણ કરી, પહેલા પડમાં પડેલી બિક્ષા મુસાફરોને આપતો, બીજા પડમાં પડેલી બિક્ષા કાગડા વગેરે પક્ષીઓને આપતો, ત્રીજા પડમાં આવેલી બિક્ષા જલચર જીવોને આપતો ને ચોથા પડવાળી બિક્ષા રાગદ્વેષરહિત પોતે ખાતો હતો.

બાર-બાર વર્ષપર્યંત એ પ્રમાણે તપ કરી છેવટે બિલેલ ગામની ઇશાન દિશાએ તેણે અણુશણુ ગ્રહણ કર્યું. એક માસનું અણુશણુ પાણી એ પુરણ તાપસ બાળતપથી મૃત્યુ પામી ભુવનપતિનિકાયના અસુરકુમારનિકાયની દક્ષિણ દિશાએ ચમરચંચા નગરીમાં એક સાગરોપમના આયુષ્યવાળો મહાસમર્થ ચમરેન્દ્ર થયો. ઉત્પન્ન થતાંની સાથે અવધિજ્ઞાનરૂપ નેત્રથી એણે બીજાં ભુવનો જોવા માંડ્યાં.

૧ સર્વને પ્રણામ કરવા એ જ મુખ્ય ધર્મ છે જેનો એવો તાપસ.

અનુક્રમે એણે ઉર્ધ્વભાગે દષ્ટિ કરી તો સુધર્મપતિને જોયા. એ સૌધર્માવતંસ નામના વિમાનમાં સુધર્મા સભામાં બેઠેલા શકેન્દ્રને જોઈ ક્રોધ કરતો ચમરેન્દ્ર બોલ્યો. “ઓહ! આ કોણ દુરાત્માદેવ મારા મસ્તક ઉપર પગ રાખીને વિલાસ કરે છે.”

એના સામાનિક વગેરે દેવતાઓ મસ્તકપર અંજલી જોડીને બોલ્યા. “સ્વામી ! મહા પરાક્રમી અને પ્રચંડ શક્તિવાળા સૌધર્મકલ્પના એ ઇન્દ્ર છે.”

સામાનિક દેવતાઓનાં આ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળી ચમરેન્દ્ર અધિક ક્રોધ કરતો બોલ્યો. “અરે ! શું મારા કરતાં તે અધિક શક્તિવાળો છે ? તમે મારી શક્તિને બાણ્યતા નથી માટે એનાં વખાણ કરો છો. હું એ સૌધર્મપતિને શિક્ષા કરી માફ ગળ તમોને બતાવીશ.”

“પ્રભુ ! શામાટે મિથ્યા ગર્વ કરો છો ? અનાદિ-કાળનો આવો નિયમ ચાલ્યો આવે છે. આ ગાદી ઉપર આપના જેવા કઈક ચમરેન્દ્રો ભૂતકાળમાં થઈ ગયા ને ભવિષ્ય કાળમાં થશે. સર્વેની આમ જ વ્યવસ્થા હોય છે. ચમરેન્દ્રો કરતાં શકેન્દ્રો અધિક પરાક્રમવાળા અને પ્રચંડ શાસનવાળા છે, છતાં આપને ગળે એ વાત કેમ ઉતરતી નથી ?”

“અરે ! આ તમે શું બોલો છો ? મારા સેવકો થઈ એની પ્રશંસા કરો છો ? તમને એણે લલચાવ્યા તો નથી ને ?” અમુરપતિ બોલ્યો.

“ દેવેન્દ્ર ! એવું કદાપિ બન્યું છે કે બની શકે ? આપનો એ ખાલી ખ્યાલ છે. અમે તો જે સત્ય વસ્તુ છે તે જ આપને કહી છે. આપ તેમ છતાં જો શકેન્દ્ર પ્રત્યે વિરોધ કરી તોફાન કરશો તો હાંસીને પાત્ર થશો. ” સામાનિક દેવતાઓએ કહ્યું.

“ એ જ તમારી ભયંકર ભૂલ છે. સૂર્યનો ઉદય થતાં ખજુઓ ક્યાં સુધી ટકી શકે છે ? કદિ કાગડો હાથીની પીઠ ઉપર બેસી ગયો એથી કાંઈ મહારથી થઈ શકતો નથી. એ મહોન્મત્ત અત્યારસુધી નિર્વિધ્ને રહ્યો પણ હવે મારો ક્રોધ થતાં તે રહી શકશે નહિ સમજ્યા ? ”

“ અરે મહારાજ ! એમનાં તેજ, સૌભાગ્ય, સંપત્તિ, સમૃદ્ધિ અને પરાક્રમ તમારાથી ઘણા અધિક છે. પૂર્વભવના કોઈ અગણિત ઉપાર્જન કરેલા મહાન પુણ્યથી સુધર્મા નામે પ્રથમ દેવલોકના તે પતિ થયેલા છે. તમે તમારા પુણ્ય પ્રમાણે અમારા સ્વામી થયા છો તો એ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવોમાં તમારે ઇર્ષ્યા નહિ કરવી જોઈએ. તેમ છતાં કદાચ એમની સામે તમે કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરશો તો મેઘની આગળ અષ્ટાપદની જેમ તમારા જ અધઃપતનને માટે થશે; માટે હે દેવેન્દ્ર ! શાંત થાઓ, શાંત થાઓ. અમારાથી થતા વિધવિધ વિનોદો જોઈ વિલાસોમાંનાટકો જોવામાં તમારો કાલ નિર્ગમન કરો. ” પ્રધાન દેવતાઓએ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ નહિ, કદિ નહિ. હું એ અધમ સુરેન્દ્રને હવે સહન કરી શકીશ નહિ. તમે ણીતા હો તો તમે અહિયાં જ રહો. હું એકલો એની સાથે યુદ્ધ કરવા જઈશ. એક નિમેષમાત્રમાં એને જીતી લઈશ. સુર કે અસુરોનો તે કે હું એક જ ઈંદ્ર હોવો જોઈએ. એક મ્યાનમાં એ ખડ્ગ રહી શકે જ નહિ. ” ક્રોધથી રક્ત નેત્ર કરતાં પ્રચંડ ક્રાધાધારી ચમરેન્દ્ર વીરહાક વગાડતો ને હાથથી હાથ આમળતો પોતાના સિંહાસનથી એકદમ ઉભો થઈ ગયો. તરતજ તે પોતાની આયુધશાળામાં ગયો. એક મોટો મુઘ્ગળ અહણ કરી તેને ઉંચો, નીચો, આડો ત્રણ વાર ફેરવ્યો.

મહાસ્વરૂપવાન અને અતૂલ બળવાળો ચમરેન્દ્ર ચરણના આઘાતથી પૃથ્વીને ફેાડતો પોતે એકલો પોતાની રાજધાનીમાંથી સુધર્મપતિને જીતવાને નીકળ્યો. જતા એવા ચમરપતિને અસુરકુમારીઓ શૂરવીર ધારીને કામનાથી જોવા લાગી, અન્ય દેવતાઓ કૌતુકભરી નજરે જોવા લાગ્યા. સામાજિક દેવતાઓએ અજ્ઞ ધારીને ચમરની ઉપેક્ષા કરી એવો ચમરપતિ ચમરચંચા નગરીમાંથી નીકળ્યો.

અસુરકુમારનિકાયની દક્ષિણ દિશામાં આવેલી ચમરચંચા નગરનો એ અધિપતિ ચમરેન્દ્ર, ભુજાઓના બળથી ગર્વિત થયેલો અને ણીજના પરાક્રમને નહિ જાણતો, હિતકારી સામાજિક દેવતાઓની સલાહની અવગણના કરતો શકે સાથે યુદ્ધ કરવાને નીકળ્યો. માર્ગમાં પોતાના પૂર્વના

કોઈ શુભ કર્મવશે એને શુભ વિચાર આવ્યો. “ અરે ! આ મારા સામાજિક દેવતાઓ મારું અહિત કરનારા તો નથી, તેમજ એમને અસત્ય બોલવાનું પણ કાંઈ કારણ નથી. માનો કે તેઓ કહે છે તેવી રીતે શક કદાચ મારા કરતાં અધિક બળવાન હોય, તો પછી તેનાથી પરાજય પામેલા મારે કોને શરણે જવું ? કારણ કે કાર્યની ગતિ તો વિષમ હોય છે; માટે એના કરતાં અધિક પરાક્રમીનું શરણ લેઈ એની સામે યુદ્ધ કરવા જાઉં. ” એમ વિચારી ચમરપતિએ પોતાના જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી એવા સમર્થ પુરૂષનું અવલોકન કરવા માંડ્યું.

બરાબર આ જ સમયે પ્રભુ સંગમસુરના ગમન પછી વિહાર કરતા ને જગતની ભૂમિને પાવન કરતા સુસુમારપુર નામના નગરમાં પધાર્યા હતા. ત્યાં અશોકવાટિકામાં અશોક વૃક્ષની નીચે કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રાએ ઉભેલા એ નરશ્રેષ્ઠને ચમર-પતિએ જોયા. તરતજ ક્ષણમાત્રમાં તે મહાપુરૂષ પાસે આવી, પોતાના હથિયાર દૂર મૂકી, ત્રણ પ્રદિક્ષણ કરી નમ્યો. એમની સ્તુતિ કરી. “ હે ભગવન ! હે નરશ્રેષ્ઠ ! આજે તમારું શરણ અંગીકાર કરી મહાહુર્જય એવા શકપતિ સાથે યુદ્ધ કરવા જાઉં છું. હે પુરૂષોત્તમ ! તે ગમે તેવો કવચધારી અને બળવાન હશે તો પણ તમારા પ્રભાવથી હું એને ક્ષણમાત્રમાં જીતી લઈશ; કારણ કે એ અહંકારથી મદોન્મત્ત થયેલો મારા મસ્તક ઉપર પગ રાખીને રહેલો હોવાથી મારા ચિત્તમાં બહુ પીડા થાય છે. માટે કાં તો હું

નહિ અથવા એ નહિ. આપના પ્રભાવથી મારો વિજય થાઓ ! અથવા એનાથી મને આપનું શરણ થાઓ ! ”

એ પ્રમાણે એ નરશ્રેષ્ઠની સ્તુતિ કરી પોતાનાં આયુષ્ય વગેરે સજી લઇને ઇશાન દિશામાં આવ્યો. વૈદિક્ય સમુદ્ધાતથી પોતાનું એક લાખ ભોજન પ્રમાણ શરીર રચી તે બધા વિશ્વને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યો. રથામકાંતિવાળું એ મહા પ્રચંડ શરીર જાણે નંદીશ્વર દ્વીપનો જંગમ અંજનગિરિ હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું. એ પ્રચંડ શરીર ખરેખર ભયંકર હતું. એના વક્ષસ્થળથી સૂર્યમંડળ આસ્છાદિત થઇ ગયું. ભુજાઓના આસ્ફોટનથી ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ ખરી પડવા લાગ્યા. એવા અતિ લાંબા જનુપર્યંતની ચૂલિકાના અથ-ભાગને અડતા હોવાથી આશ્ચર્ય ઉપજાવતા હતા. અત્યારે ક્રોધથી ધમધમતાં એનાં બધાં અંગોપાંગ જગતને ભયંકર હતાં.

એ ભયંકર શરીરધારી ચમરાસુરબધા બ્રહ્માંડને હચમચાવતો, વ્યંતરોને બીવરાવતો, જ્યોતિષક દેવોને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરતો, સુધર્મપતિ તરફ વેગથી આવ્યો. તે ક્ષણ માત્રમાં સૂર્ય-ચંદ્રના મંડળનું ઉલ્લાંઘન કરી શકેમંડળમાં આવી પહોંચ્યો. આ ભયંકર સ્વરૂપધારી મહાભૂતિને અકસ્માત વેગથી ધસી આવતી ભેઠ કિલ્લિવધ દેવતાઓ ભયના માર્યા બિચારા સંતાઇ ગયા, અભિયોગિક દેવતાઓ આ ઉગ્ર રૂપધારી ભૂતિને ભેઠ ડરથી નાશભાગ કરવા

લાગ્યા, શકેપતિનું સૈન્ય અને સેનાપતિઓ તો એને જોઈ પલાયન કરી ગયા, સોમ, યમ, વરુણ, કુબેર આદિ દિગ્પાળો પણ નાશભાગ કરતા સંતાવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યા. શકેશના આત્મરક્ષક દેવતાઓ કે છડીદાર દેવતાઓ કોઈ પણ આ અસુરના વેગને અટકાવી શક્યા નહિ. એને જોતાં જ બિન્ન મારા ભયના માર્યા ડઘાઈ જ ગયા. બીજા ત્રાયસ્રિંશત દેવતાઓ “અરે આ કોણ ? અહીં કેમ આવ્યો ?” એમ બોલતા ચમરપતિને જોઈ વિસ્મય પામી ગયા—આશ્ચર્યમાં સ્થંભાઈ ગયા. ઈંદ્રની સમાન ઐશ્વર્ય શક્તિવાળા ઈંદ્રના સામાજિક દેવતાઓ આ ભયંકર મૂર્તિને જોઈ આયુધો સંભાળવા લાગ્યા. એને જવાબ આપવાને, એનો ગર્વ ઉતારવાને તૈયાર થઈ ગયા. એ સામાજિક દેવતાઓએ કોપથી જોયેલો ચમરપતિ વેગથી સુધર્મા સભામાં ધસી આવી એક પગ પૃથ્વી—વેદિકા ઉપર સ્થાપન કરી બીજો ચરણ સુધર્મા સભામાં મૂક્યો. પોતાના મુદ્ગાર નામના આયુધવડે ઈંદ્રકીલને ત્રણ વાર તાડન કરી ભયંકર બ્રગુટી ચડાવી ક્રોધથી ધમ-ધમતો ચમર બોલ્યો. “હે ઈંદ્ર ! આવા ખુશામતીયા દેવતાઓની સોબતમાં પડી મારી શકિતને નહિ જાણતો અદ્યાપિ તું મારા માથા ઉપર ચરણ રાખી રહ્યો છે; પણ હવે હું તને મારાથી પણ નીચો પાડી દઈશ—તારો ગર્વ બધો ઉતારી દઈશ.”

જેમણે પ્રથમ કોઈવાર આવું કઠોર વચન સાંભળ્યું

નહોતું, એવા શકેંદ્રે શીકારીની હાક જેમ કેશરીસિંહ સાંભળે તેમ સાંભળી હસ્યા. “ અરે તું કોણ ? ” વિસ્મય પામ્યા.

“ હું કોણ ? શું મને નથી ઓળખતો ? મારા બાહુ-બળથી હમણાં જ તને ઓળખાણ આપું છું. આ ચમરચંદ્રા નગરીના સ્વામી ચમરપતિ, વિશ્વને વિષે અસદ્ય પરાક્રમવાળા મને તું ક્યાંથી જાણે ? પર્વત ઉપર કાગડાની જેમ તું અહિં ઘણા કાળથી રહ્યો છે. આવા માખણીયાઓથી તું ભોળવાઈ ગયો છે પણ જો હવે કે તારા શું હાલ થાય છે. ? ” ચમરપતિએ ભયંકર પરિઘ આયુધ ઈંદ્રના ઉપર ઉગામ્યું.

જ્ઞાનરૂપ નેત્રથી આ ચમરેંદ્રને જાણી ક્રોધથી ધમધમતા શકે બોલ્યા. “ અરે ચમર ! તું નાસી જા ! નાસી જા ! મૂર્ખા આ તને શું સુઝયું ? ચાલીચલાવી કાળના સુખમાં પડવા આવ્યો ? હજી તો હમણાં જ ઉત્પન્ન થયો છે, દેવતાનાં સુખ ભોગવી એટલામાં શું તું કંટાળી ગયો ? તો લે તારી ઉદ્ધતાઈનો ખદલો ! ” સોહમપતિએ તરતજ બ્રહ્મટી ચડાવી વજ્ર હાથમાં લીધું. એ સોહમપતિની ક્રોધથી ધમધમતી ભયંકર આકૃતિ, અગ્નિની જવાળાઓ પ્રગટાવતું એ વજ્ર જોતાં જ ચમર ડઘાઈ ગયો. પ્રલયકાળના અગ્નિ સમું એ વજ્ર શકે ચમર ઉપર છોડયું.

સમસ્ત દેવતાઓને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરતું વજ્ર પેલા ચમરપતિ તરફ દોડયું. એ વજ્રને જોવાને પણ અસમર્થ

અમરાસુર તડતડ શબ્દ કરતું, અગ્નિ વરસાવતું વજ્રને આવતું જોતાં જ ભયથી વ્યાકુલ થયેલો અધોમુખવાલો થઈ ગયો, અને તત્કાલ ચિત્રથી ચમરીમૃગ ભાગે તેમ ત્યાંથી પલાયન કરવાને પાછો ફરતો એ મહાપુરૂષને શરણે આવવાની ઇચ્છાથી ત્યાંથી ભાગ્યો. એને ભયથી ભાગતો જોઈ દેવતાઓ એનું ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા.

મહાપ્રચંડ દેહ ધારણ કરીને આવ્યો હતો પણ નાસતા સમયે લઘુદેહ ધારણ કરી ત્વરાથી નાસવા લાગ્યો. વજ્ર એની પાછળ પડ્યું. આગળ ભયથી નાસભાગ કરતા ચમરની પાછળ વજ્ર અગ્નિના તણખા ખેરવતું ચમરને પકડવાને ધસ્યું.

વજ્ર છોડ્યા પછી સોહમપતિને એકદમ વિચાર થયો. “કોઈપણ અસુરની અહીં સુધી આવવાની પોતાની શક્તિ નથી, છતાં આ અસુર અહિં સુધી આવ્યો તેથી કદાચ કોઈ કોઈ સમર્થ પુરૂષનું શરણ લઈને આવ્યો હશે.” ઇંદ્રે અવધિશાનરૂપી નેત્રથી જોયું તો જણાયું કે “ચમર આ મહાપુરૂષનું શરણ લઈને આવ્યો હશે ને પાછો એમને જ શરણે ગયો છે. અરે ! હું માર્યો ગયો. ખચિત માફ વજ્ર એ મહાપુરૂષને અડચણ કરશે.” તરતજ ઇંદ્ર વેગથી વજ્રને પકડવાને વજ્રને માર્ગે ધસ્યો. આકાશમાંથી એક ધીબને પકડવાને વેગથી અધોભાગે ચાલ્યા. આગળ ચમરેંદ્ર, તેને પકડવાને પાછળ પડેલું વજ્ર, અને તેને પકડવાને વેગથી ધસ્યો આવતો સોહમપતિ !

વજ્ર જેવું ચમરેંદ્રની સમીપમાં આવી પહોંચ્યું અને જેવું તેના ઉપર ઘા કરવા જાય છે તેવામાં તો ચમરપતિ કુંચુંઆ-નું શરીર ધારણ કરી પેલા મહાપુરૂષના બે ચરણની વચમાં ભરાઈ ગયો. વજ્ર એ મહાપુરૂષના ચરણથી ચાર તસુ છેદું રહું એટલામાં સર્પને વાદી પકડે તેમ ઈંદ્રે તે વજ્રને મુઠિથી પકડી લીધું. એ મહાપુરૂષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન કરી સ્તુતિ કરી. “ હે સ્વામી ! આ ઉદ્ધત ચમરેંદ્ર આપના પ્રભાવથી મારો પરાભવ કરવા દેવલોક સુધી આવ્યો હતો, તે મારા જાણવામાં નહોતું, જેથી મેં એની પાછળ વજ્ર છોડ્યું એ મારો અપરાધ હે મહાપુરૂષ ક્ષમજો. ” એમ કહી ઇશાન દિશાએ જઈ પોતાનો રોષ ઉતારવાને વામચરણ ત્રણ વાર ભૂમિ ઉપર પછાડ્યો.

તે પછી ચમર પાસે આવી શકેંદ્ર બોલ્યો : “ હે ચમર ! તું આ ભગવંતના શરણે આવ્યો તે બહુ સારું કયું, અને તેથી વેર તણને મેં તને છોડી દીધો છે. હવે તું ખુશીથી પાછો તારી ચમરચંચા નગરીમાં જઈ તારી સમૃદ્ધિને ભોગવ. ” ચમરને આશ્વાસન આપી, એ મહાપુરૂષને નમન-વંદન કરી ઈંદ્ર પોતાને સ્થાનકે ગયા.

સૂર્યાસ્ત થતાં જેમ ધ્રુવડ પોતાની ગુફામાંથી બહાર નીકળે તેમ ચમરેંદ્રે તે મહાપુરૂષના બે ચરણમાંથી બહાર નીકળ્યો, અને એ નરશ્રેષ્ઠને નમી એમની સ્તુતિ કરવા

લાગ્યો “ હે ભગવન! તમારું શરણુ પ્રાણીઓને કેવું અમોઘ સુખ આપનારું છે, એ તો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય ત્યારે જ સમજાય છે. ખચીત તમે અશરણુના શરણુ છો. જગતમાં તો કષાયોથી ભરેલા સમર્થ પુરૂષો પણ નિરાધાર છે. એ નિરાધારના તમે આધાર છો. તમારે શરણુ આવતાં આ-સંસારથી મુક્ત થવાય તો પછી આવાં તુચ્છ ક્ષણો તે શું હિસાબ છે? હે સ્વામી! પૂર્વે અજ્ઞાનતાથી મેં બાળ-તપ કર્યું હતું, તેથી જ આ અજ્ઞાનતારૂપ અસુરેન્દ્રપણાનું ક્ષણ મને મળ્યું; અને એ અજ્ઞાનતાથી જ આવો અનર્થકારી પ્રયત્ન મેં આદર્યો હતો કે જેથી મને પોતાને જ એમાં ગેરલાભ થયો ને આપને શરણુ આપ્યો તો જ સલામત રહ્યો. જો પૂર્વ ભવે જ તમારું શરણુ અંગીકાર કરીને તપ, જપ, ધ્યાન વગેરે ક્રિયાઓ કરી હોત તો અચ્યુતેન્દ્ર કે અહમિન્દ્ર-પણાની સમૃદ્ધિ મને મળી હોત, અથવા તો આપના શરણુથી મોક્ષની અનંત લક્ષ્મી મળે છે તો આ ઋણિ તે કોણુ માત્ર છે? ” એ મહાપુરૂષની ભક્તિપૂર્વક સ્તવના કરી, નમી અસુરેન્દ્ર પોતાની રાજધાની ચમરચંચા નગરીમાં આપ્યો. પરાજયવડે લજ્જાથી અધોમુખવાળો ચમરેન્દ્ર સિંહાસન ઉપર બેઠો, પણ અત્યારે એનામાં ઉત્સાહ નહોતો, હર્ષ નહોતો, પૂર્વનાં એ તેજ, ગૌરવ, પ્રભા સર્વે કંઈ અત્યારે હરાઈ ગયાં હતાં.

એના સામાજિક દેવતાઓ ચમરેન્દ્રનું સ્વાગત

પૂછવાને આવ્યા. “હે સ્વામી ! અમે તમને સત્ય વાત કહી હતી પણ તમારા ધ્યાનમાં આવી નહિ.”

તેમના જવાબમાં ચમરપતિ બોલ્યો: “અરે દેવો ! તમે મધ્યસ્થપણે શકેંદ્રને જેવો વર્ણવ્યો હતો તેવો જ તે છે, પણ અજ્ઞતાથી એ વાત મારા સમજવામાં આવી નહિ. હું એની સભામાં જેવો ગયો કે તરતજ ક્રોધથી ઈંદ્રે મારી ઉપર વજ્ર છોડી દીધું. એનાથી ભય પામી આજે મૃત્યુ-લોકની ભૂમિને પાવન કરી રહેલા ત્રણે જગતને પૂજવા યોગ્ય ભગવંતને શરણે ગયો, તો જ હું જીવતો રહ્યો, ને ઈંદ્રે મને છોડી દીધો જેથી હું અહિં આવ્યો છું. તો ચાલો ! આપણે બધા એ મહાપુરુષ આગળ ભક્તિથી સંગીત કરી વંદી નમસ્કાર કરીએ. આપણે હર્ષ, આનંદ પ્રગટપણે વ્યક્ત કરીએ.”

તે પછી ચમરેંદ્ર પોતાના પરિવાર સહિત એ મહા-પુરુષને વંદન કરવાને આવ્યો. ભક્તિથી ભગવાનને વાંદી એમની આગળ સંગીત કરવા માંડ્યું. ચમર ભગવંત આગળ પોતાની મહાભક્તિ વ્યક્ત કરી સંગીત કરી પરિવાર સહિત પોતાની નગરી તરફ ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

કૌશંબીમાં.

વિહાર કરતા કરતા એ મહાપુરૂષ કૌશંબી નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એમણે એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે “કોઈ સતી અને સુંદર રાજકુમારી છતાં દાસીપણાને પામેલી હોય, તેના પગમાં લોઢાની બેડી પડી હોય, માથું મુંડન કરાવેલું હોય, ત્રણ દિવસના ઉપવાસવાળી હોય, એક પગ ઉમરાની બહાર અને બીજો પગ અંદર રાખીને ઉભી હોય, રડતી હોય, આંગમાં અશ્રુ હોય એવી સ્થિતિમાં તે રાજકુમારી મને જો અડદ વહોરાવે તો મારે પારણું કરવું; અન્યથા ત્યાં સુધી મારે ઉપવાસ છે.” આવો કઠણ અભિગ્રહ લઈને એ મહાપુરૂષ પ્રતિદિવસ ભિક્ષા સમયે ભિક્ષાને માટે નગરમાં ઉચ્ચ-નીચ ગૃહે ફરતા, પરંતુ આવો દુબ્ધર અભિગ્રહ હોવાથી લોકો અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ ભોજન આ મહાપુરૂષને વહોરાવતા પણ તે લીધા વગર જ તે પાછા ફરતા હતા.

પ્રતિદિવસ આ પ્રમાણે થતું હોવાથી લોકો પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યા. “અરે આ મહાપુરૂષ શામાટે ભિક્ષા લેતા નથી? આપણે દિવસમાં કેટલીવાર કુક્ષિભરિ કરીએ છીએ ત્યારે આ મહાત્મા ભિક્ષા વગર, અન્નપાણી વગર તાઢ-તાપ સહન કરતા દિવસો નિર્ગમન કરે છે.” પ્રતિદિવસ ભિક્ષા વગર આ મહાત્માને જોઈ નગરના લોકોને

બહુ જ ખેદ થયો. “ખરેખર શું ભાવી નિર્માણ થયું હશે ? કાંઈ સમજાતું નથી.”

આ જ પ્રમાણે ભિક્ષા માટે નગરમાં ફરતાં ફરતાં એ મહાત્માને એમજ ચાર માસનાં વઢાણાં વહી ગયાં છતાં પણ બાવીશ પરીષદ સહન કરતા અને અગ્લાનપણે તે નગરમાં ભિક્ષાને માટે હમેશાં ફરતા હતા. એક દિવસ એ નરશ્રેષ્ઠ ગોચરીને માટે ફરતાં રાજના સુગુપ્ત નામના મંત્રીને ગૃહે ગયા. આ મહાન પુરુષને પોતાનું ગરીબ આંગણ પાવન કરતાં જોઈ મહા અમાત્યની નંદા નામની પત્ની પરમ સુશીલ અને શુભવતી હતી તે એકદમ હર્ષથી બહાર દોડી આવી. “ભગવન ! પધારો ! પધારો ! મારું રંકનું આંગણ પાવન કરો ! નિર્દોષ ભિક્ષા આપ પૂજ્ય ગ્રહણ કરો !” વિનયથી ભક્તિયુક્ત વચનો બોલતી નંદા ભગવાનને ઉત્તમ પદાર્થો વહોરાવવા લાગી; પણ ભગવાનને અભિગ્રહ હોવાથી કંઈ પણ લીધા વગર ત્યાંથી પાછા ફર્યા.

ભિક્ષા લીધા વગર આ નરશ્રેષ્ઠ ચાલ્યા ગયા જાણી નંદા આનંદ રહિત મંદ હૃદયવાળી થઈ ગઈ. એને પારાવાર ખેદ થયો. “અરે હું અભાગણી છું. મને ધિક્કાર છે ! ભગવાન મારે ઘેરથી પાછા ફર્યા. હા ! મારા કયા પાપ ઉદય આવ્યા કે જેથી મારો મનોરથ આજે પૂર્ણ થયો નહિ !” વલોપાત કરતી નંદા રડી પડી. એની આંખમાંથી અશ્રુઓ ટપકવા લાગ્યાં.

નંદાને પારાવાર ખેદ કરતી જોઈ તેની દાસી બોલી :

“બાઈ સાહેબ ! શા માટે ખેદ કરો છો ? આ દેવર્ષિ આજે જ આવી રીતે આલ્યા ગયા છે એમ નથી; પરંતુ દરરોજ તે નગરમાં બિંદુને માટે ફરે છે ખરા પણ એવી રીતે બિંદુ લીધા વગર જ દરેક ઠેકાણેથી આલ્યા જાય છે.”

દાસીનાં વચન સાંભળી અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળી નંદા દાસીની સામે જોઈ રહી. “શા માટે ભગવાન બિંદુ નહિ લેતા હોય ? એમણે કંઈક પણ અભિગ્રહ ધારણ કરેલો હશે; અન્યથા બીજું તો એ મહાપુરુષને શું કારણ હોય ?” નંદા બોલી.

“ગમે તે કારણ હોય, પણ આજ લગભગ ચાર-ચાર માસ થયાં હું એ મહાપુરુષને આવી જ રીતે આહાર-પાણી વગરના જોઉં છું.” દાસી નંદાના જવાબમાં બોલી.

“ચાર-ચાર માસ આહારપાણી વગર ! ઓય મા !” નંદા અત્યંત શોક કરતી રહી પડી. એ શોકસાગરમાં મગ્ન થયેલી નંદાને બહુ સમય થયો નહિ એટલામાં સુગુપ્ત મંત્રી ગૃહે રાજકાર્યથી પરવારીને આવી પહોંચ્યો. શોકમાં નિમગ્ન થયેલી પોતાની પત્નીને જોઈ પ્રધાન બોલ્યો.

“પ્રિયે ! આજ કેમ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળી દેખાય છે ? શું મારો કંઈ અપરાધ થયો છે ? અથવા તો કોઈએ તારી આજ્ઞા ઉત્થાપી છે ? જે હોય તે કહે. તારી ઉદાસીનતાનું કારણ શું છે ?”

“ સ્વામી ! કોઈએ મારી આજ્ઞા વિરાધી નથી તેમજ તમારો પણ અપરાધ થયો નથી; પણ આજે આપણે ઘેર ભગવાન પધાર્યા એમને હું પારણું કરાવી શકી નહિ તેથી મને ખેદ થાય છે. ” નંદાએ પોતાના શોકનું કારણ પતિ આગળ વ્યક્ત કર્યું. એ અરસામાં પટ્ટરાણીની વિજયા નામની છડીદાર સ્ત્રી ત્યાં આવી હતી તે આ વાર્તાલાપ સાંભળવા લાગી.

“ પણ દેવી ! એમ બનવાનું કારણ ? શા માટે એ ભગવાને આપણે ઘેરથી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરી ? શું આહાર-પાણીની જોગવાઈ નહોતી કે બીજું કંઈ કારણ હતું ? ” સુગુપ્ત મંત્રીએ પત્નીને પૂછ્યું.

“ આજે આમ બન્યું છે એમ નથી કાંઈ. એ મહાપુરૂષ ચાર-ચાર માસ થયાં આપણી નગરીમાં ભિક્ષાને સમયે આહારને માટે ફરે છે, પણ લીધા વગર આદ્યા જાય છે. કોઈ પણ પ્રકારને! એમને અપૂર્વ અભિગ્રહ હોવો જોઈએ કે ચાર-ચાર માસ વહી ગયા છતાં એ અભિગ્રહ પૂર્ણ થતો નથી. ચાર-ચાર માસ થયાં એ મહાપુરૂષ અન્નપાણી વગર ને આપણે દિ ઉગ્યે કોઠા સુધી ઠાંસ્યા કરીયે ! હા ! કહેશો જરી આ વાત સાંભળી કેને ખેદ ન થાય ! ” નંદાએ પતિને કહ્યું.

“ ચાર-ચાર માસ થયા ભિક્ષા વગર એ મહાપુરૂષ રહ્યા છે ને હું તો કાંઈ જાણતો નથી. તેં આજે કહ્યું તે ઠીક જ કર્યું. ”

“હે મહામંત્રી ! તમે કોઈ પણ રીતે એમનો અભિ-
ગ્રહ ન જાણી શકો તો બીજાના ચિત્તને ઓળખનારી તમારી
બુદ્ધિ શું કામની છે ? કોઈ પણ રીતે એ મહાપુરૂષનો અભિ-
ગ્રહ પૂર્ણ થાય, આપણા મનોરથ સફળ થાય.”

“પ્રિયા ! એમનો અભિગ્રહ જેવી રીતે જણાશે તે
પ્રકારે જાણવાને હું પ્રાતઃકાળથી પ્રયત્ન કરીશ. તું નિશ્ચિંત
રહે.” પ્રધાન સુશુપ્તે પત્નીને દિલાસો આપ્યો.

કાશંબીપતિ શતાનિક રાજાની પટ્ટરાણી મૃગાવતીને
અને નંદાને સખીપણું હોવાથી આ સમયે પટ્ટરાણીએ કાર્ય-
પ્રસંગે વિજયાને નંદા પાસે મોકલેલી. તે વિજયા મંત્રી અને
મંત્રી-પત્નીની ઉપર પ્રમાણેની વાતચીત સાંભળી પોતાનું
કાર્ય કરી પોતાની બાઈ પાસે આવી ગઈ, અને આ પતિ-
પત્નીનો સંવાદ પોતાની શેઠાણીને કહી સંભળાવ્યો.

વિજયાના મુખથી આ વાત સાંભળી પટ્ટરાણી મૃગાવતી
બહુ જ દુઃખી થઈ. એ નરેશ્વર પ્રત્યે ભક્તિવાળી આ મહિષી
એમનો અભિગ્રહ પૂર્ણ કરવાની ઉત્કંઠાવાળી થઈ ગઈ. શોકથી
વિહ્વળ થયેલી પટ્ટરાણીને રાજાએ શોકનું કારણ પૂછ્યું.
તેના જવાબમાં મૃગાવતી બોલી. “અરે સ્વામી ! તમારા જેવા
રાજકુળધ પુરૂષોને કહેવાથી શું ? રાજાઓ તો દૂતદ્વારા
ચરાચર બધા જગતને જાણી શકે છે ત્યારે તમે તો આપણા
શહેરમાં શું બને છે તેની વાત પણ જાણતા નથી.”

“ અરે ! એવું તે શું બન્યું છે તે જરા સ્પષ્ટતાથી કહે. ” રાજાએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ દેવેન્દ્રો અને મનુષ્યો જેની સેવા કરે છે એવા ભગવાન આપણા શહેરમાં પધાર્યા છે તે તમે જાણો છો ? તેઓ કોઈ પણ પ્રકારના અભિગ્રહથી ભિક્ષાને માટે ફરે છે પણ વગર ભિક્ષાએ તે પાછા ચાલ્યા જાય છે. આજ ચાર-ચાર માસ થયાં એ મહાપુરૂષની આ સ્થિતિ છે, તેની તમને શું ખબર હોય ? ” કંઈક રોષથી મૃગાવતી બોલી.

“ દેવી ! મને એ સંબંધી કંઈ ખબર નથી. તેં મને ચેતવ્યો એ ઠીક કયું. હવે હું એ માટે કંઈક ઉપાય કરીશ. ” રાજાએ રાણીને દિલાસો આપ્યો.

“ તમને ક્યાંથી ખબર હોય ? રાજ્યસુખમાં પ્રમાદી થયેલા હે સ્વામી ! તમને, મને અને આપણા અમાત્યને ધિક્કાર છે કે જેમના નગરમાં આટલા આટલા દિવસો સુધી ભગવાન ભિક્ષા વગર રહ્યા છે. ”

“ હે ધર્મચતુરે ! વૃથા શોક ન કરો ! એ ભગવંતને કોઈ પણ પ્રકારે અભિગ્રહ જાણી પ્રાતઃકાળે હું તેમને પારણું કરાવીશ. ” રાજાએ કહ્યું.

પ્રાતઃકાળે રાજાએ મંત્રીને બોલાવ્યો. ને તેને બધી વાત કહી સંભળાવી. “ હે મંત્રી ! ચાર-ચાર માસ થયાં મારી નગરીમાં આ મહાપુરૂષ આહારપાણી વગર રહે તે

ઠીક નહિ, માટે ગમે તે રીતે તેમનો અભિગ્રહ તમારે જાણી લેવો કે જેથી હું તેમને ભક્તિથી પારણું કરાવું. ”

“ મહારાજ ! એમના મનમાં ધારણ કરેલો અમુક વિશિષ્ટ પ્રકારનો અભિગ્રહ જાણી શકાતો નથી તેથી મને પણ ખેદ થાય છે; છતાં એને માટે કંઈક ઉપાય તો કરવો જોઈએ. ”

“ શું ઉપાય કરવો જોઈએ તે કહો ત્યારે ? ”
રાજાએ પૂછ્યું.

“ તે માટે ધર્મશાસ્ત્રના જાણનાર પંડિતોને બોલાવો, શાસ્ત્રોમાં અભિગ્રહોનું જે વર્ણન લખેલું હશે તે તેમનાથી આપણને જણાશે. ”

પ્રધાનનું વચન સાંભળી રાજાએ તરતજ તથ્યકંઠી નામના ઉપાધ્યાયને બોલાવ્યો. “ હે મહામતે ! તમારા શાસ્ત્રમાં સર્વ ધર્મના આચારો કહેલા છે તો આપણા નગરમાં આવેલા આ મહાપુરુષને કયો અભિગ્રહ હશે તે કહો ? ”
રાજાએ ધર્મશાસ્ત્રમાં વિચક્ષણ એ ઉપાધ્યાયને પૂછ્યું.

“ હે રાજન્ ! મહર્ષિઓને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી અભિગ્રહ ઘણા પ્રકારના હોય છે. આ મહાત્માને કયા પ્રકારનો અભિગ્રહ હશે એ તો વિશેષ જ્ઞાન વગર જાણી શકાય નહિ. ”

રાજાએ ઉપાધ્યાયને શીખ આપ્યા પછી મંત્રી સાથે

મંત્રણા કરીને નગરમાં આઘોષણ કરાવી કે “ અભિગ્રહને ધારણ કરનાર આ મહાપુરુષને લોકોએ અનેક પ્રકારે ભિક્ષા આપવી. ”

રાજાની આ ઉદ્ઘોષણથી લોકોએ તેમ કયું તો પણ અભિગ્રહ પ્રમાણે નહિ થવાથી એ ભગવાને ભિક્ષા ગ્રહણ કરી નહિ. આ પ્રમાણે ભિક્ષા રહિત રહેવા છતાં વિશુદ્ધ ધ્યાનવાળા ભગવન્ અમ્ભાન મુખે રહેતા હતા ત્યારે લોકો લગભગ અને ખેડથી આકુળવ્યાકુળ થઈ, દિવસેદિવસે વિશેષ ખેડયુક્ત બની આ મહાપુરુષને જોતા હતા.

એ અરસામાં કૌશંબીપતિએ અંપા નગરીને ઘેરી લીધી. ત્યાંનો રાજા દધિવાહન ભયથી આકુળવ્યાકુળ થઈને નાશી ગયો. કૌશંબીપતિ શતાનિક રાજાએ અંપાનગરી ભૂંટાવી દીધી. એની સેનાને પોતપોતાને જે ગમ્યું તે મેળવીને કૌશંબી પાછા ફર્યા. એક ઉંટવાળાના હાથમાં રાજાની પટ્ટરાણી ધારણીદેવી અને તેની વસુમતી રાજપુત્રી સપડાઈ ગયાં. ધારણીદેવીના સૌંદર્યથી દિવાના થયેલા તે ઉંટવાળાએ ધારણીદેવીને પોતાની પત્ની થવાને કહ્યું. તેના જવાબમાં એ એક પતિવાળી-પતિવ્રતા ધારણીદેવી જીભ કરડી મૃત્યુ પામી ગઈ.

તેણીને મૃત્યુ પામેલી જોઈ ઉંટવાળો ગભરાયો ને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. “ રખેને એની છોકરી પણ મારા

કઠોર વચનથી મૃત્યુ પામે. ” એમ વિચારી મીઠાં વચનથી બોલાવતો તે તેણીને કાશંબી નગરી લાવ્યો.

આ સુંદર બાલાને જોઈ પેલા ઉંટવાળાનો સ્ત્રી ભડકી. “ રખેને આ મુઓ આને પોતાની સ્ત્રી બનાવે ! ” તેણીએ તાડુકીને કહ્યું “ મુઆ ! તું આને હાલ ને હાલ બજારમાં વેચી આવ; નહિંતર હું રાજાને ફર્યાદ કરવા જાઉં છું. ”

ભયથી વ્યાકુળ થયેલો ઉંટવાળો વસુમતીને બજારમાં વેચવા માટે ઉપાડી લાવ્યો. એ અરસામાં ધનાવહ નામનો શાહુકાર ત્યાં આવી ચડ્યો. વસુમતી ઉપર તેની નજર પડતાં મનમાં અમુક નિશ્ચય કરી બહુ મૂલ્ય આપીને તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

પોતાને ઘેર તેડી લાવી ધનાવહ શેઠે તે બાળાને પૂછ્યું. “ વત્સે ! તું કોની બાળા છે ? તારા કુટુંબીઓ કેણ છે ? તેમનાથી તું કેમ વિખુટી પડી ? તે બધું ભય પામ્યા વગર કહે. તું મારી પુત્રી જ છે એમ જાણજે. ”

ધનાવહ શ્રેષ્ઠીનાં વચન સાંભળી વસુમતી શું જવાબ આપે ? પોતાના કુલની મહત્તા આવે સમયે કહેવી તેને ઠીક ન લાગવાથી બાળા મોન રહી. અઘોમુખે બ્રૂમિ ખોતરવા લાગી.

શ્રેષ્ઠીએ પોતાની સ્ત્રી મૂળાને કહ્યું. “ આ આપણી પુત્રી છે માટે યત્નથી એનું પાલન કરવું. ” પોતાના સર્વ માણસોને એ આજ્ઞા સંભળાવી દીધી. બાળા વસુમતી પોતાના ઘરની

માફક ત્યાં રહેતી સર્વને પ્રિય થઇ પડી. શ્રેષ્ઠીએ બાળાનું ચંદના એવું નામ રાખ્યું.

મનોહર ચંદનાને જોઇ શેઠાણી મૂળાની દાનત બગડી. “ શેઠે આ છોકરીને પુત્રીની પેઠે ગણી છે પણ આના રૂપથી મોહિત થઇ એની સાથે પરણે તો મારી શી ગતિ થાય ? માટે અવસર મળ્યે આનો રસ્તો કરવો જોઇએ. ” મૂલાની ઇર્ષ્યામાં પ્રતિદિવસ વધારે થતો ગયો. એક દિવસ એવી ઘટના બની ગઇ કે તે જોવાથી મૂળાએ પોતાનો વિચાર તરત જ અમલમાં મૂકી દીધો.

બારીએ ઉભાં ઉભાં મૂળા શેઠાણીની નજર ક્યાં પડી ? ચંદના બહારથી આવેલ ધનાવહ શેઠના પગ ધોતી હતી તે સમયે તેનો કેશકલાપ અંગની શિથિલતાથી છૂટો થતાં કાઢવમાં પડ્યો, જેને શેઠે લાકડીવતી ઉંચો ધરી રાખ્યો. આ બનાવ જોઇ મૂળાની શંકા દઢ થઇ.

શેઠ બહાર ગયા એટલે નાપિતને બોલાવી ચંદનાનો કેશકલાપ કપાવી નાખ્યો, એના પગમાં બેડી નાખી લત્તા-પ્રહારથી તાડન કરી રોષ ઉતાર્યો ને ઘરની અંદર એક અંધારા ભોંયરામાં પુરી તાણું લગાવી પોતાના માણસોને સખત તાકીદ કરી કે “ શેઠને આ વાત કોઇએ કહેવી નહિ તેમ છતાં કોઇ કહેશે તો મારા કોપનો તે ભોગ-થશે. ” એમ કહી તે પોતાને પિયર ચાલી ગઇ.

શેઠે સાંજના ઘેર આવ્યા પછી ચંદનાની તપાસ કરી

પણુ સમાચાર મળ્યા નહિ. રાતના પણુ ખખર ન પડી. બીજે દિવસે પણુ પત્તો લાગ્યો નહિ ત્યારે તેમને શંકા તો પડી, પણુ એનાં માણસો મૂળાની બાકથી સત્ય વાત કરે નહિ. ત્રણ-ત્રણ દિવસ થઈ ગયા ત્યારે શેઠે સર્વ માણસોને બોલાવી સખત તાકીદ કરી. કોષથી શેઠનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ થયું ત્યારે એક વૃદ્ધાએ ચંદનાના સમાચાર આપ્યા. જે ચોરડીમાં બંધ કરી હતી ત્યાં જઈને તે બતાવી.

શેઠે કોઈ પ્રકારે તાણું તોડીને મલીન મુખવાળી ને આંખમાં અશ્રુવાળી ચંદનાને એ અંધારા ગૃહમાંથી બહાર લાવી પરસાળમાં બેસાડી, ને રસોડામાં ખાવાનું શોધવા ગયો. દૈવયોગે ત્યાં કંઈ લોજન તૈયાર ન હોતું; પણુ સુપડાના ખુણામાં થોડા અડદ પડેલા હતા તે ચંદનાને આપતાં કહ્યું. “હે વત્સે! તું આ કુદમાષ (અડદ) તું લોજન કર એટલામાં હું તારી બેડી તોડવાને લુહારને બોલાવી લાવું છું.” એમ કહી શેઠ લુહારને તેડવા ગયો.

બાળા ચંદના વિચાર કરવા લાગી: “ઓહો! ક્યાં મારો રાજકુળમાં જન્મ અને ક્યાં બેડીઓ? કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે કે આજ અકૃમ તપને પારણું પણુ ખાવામાં અડદ મળ્યા છે! જે કોઈ અતિથિ આવે તો હું તેને આપીને પછી પારણું કરું.” બાળા ચંદના એ પ્રમાણે વિચાર કરતી હતી એ અરસામાં બિક્ષાને માટે ફરતા ફરતા ભગવાન ત્યાં આવી ચડ્યા. એમને જોઈ બાળા ચંદનાએ

વિનંતિ કરી. “ ભગવાન ! આ લોજન આપને ઉચિત તો નથી છતાં મારી ઉપર કૃપા કરીને આપ ગ્રહણ કરો. ” એમ બોલતી બાળા ચંદના ઘરના ઉમરમાં એક પગ અંદર ને બીજો બહાર એવી સ્થિતિમાં ઉભી રહી ગઈ; કારણ કે બન્ને પગમાં બેડીઓ હોવાથી તેમજ ત્રણ-ત્રણ દિવસના ઉપવાસ હોવાથી બેડીવાળા પગે ઉમરો ઓળંગવાની એનામાં તાકાત નહોતી.

બાળા ચંદનાને આવી સ્થિતિમાં જોઈ એ મહાપુરૂષે પોતાનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો છે કે નહિ તે જોયું તો તેની આંખમાં આંસુ નહિ હોવાથી ભગવાન પાછા ફર્યા. ભગવાનને પાછા ફરેલા જોઈ પોતાના ભાગ્યને નિંદતી ચંદના રડવા લાગી. “ અરે ! હું મંદ ભાગ્યવાળી છું કે આવા દયાળુ પુરૂષો પણ મારી સામે નજર કરતા નથી. ”

શોક કરતી ચંદના તરફ ભગવાને નજર કરી તો પોતાનો ન્યૂન રહેલો અભિગ્રહ પૂર્ણ થયેલો દીઠો. તરત ભગવાન પાછા ફર્યા ને એ અડદની ભિક્ષા ગ્રહણ કરી. લગભગ છ માસે આ પ્રમાણે આ મહાપુરૂષનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી પંચ દિવ્ય પ્રકટ થયાં. દેવતાઓ પણ ત્યાં પ્રકટ થયા. ચંદનાની બેડીઓ ઝાંઝર (તુપૂર) બની ગયાં ને મસ્તકે કેશકલાપ નવીન પ્રગટ થયો. કેટલાક દેવતાઓ આકાશમાં સંગિત કરવા લાગ્યા. દેવતાઓનો આનંદ ને ભગવાનનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થયેલો જાણવાથી શતાનિક રાત્રી, રાણી, મંત્રીઓ વિગેરે ભગવાનનાં દર્શન કરવાને ઢોડી

આવ્યાં. તે વખતે દધિવાહનનો કંચુકી રાજાએ કેદ કર્યો હતો તેને છોડી મૂક્યો. તે પણ ભગવાનનાં દર્શન કરવાને દોડી આવ્યો ત્યાં વસુમતીને જોતાં રડી પડ્યો. રાજાએ એના રડવાનું કારણ પૂછ્યું. “અરે ભદ્ર ! મેં તને કેદ-ખાનામાંથી મુક્ત કર્યો તે માટે તારે ખુશી થવું જોઈએ છતાં રડે છે કેમ ?”

“અરે મહારાજ ! હું શું વાત કહું ? અને કેટલી કહું ? આ બાળાને આપ ક્યાંથી જાણે ? ચંપાપતિ દધિવાહન રાજાની આ રાજકુમારી ! કર્મવશે આજે એ અન્યને ત્યાં દાસીપણ પામી છે, એ જાણી હું રડું છું.”

એ કંચુકીનાં વચન સાંભળી કૌશંભીપતિએ કહ્યું :
“ભદ્ર ! શા માટે શોક કરે છે ? આ કુમારીએ તો ત્રણ જગતને પૂજવા યોગ્ય આ ભગવાનનો અભિગ્રહ આજે પૂર્ણ કર્યો છે. આ બાળા તો મોટી ભાગ્યવંતી છે.”

“અરે ! ધારણી તો મારી બેન થાય, તેની જ આ હિહિતા વસુમતી !” એમ બોલતી મૃગાવતી ચંદનાને ભેટી પડી. રાજાએ પોતાની જાણે જ જાણીને પોતાને ઘેર રાખી. ભગવાન પારણું કરી ત્યાંથી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. ધનાવહ શ્રેષ્ઠી આ બનાવથી પોતાની ચંદનાને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો ને પેલી અનર્થનું મૂળ મૂળાને જોણે ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકી. હૃદ્યાનમાં તત્પર એવી મૂળા અનુક્રમે મૃત્યુ પામી નરક ગતિમાં ગઈ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

બુદ્ધ અને તેમનો ધર્મ.

રાજગૃહપતિ મગધરાજ શ્રેણિકને ચેલ્લણા પ્રમુખ અનેક રાણીઓ હતી. કાળે કરીને તેમને અભયકુમાર, મેઘકુમાર, નંદિષેણ, કોણિક, હલ્લ, વિહલ્લાદિક ઘણા કુમારો થયા. સર્વે રાણીઓમાં ચેલ્લણાને પટ્ટરાણીપદ આપવામાં આવ્યું હતું. રાજા શ્રેણિક ચેલ્લણા સાથે વાણીવિનોદ આદિ અનેક પ્રકારનું સુખ લોગવતાં પોતાનો સમય સુખમાં પસાર કરતા હતા. મગધરાજ બુદ્ધના ભક્ત હોવાથી રાજગૃહમાં બુદ્ધના અનેક વિહારો (આશ્રમસ્થાનો) હતા, જેમાં અનેક બૌદ્ધ સાધુઓ આશ્રયસ્થાન પામી લોકોને પોતાના ધર્મમાં આકર્ષતા હતા. બોધિસત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા બુદ્ધે લોકોને ઉપદેશ કરી પોતાના માર્ગમાં આકર્ષી, બાદ નામે નવીન મત હમણાં કેટલાંક વર્ષથી ચલાવ્યો હતો. એના ઘણાંય શિષ્યો અનેક દેશોમાં ફરી લોકોને બૌદ્ધધર્મી બનાવી રહ્યા હતા. તે સિવાય બુદ્ધે પણ મગધરાજ શ્રેણિક વગેરે રાજાઓને પોતાના ભક્ત બનાવ્યા હતા. શ્રેણિક વારંવાર બુદ્ધના સમાગમમાં આવતો હતો. તેના નિરમો, સિદ્ધાંતો પોતાને મનગમતા અને અનુકૂળ હોવાથી રાજા એનો પરમરાણી બની ગયો હતો, જેથી તેણે રાજગૃહી

સિવાય બીજે પણ અનેક ઠેકાણે બાદધિહારો સ્થાપન કરી એને આશ્રય આપ્યો હતો. તે સિવાય એ ધર્મના અભ્યુદય માટે બીજી પણ અનેક સખાવતો કરતો હતો. બાદ સાધુ-ઓએ એના મગજમાં યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી એવી તો શ્રદ્ધા બેસાડી હતી કે વિશેષ પરિશ્રમ વગર એ શ્રદ્ધા દૂર કરવી અશક્ય હતી. મગધરાજ શ્રેણિક પટ્ટરાણી ચેદલાણીની આગળ પોતાના બુદ્ધદેવનાં, તેમના સાધુઓના અનેક પ્રકારે વખાણ કરતો હતો. “રાણી પણ બૌદ્ધધર્મમાં બેડાય તો કેવું? બિચારી અજ્ઞાનતાથી સત્યમાર્ગને છોડી અવળે માર્ગે ચડી ગઈ છે. હશે, ધીરે ધીરે એના મગજમાંથી એ શબ્દ હું દૂર કરીશ. એને બુદ્ધ ભગવાનની પરમ શિષ્યા કરીશ.”

૩૦ વરસની ઉંમરે સંસાર તણ સિદ્ધાર્થ સંસારત્યાગી થયો. ત્યાગી થયા પછી તપ કરવા માંડ્યો. તપ કરીને કંટાળવાથી તેમજ શરીર દુર્બળ થવાથી એમણે તપ કરવું છોડી દીધું. એક દિવસ એક વૃક્ષની નીચે બેઠેલા તેમને લાગ્યું કે “મારી શંકાઓ નાશ પામી ગઈ છે. મારું ચિત્ત શાંત થયું છે. મને હવે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થયું છે.” પછી તેમણે લોકોને કાશીનગરીના મૃગવનમાં પ્રથમ ઉપદેશ દેવો શરૂ કર્યો. પોતાના નવીન સિદ્ધાંતો બહાર કરી એ મતમાં લોકોને ખેંચી પોતાના નવીન મતની સ્થાપના કરી. શરૂઆતમાં સામાન્યવર્ગના લોકોમાં પોતાનો ઉપદેશ શરૂ કર્યો. જેમ જેમ લોકો એ મત તરફ આકર્ષાવા લાગ્યા તેમ તેમ રાજાઓને પણ તે મતમાં ખેંચવા માંડ્યા.

ગામોગામ પોતાનો મત ફેલાવતા બુદ્ધ એક દિવસ રાજગૃહી નગરીમાં આવ્યા. તેમના આગમનની ખબર પડતાં શ્રેણિક પરિવાર સહિત બુદ્ધને વંદન કરવાને આવ્યો. બુદ્ધે અનેક પ્રકારે પોતાના ધર્મનાં તત્ત્વ સમજાવી તેને બૌદ્ધમતમાં સ્થિર કર્યો.

“ ભગવન ! બુદ્ધધર્મ હમણાં હમણાં જગતમાં કીક પ્રસરતો જાય છે.” મગધરાજ શ્રેણિકે કહ્યું.

“ એમજ છે. આખરે લોકોને સત્ય વસ્તુ તો ગમે જ છે. લોકોને અનુકૂળ થાય એવી શૈલીથી જો ઉપદેશ કરવામાં આવે તો આપણો ધર્મ રાષ્ટ્ર-ધર્મ થાય. ભારતમાં તે અવિચળ થાય. ” બુદ્ધે કહ્યું. પોતાનો ચલાવેલો માર્ગ અવિચળ કેમ રહે, એ જ માત્ર એની હવે મહત્ત્વાકાંક્ષા હતી- એના જીવનનું એ જ ધ્યેય હતું. તપથી ભોગવેલ કષ્ટ પોતાનો ધર્મ જગતમાં પ્રચલિત થાય તો વસુલ થાય તેમ હતું.

“ ભગવન ! આપનો પ્રયત્ન છે તો તે પણ અવશ્ય થશે. બાદધર્મ અવશ્ય રાષ્ટ્ર-ધર્મ બનશે.” રાજાએ કહ્યું.

“ હા, તેને માટે હું રાત્રિદિવસ પ્રયત્ન કર્યા કરું છું. ધર્મને દિગંત બનાવવા માટે મારા અનેક શિષ્યોને મેં અનેક સ્થળે રવાના કર્યા છે.”

“ આપનો પ્રયત્ન સફળ થશે, કારણ કે આપનો માર્ગ એટલો બધો કિલ્લ નથી કે જેથી લોકો ન પાળી શકે.”

“ નહિ, રાજા ! આપણી શરતો ઘણી ઉદાર છે.

જેવી રીતે આપણે દૂધ, પાણી વગેરેનું પાન કરીએ છીએ તેવી રીતે સુઝતું અનાયાસે મદિરાપાન મળી આવે તો એમાં શું હરકત છે ? વિધિએ જગતમાં જે ચીજો બનાવી છે તે અવશ્ય ઉપયોગી જ હોય. જો કે સર્વે જીવો ઉપર કર્ણા નજર રાખવી છતાં કોઈ જીવ આયુષ્યક્ષયે મરણ પામે તો તેના કલેવરનું માંસ ભક્ષણ કરવામાં કોઈ દોષ નથી. નિર્મા-લ્યમાં નિર્માલ્ય ગણાતી ચીજ પણ જગતને તો ઉપયોગી જ છે.” બુદ્ધે પોતાના વિચારોનું પ્રતિપાદન કર્યું.

“તેથી જ આપનો ધર્મ રાજા વગેરેને પણ અનુકૂલ આવે તેમ છે, કારણ કે માંસ, મદિરા, શિકાર વગેરે રાજાઓથી દુસ્ત્યાન્ય હોય છે ત્યારે આપના વિચારો એને અનુ-મોદન આપે છે એથી વિશેષ આનંદની વાત બીજી તે કયી હોય ? ” રાજાએ કહ્યું.

“સત્ય છે માટે જ. જે જમાનો ઓળખે તે જ માણસ. સમયને જાણ્યા-પીછાણ્યા વગર, મનુષ્ય-હૃદયની પરીક્ષા કર્યા વગર એને ન રૂચે તેવો માર્ગ બતાવવો તે અયુક્ત વાત છે. ધર્મનાં ફરમાનો ઘણાં જ સખ્ત રાખવાથી તે ધર્મ કોઈપણ કાળે વિશ્વધર્મ કે રાષ્ટ્રધર્મ બની શકતો નથી.”

“આપનું કથન સર્વાંશે સત્ય છે. જો મોટામોટા રાજાઓ આપના શિષ્યો થાય તો પછી પ્રજામાં તો સહેજે પ્રગતિ થાય; કારણ કે પ્રજા તો રાજાના માર્ગને અનુસરનારી છે.”

“ મારો પણ એવો જ વિચાર છે. તું જેમ મારો

ભક્ત થયો તેમ વિશાળાપતિને પણ મારો ભક્ત બનાવવા વિચાર છે. ” શુદ્ધ બોલ્યા. જાણે કંઈક યાદ કરતા હોય તેમ ફરીને રાબને કહ્યું. “ પણ રાજન ! તારી પટ્ટરાણી ચેલ્લાણા વિશાળાપતિની દીકરી છે નહીં વાર ? ”

“ એમજ છે ભગવાન ! ”

“ તે કયો ધર્મ પાળે છે વાર ? તેની આગળ તું આપણા ધર્મનું મહાત્મ્ય વર્ણવે છે કે નહિ ? ” બુદ્ધે પૂછ્યું.

“ ભગવન ! હોંસ આગળ ભાગવત નકામું છે. એ તો જૈન ધર્મની રાગિણી છે. એ ધર્મમાં એ એટલી અધી ચુસ્ત છે કે મારી હરકોઈ વાત એને ગળે જ ઉતરતી નથી. એ તો આપ ઉપદેશ કરીને એને આપની શિષ્યા બનાવો તો કદાચ બને ! ”

“ એમ છે ! જો એ આપણી ધર્મશિષ્યા થાય તો પછી એના પિતાને પણ બોધ કરતાં વાર ન લાગે. ” બુદ્ધે અનુમોદન આપ્યું.

“ આપ જેવા ત્યાગી મહાપુરુષનો ઉપદેશ જરૂર અસર કરશે. આપ પૂર્ણજ્ઞાની અને બોધિસત્વ પામેલા છો, ભગવાન સ્વરૂપ છો. આપની શક્તિથી પથ્થર પીંગળે તો એ મનુષ્ય માત્ર તે કોણ છે. ? ” રાબએ ભક્તિયુક્ત વચ્ચનોથી કહ્યું.

“ રાજન ! બોધિસત્વ મનુષ્યને બહાર પ્રાપ્ત થાય છે

ત્યારે એનામાં જરાપણ જ્ઞાનની ન્યૂનતા રહેતી નથી, એને કંઈપણ કરવાપણ્ય રહેતું નથી. સર્વ ક્રિયા અને તપને અંતે એ યોધિસત્વપણ્ય મને પ્રાપ્ત થયું છે. હવે તો જગતને ઉપદેશ કરવાનું એક જ કામ માથે બાકી રહ્યું છે.”

“ આજે એ કામ પણ લગભગ સફલ થયું છે. આપના અનેક શિષ્યોવડે એ કામ આપનું પૂર્ણ થયું છે ભગવન ! ”

“ પણ જ્યાં સુધી તારી પટ્ટરાણી યોધ ન પામે ત્યાં લગી તો અપૂર્ણ જ કહેવાય ને ? ” બુદ્ધે સુદાની વાત કરી.

“ આપ એક વખતે આહારપાણી માટે અમારે મંદિરે પધારો. એને દર્શન આપી ધર્મામૃતનું પાન કરાવો ” રાજાએ કહ્યું.

“ એ તો ઠીક પણ તારી સાથે દર્શન કરવાને તે કેમ આહી આવતી નથી બલા ? શું તારી સાથે આવવા જેટલી પણ તેનામાં ભક્તિ નથી વાડ ? ”

“ ભગવન ! વિશેષ શું કહું ? તે એટલી ચુસ્ત શ્રાવક ધર્મની રાગિણી છે કે અન્ય ધર્મના દેવ અને ગુરુઓનાં દર્શન માત્ર કરવા સરખો ય વિવેક સાચવતી નથી. ”

“ છતાં રાજન ! તું એને ફરજ કેમ પાડતો નથી. ગમે તેમ તો પણ એ તારી સ્ત્રી છે. તારું વચન માનવું એ એની ફરજ છે. અવળે માર્ગે જતી પોતાની સ્ત્રીને સન્માર્ગે વાળવી એ તારી ફરજ શું નથી ? ” બુદ્ધે રાજાને કહ્યું.

“ ભગવન! એ સ્વતંત્ર વિચાર ધરાવતી રાજદુહિતાને બળાત્કારે ફરજ પાડી ધર્મ મનાવવો, તે મને અણબમતી વાત છે. સર્વ સ્ત્રીઓમાં એ મારે પ્રાણથી પણ અધિક છે. એનું દિલ દુઃખવળું એ શું મને ઊચિત છે ? ” રાજાએ પોતાનો વિચાર કહ્યો.

“ તો ત્યારે એને પ્રીતિથી સમજાવ ! પણ કોઈ બી રીતે એને આપણા ધર્મમાં લાવી બુદ્ધની શિષ્યા તો બનાવ ! ”

“ ઠીક છે ભગવન ! આપનો જ્યારે આવો આશ્રમ છે તો હું એ માટે અવશ્ય પ્રયત્ન કરીશ. ” રાજાએ બુદ્ધના વચનને અનુમતિ આપી.

“ અસ્તુ ! તારો પ્રયત્ન સફલ થાવ ! ” બુદ્ધે આશિષ આપી.

“ છતાં આપ પણ અમારા મંદિરે લોજન માટે પધારશો. પટ્ટરાણીને આપનાં દર્શન થશે, આપને ઉપદેશ કરવાની તક મળશે; એક સાથે બે કામ થશે. ”

“ રાજન ! અમારું આગમન તો અશક્ય છે. તરતમાં જ અમારે અન્ય સ્થળે જવાનું હોવાથી અમે તો જાણું, પણ તમારા વચનને માન આપી મારો એક વિદ્વાન શિષ્ય બૌદ્ધાચાર્ય તમારે ત્યાં આવશે. તે ચેત્તલણાને પ્રતિબોધ કરશે. ”

“ એનાથી કાર્ય થવું એ શું શક્ય વાત છે ? ” રાજાએ ચંકા કરી.

“જે કદાચ એમ બનશે તો બીજી વખત આવીને હું
અવશ્ય એને પ્રતિજ્ઞાધ કરીશ.” બુદ્ધે કહ્યું. રાજા તે પછી
બુદ્ધને નમીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. થોડા જ દિવસમાં
ગૌતમ બુદ્ધ પણ પોતાના એક વિદ્વાન આચાર્યને મૂકી
પોતાના પરિવાર સાથે અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

આતે ધૂર્તતા કે યુક્તિ ?

યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી શ્રેણિક મહારાજને બૌદ્ધના સાધુઓએ
પોતાના ધર્મનો એવો તો રંગ લગાડ્યો હતો કે જેથી
બીજાના ધર્મની સત્ય વાતો પણ એના હૃદયમાં ઉતરવી
મુશ્કેલ હતી. એ બુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિથી રાજા પોતાને કૃત-
કૃત્ય માનતો હતો. જીવનનું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સર્વોત્તમ કર્તવ્ય
તેના હાથમાં આવી ગયું હોય, એમ પોતાને તે માનતો હતો.
પોતાની પટ્ટરાણીને આવા સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ કેવી યુક્તિથી
કરાવવી તે માટે તે વિચાર કરતો હતો. ચેલ્લણાદેવી મગ-
ધરાજની બહાલામાં બહાલી પત્ની હતી. પોતાનો ઘણાખરો
સમય તે ચેલ્લણાની સાથે મોજશોખમાં પસાર કરતો હતો.
ચેલ્લણા જ એનું સર્વસ્વ હતી. જીવનનું ધ્યેય કંઠે કે ગમે તે
સંસારમાં એનું સર્વ કંઈ ચેલ્લણા જ હતી. એની સાથેના

વિનોદોમાં એ રાજકાર્ય પણ ભૂલી જતો હતો ને દેવતાની માફક ગતસમયને પણ રાખી જાણતો નહિ.

એકદા રાણી ચેલણા સાથે વિનોદ કરતો રાજા આનંદમાં બેઠો હતો તે સમયે રાજાએ ચેલણા રાણીને પૂછ્યું “પ્રિયા! જગતમાં સારમાં સાર એક પુદ્ગલ છે. એ પુદ્ગલના સ્થાપક પુદ્ગલ ભગવન્ સર્વજ્ઞ અને બોધિ-સત્વ પામેલા છે. જન્મ-મરણના ફેરા એમના દર થયેલા છે-કૃતકૃત્ય થયેલા છે.”

રાજાના ગુરુ ધર્માચાર્ય પુદ્ગલનાં વખાણ સાંભળી રાણી મોન રહી. જૈન ધર્મનાં તત્વોને જાણનારી રાણી સમજતી હતી કે ‘સર્વજ્ઞ કોણ કહેવાય છે? ધૂર્ત બાદ સાધુઓએ રાજાને ખરાબર ભોળવ્યો છે.’ “સ્વામી! તમારા પુદ્ગલ ભગવાન ખચીત શું સર્વજ્ઞ છે? સર્વજ્ઞ કોને કહેવાય એ તો આપ જાણો છો ને?”

“હા વણી, ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન, ત્રણે કાળની વાત જો જાણી શકે છે તે જ સર્વજ્ઞ કહેવાય.”

“તમારા પુદ્ગલ એકલા જ સર્વજ્ઞ છે કે તેમના શિષ્યો પણ સર્વજ્ઞપણ પામેલા છે સ્વામી?” રાણીએ પૂછ્યું.

“અરે! પુદ્ગલ ભગવાન ઉપરાંત એમના શિષ્યો પણ સર્વજ્ઞ જ છે. આજે એક બૌદ્ધાચાર્ય પોતાના પરિવાર સાથે આપણે ત્યાં ભોજન કરવાને પધારવાના છે. તે પણ પૂરા સર્વજ્ઞ છે.”

“પ્રાણનાથ ! પૂરા છે કે અધૂરા એ તો સમયે જણાશે. કંઈ વાતો કરવામાં દિ વળી જતા નથી. જ્યારે કસોટીથી કસવામાં આવે છે ત્યારે પૂરા-અધૂરાની તો ખાત્રી થાય છે. ”

“તે તારું કથન વ્યાજળી છે. જ્યારે તને ખાત્રી થાય ત્યારે તો તું માનીશને ? ” રાજાએ કહ્યું.

“જરૂર, શા માટે નહિ ? ખાત્રી થતાં તો સર્વ કોઈને માનવું પડે છે સ્વામી ! ”

“તો હું તને તેની ખાત્રી કરાવી આપીશ. અરે ! એ સર્વજ્ઞ તો એવા સમર્થ છે કે રોજ દેવતાઓના સ્વામી ઈંદ્રને ઉપદેશ કરવાને આ બાહ્યાચાર્ય સ્વર્ગમાં જાય છે. ”

“એ...મ, ત્યારે તો તમારા બૌદ્ધાચાર્ય બહુ જ જબરા ! ઈંદ્રને ઉપદેશ કરનારા કંઈ જેવા તેવા શક્તિવાળા હોય નહિ. ” વ્યંગથી ચેદ્ધણા બોલી.

“નહિ જ ! તેથી જ હું તને કહું છું કે આવો ઉત્તમ માનવ જન્મ પામીને આવી ધર્મ કરવાની ભોગવાઈ છતાં તું કેમ ભૂલી જાય છે ? ખુદ બુદ્ધ ભગવાને પણ તને યાદ કરી છે. ”

“બુદ્ધ ભગવાનને યાદ કરવાનું કારણ કાંઈ ? ” રાણીએ પૂછ્યું.

“કારણ શું વળી ? કોઈ રીતે તું સત્ય ધર્મનું પાલન કરે, અમારા બુદ્ધ ભગવાનના ઉપદેશનું પાન કરે, બુદ્ધ ભગવાનની શિષ્યા બને ! ”

“એમની વાતો બધી સત્ય છે કે અસત્ય એ માટે તમને કદાચ ખાતરી હશે, પણ એ બધી ધૂર્તતા હું કેવી રીતે કબૂલ કરી દઉં ? ” રાણીએ કહ્યું.

“શા ઉપરથી કહે છે કે આ બધી ધૂર્તતા છે રાણી ! હું તને સત્ય વાત કહું છું તે પણ તારા ગળે ઉતરતી નથી કેમ ? ”

“ નાથ ! એની આપણે ખાતરી કરશું. તમે કહ્યું કે અમારા ગુરૂ સ્વર્ગમાં ઈંદ્રને ઉપદેશ કરવા બંધ છે તે વાત જ મારે ગળે તો ઉતરતી નથી. ”

“ નથી ઉતરતી, ચાલની ત્યારે આપણે ખાતરી કરીએ તો ખબર પડે. રોજ પ્રાતઃકાળના તે સ્વર્ગમાં બંધ છે, પ્રહર દિવસ પછી તે પાછા પધારે છે તો આજે જ ચાલ હું તને ખાતરી કરાવી આપું કે ગુરૂ સ્વર્ગે ગયા છે કે નહિ ? ”

“ હા, ચાલો. ” રાણી રાજા સાથે બૌદ્ધ આશ્રમમાં જવાને તૈયાર થઈ.

પટ્ટરાણી ચેલ્લણા સાથે રાજા શ્રેષ્ઠિક બૌદ્ધાચાર્યના આશ્રમમાં આવ્યો. ત્યાં આવીને આચાર્ય જોવામાં આવ્યા નહિ જેથી બૌદ્ધ સાધુને પૂછ્યું કે—“ મહારાજ ! ગુરૂ ક્યાં છે ? ”

“ ગુરૂ તો ઈંદ્રને બોધ કરવા સ્વર્ગમાં ગયા છે. ” તે બૌદ્ધ સાધુએ ઉત્તર આપ્યો.

બૌદ્ધ સાધુનું કથન સાંભળી રાજાએ પટ્ટરાણી સામે

જોયું. પછી બૌદ્ધ સાધુ તરફ ફરી રાજા બોલ્યો. “પાછા તે ક્યારે પધારશે ?”

“એ નક્કી શે કહેવાય ? મધ્યાહ્ન સમય પણ લાગે. ઇંદ્ર એમનો પરમ ભક્ત છે જેથી જરા બેહુક-મોડું પણ થઈ જાય.”

“ત્યારે ચાલો આપણે ચાલશું કે થોભવું છે ?” રાજાએ રાણીને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

રાણીએ કંઈક ઇરાદાપૂર્વક એનો જવાબ આપ્યો. “સ્વામી ! આપના ગુરુ સ્વર્ગમાં ગયા છે તો તેઓ સ્વર્ગમાંથી ઉતરે એટલે સ્વર્ગમાંથી ઉતરતા એ ગુરુનાં દર્શન કરીને જ આપણે પાછા ફરીએ.”

“ઠીક જેવી તારી મરજી.” રાજાએ રાણીના વચનને અનુમોદન આપ્યું.

રાજા રાણી ગુરુના આગમનની રાહ જોતાં ત્યાં બેઠાં. તેમને બેઠાને થોડીએક વાર થઈ એટલામાં અચાનક એ બૌદ્ધ આશ્રમમાં અગ્નિ પ્રગટ થયો. અગ્નિએ બૌદ્ધાશ્રમને ઘેરા ઘાલ્યો. ચારે કોર ધૂમાડાના ગોટે ગોટા પ્રસરવા લાગ્યા, જેથી બૌદ્ધ સાધુઓ આશ્રમમાંથી નાશભાગ કરવા લાગ્યા. પ્રજ્વલતા અગ્નિને જોઈને રાજા રાણી પણ બહાર નીકળી ગયાં. રાજા રાણી જેવાં બહાર નિકળવા જાય છે તેવામાં બૌદ્ધ-આર્ય લોંચરામાંથી બહાર નીકળતા ચેલ્લણની ચર્ખા દાઢએ

પડ્યા. તરતજ ચેલ્લણા બોલી. “સ્વામી ! બુઝો ! બુઝો ! તમારા ગુરૂ સ્વર્ગમાંથી ઉતરે છે તે ! ”

ચેલ્લણાના શબ્દોએ રાજાનું લક્ષ્ય ખેંચ્યું. રાજાએ તે તરફ નજર કરી તો બૌદ્ધગુરૂ ભોંયરામાંથી ગભરાયેલા, ભાન-બૂલા બહાર નીકળતા એમની તરફ આવતા રાજાએ જોયા.

એમને જોઈ રાજા પગે લાગતાં બોલ્યો. “ ગુરૂ ! શું ત્યારે આજ આપ સ્વર્ગમાં નથી ગયા ? આપના શિષ્યે તો મને આપ સ્વર્ગમાં ગયા છે તેમ કહ્યું હતું. ”

ગભરાયેલા ગુરૂ રાજાને જોઈ સાવધ થયા. વિશેષ ગભરાયા. આ તો પોગળ ખૂલ્લું પડી ગયું. હવે શું બચાવ કરવો ? માંડમાંડ બૌદ્ધધાર્મિક પોતાનો બચાવ કરતાં બોલ્યા. “ રાજા ! મારા હંમેશના સ્વર્ગગમનના અભ્યાસથી તેઓએ એમ કહ્યું હશે, પણ આજે તો હું સ્વર્ગમાં ન જતા અહીં ભોંયરામાં જ ધ્યાન કરતો બેઠો હતો. ” સાધુએ બચાવમાં જણાવ્યું. એ ધૂર્તનું વચન રાજાએ તો સત્ય કરી જાણ્યું.

“ ત્યારે શું આપ કોઈક દિવસ સ્વર્ગમાં નથી પણ જતા કે શું ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ હા, જ્યારે ધ્યાન કરવાનું હોય ત્યારે ન પણ જઈ શકાય; પણ રાજા ! આજે આ આશ્રમમાં અચાનક અગ્નિ પ્રદિપ્ત થયો એનું શું કારણ ? ” બૌદ્ધધાર્મિક અગ્નિ પ્રદિપ્ત થવાની રાજા આગળ શંકા કરી.

રાજાને પણ શંકા તો થઈ કે અગ્નિ કેવી રીતે પ્રગટ થયો ? “ કોઈ દુરમને ઉત્પન્ન કર્યો હશે કે કંઈ કાવતરું રચાયું હશે ? કંઈ સમજાતું નથી છતાં મહારાજ ! હું તપાસ કરીશ.”

એ અગ્નિ ઉપર પુરપાટ પાણીનો મારો લાગવાથી અગ્નિ શાંત થયો. ને રાજા-રાણી પોતાના સ્થાનકે આદ્યાં ગયાં.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

દંભનો સફેટ.

રાજા રાણી પોતાને સ્થાનકે તો આવ્યાં, પણ રાજાનું મન આજે ચિંતાતુર હતું. કેવી રીતે બૌદ્ધ સ્થાનકમાં આગ લાગી તે માટે રાજા વિચારમાં હતો. આટલો બધો રાજાને વિચારમાં પડેલો જોઈ રાણી ચેલણાદેવીએ પૂછ્યું. “ સ્વામી ! શું વિચારમાં છો ? ”

“ એ બૌદ્ધાશ્રમમાં આગ લાગી તેનું કારણ મારા ધ્યાનમાં આવતું નથી તેથી વિચાર કરું છું.” રાજાએ ચિંતાતું કારણ સમજાવ્યું.

“ પણ એમાં આટલો બધો વિચાર શો ? આપના ગુરૂ તો જ્ઞાની છે ને ? તેમને પૂછશો તો જ્ઞાનથી જાણીને તેઓ કહેશે.” રાણીએ ખુલાસો કર્યો.

“ તેઓ શું ખુલાસો કરશે ? તેમણે જ જોયું નહિ શંકા કરી હતી ને ? ”

“ તે વખતે તેમનું ચિત્ત અસ્વસ્થ હોવાથી કારણ જાણી શક્યા નહિ હોય, પણ પછી શાંત થતાં તેઓ જ્ઞાની હોવાથી જાણી શકશે. ” રાજાની આગળ રાણીએ દલીલ કરી. એ તો જાણતી જ હતી કે એ બધી બૌદ્ધ સાધુઓની ધૂર્તતા સિવાય બીજું કંઈ પણ ન હતું; પણ એ ધૂર્તતા રાજા કેવી રીતે જાણી શકે તે સમજાવવાનો પ્રયાસ હતો.

“ હા, આપણે ત્યાં લોજનને માટે મધ્યાહ્ન સમયે પધારવાના છે તે વખતે હું તેમને પૂછી જોઈશ. ”

રાજા તે પછી રાણીને કેટલીક વાતો કહી રસોઈ વગેરે તૈયાર કરાવવાની આજ્ઞા કરી પોતાના સભામંડપમાં ગયો. એટલામાં પણ સ્વામીની આજ્ઞા પામી એ બૌદ્ધ સાધુઓનો સત્કાર કરવા માટે, એમને લોજન કરાવવા માટે અનેક પ્રકારની રસોઈ કરાવી, એક મુખ્ય રસોયાને કેટલીક સૂચના આપી દીધી. તે સાથે એક ખાનગી વાત પણ કરી દીધી અને તે વાત ઉપર રસોઈયાનું ખાસ લક્ષ્ય એ ર્યું.

બરાબર યથાસમયે બૌદ્ધાચાર્ય પોતાના પરિવાર સાથે રાજમહેલમાં આવી પહોંચ્યો. રાજાએ અને રાજપુત્રોએ એમનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો.

એ અરસામાં એટલાણીની આજ્ઞા પામેલા સેવક રસોઈયાએ

બૌદ્ધાચાર્યના ઉપાનહ (પગરખાં) ગુપ્ત રીતે ઉપાડી લાવી તેના સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ ટુકડા બનાવી દૂધમાં નાંખી, એની ખીર બનાવી દીધી. બીજી બધી રસોઈ તૈયાર હતી પણ ખીર બનાવવાની વાર હતી, તે બૌદ્ધ સાધુઓના આવ્યા પછી થોડી જ વારમાં બની ગઇ. રસોઈ તૈયાર થઇ ગઇ એટલે સેવકોએ આવીને રાબાને ખબર આપ્યા. રાબાએ બૌદ્ધાચાર્ય અને તેના પરિવારને પ્રીતિપૂર્વક જમાડ્યા. બૌદ્ધ સાધુઓ પણ એ ઉત્તમ રસોઈનાં વખાણ કરતાં કરતાં બહુ જ સારી રીતે જમ્યા.

જમી પરવાર્યા પછી રાબાએ આશ્રમમાં આગ લાગવા સંબંધી હકીકત બાદગુરૂને પૂછી પણ એવી લોકોત્તર જ્ઞાનવાળી બાબતો એ ગુરૂ શી રીતે જાણી શકે ? જેથી ગુરૂએ પોતાનું અરૂપણું બતાવ્યું. આડીઅવળી કેટલીક વાતો કરી, ધર્મચર્યા કરીને બાદગુરૂ જવાને માટે ઉઠ્યા. પોતાના ઉપાનહ શોધવા લાગ્યા તો તે પણ મળે નહિ. બિચારા આમતેમ ફાંફાં મારવા લાગ્યા. ગુરૂને આમતેમ જોતા જોઇ એમના શિષ્યો પગરખાં શોધવા મંડી ગયા; પણ એનો પત્તો હવે ક્યાં લાગે ?

ગુરૂના ઉપાનહ ગુપ્ત થયા જાણી રાબાએ પોતાના સેવકોને હુકમ કર્યો, એટલે તરત જ ચેલ્લાણા દેવીએ રાબાને કહ્યું. “ મહારાજ ! આપના ગુરૂ જ્ઞાનથી જાણી લે કે એમનાં પગરખાં ક્યાં છે ? ”

ચેલ્લાણાનું વચન સાંભળી બૌદ્ધાચાર્ય ગ્લાનિ પામી

ગયા, અને પોતાના આશ્રમ તરફ પરિવાર સહિત ખેદયુક્ત ચિત્તવાળા ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી રાજા રાણી સાથે વિચાર કરતો બેઠો હતો, એ દરમિયાન થોડી જ વારમાં એક બૌદ્ધ સાધુ રાજાની આગળ આવીને ફરિયાદ કરવા લાગ્યો. “ મહારાજ ! આજે આપને ત્યાં લોજન કરીને અમે અમારા આશ્રમમાં ગયા તે પછી એક-એ સાધુએને ઉલટી થઈ. એમાં એમનું જમેલું બધું નીકળી ગયું એ તો ઠીક, પણ એ લોજનમાંથી ચામડાના સૂક્ષ્મ ટુકડા નીકળ્યા એ કંઈ સમજતું નથી. ”

“ એ તમારી બ્રમણા હશે. અમારા લોજનમાં ચામડાના કકડા, એ તો અસંભવિત વાત ! બરાબર તપાસ કરીને જુઓ. કદાચ તમે ભૂલતા હશે. ” રાજાએ કહ્યું.

“ નહિ મહારાજ ! સત્ય વાત છે. જુઓ આ રહ્યા તે. ” સાધુએ સાબીતી માટે તે કકડા બતાવ્યા. એ સૂક્ષ્મ કકડા જોઈ રાજા વિચારમાં પડ્યો.

“ આ સંબંધી કંઈ સમજણ પડતી નથી કે ચામડાના કકડા કેવી રીતે નીકળ્યા ? એ ગમે તેમ હોય, બાકી અમારા લોજનમાં એવો કંઈ પણ દોષ ધારશો નહિ. ” એમ કહી બૌદ્ધ સાધુને રાજાએ વિદાય કર્યો.

બૌદ્ધ સાધુના ગયા પછી રાજાએ ચેલણ તરફ નજર કરી. “ રાણી ! આ બધું કેમ બન્યું હશે ? એમાં તને કંઈ સમજ પડે છે ? ”

રાજાની વાત સાંભળી રાણી મંદ હાસ્ય કરતી બોલી.
 “ મહારાજ ! પ્રથમ હું એક વાત કહું, તે ઉપર આપ લક્ષ
 આપશો તો આપને બધી સમજણ પડી જશે. ”

“ શી છે તારી વાત ? ” રાજા આતુરતાથી સાંભળવા
 લાગ્યો.

“ સ્વામિન ! કોઈ ગામમાં બે વ્રજિક રહેતા હતા. તેઓ
 બન્ને પરસ્પર મિત્ર ને એક જ જ્ઞાતિના હતા. દૈવયોગે તેમની
 સ્ત્રીઓ એક સાથે ગર્ભવંતી થવાથી બન્ને વ્રજિક મિત્રો
 પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—“ આપણને જો એકને પુત્ર અને
 બીજાને પુત્રી જન્મે તો એકબીજા સાથે એમનો વિવાહ
 કરવો. ” બન્નેએ તે વાત કબુલ કરી. પાછળથી કોઈ ફરી ન
 જાય એ માટે એમણે પાકું લખત કયું. હવે ગર્ભનો સમય
 પૂર્ણ થતાં એકને પુત્રી અવતરી ને બીજી સ્ત્રીને સર્પ અવતર્યો.

એ સર્પને પોતાની પુત્રી આપવાની ના પાડવાથી સર્પ-
 વાળા વ્રજિકે રાજા આગળ ક્યારેક કરી પેલું લખત હાજર કયું.
 જેથી વ્રજીકને રાજાના હુકમથી પોતાની પુત્રી સર્પ સાથે
 પરણાવવાની ફરજ પડી ને સર્પ સાથે પોતાની પુત્રીના
 વિવાહ કર્યા.

લગ્ન થયા પછી રાત્રે દંપતી શયનગૃહમાં ગયાં. ત્યાં
 બન્નેના પલંગ જૂદા જૂદા હતા. તે ઉપર તેમણે શયન કયું.
 તે સમયે એ સર્પના શરીરમાંથી એક દિવ્ય કાંતિમાન પુરુષ
 નીકળ્યો. તે પેદી કન્યા સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યો. પ્રાતઃકાળે
 તે પાછો સર્પના શરીરમાં જ સમાઈ ગયો.

કન્યાએ આ વાત પોતાના સંબંધીજનોને કહી, જેથી તેઓ ખુશ થયાં; પણ એ દિવ્ય ક્રાંતિવાળો પુરૂષ પોતાના સ્વરૂપમાં જ કાયમ રહે તે માટે શું કરવું ? એ વિચાર કરવા લાગ્યાં.

એકદા એક બુદ્ધિમાન પુરૂષને આ પરિસ્થિતિ સમજાવતાં તે ચતુર પુરૂષે એમને એક યુક્તિ બતાવી કે “ જ્યારે તે સર્પમાંથી સુંદર પુરૂષ ઉત્પન્ન થઈ કન્યા સાથે કોડા કરવા જાય ત્યારે એ સર્પનું કલેવર તમારે બાળી ભસ્મ કરી દેવું. પછી તે હમેશાં પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેશે. ” એ બુદ્ધિમાન પુરૂષનો આ યુક્તિ ઠીક પડવાથી રાત્રીને સમયે તેમણે સર્પનું કલેવર બાળી નાખ્યું જેથી એ પુરૂષ પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપમાં જ રહ્યો. ”

જેવી રીતે એ પુરૂષ પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપમાં રહ્યો તે જ પ્રમાણે હે સ્વામી ! મેં પણ વિચાર કર્યો કે આપના ગુરૂ હમેશાં સ્વર્ગે જતા હશે, તો તે દિવ્ય દેહ ધારણ કરીને સ્વર્ગે જતા હશે અને જ્યારે દિવ્ય શરીરે સ્વર્ગે જતા હશે ત્યારે તેમનું મૂળ શરીર અહીંયાં જ મૂકી જતા હશે. આપણે જ્યારે એમને દર્શન ગયાં ત્યારે ગુરૂ સ્વર્ગે ગયેલા બાણી મેં ધાયુ” કે એમનું માનવ કલેવર અહીંયાં પડેલું હશે એને જો સળગાવી દીધું હોય તો હમેશાં દિવ્ય સ્વરૂપે ગુરૂ બધાંને દર્શન આપે. એમ ધારીને મેં એ બૌદ્ધ આશ્રમમાં અગ્નિ પ્રગટાવ્યો કે જેથી પેલા કલેવરનો અંત આવે, પણ મારી

એ વાત તો મનમાં જ રહી ગઈ ને તમારા ગુરૂ તો જીવતા-
જાગતા ગભરાયેલા લોચરામાંથી બહાર નીકળ્યા. અને જોયું
કેવા લોંઠા પડી ગયા હતા ? એ બધી આપને લોળવવાની
એમની યુક્તિ હતી.” રાણીએ વાર્તા કહીને તાત્પર્ય સમજાવ્યું.

“ત્યારે એના ઉપાનહનું શું થયું તે કહે જોઈએ ?”
રાજાએ પૂછ્યું.

“ઉપાનહનું શું થાય વળી ! આપના ગુરૂ પરમ જ્ઞાની
છે તો ઉપાનહ ક્યાં ગયાં એટલું પણ જાણી શક્યા નહિ ?
અરે ! એ ઉપાનહ તો એમની પાસે જ હતાં, એમના પેટમાં
હતા !” રાણીએ કહ્યું.

“તે કેવી રીતે વારૂ ?”

“કેવી રીતે શું ? એ પગરખાંના સૂક્ષ્મ ટુકડા કરાવી
ક્ષીરાદિક લોજન વગેરેમાં નખાવી લોજન તૈયાર કરાવ્યું
હતું. એ લોજન એમણે આકંઠ પર્યંત ખાધું. છતાંય એ
જાણી શક્યા નહિ કે મારા ખોરાકમાં શું આવે છે ? આપના
ગુરૂનું આ તે કેવું જ્ઞાન ? જ્ઞાનથી તો ન સમજ્યા પણ
જીવના સ્પર્શથી પણ ન સમજી શક્યા. આ તે જીવ-
ઇન્દ્રિયની કેવી લોહપતા ? વાહ ! કેવા આપના ગુરૂ !”
ચેલ્લણાદેવી રાજાના ગુરૂનાં વખાણ કરતી હસવા લાગી.

આવી રીતે ખેતાના ગુરૂની પરીક્ષા કરેલી જોઈ શ્રેણિક
જંબવાણે પડી ગયો. ખેતાના ગુરૂનું આવું હુશ્ચારિત્ર જાણવા

છતાં એણિકના મનમાં શંકાઓ તો થઈ છતાંયે બૈદ્ધ ધર્મ ઉપરથી જરા પણ રાગ ઝોછો થયો નહિ. એણે પણ મન સાથે નક્કી ઠરાવ કર્યો કે “એણેના આચાર્યશ્રીના અવલોકન કરીએ તો પણ એનું મુનિઓનું પોગણ ખુલ્લું કરીશ. એના શ્રુતી કુચેદાઓ હું એને પણ ખતાવીશ.”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

એ મહાપુરુષ તે કોણ ?

ઇ. સ. પૂર્વે ૫૮૮ ની સાલમાં જે સમયમાં, મગધમાં બિંબિસાર રાજાનું રાજ્ય હતું. જે સમયે વિશાખા નગરીમાં એટકમહારાજનું રાજ્ય હતું, માળવામાં એડપ્રલોતનું રાજ્ય હતું તે અરસામાં મગધમાં આવેલી રાજગૃહી નગરી અને વિશાખાના અંતરમાં ક્ષત્રીયકુટુંબ નામે આમ આવેલું હતું. ત્યાં સિદ્ધાર્થ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. સિદ્ધાર્થનું રાજ્ય બહું મોટું હોય એમ જણાતું નહોતું છતાં રાજા સિદ્ધાર્થ શુદ્ધ ક્ષત્રિય, વૈભવ, ઠકુરાઈ અને સત્તાવાળો હતો. એનો દોરઠમામ, ઠાંઠમાઠ મોટા રાજા મહારાજ જેવો વિશાળ હતો અને એની સ્ત્રીનું નામ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી હતું.

આ મહાપુરુષ જ્યારથી ત્રિશલાદેવીના ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારથી સિદ્ધાર્થના રાજ્ય વગેરે વ્યવસાયમાં અજાણ

પરિવર્તન થવા લાગ્યું. અને આંગણે ઋદ્ધિ, સિદ્ધિ, સૌભાગ્ય, દિનઉગે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં. જ્યારે એ નરશ્રેષ્ઠ માતાના ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે એમની માતાએ જગતમાં ઉત્તમોત્તમ જણાતાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં. એવાં મહાસ્વપ્ન કવચિતજ કોઈ મહાપુરુષની માતા જુએ છે. સિદ્ધાર્થ રાજાએ પ્રાતઃકાળે જ્યોતિર્વિદ પુરુષોને બોલાવી એ ચૌદ સ્વપ્નનું મહાફલ પૂછ્યું. એમણે પોતાના ગ્રંથોમાં જે જે ફલ હતું તે રાજાને કહી બતાવ્યું. “રાજા! એ ચૌદ સ્વપ્ન ચક્રવર્તીની માતાઓ અથવા તીર્થંકરની માતાઓ જુએ છે. તમારો પુત્ર ચક્રવર્તી અથવા તો તીર્થંકર થશે. રાજા થશે તો ચક્રવર્તી અથવા તો ધર્મ-ચક્રવર્તી તે તીર્થંકર પોતે જ.

એવું મહાફલ સાંભળી રાજા રાણી પ્રસન્ન થયાં. દાન-દક્ષિણાથી સત્કાર કરી જ્યોતિષીઓને વિદાય કર્યા. અનુક્રમે ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. જે કંઈ વ્યવસ્થા, નિયમો, રીતિ-નીતિનું પાલન કરવાનું હતું તે સર્વ કંઈ ત્રિશલાદેવી પાલન કરી ગર્ભને પોષવા લાગ્યાં. ગર્ભમાં રહેલા જીવની જેટલી મહત્તા હતી તે સંપૂર્ણ તો ત્રિશલા કે સિદ્ધાર્થ જાણતાં ન હોતાં છતાં એટલું તો એમના લક્ષ્યમાં અવશ્ય હતું કે આપણે ત્યાં કોઈ મહાપુરુષનો જન્મ થશે તે અવતારી પુરુષ થશે.

એ ગર્ભમાં વૃદ્ધિ પામતો બાલક વિચારવા લાગ્યો કે “મારા હલન-ચલનથી રખેને મારી માતાને દુઃખ થાય” એમ

ચિતવી હલનચલનની ક્રિયા બંધ કરી યોગીની માફક નિશ્ચલ સ્થિર થઇને રહ્યો ગર્ભને હલનચલન ક્રિયા રહિત બાણી માતાને ખેદ થયો કે ” અરે હું હણાણી ! મારી ગઇ. મારો ગર્ભ કેમ હાલતો નથી ? ” અનેક કુશંકાઓ થવાલાગી. સખીઓ બધી વલોપાત કરવા લાગી. ગામમાં એ સમાચાર ફેલાતાં રંગરાગ બધા બંધ થઇ ગયા. ઘેર ઘેર ને આંગણે આંગણે ઉદાસી છવાઇ ગઇ. આવી સ્થિતિથી રાજા પણ ગભરાયો. એવી સ્થિતિમાં ઉપચારો પણ શું કરે ?

આમમંડળને શોકાકૂલ બાણી ગર્ભ જરી હાલ્યો. માતાને એ વાતની ખબર પડતાં એના દિલને શાંતિ થઇ. એ હર્ષના સમાચાર ક્ષણમાત્રમાં બધે પ્રસરી ગયા. એ મહાબાળકે ગર્ભમાં રહ્યાં વિચાર કર્યો. ” આહ ! હજી તો હું ગર્ભમાં છું ત્યાં માતાનું મારી ઉપર આટલું બધું હેત છે તો પછી માતા મને જોશે ત્યારે તો શું ચ કમીના રહેશે. ખચીત આ માતાપિતાના જીવતે હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ તો તે મરણ પામશે, માટે એ માતાપિતાના જીવંતપર્યંત હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ નહિ ” એ બાલગર્ભે મનમાં નિશ્ચય કર્યો.

ગર્ભનો કાળ પૂર્ણ થતાં ઇ. સ. ૫૯૯ ના સમયમાં ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ને દિવસે એ મહા બાલકનો જન્મ થયો. મોટો જન્મોત્સવ થયો, જન્મને ઉદ્દેશીને અનેક વિધિઓ થઇ. એ મહા બાલકના જન્મ સમયે જે જે કામ કરવું યોગ્ય હતું તે સર્વેએ આવીને પોતાની ફરજ બજાવી. સિદ્ધાર્થ રાજાએ

પોતાને આંગણે જન્મોત્સવ ઉજવ્યો. દેવતાઓ અને એમના સ્વામી ઇંદ્રોએ મેરૂપર્વત ઉપર જઈ એ મહાબાળકનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. તે સમયે જ્યારે શક એ નાના બાળકને પોતાના ખોળામાં લઈ બેઠા હતા તે ક્ષીરસમુદ્રમાંથી નીરલાવી દેવતાઓ કલશ ઉપર કલશ ભરી એ બાળકને નવરાવતા હતા ત્યારે સ્વાભાવિક ઇંદ્રના મનમાં વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે “મહાસમર્થ દેવતાઓના કલશ ઉપર કલશોનાં નીર પડવાથી રખે આ બાળક મૃગાય જાય. ” ઇંદ્રની આ શંકા ખોળામાં રહેલા બાળકુમારે જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જાણી. પોતાના ચરણનો અંગુઠો પર્વત સાથે ચાંપ્યો, ત્યાં તે આખોય મેરૂ ડોલાયમાન થયો, વૃક્ષો પડવા લાગ્યાં, શિખરો ગળડી પડ્યાં, હાહારવ મચી રહ્યો, દેવતાઓ પણ ત્રાસ પામી ગયા “આહ ! અચાનક આ શું ? હર્ષને સમયે આ શું ઉત્પાત ? ”

સૌધર્મપતિએ જ્ઞાનથી એ ઉત્પાતનું કારણ જોયું. “ઓહો ! આતો આ બાળકનું પરાક્રમ ! મને જે શંકા ઉત્પન્ન થઈ, તેના સમાધાન માટે આ બાળક પ્રભુને આમ કરવું પડ્યું-કે ‘અરે શક ! તું શામાટે શંકા કરે છે ? આવા કંઈ કલશોનાં નીર અમારી ઉપર પડે છતાં અમે ક્ષોભ પામવાના નથી; માટે તું એવો વહેમ રાખવો છોડી દે ! ”

શકે તરતજ એ બાળકને ક્ષમાવ્યા, હે પ્રભુ ! અજ્ઞાનતાથી મારી એ ભૂલ તમે ક્ષમજો, તમારી શક્તિ, તમારું બળ, તમારું, સોભાગ્ય, ઐશ્વર્ય સર્વ કંઈ અપરિમિત છે અમારી

અદ્વૈતદૃષ્ટિથી તે અગોચર છે. આપની ઉપર ભક્તિને લક્ષ મને આ વિચાર આવ્યો તે હે દયાળુ ? કૃપાનિધે ? તમે ક્ષમજો ?

જન્મોત્સવની ક્રિયા એ રીતે પરિપૂર્ણ થઈ. બારમે દિવસે સગાં સંબંધી જનોને આમંત્રણ કરી ભક્તિપૂર્વક જમાડ્યાં, તેમની આગળ રાજાએ કહ્યું “ જ્યારથી આ પુત્રગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથી અમારે આગણે, નગરીમાં અને માંગલિક પ્રસંગોમાં ધાન્યાદિકની વૃદ્ધિ થયેલી છે તેથી મારે એ બાલકનું ” વર્ધમાન નામ રાખવાની ઇચ્છા છે. ”

“ તેમજ થાઓ ” બાંધવ તથા સંબંધીવર્ગે અનુમતિ આપી. એવી રીતે એ બાલકુમાર જગતમાં વર્ધમાન એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. વર્ધમાન કુમાર અનુક્રમે આઠ વરસના થયા. ચૌદ ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચન કરાયેલ વર્ધમાન કુમારને ચક્રવર્તી થવાના ધારીને દરેક રાજાઓએ પોતા-પોતાના કુમારોને એમની સેવા કરવા મોકલ્યા હતા. એ દરેક રાજકુમારો સાથે બાલકને યોગ્ય કીડા કરતા તે વધવા લાગ્યા. આઠ વરસના થયા એ અરસામાં સમાનવયના રાજપુત્રો સાથે નગરની બહાર કીડા કરવાને ગયા.

એ બાલકુમાર વર્ધમાનના ધીરપણાની સૌધર્મપતિએ પોતાની સભામાં દેવતાઓની આગળ પ્રશંસા કરી. એ પ્રશંસાને સહન નહિ કરતો એક દેવતા વર્ધમાન કુમારને બચ પમાડવાને ત્યાં આવ્યો. બાલકનું રૂપ ધરીને તેમની સાથે રમવા લાગ્યો. જે વૃક્ષ પાસે વર્ધમાન કુમાર રાજપુત્રોની

સાથે રમતા હતા, તે વૃક્ષને સર્પનું રૂપ ધારણ કરી દેવતા વીંટાઈ ગયો. એ લયંકર લોરંગમણિને નિહાળતાં જ બધા રાજપુત્રો તો ત્યાંથી પલાયન કરી ગયા. તેમને પલાયન કરતાં જોઈ વર્ધમાનકુમાર બોલ્યા “ અરે ! નાસો ના ! નાસો ના ! એ સર્પને હું લીલામાત્રમાં ફર કરી દઉં છું.” એમ કહેતાંની સાથે વર્ધમાનકુમારે દોરીની જેમ ઉંચો કરી ફર પૃથ્વી ઉપર પટકી દીધો. રાજકુમારો લગ્ન પામી પાછા આવીને એમની સાથે રમવા લાગ્યા.

સર્પના સ્વરૂપમાં ન કાવવાથી દેવતા રાજકુમારનું રૂપ ધારણ કરી એમની લેગો રમવા લાગી ગયો. હવે બધાએ લેગા થઈને શરત કરી કે—“ આપણે બધા આ વૃક્ષ ઉપર ચઢીયે. એમાં જે સર્વથી પહેલો અગ્રભાગે પહોંચી જાય તેને ખીજાઓ પોતાની પૃષ્ઠ ઉપર ચઢાવીને વહન કરે.” એમ કહી તેઓ બધા વૃક્ષ ઉપર ચઢવા લાગ્યા. એમાં વર્ધમાન કુમાર સર્પની પહેલાં વૃક્ષના અગ્રભાગ ઉપર પહોંચી ગયા. શરતમાં વર્ધમાનકુમાર જીત્યા હોવાથી બધા રાજકુમારો એમના અશ્વરૂપે થઈ પોતાની પૃષ્ઠ પર બેસાડી વહન કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે પેલા દેવરૂપ રાજકુમારનો વારો આવ્યો. જ્યારે વર્ધમાનકુમાર એની પીઠ ઉપર અશ્વાર થયા, એટલે તે રાજકુમારરૂપ દેવતા માયાથી ધીરેધીરે વધવા લાગ્યો, પર્વતોને પણ નીચે કરે તેવું વિકરાળ સ્વરૂપ કયું. એની જીંદૂવા તક્ષકનાગના જેવી દેખાવા લાગી મસ્તક પરના કેશ દાવાનલ સ્વરૂપ લાસવા લાગ્યા, એની દાદો કરવતના જેવી

થઈ ગઈ, લોચન અંગારની સગડીઓ બની ગઈ અને નસ-કોરાં પર્વતની ગુફારૂપ થઈ ગયાં, એક રાજકુમારમાંથી આવું ભયંકર વિકરાળ સ્વરૂપ બની ગયું, તેમજ એનું શરીર અનુક્રમે વધતું વધતું પર્વતથી પણ ઉચ્ચ થયું.

દેવતાની આવી ચેષ્ટા જોઈને બીજા રાજકુમારો તેા ભયના માર્યા પલાયન કરી ગયા ને વર્ધમાનના માતાપિતાને કહેવા લાગ્યા કે— ‘કોઈ પીશાચ દેવતા તમારા વર્ધમાનને સતાવી રહ્યો છે. કોણ જાણે કે એ દેવતા શું કરશે. ? આ આપ રે ! શું એ હુટતું વિક્રાળ-બીહામણું સ્વરૂપ ! ”

રાજકુમારોની આવી વાણી સાંભળી માતાપિતા વગેરે પરિવાર ત્યાં દોડી આવ્યો. અહીંયા તેા વર્ધમાન-કુમારે જ્ઞાનથી આ દેવતાનું સ્વરૂપ જાણીને એના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર એક મુદ્ધિ પ્રહાર કરીને એને વધતો અટકાવીને વામનરૂપ કરી નાખ્યો.

વર્ધમાનકુમારની મુદ્ધિપ્રહારથી જર્જરિત થયેલો દેવતા વર્ધમાનકુમારને નમી, એમની આગળ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી, સ્તુતિ કરી પોતાને સ્થાનકે આવ્યો ગયો. વર્ધમાનકુમાર પોતાના ગૃહ તરફ જતા હતા ત્યાં માતા-પિતા એમને સામે મળ્યા. માતાએ એમને સ્નેહથી આ-લિંગ્યા. અક્ષત અંગવાળો વર્ધમાનકુમારને જોઈ માતાપિતા-દિક પરિવાર ખુશી થયો.

ક્રીડા કરવા યોગ્ય બાલવયનું ઉદ્ધંધન કરી વર્ધ-
 માનકુમાર યુવતીજનને પ્રિય એવા યૌવનને આંગણે આવ્યા.
 એ બાલ્યક્રીડા કરતા વર્ધમાનકુમારની બાલ્યક્રીડા પણ
 પણ નિર્દોષ હતી હવે રમણી જનને વલ્લભ યૌવનવયમાં
 વર્ધમાનકુમાર આવ્યા છતાં જગતના જનોથી એ ભૂદી
 પ્રકૃતિના હતા. સ્વાભાવિક રીતે યૌવન વયમાં પુરૂષનું સ્ત્રી
 પ્રત્યે અને રમણીયોનું પુરૂષ પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે, એવું
 મોહનું ચેષ્ટિત છે. મોહ પોતાની સત્તા જગતના જીવો
 ઉપર તે સમયે અસ્ખલિતપણે ચલાવે છે. એકબીજા સાથે
 અફળાવી અનેક કુચેષ્ટાઓ કરાવી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે
 નાચ નચાવે છે. જગતનો શૂદ્ર પ્રાણી પછી ભલે તે માનવ
 હોય કે દેવ, એ મોહને વશ થઈ મોહની અનેક ચેષ્ટા-
 ઓને આચરતો એમાં જ માનવજીવનની સાર્થકતા સમજી
 જીવિતવ્ય પૂર્ણ કરે છે. એ મોહને આધીન બની જીવનની
 મહત્તા તે ભૂલી જાય છે.

એ મોહ ચેષ્ટાથી રહિત વર્ધમાનકુમારનું જીવન હતું.
 એની સુંદર કાંતિ જોઈને, એનું સુંદર સ્વરૂપ લાલિત્ય
 નિહાળીને રમણીજન હાવભાવથી એ સૌંદર્યનો ઉપભોગ
 કરવાની લાલસા રાખી એમને બોલાવવા આવતી, પણ
 એ વિકાર રહિત અને વૈરાગી વર્ધમાનને એની શું અસર
 થાય ? દિવસે દિવસે એમનો વૈરાગ્ય વૃદ્ધિ પામતો હતો.
 સંસારના સ્વરૂપના એ જાણનાર હોવાથી એ સંસારનો ભોગ
 કરવા આવેલ નહોતા. સંસાર કેમ છોડવો? ક્યાંદે છોડવો?

અને શું કરવા છોડવો? વગેરે એ ત્યાગના પાઠો શિખવાનો તો સંસારમાં વર્ધમાનકુમારના આગમનનો હેતુ હતો. એમના જીવનની મહત્તા કોઈ નિરાળી જ હતી. એમનાં જીવનનું ધ્યેય અન્ય અદ્વૈત જનો શું જાણી શકે? અનંત કાળની સંસારની યાત્રા એમની હવે પુરી થવાની હતી. એ જીવનના બાહ્ય વિલાસો, ભયકાઓ આઠંબરો, ઉદ્ધાનો કે બાગબગીચાઓની સુંદરતામાં કે રમણીજનના સમાગમમાં એમને સુખ લાગતું નહોતું. એ વસ્તુઓની એમને ઇચ્છા સરખી પણ નહોતી. જે વસ્તુઓ અન્યને દુર્લભ હતી તે એ વર્ધમાનકુમારના ચરણમાં અથડાતી હતી; છતાં એને મન એ નિરસ હતી. જરા પણ ભોગ લેવાની એને ઇચ્છા થતી નહીં. બીજાઓને જે પ્રિય અને ગમતી વાત હોય છે તે એને મન તુચ્છ હતી. સંસારના ભોગ-વિલાસોની એને ઇચ્છા નહોતી. એ જીવનની સ્થિતિ કોઈ અનુપમ હતી. ત્યાગને માટે તો સંસારમાં એનું આગમન હતું. એ ત્યાગના માર્ગે જતાં એમને શું મેળવવાનું હતું તેની બીજાને કલ્પના પણ શી હોય? જે માણસની શક્તિ, ઐશ્વર્ય કે સમૃદ્ધિ અનુપમ છે એના જીવનનું ધ્યેય પણ કોઈ અનેરું જ હોય.

જગતમાં પ્રાણીઓની સ્થિતિ કેવી વિચિત્ર હોય છે ! એક રંક, ભખારી કે ગરિબ માણસનું ધ્યેય હરબાને દ્રવ્ય સંપાદન કરવા સિવાય બીજું શું હોય? વિષયના લાલચુ પ્રાણીને સ્ત્રી મેળવવા સિવાય બીજું શી અભિલાષ હોય?

એના જીવનની મહત્તા કે ધ્યેય સારી રમણીએના સમા-
ગમમાં જ સમાયેલું છે. સ્ત્રી હોય, લક્ષ્મી હોય, બાગબંગલા સર્વ
કંઈ હોય પણ પુત્ર ન હોય તો એના જીવનનું ધ્યેય એક પુત્ર
પ્રાપ્તિમાં જ સમાયેલું છે, અને તે માટે મનુષ્ય અનેક પ્રયત્નો
કરે છે. રોગી માણસના જીવનનું ધ્યેય શું હોય ? કે હું ક્યારે
નિરોગી થાઉં, અને તે માટે તે અનેક પ્રકારે દવા વગેરેના
પ્રયોગો કરી કષ્ટ સહન કરી, લક્ષ્મીનો અથાગ વ્યય કરે છે.
જન-પ્રકૃતિને અનુસરીને મનુષ્યોનાં ધ્યેય સર્વનાં અનેરાં,—
નોખાં નોખાં જ હોય છે. જીવનનાં એ બાહ્ય સુખ-સાધનોમાં
જ્યારે જનપ્રકૃતિ લુબ્ધ થયેલ છે ત્યારે વર્ધમાનકુમાર
આગળ એમાંનું સર્વ કંઈ હતું. સમૃદ્ધિ, સત્તા, વૈભવ,
ઠકુરાઈ, અનુપમ ભોગવિલાસ એના ચરણ આગળ આજોટતાં
હતાં. એવી કંઈ વસ્તુ હતી કે જે મેળવવાની એને અભિ-
લાષા હોય ? એના જીવનનું ધ્યેય, એના જીવનની મહત્તા એ
તો એ પોતે જ જાણી શકે. એને શું કરવાનું છે અને શું
મેળવવાનું છે એ તો એને જ ખબર. આપણે અદ્વૈત માણ-
સોને એની કલ્પના પણ ક્યાંથી કે એ કયે રસ્તે જઈને શું
મેળવવાના છે ? ક્યાં આપણે ને ક્યાં એ ?

સંસાર ઉપર એમનું દિલ નહોતું છતાં સંસારમાં તો
રહેલા જ હતા; વૈભવ, ઠકુરાઈ એમને અણગમતાં હતાં છતાં
એ વૈભવથી જ એ પોષાતા હતા; માતાપિતા, સગાંસંબંધીનું
એમને જરાય બંધન નહોતું છતાં એમની વચ્ચે તે વૃદ્ધિ-
પામતા હતા; ભોગો એમને મન રોગ સમાન હતા છતાં એ

લોગોનો ઉપલોગ કરી રહ્યા હતા. એમના સુખની ખચીત ખીજને ઈર્ષા આવે, તપ-જપ કરી એમના જેવા બાહ્ય સુખ મેળવવાની અન્ય કોઈ અભિલાષા કરે, એવું અનુપમ સુખ મળેલું છતાં વર્ધમાનકુમારનું દલ કંઈ જૂદા જ વિચારમાં હતું.

એ સૌંદર્યથી ઝળહળી રહેલા વર્ધમાનકુમારને યૌવનને આંગણે આવેલા જોઈ એમના માતાપિતાને ચિંતા થઈ, જે ચિંતા સંસારમાં દરેકને થયા જ કરે છે. “ અરે હવે તો વર્ધમાનકુમારને પરણાવવા જોઈએ, એમને લાયક કોઈ કન્યાની તપાસ કરવી જોઈએ ”

અને એવી બાબતોમાં પુરષો કરતાં સ્ત્રીઓના મનમાં અધીરતા વધારે હોય છે કે જેટલી અધીરાઈ ખૂદ પરણનારને પણ કદાચ નહિ હોય. ઘરમાં ક્યારે વડે પહેરીઓઢીને ફરતી હોય, એ જોવાનો ઉમળકો કયા પુત્રની માતાને નહિ હોય ? તો પછી વર્ધમાનકુમારની માતાને ઉમળકો શા માટે ન હોય ? ત્રિશલાદેવી એ પણ એક મનુષ્ય હતાં અને પુત્રની વધુ ઘરમાં રમતીફરતી હોય, એ દશ્ય જોવામાં કયી પુત્રવતી માતાએ જીવનની મહત્તા નહિ માની હોય ? કેટલીક માતાઓ તો પુત્રવધૂનું સુખ જોવાને ગાંડીઘેલી થઈ જાય છે, કેમકે મોટું ભાગ્ય હોય તો જ પુત્રવધૂનાં દર્શન થઈ શકે; અને એથીય વળી મોટું ભાગ્ય હોય ત્યારે એ પહેરીઓઢીને મહાલતી પુત્રવધૂઓ પાસેથી સુખ મેળવી શકે. કેમકે આ દોજખ-મય સંસારમાં કંઈ મનુષ્યો સ્ત્રી સ્ત્રી કરતા ચાલ્યા જાય છે ત્યાં એમની માતાઓને પુત્રવધૂ જોવાનો ઉમળકો કયાંથીજ આવે ?

સ્નેહીઓની સ્નેહબળ.

એ વર્ધમાનકુમારનું બીજું નામ મહાવીરકુમાર હતું. બળમાં, પરાક્રમમાં એમની સરખામણી કોઈ કરી શકે તેમ નહિ હોવાથી મહાવીર એવું એમનું નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. જગતમાં અદ્વિતીય સ્વરૂપવાળા વર્ધમાનકુમારને સમરવીર નામના રાજાએ પોતાની પુત્રી યશોદા આપવાને પોતાના મંત્રીઓ સિદ્ધાર્થ રાજાપાસે મોકલ્યા. સિદ્ધાર્થ રાજાને સમરવીરના મંત્રીઓએ પ્રાર્થના કરી. “મહારાજ! અમારા રાજા પોતાની પુત્રી યશોદા આપના કુમાર વર્ધમાનને આપવા માગે છે તો એ પ્રાર્થના સ્વીકારવા વડે કરીને આપનો સંબંધ દૃઢ થાઓ ?”

સમરવીર રાજાના કારભારીની માગણી સાંભળીને સિદ્ધાર્થ રાજા ખુશી થયા. “એ દિવસ સ્થિરતા કરો, અમારી એમાનગતી સ્વીકારો. એ અરસામાં અમે તમને જવાબ આપશું.” સિદ્ધાર્થ રાજાએ પોતાના મંત્રીઓ મારફતે એના ઉતારાની ગોઠવણ કરાવી.

વર્ધમાનકુમારના મિત્રોને એ વાતની ખબર પડવાથી તેઓ વર્ધમાનકુમાર પાસે પહોંચી ગયા, “હો હવે તમે સંપાદાઈ ગયા. તમારે માટે બેઠી તૈયાર થઈ ગઈ.”

“ એ બેડીનાં બંધન સ્વીકારવાની અમારી મરજી નથી. બેડીના બંધનથી કોણ કાઢ્યો છે કે એ બેડી અમે સ્વીકારીએ ? એ તો બેડી તે બેડી જ ! ”

આવી મનોહર બેડી પણ શું તમને નથી ગમતી વર્ધમાનકુમાર ? શું સુંદર રાજકુમારિકા છે એ ! તમે જોઈ નથી તેથી જ આમ બોલો છો. જોયા પછી નહિ. ”

રાજકુમારોનાં વચન સાંભળી વર્ધમાનકુમાર હસ્યા. “ અરે ! તમે મોહવશ થયેલા હોવાથી આમ બોલો છો. નિર્મોહીને એ તમારી સુંદર રમણીઓ પણ શું કરી શકે ? ગમે તેવી સુંદર તો પણ બેડી જ ને ? એ બેડીનાં બંધન તે કદિ રળીયામણાં હોય ? ”

“ પરણવું એ સિવાય સંસારમાં બીજી રળીયામણી ઘડી કંઈ વાડું ? અને પરણ્યાની પહેલી રાત એ તો વળી એથીયે શ્રેષ્ઠ વર્ધમાનકુમાર એવી અનુપમ ઘડીઓ માનવભવમાં મનુષ્યોને કાંઈ વારંવાર આવતી નથી. મોટું ભાગ્ય હોય તો જ એવી અનુપમ ઘડીઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ઘણાય બિચારી સ્ત્રીના નામની માળા જપતા મરી જાય છે છતાંય નથી મલતી. ”

“ એ બધીય સંસારની વિચિત્રતા છે. એ બાહ્ય વસ્તુઓ કર્મબંધીન છે. એ પરવસ્તુઓમાં આટલો બધો મોહ શો ? એવી પરવસ્તુઓના મોહથી જ મનુષ્ય અધોગતિમાં

જાય છે. અરે! મનુષ્ય ભવમાં આબ્યા છતાં એટલુંય ન સમજ્યો કે પોતાની વસ્તુ કંઈ ને પરવસ્તુ કંઈ ? ”

“ પરવસ્તુ શાની વળી ? આલીચલાવીને કન્યાનો આપ લગ્ન કરાવી આપી કન્યાનો હાથ આપણા હાથમાં સોંપી આપણને એના માલેક બનાવે, પછી એ પરવસ્તુ કેમ કહેવાય ? એ તો આપણી જ થઈ. ગમે તે સમયે આપણે એનો ઉપલોગ કરી શકીએ—આનંદ મેળવી શકીએ.”

“ સ્વવસ્તુ કંઈ અને પરવસ્તુ કંઈ એ સમજવાને હજી તમને વાર છે. તમે તો અત્યારે મોહગ્રસ્ત છો તેથી એનું તાત્પર્ય નહિ સમજાય. અરે! આ આપણું શરીર તે જ્યારે આપણું નથી, તે પણ મરણ પછી એક દિવસ આગમાં બળી ભસ્મ થવાનું છે—તો પછી સ્ત્રી પુત્રાદિક વસ્તુઓને પોતાની સમજવી એના જેવી અજ્ઞાનતા બીજી કંઈ વાડ ? ”

“ વર્ધમાનકુમાર ! એ તમારી વાતો તમે સમજો. ત્યારે તમે શું આ સુંદર રાજબાળાને નહિ જ પરણો ? શું તમને પરણવાનું મન નથી થતું ? ”

“ જરાપણ નહિ. મને સ્ત્રીની અભિલાષા જ થતી નથી. ઇચ્છા જ નથી.”

“ ત્યારે તમે શું કુંવારા રહેશો ? આટલો બધો વૈભવ, ઐશ્વર્ય, ઠકુરાઈ છતાં તમે કુંવારા રહેશો ? જીંદગી કુંવારી શી રીતે પસાર કરશો ? અમને સ્ત્રી વગર તો એ બધું સુનું શુનું લાગે. એ વૈભવ, ઐશ્વર્યમાં જરાય ચિત્ત ન લાગે.

“એ તમારો વૈભવ, અને ઐશ્વર્યનો આડંબર પણ મારે નહિ જોઇએ સમજ્યા ?” વર્ધમાનનાં વચન સાંભળી એના મિત્રો ચમક્યા. “હે.... શું વૈભવ, ઐશ્વર્ય પણ તમને ગમતા નથી ? ત્યારે તમે શું કરશો ? ગરીબીમાં જીવન કઇ રીતે પસાર કરશો ?”

“સાધુ-સંન્યાસી થઇને. ત્યાગી થઇને.”

“ત્યારે શું તમે સાધુ થશો ?”

“હા, શું સાધુ થવું-દીક્ષા લેવી એ જોડું છે ?” વર્ધમાનકુમાર હસ્યા. “દીક્ષાનું નામ સાંભળી આટલા બધા ભડકે છે કેમ ? દીક્ષા એ તો માનવ જીવનની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુ છે. જીવનતો એ મહા મંત્ર છે.”

“અરે વર્ધમાનકુમાર ! શા માટે દીક્ષા લેવી ? દીક્ષા લઈ તપ કરીને પણ એના કૃણ તરીકે આવી સમૃદ્ધિ પામવી એ જ ને ? તે તો તમને અહીયાં જ મળી છે પૂર્વે તપ જપ કર્યો હશે ત્યારે જ આવી મહાન સમૃદ્ધિ મળી છે તે ભોગવો તો ખરા ! પછી વૃદ્ધાવસ્થાએ ચારિત્ર લેજો.”

“અરે મિત્રો ! તમારી ને મારી સ્થિતિ નિરાળી જ છે. સ્ત્રી, લક્ષ્મી, વૈભવ તો ભવોભવ આપણને મળ્યાં અને છોડ્યાં છતાં કાર્યસિદ્ધિ તો ન જ થઇ. એ અભિલાષા હજી ન ગઇ. જેમાં તમને સંપૂર્ણ સુખ દેખાય છે તેને જ હું દુઃખ માવું છું. મને એમાં દુઃખ દેખાય છે, માટે હું તો ત્યાગી થવાને આવ્યો છું-દીક્ષા લેવાને આવ્યો છું.”

“ એ તમારો નિશ્ચય માતાપિતા આગળ કેવી રીતે કાયમ રાખશે ? શું માતાપિતાની આજ્ઞા તમે નહિ માનો ? વર્ધમાનકુમાર ? તમે જે વડીલોની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરશો તો તમારું જેઠાને અમે પણ માતાપિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતાં શિખશું, એટલું જ નહિ પણ જગતમાં એવો વ્યવહાર પ્રવર્તશે કે લોકો વડીલોની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરતાં શીખશે ને ઉપરથી તમારું ઓઠું આપશે સમજ્યા ? ”

“ માતાપિતાની આજ્ઞા એ એક જૂદી વાત છે. પોતાની ઇચ્છાથી પરણવું ને ફક્ત માતાપિતાની ઇચ્છાને માન આપવા ખાતર લગ્ન કરવા એ જૂદી વાત છે. માતાપિતાની આજ્ઞા માનવી એ પુત્રોની ફરજ છે. હું માતાપિતાને સમજાવીશ, તેમ છતાં એમનો અતિ આગ્રહ થશે તો જેઠા; પરંતુ મને પોતાને તો જરાય એમાં મોહ નથી. ” વર્ધમાનકુમારે કહ્યું.

એ વાત ચાલતી હતી એટલામાં વર્ધમાનકુમારને લગ્નની વાત કયુલ કરાવવા માટે ત્રિશલાદેવી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. માતાને આવતા જેઠ ત્રિશલાનંદન ઉભા થયા, એમની સાથે બીજા પણ રાજકુમાર મિત્રો ઉભા થયા. વર્ધમાન માતાના ચરણમાં નમ્યા. માતાએ શુભ આશિષ આપી. ઉચ્ચ આસન ઉપર માતાને બેસાડી વર્ધમાનકુમાર એમના આગળ આવી બોલ્યા “માતા ! કયા કાર્યપ્રસંગે આપનું પધારવું થયું ? મને જે બોલાવ્યો હોત તો હું આપની પાસે આવી હાજર થાત.”

“ વત્સ ! ફક્ત એક જ કાર્ય માટે હું તમારી પાસે

આવી છું. અમારી તમારી પાસે એકજોઈ વસ્તુની માગણી છે તે તમારે કળુલ છે કે નહિં ? ”

“માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવી એ પુત્રનો ધર્મ છે. ”

“ તો તમે એક જ માગણી સ્વીકારો ને આ સંભરંવીર રાજાની કન્યા યશોદા આવેલી છે એની સાથે પાંચિગ્રહણ કરો. અમારી એ અભિલાષા પૂર્ણ કરો. ”

“ માતા ! લગ્ન કરી સંસારના બંધનમાં પડવું, એમાં જીવનની મહત્તા શી ? પરણવું અને સંસારની વાસનાઓમાં રક્ત થવું, અનેક પ્રકારના ખાનપાનમાં પ્રીતિવાળા થવું, એટલેથીજ જીવનની પરિસમાપ્તિ છે શું ? અનેક પ્રકારની આક્રતોથી વીંટાયેલાં એ સુખોથી શું તમે મને સુખી કરવા છનછો છો ? ”

“એમાં આક્રતો શી દીકરા ! સુખ એ તો સુખ જ કહેવાય. યૌવનવયમાં પુરૂષ ગમે તેવો સૌભાગ્યવાળો વૈભવવાળો અને સમર્થ છતાં એકલો, અદુલો સ્ત્રીગર શોભતો નથી, એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? ”

“પણ માતા ! એ સૌભાગ્ય, વૈભવ, મારે શા કામના છે ? સંસારનાં એ મોહબંધનો મને શું કરનાર છે ? ”

“ તમે જન્મથી જ વૈરાગ્યથી ભરેલા અને દીક્ષા લેવાને આતુરવંત છો. અમારા મોટા પુણ્યયોગે તમે અમારે ઘેર

આવ્યા છે છતાં પણ તમે અમારી આટલી ઇચ્છા પૂર્ણ કરો તો ઠીક. ”

“ એના કરતાં તમારો પુત્ર દીક્ષા લઈ મહાન ત્યાગી-તપસ્વી બને એ શું તમને નથી ગમતું માતા ! સંસારના મોહ-બંધનમાં બંધાઈ વાસનાના કીડા થવું એના કરતાં એ બધાંય મોહબંધનનો ત્યાગ કરવાં એ શું ખોટું છે ? ”

“તમારે દીક્ષા લેવી હોય તો ભલે, પણ એક વખત તમારે પરણવું તો પડશે જ. ઘરમાં પહેરીઓદીને ફરતી તમારી વહુને જોવાને હું ઘણી ઇન્તેજાર છું. સંસારમાં સંસારીયોને એથી વિશેષ બીજી કંઈ અભિલાષા હોય ? ”

“ માતા ! એ અભિલાષા તો તમારી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે. મારા મોટાભાઈની વહુને જોઈ શું તમારી હોંશ પૂરી નથી થઈ ? ”

“ પણ હજી વર્ધમાનકુમારની વહુ નથી આવી ને ? અમારા જીવનમાં માત્ર એ જ અભિલાષા બાકી છે. તમે હા ભણો. બાકી બધી વાતની તૈયારી છે. ” માતાએ કહ્યું.

“માતા ! પણ આવી ખોટી બાબતોમાં આવો મોહ શો ? દુનિયામાં દરેકના જીવનમાર્ગો જૂદા જૂદા હોય છે. કેઈ સંસારના પ્રવાહમાં અંપલાવે છે, કેઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી સંસાર તરીને બહાર આવે છે. એ સંસારથી પાર ઉતરવા તો અમારું અહીંયા આગમન થયું છે. ”

“ ગમે તેમ હોય, તમે અમારા બકિતમાન પુત્ર છે. ”

અમારાં જીવતાં તો અમે તમને દીક્ષા લેવા 'દેશુ' નહિ. આવા સુકામળ શરીરવાળા તમે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરો એ અમે કેવી રીતે જોઈ શકીએ ? માટે અમે જીવીએ ત્યાં લગી તમે સંસારમાં રહો. પરંતુ અમારી ધૃત્તિ પૂર્ણ કરો. ”

માતાનો એક જ વાતનો આગ્રહ સાંભળી વર્ધમાનકુમાર મૌન રહ્યા. “પુત્ર ! શા માટે દિલગીર થાવ છો ? તમે વીતરાગ છો, તીર્થ કરો છો, તે અમે બાળીએ છીએ, પણ તીર્થ કરો શું લગ્ન કરતાં નથી ? તમારી પહેલાંના તીર્થ કરો પણ પરણેલા છે. પરણી સંસારસુખ ભોગવ્યા પછી જ એમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે; છતાં તમે પરણવાની શા સાડ ના પાડો છો ? ”

માતાના આવા આગ્રહથી વર્ધમાનકુમાર વિચારમાં પડ્યા. ખચીત, હું નહિ પરણીશ તો મારી માતાને અવશ્ય દુઃખ થશે. જો કે સંસારના ભોગવિલાસો ઉપર મુદ્દલે મને પ્રીતિ નથી, એ મોહનાં બંધનો મને બાંધી શકે તેમ નથી; છતાં માતાના આગ્રહને વશ થઈ મારે એમનું વચન માન્ય કરવું પડશે. મારી માતાને દુઃખ ન થાય એની ખાતર તો ગર્ભમાં પણ હું નિશ્ચલ-સ્થિર રહ્યો હતો. વળી એમના સુખના ખાતર તો મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે-“ એ માતાપિતાના જીવતાં હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ નહિ તો ભલે તેટલા સમય પર્યંત માતાપિતાની અભિલાષા પૂર્ણ થાઓ ! ”

“ કેમ શું વિચાર કરો છો વર્ધમાન ! અમારી તો એ જ આજ્ઞા છે. હું અને તમારા પિતા તમારો વિવાહ જોવાને અધીરાં છીએ. તમે હા બણો એટલે તરતજ બધી તૈયારીઓ થઈ જાય. બધાય તીર્થંકરોએ જેમ પરણી સંસારમુખ ભોગવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે તેમ તમે પણ પરણીને પછી સમય આવે દીક્ષા ગ્રહણ કરજો. ” માતાએ પોતાનો આગ્રહ આણુ રાખ્યો.

“ ઠીક છે માતા ! તમારો આવો આગ્રહ છે તો તમારી અભિલાષા પણ પૂર્ણ થાઓ. ” વર્ધમાનકુમારે કહ્યું. ફક્ત માતાપિતાને દુઃખ ન થાય, એમની આજ્ઞાનો લોપ ન થાય, તેમજ પોતાને પણ ભોગકર્મ થોડુંક અવશેષ હતું જેથી માતાની વિનંતિ વર્ધમાને સ્વીકારી લીધી.

વર્ધમાનકુમારે લગ્નની વાત કબૂલ કરવાથી સર્વત્ર આનંદ આનંદ છવાઇ ગયો. વિવાહની તૈયારીઓ થવા લાગી. સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓ માંગલિક ગીતો ગાવા લાગી. માતાના હૃદયની તો વાત જ શી ?

યોગ્ય સમયે વર્ધમાનકુમારના વિવાહ યશોદા સાથે થઇ ગયા. એમના મિત્રો, માતાપિતા વગેરે સ્વજનવર્ગમાં આનંદ આનંદ વર્તાયો. ઇચ્છા નહિ છતાં વર્ધમાનકુમારે યશોદા સાથે સંસારમુખ ભોગવતાં કેટલાય વર્ષ વ્યતીત કર્યાં.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પરમસુખને માટે.

વર્ધમાનકુમારને યશોદા સાથે ગૃહવાસપણામાં કેટલાંક વર્ષ પાણીના પ્રવાહની માફક વહી ગયા, છતાં એ આત્મા સંસારથી નિર્લેપ હતો. માયાના બંધનોમાં રહેવા છતાં એ બંધનમુક્ત આત્મા હતો. માફે શું ને પારકું શું એ વસ્તુસ્વરૂપનો જ્ઞાતા હતો. જ્ઞાનવાન આત્મા ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ જો સમ્યક્ જ્ઞાન હોય તો તે નિર્લેપજ રહે છે. પોતાને ઇચ્છા નહિ છતાં ફક્ત માતાપિતાની આજ્ઞાથીજ જેમને શ્રદ્ધસ્થાશ્રમના બંધનમાં બંધાવું પડ્યું હતું. જગતમાં એ માયાબંધન માટે મનુષ્યો અનેક ગઠ-મથલો કરે છે, કાંકાં મારે છે, એને માટે અનેક કષ્ટો સહન કરે છે; છતાંય સર્વત્ર એવો કાંઈ નિયમ નથી. ત્યારે આ મહાપુરૂષ અનિચ્છાએ વળગેલા બંધનને સમય આવે છોકવાને આતુર હતા. એનો ત્યાગ કરવાને અનુકૂલ સમયની રાહ જોતા હતા. યૌવન છતાં એ વર્ધમાનકુમાર નિર્વિકારી હતા. રાગ, દ્વેષ, માયા, મત્સર તેમજ વિષયની તૃષ્ણા રહિત હતા. માયાની મધ્યમાં છતાં એમની દ્રષ્ટિ માત્ર એક જ હતી: 'ક્યારે આ માયાનાં બંધનનો ત્યાગ કરીને હું ત્યાગી બનું?'

અનુક્રમે વર્ધમાનકુમારની વય અઠાવીશ વર્ષની થઇ. એ અરસામાં એમનાં માતાપિતા આ સંસારમાંથી હંમેશને માટે વિદાય થઇ ગયાં. વર્ધમાનના મોટા ભાઇ નંદિવર્ધન હતા. માતાપિતાના મૃત્યુથી ભાઇ નંદિવર્ધનને બહુ ખેદ થયો. એ સંસાર-સ્વરૂપના દ્રષ્ટા વર્ધમાનકુમારને તો ભવિષ્યમાં વીતરાગ થવાનું નિર્માયું હતું. એવા વીતરાગ થવાને જન્મેલા પુરૂષોને રાગ-દ્વેષ કે મોહનાં બંધનો શું કરી શકે ?

એ શોકાકૂલ થએલા મોહગ્રસ્ત નંદિવર્ધનને વર્ધમાનકુમારે દિલાસો આપ્યો: “ બંધુ ! પ્રાણીઓને મૃત્યુતો પાછળ જ લાગેલું છે. જે જન્મે છે તે અવશ્ય એક દિવસ મૃત્યુ પામવાના છે. દરેકને માટે એ નિયમ તો સ્વાભાવિક જ છે તો એવી બાબતોમાં ખેદ કરવાથી શું ? ”

“ હા ! બંધવ ! જન્મ્યા છે એ મરવાના જ એમ સર્વ કોઇ સમજે છે, છતાંય જ્યારે સમય આવે છે ત્યારે એવી આક્રમક ધીરપુરૂષો પણ શોકથી વ્યાકૂલ ચિત્તવાળા નથી થતા શું ? ”

“ બંધો ! એ બધા મોહના વિલાસો છે. સમજી જનોએ પણ મોહની એ ચેષ્ટાઓમાં ફસાવું શું ? ”

“ છતાંય ધીરજ તે શી રીતે રહે ? એ માતાપિતાનાં દર્શન હવે આપણને ક્યારે થશે ? શું થશે ? ”

“ ભવોભવ માતાપિતા તો અવશ્ય મળે છે. એક બીજાના ઋણાનું બંધે સંયોગ અને વિયોગ થાય છે. દુઃખને સમયે આર્તધ્યાન કરવાથી તો માત્ર કલેશની જ વૃદ્ધિ થાય છે. ”

“ બંધવ ! તમારું કહેવું તો ઠીક છે. આફતના સમયમાં ધીરજ ધારણ કરવી એ ઘણી સારી વાત છે. આપણા છત્રસ્વરૂપ પિતાજી તો આ ફાની દુનિયા તણ ચાલ્યા ગયા. આ રાજ્ય રાજા વગરનું રહે એ ઠીક ન કહેવાય; માટે બંધવ ! પિતાજીનું રાજ્ય તમે શોભાવો-અલંકૃત કરો. અમે સર્વે તમારો રાજ્યાભિષેક કરીયે. ” નંદિવર્ધને વર્ધમાનકુમારને કહ્યું.

“ અરે બાંધવ ! તમારા એ રાજ્યને હું શું કરું ? તમે પાટવી છો, મોટા છો. મોટાભાઈ હયાત છતાં મારાથી રાજ્ય કેમ અહણુ થઈ શકે ? માટે રાજ્ય ઉપર તો તમારો જ હક્ક છે. ”

“ છતાં એ મારો હક્ક હું તમને સમર્પું છું. તમે પ્રજાને પ્રિય છો, મારાં કરતાં રાજ્ય તમે ઘણી સારી રીતે કરી શકો તેવા છો, પિતાજીની કીર્તિમાં તમે વધારો કરી શકો તેવા છો ? ”

“ પિતાજીની કીર્તિ હું બીજી રીતે વધારીશ. હું તો સમય આવે દીક્ષા અહણુ કરી મુકિતનું સામ્રાજ્ય મેળવીશ, માટે એ રાજ્ય તો તમને જ શોભે. ”

“ભલે અનુકૂલ સમયે દીક્ષા ગ્રહણ કરજો પણ અત્યારે આ રાજ્ય ગ્રહણ કરવામાં શું હરકત છે? રાજા થયા પછી પણ સમય આવે તમે દીક્ષા તો લઈ શકો છો ?”

“છતાં રાજ્ય ગ્રહણ કરવાની મારી લેશ પણ મંચા નથી, માટે એ સંખંધી વિશેષ આગ્રહ હવે જવા દો. અને રાજ્યનો ભાર તમે જ ગ્રહણ કરો.”

સિદ્ધાર્થ રાજાના મરણ પછી વર્ધમાનકુમારે રાજ્ય ગ્રહણ કરવાની સાફ ના પાડવાથી મંત્રી વગેરે પ્રધાન પુરૂષોએ નંદિવર્ધનનો રાજ્યભિષેક કર્યો.

નંદિવર્ધનનો રાજ્યાભિષેક થયા પછી વયમાં કેટલાક દિવસો પસાર થઈ ગયો એટલે વર્ધમાનકુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને મોટાભાઈ નંદિવર્ધનની રજા માગી. “ખંધો ! હવે જો તમારી રજા હોય તો હું દીક્ષા ગ્રહણ કરી પરમ સુખની પ્રાપ્તિને માટે પ્રયાસ કરું.”

વર્ધમાનકુમારની દીક્ષાની વાત સાંભળી નંદિવર્ધન વ્યાકૂલ ચિત્તવાળા થયા. “ખંધવ ! માતાપિતાનો મૃત્યુનો શોક તો હજી તાજો છે. એ શોકના ઘા હજી તો વિસરાયા નથી ત્યાં તમે એ ક્ષત ઉપર ક્ષાર શા માટે નાખો છો ? હમણાં તો સંસારમાં રહો. સમય આવે વળી દીક્ષા ગ્રહણ કરજો.”

“ખંધવ ! મૃત્યુ એ કાંઈ કોઈની રાહ જોતું નથી. વળી આ યૌવનવયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી આત્માના શ્રેયઃ માટે જેટલું કરવું હોય તેટલું કરી શકાય. કોણ જાણે કે વૃદ્ધાવસ્થા

કેવી આવશે ? સંયમનો નિર્વાહ કરવાને તો યોવનનો સમય જ ઉપયોગી છે.”

“ હા ! બંધવ ! માતાપિતાના શોકમાં તમારો દીક્ષાનો વિચાર મને અધિક વિહ્વલ કરે છે—ચિત્તને આકુલવ્યાકુલ કરે છે. અરે ! આ સંસારની તે કેવી વિચિત્રતા ? જ્યાં એક ગમ વિસરાયો નથી ત્યાં બીજો તૈયાર જ છે. દુઃખ ઉપર શું વિધાતાએ દુઃખ જ ઉત્પન્ન કર્યું છે ? ”

“ બંધુ ! એવો ખોટો શોક શા માટે ? માતાપિતાના રોનેહથી હું આજસુધી ગૃહવાસમાં રહ્યો, માતાપિતા હયાત હોય ત્યાં લગી મારે સંયમ ન ગ્રહણ કરવું એ મારો નિશ્ચય પણ હવે પૂર્ણ થયો, માટે હવે તો તમારે રજા આપવી જ જોઈએ. મારા જીવનમાં ફક્ત એ એક જ ચીજ બાકી છે અને તે દીક્ષા. તમારું કર્તવ્ય તમે બજાવો, મારું કર્તવ્યપાલન મને કરવા દો. આ સંસારમાં એક ક્ષણ માત્ર જીવવું એનો ભરસો નથી તો પછી બીજી વાત તે શી ? ”

“ તમે વીતરાગી છો, સમર્થ છતાં ક્ષમાવાળા છો, અમેય સમજીએ તો છીએ કે તમે નિશ્ચય દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના છો; કારણ કે સંસારમાં અમારો માર્ગ જૂદો છે તમારો માર્ગ પણ જૂદો છે. જેવી ભવિતવ્યતા હોય છે તેવી જ જીવોની પ્રવૃત્તિ હોય છે. જેવી ગતિ હોય છે તેવી જ ભતિ થાય છે; છતાં અમારા વચનથી તમે થોડો સમય ગૃહવાસમાં રહો. માતાપિતાનો શોક વિસરાય એટલે તમે ખુશીથી દીક્ષા ગ્રહણ કરજો.”

“ ઠીક છે, તમારો આટલો આગ્રહ છે તો હું જે વર્ષ પર્યંત સંસારમાં રહીશ. તે પછી અવશ્ય સંયમ ગ્રહણ કરીશ. ”

“ જેવી તમારી ઈચ્છા. ” નંદિવર્ધને અનુમોદન આપ્યું.

તે પછી એ જે વર્ષનો સમય ગૃહવાસમાં વસવા છતાં ત્યાગીની માફક પસાર કર્યો. સ્નાન, અંગ, રંગ રાગ, એમણે તણ દીધા. પ્રાસુક અને એષણીય આહારથી જ પ્રાણવૃત્તિ ચલાવતા હતા. બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરી હમેશાં વિશુદ્ધ ધ્યાનમાં જ તત્પર રહેતા હતા. ગૃહસ્થ છતાં ભાવ યતિ થઇને એમણે પોતાનો સમય વ્યતીત કરવા માંડ્યો.

વર્ધમાનકુમાર તો દીક્ષા લેવાના છે. એમની દીક્ષાની ભાવનાની જાણ થતાં ચક્રવર્તી ધારીને એમનો સેવા કરનારા અન્ય રાજપુત્રો એમને દીક્ષાના ઉત્સુક જાણી પોતપોતાના રાજ્યમાં આદ્યા ગયા. ભાવ યતિ થયેલા વર્ધમાનકુમાર હવે દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયા.

સમયને જતાં કાંઈ વાર લાગે છે ? કાળ પોતાનું કામ કર્યે જ જાય છે. એ કાળના સપાટામાં મૂર્ખ માનવી તો છક્કડ ખાઈ ગોથાં ખાય છે. એ જે વરસની અવધિ પણ પુરી થઈ ને વર્ધમાનકુમારની વય ત્રીશ વર્ષની થઈ. એ દરમિયાન નંદિવર્ધને માતાપિતાનો શોક પણ વિસારે પડ્યો. ગમે તેવી તાણ ખાખતો પણ કાળે કરીને ભૂલી જવાય છે. એ હૈયાના માર્મિક ઘા પણ સમયના વહેવા સાથે ઘસાતા જાય

છે. માનવનાં બચાંકર દર્દો પણ સમયને બળે ભુંસાઈ બચ છે અનેક પરિવર્તન થઈ બચ છે.

ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે મહાવીર કુમાર હવે દીક્ષાને માટે તૈયાર થઈ ગયા. નંદિવર્ધન કે કોઈ પણ વ્યક્તિ હવે એમને અટકાવી શકે તેમ નહોતું. માગંશર માસની કૃષ્ણ દશમીને દિવસે એમણે સર્વની અનુસાપૂર્વક તેમજ નંદિવર્ધનને જેમને દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો છે એવા એ દીક્ષા મહોત્સવમાં દેવતાઓ અને મનુષ્યો સહિત તેમના રાજાઓએ ભાગ લીધો. એવી ધામધૂમપૂર્વક વર્ધમાન કુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સર્વે અલંકારો, આભૂષણો, વસ્ત્રો, ખાનપાન વગેરે મોજ-શોખનો ત્યાગ કરી ત્યાગી, સંન્યાસી થઈ ગયા. વર્ધમાન-કુમાર હવે વર્ધમાનસ્વામી કે મહાવીરસ્વામી ત્રણે જગતને પૂજ્ય એવા થયા. મોહ, મમતા અને પરિગ્રહ રહિત એકલા અટુલા વર્ધમાનને જોઈ રનેહીજનોની આંખમાંથી અશ્રુઓ ખરી પડ્યાં. ભાઈ નંદિવર્ધનને શું બોલવું ને શું નહિ ? એમનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો, અશ્રુઓથી આંખો ભરાઈ ગઈ. “હા ! બંધવ ! તમારા વિના હવે અમે શું કરશું ? માતા ગમ, પિતા ગયા, એક નાનો ભાઈ હતો તે પણ અમારો સાથ તણને અમને છોડીને ત્યાગી થઈ ગયો. હા બંધવ ! તમે એકાકી ક્યાં જશો ? અરે હુષ્ટ વિધિ ? તે આ શું કર્યું ?” મુક્ત કંઠે એકલા અટુલા વર્ધમાનને જંગલને માર્ગે પાંદચારી ગમન કરતા જોઈ નંદિવર્ધન રડી પડ્યા. સર્વ સંબંધી વર્ગ પણ રડી રહ્યો, વિલાપ કરવા લાગ્યો. વર્ધમાન તો વિતસમ

પુરૂષ. એ સંસારનું માયાવી નાટક એમને શું અસર કરે? એ તો લોકોત્તર પુરૂષ, પ્રાણીઓનાં એવાં કંઈ મોઝ નાટકોનો નાશ કરવા માટે તો એમનો અવતાર હતો. એ અવતારી પુરૂષ, જગતના જનોને પોતાની ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવવા માટે તો એનો આ પ્રયાસ હતો, એની દીક્ષા પણ ખીજના ઉપકારને માટે હતી. એ નરશ્રેષ્ઠનું જીવન ધ્યેય તો જુહુજ હતું, મહાન કાર્યો કરવાને વર્ધમાન નિર્માણ થયેલા હતા. મનુષ્ય જન્મનો ઉદ્દેશ અને એની સાર્થકતા તેઓ સમજતા હતા, મોહ, માયા, રાગદ્રેષ વગેરે પાપજન્મ બંધનોથી તે રહિત હતા. આવા સમર્થ પુરૂષને એ માયાવી બંધનો શું અસર કરે?

એ નરશ્રેષ્ઠ વર્ધમાન સર્વની અનુજ્ઞા મેળવી, વિહાર કરવાના ઉદ્દેશથી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા, એકાકી, વસ્ત્ર પાત્ર રહિત આ ઉત્તમ પુરૂષને જંગલને માર્ગે જતા જોઈ કોના હૃદયમાં ધીરજ રહે. વર્ધમાનની પત્ની યશોદા, એ નંદિવર્ધન એન સુદર્શના, યુત્રી પ્રિયદર્શના સર્વ કોઈ સ્નેહી આપ્તજન અશ્રુભીની આંખે વર્ધમાનને જોતું રૂદન કરવા લાગ્યું, સર્વના રૂદન, વિલાપ, એ દશ્ય કરણા રસિક હતું. ગમે તેવું વજ્ર હોયું પણ ક્ષણભર સ્તાંભિત થઈ જાય, તો પછી આપ્ત સ્નેહી જનની વિયોગ સમયે શી સ્થિતિ થાય એતો આપ અનુભવેજ સમજાય ?

સગાં સ્નેહી ઉપરાંત વર્ધમાનની દીક્ષા જોવાને અનેક લોક ત્યાં નગરની બહાર ઉપવનમાં એકત્ર થયું હતું. નંદિ-

વર્ધન રાજા હતા, વર્ધમાન એમના નાના ભાઈ યુવરાજ હતા. એ યુવરાજ સંસારના ભોગવિલાસો, વૈભવવિલાસો તથા સાધુ થાય છે એ દૃશ્ય ભોવાની કોને ઉત્કંઠા ન થાય ? દીક્ષા લીધા પછીની વર્ધમાનની સ્થિતિ ગમે તેવા સંસારી જીવને યોગળાવવાને બસ પુરતી હતી. અરે એ તો વર્ધમાન ! એ મહાપુરુષ ! આટલી ત્રીસ વર્ષની નાની વયે બધા વૈભવવિલાસો છોડી એમણે ત્યાગીપણું સ્વીકાર્યું. ક્યાં આપણે અને ક્યાં એ ? ક્યાં ક્રીડી અને ક્યાં કુંજર ?

છતાંય એ સર્વેમાં એમના બાંધવ નંદિવર્ધનને અને એમની પત્નીને આ સમયે અસહ્ય દુઃખ થતું હતું. સુશીલા સુંદરી યશોદા ! મહાસમર્થ વર્ધમાન એ તો વીતરાગ. એ વીતરાગને પોતે શી રીતે રીઝવી શકે ? સમજાવી શકે ? અને નંદિવર્ધન તો વિલાપ કરીને પણ પોતાનો ઉભરો ખાલી કરે. આંખમાંથી અશ્રુ પાડતાં અને નાના પણ ગુણે કરીને ગરિષ્ઠ બાંધવને ખમાવતા, વંદન કરતાં નંદિવર્ધન વિનંતિ કરવા લાગ્યા. “ હા ! બાંધવ ! હવે તમે બાંધવ મટી મહા-વીરસ્વામી થયા. અમારે પૂજ્ય થયા. અમને સર્વને છોડી તમે ત્યાગી થયા. અરે ! આ દુઃખમય સંસારમાં અમને તમારું દર્શન હવે ક્યારે થશે ? અરે ભગવન ! તમે તો નિઃસ્નેહી ! વીતરાગ છતાં કોઈ કોઈ સમયે હે બાંધવ ! દર્શન આપવા કૃપા કરજો. આ તમારા સંબંધીવર્ગને યાદ કરજો. અરે ! તમે તો નિઃસંગ થયા. તમારા સંસારીપણામાં અજ્ઞાન-તાના વશથી તમારી અમે કંઈ પણ આશાતના કરી હોય તો

હે ઉત્તમ પુરૂષ ! તમે ખમજો. અમારા અપરાધ ક્ષમા કરજો. હે વિશ્વવત્સલ ! સંસારના કોડા જેવા અમારી ઉપર કૃપા નજર રાખજો. જગત પૂજ્ય ! તમારી અમે શું શું સ્તુતિ કરીએ ? તમારી ઉત્તમતાનાં અમે શું વખાણુ કરીએ ? હે જગત્વત્સલ ! તમારા વિના હવે અમારું શું થશે ? આ રાજ્ય-મંદિર તમારા વગરનાં શૂન્ય પડેલાં અમને કેમ ગમશે ? ”

મંત્રીઓએ વિલાપ કરતા નંદિવર્ધન રાજાને સમજાવી શાંત કર્યાં. જ્યાંસુધી દ્રષ્ટિ પડી ત્યાં લગી સર્વેએ લાંબી નજરે એ વિશ્વવત્સલ પુરૂષના દર્શન કર્યાં. છેવટે રડતાં અને જગતને રડાવતાં એ નંદિવર્ધન આદિ પરિવાર ગામ તરફ પાછો વળ્યો. બંધવ વગર એ રાજમહેલ, બાગબગિચાઓ, એ શયનગૃહો સર્વે કંઈ આજે તો શૂન્યકારમય હતું. એ યશોદાને, એ નંદિવર્ધનને હૃદયમાં શું થતું હશે ? વર્ધમાનના અલંકારો, વર્ધમાનનાં વસ્ત્રો, વર્ધમાનની સુવા-એસવાની જગ્યાઓ વગેરે જોઈ એમને શું થતું હશે ? એ તો એ વખતના એમનાં હૈયાં જ જાણે. પણ એ અસહ્ય જખમો મોહીજનોને સહન કર્યાં (સવાય બીજો કાંઈ હવે ઉપાય ? કારણ કે રાગદ્વેષાદિક શત્રુઓને ઓળખી વર્ધમાને તો જીતેલા, ત્યારે એ શત્રુઓને બંડાલસોયા, હિતસ્વી મિત્રો માનીને આપણે તો એમને સંબંધી ગણેલા, જીવનનું નાવ એમને સ્વાધીન કરી આપણે તો પરવશ પડેલા. આપણામાં ને એ વર્ધમાનમાં એટલો જ માત્ર તફાવત !

પ્રકરણ ૧૮ મું.

દીક્ષાવસ્થામાં.

દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ મહાપુરૂષ વર્ધમાનસ્વામી નંદિ-
વર્ધનાદિક કુટુંબીજનોની અનુસા મેળવી એકાકી, વસ્ત્ર-પાત્ર
રહિત, બિંદુ જેવા જણાતા ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. બાહ્ય
સમૃદ્ધિ તો એમને ઘણીય હતી, પણ એમાં વાસ્તવિક સુખ
એમને દેખાયું નહીં. એ બાહ્ય સમૃદ્ધિ ભવોભવમાં મળી
અને ગઈ. જે સમૃદ્ધિ મળ્યા પછી નિશ્ચિતપણે નાથ પામનારી
છે. એવી સમૃદ્ધિ પાછળ જીવન વ્યતીત કરવું, એમાં જ
રચ્યાપચ્યા રહેવું, એ વર્ધમાન જેવા લોકોત્તર પુરૂષને કેમ
ગમે ? એવી કયી સમૃદ્ધિ છે કે જે એક વખત પ્રાપ્ત થયા
પછી જતી જ નથી. એવી સમૃદ્ધિ મેળવવા એક જ વાર પણ
પ્રયત્ન કર્યો હોય તો તે પ્રાપ્ત થયા પછી મુદ્દલે જતી નથી.
એ પરિશ્રમ કરેલો પણ વ્યર્થ જતો નથી. એવી સમૃદ્ધિ
તે આત્મસમૃદ્ધિ.

એ આત્મસમૃદ્ધિ ગમે તે ભોગે પણ આ ભવમાં પ્રાપ્ત
કરવી એ તેમનું લક્ષ્યગિંદ હતું. એને માટે ગમે તે પ્રયત્ન
કરવો પડે, ગમે તેટલા ભોગ આપવા પડે, દેહનું બલિદાન
દેવું પડે કે અનેક પ્રકારનાં તપ કરવાં પડે, અનેક ઉપસર્ગો-
કળેટો સહન કરવાં પડે, પણ એ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાની
એમની તીવ્ર અભિલાષા હતી. અને એ લક્ષ્મી મેળવવી હોય

તો આ બાદ્ય લક્ષ્મીનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ, કેમકે બાદ્ય લક્ષ્મી તબ્બા વગર આંતરિક લક્ષ્મી શું સહજ મળી શકે છે ?

એ વસ્તુને છોડીને જગત તો અસત્ય વસ્તુ તરફ દોડ-ધામ કરી રહ્યું છે એ અસત્ય વસ્તુ, ધન-દોલત, ચૌવન, ઠંકુરાઇ, સ્ત્રી, પુત્રાદિકને પ્રાપ્ત કરવાને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરે છે-અનેક લોગો આપીને પણ એ વસ્તુઓ કાળજીથી સંભાળી રાખે છે કે રખેને પલટાઇ ન જાય ? જગતનું લક્ષ્ય જ્યારે આ બાદ્ય પરવસ્તુમાં આગળ ને આગળ ઝુકેલું હતું ત્યારે આ સમર્થ વર્ધમાનકુમારે બાદ્ય વસ્તુઓ અસાર જાણીને છોડી દીધી. કોઈકાળે નાશ નહિ પામનારી આત્મિક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને નિર્મમત્વપણું અંગીકાર કર્યું.

એ સિદ્ધિ જેવા જણાતા વર્ધમાનમાં અનેક શક્તિઓ હતી, અનેક લબ્ધિઓ હતી, અંતરંગ લક્ષ્મી અપૂર્વ હતી, એમનામાં પરાક્રમ હતું, એ તો એમના જીવનનો પરિચય થતાં સહજ જણાઇ આવે. અપૂર્વ અને જગતમાં એમનું અદ્વિતીય પરાક્રમ છતાં એ શક્તિનો ઉપયોગ વર્ધમાને કળેા સહન કરવામાં જ કરેલો. કરુણાના એ સમુદ્ર ! આહો તો શત્રુ હો કે મિત્ર, જે કોઇ એમની પાસે આવે તે લાલ પ્રાપ્ત કરીને જાય એવી એમની ઉદાર અને દયામય ભાવના હતી. એમની પ્રબળ-દૃઢ ભાવના ક્યારે પણ નિબ્ધન ન જતી. કેમકે મહાવીર એ તો ચૌવીશમા તીર્થંકર !

તીર્થંકર એ પદવી જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પદવી ગણાય છે, જ્યારે સામાન્ય રીતે એક દેવતાનું દર્શન પણ નિષ્કુળ જતું નથી, તેનાથી અવશ્ય કુળ પ્રાપ્ત થાય છે તો પછી વર્ધમાન એ તો તીર્થંકર. એનું દર્શન નિષ્કુળ ન થઈ શકે, એના દર્શનથી પ્રાણી અવશ્ય લાભ મેળવી શકે જ.

એ વસ્ત્ર-પાત્ર કે શોભારહિત વર્ધમાનને દીક્ષા સમયે એક વસ્ત્ર દેવપતિએ આપેલું, તે એમની પાસે હતું. તે ય ક્યાં સુધી રહે ? એક સોમ નામનો દરિદ્રી બ્રાહ્મણ, વર્ધમાન પાસે યાચના કરવા લાગ્યો. એને બાહ્યલક્ષ્મીની આવશ્યકતા હતી. એ બાહ્યલક્ષ્મીના ત્યાગીએ પેલા વસ્ત્રમાંથી અર્ધ વસ્ત્ર આપી દીધું. એ દયા કાંઈ જેવી તેવી નથી. રૂપીયામાંથી અડધો રૂપીયો અને પૈસામાંથી અડધો પૈસો દાન કરવું એ કેટલી કંઠણાભાવના હોય ત્યારે જ બની શકે છે.

દીક્ષા લીધા પછી એ ઘણાખરો સમય કાઉસગ્ગ મુદ્રામાં જ પસાર કરતા, તેમજ તપશ્ચર્યા એ એમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. દીક્ષાના પ્રથમ દિવસે એમને ગોવાળીયાથી કબટની શરૂઆત થઈ, અને આખરે છેલ્લો ઉપસર્ગ પણ ગોવાળને થયો. દીક્ષા લીધા પછીના સાડાબાર વર્ષમાં એ વર્ધમાને અનેક કબટે ક્ષમાપૂર્વક સહન કર્યા. ઉપસર્ગ કરનારને શિક્ષા કરવાની એમનામાં શક્તિ હતી છતાં એ શક્તિનો ઉપયોગ ઉપસર્ગ સહન કરવામાં કર્યો.

સાડાબાર વર્ષ દરમિયાન વર્ધમાને એક છમાસી તપ,

નવ ચાતુર્માસ, છ દ્વિમાસિક, બાર માસખમણ, બોતેર અર્ધમાસખમણ, બે ત્રિમાસિક, બે દોઢમાસિક, બે અઢી-માસિક, ત્રણ ભદ્ર, મહાભદ્ર, સર્વતોભદ્ર, પ્રતિમાઓ બે, ચાર અને દશ દિવસની તેમજ કોશંબીમાં પાંચ દિવસે ન્યૂન છ માસનો અભિચંદ્ર ઉપવાસ સહિત, બાર અઠ્ઠમ, બસો ને ઓગણત્રીસ છઠ્ઠ, આટલી તો એમની તપશ્ચર્યાઓ થઈ ને ફક્ત ત્રણસો ને ઓગણપચાસ તો એમને પારણાં થયાં. એ તપશ્ચર્યાઓમાં એમણે અચિત્તજનનો પણ ઉપ-યોગ કર્યો નહોતો.

એમની અપૂર્વ શક્તિ હતી તેવી જ રીતે એમનું જ્ઞાન પણ હતું. એમની જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી અદ્વિતીય હતી છતાં એમણે દીક્ષા લીધા પછી બહુધા માનનું જ અવલંબન ધારણ કરેલું હતું. એક જ સ્થાનકે સ્થિરવાસ કરવાથી રખેને પોતાનો પૂજા-સત્કાર થાય તેથી ચતુર્માસ સિવાય કોઈ સ્થાનકે તે અધિક સમય વાસ કરતા નહિ. પોતે જ્ઞાની છતાં હું જ્ઞાની છું, સર્વજ્ઞ છું, એવો દેખાવ ક્યારે પણ કર્યો નથી. અનુપમ શક્તિસંપન્ન છતાં એ બળનું અભિ-માન કર્યું નથી, તેમજ વચનસિદ્ધિઓ, અનેક લબ્ધિવાળી શક્તિઓ છતાં એ સાગરની જેવા ગંભીર હતા. એ ગંભીર અને ધૈર્યતાવાળા હૃદયનો પાર અદ્યક્ષ મનુષ્ય શી રીતે પામી શકે ?

જગતમાં પ્રાણીઓને સુખમાં અનેક સુખો પ્રાપ્ત થાય છે

તેમ કષ્ટમાં પણ અનેક કષ્ટની પરંપરા પ્રગટ થાય છે. છિદ્રો-
માંથી અનેક પ્રકારના અનર્થો ઉત્પન્ન થાય છે. પાપકર્મો પણ
છિદ્રને જ શોધનારા હોય છે. તીર્થંકરો જ્યારે ગૃહવાસમાં હોય
છે ત્યારે પાપકર્મો એમને હેરાન કરતા નથી, પણ દીક્ષા લીધા
પછી તીર્થંકરો જ્યારે શરીરથી પણ નિઃસ્પૃહ થઈ જાય છે, એ
સમયનો લાભ લઈ કર્મો પોતાની તક સાધી લે છે. એ
દુષ્કર્મોને યોગે દીક્ષા લીધા પછી મહાવીરસ્વામીને પણ સાડા-
બાર વર્ષપર્યંત અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યા
હતા. ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર ગણાતા અજ્ઞાની જીવો પણ એમને હેરાન
કરવાનું ચુક્યા નથી અને જ્યાં સુધી એ દુષ્કર્મો નાશ ન પામે
ત્યાં લગી આત્મલક્ષ્મી પણ પ્રગટ થઈ શકે તેમ નહોતું.
આત્મલક્ષ્મી ને કેવળજ્ઞાન, કેવલદર્શન જ્યારે આત્મા ધાતી-
કર્મોથી મુક્ત થાય છે ત્યારે જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવાં ચાર
ધાતીકર્મોને નાશ કરવા માટે જ મહાપુરૂષોને દીક્ષાનું અવ-
લંબન લેવું પડે છે; કારણ કે ભવાંતરોમાં પોતાની જાતે ઉત્પન્ન
કરેલાં કર્મો ભવાંતરે પણ કર્તાની પાછળ જઈ ઉદય આવે છે.
કરેલાં કર્મો ટોઈને છોડતાં નથી, જેથી મહાનપુરૂષો બંધાયેલાં
દુષ્કર્મોને ક્ષમાપૂર્વક ભોગવી લે છે.

દીક્ષા લીધા પછી પણ એ મહાપુરૂષને જ્ઞાન મેળવવા
બુદ્ધની માફક શુદ્ધ શોધવાની જરૂર ન હોતી, તેમજ સંસારી-
પણામાં પણ એમને ભણવાની જરૂર હોતી નથી. એ અવતારી
પુરૂષોનો જન્મ જ જ્ઞાન સહિત થાય છે. જન્મની સાથે જ

એમને મતિ, શ્રુત ને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. અર્થાત્ એ ત્રણ જ્ઞાને સહિત માતાના ગર્ભમાં આવે છે, ને દીક્ષા લે છે ત્યારે ચોથું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે; પણ પંચમ જ્ઞાન તે એ ઘાતીકર્મોનો નાશ થયે જ ઉત્પન્ન થાય છે.

એમની દયા, એમની ધૈર્યતા, શૂરવીરતા, ઉદારતા, ગંભીરતા, સર્વકંઈ અદ્ભૂત હતાં. બુદ્ધના વિચારોમાં જ્યારે પરિવર્તન થતું હતું ત્યારે આ પુરૂષનો નિશ્ચય એક જ હતો. બુદ્ધને વારંવાર નવા ગુરૂ કરીને એમની પાસેથી જ્ઞાન મેળવી જ્ઞાની બનવું હતું ત્યારે મહાવીરને કર્મોનો નાશ કરી સ્વભાવિક આત્માની અનંત શક્તિઓ પ્રગટ કરવી હતી. આ નરશ્રેષ્ઠનું સર્વથા આંતરિક લક્ષ હતું, બુદ્ધને બાહ્યથી જ સંપાદન કરવાનું લક્ષ્ય હતું. બુદ્ધને અનેક ગુરૂઓના પરિચયથી જ્યારે કાર્યસિદ્ધિ ન થઈ ત્યારે તપ કરવા માંડ્યું, તપથી કંટાળો આવ્યો એટલે ખાવા માંડ્યું. ધ્યાન કરવા માંડ્યું વગેરે એક નહિ તો બીજા એવા અનેક પ્રયત્નો સેવન કરવા પડ્યા.

આ મહાપુરૂષનું તો જન્મથી જ એવું જ્ઞાન હોય છે કે એમના જેટલું જ્ઞાન દુનિયાના કોઈ પણ મનુષ્યમાં ન હોઈ શકે. એટલું જ્ઞાન છતાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એ જ એમનું કેવળ લક્ષ્યિંદુ હોય છે. દીક્ષા લીધા પછી કેટલાંક કર્મો તપથી નાશ પામે છે, કેટલાંક ધ્યાનથી અને કેટલાંક ઉપસર્ગો સહન કરવાથી નાશ પામી જાય છે.

તપ કરતાં અને ઉપસર્ગો સહન કરતાં બારબાર વર્ષો

પસાર થઈ ગયાં ને વિહાર કરતા કરતા ભગવાન કોઈ ગામની બહાર આવીને કાઉસગધ્યાને રહ્યા. તે સમયે એમને કોઈ મહાન દુષ્કર્મ ઉદય આવ્યું. એમને કાર્યોત્સર્ગપણે ઉભેલા એક ગોવાળીઆએ જોયા. તેમની પાસે પોતાના બળદો છોડીને ગોવાળ ગાયો દોવા ગયો. ગોવાળ ગયો એટલે બળદો તો ચરતા ચરતા ઘણે દૂર નિકળી ગયા. ગાયો દોહીને ગોવાળ બળદો પાસે આવ્યો, પણ બળદો ત્યાં જોવામાં આવ્યા નહિ જેથી એણે પેલા મહાપુરુષને પૂછ્યું. “ અરે સાધુ ! મારા બળદો ક્યાં ગયા ? ”

ધ્યાનપરાયણ એ મહાપુરુષે આ ગોવાળીયાને જવાબ આપ્યો નહિ ત્યારે એને ગુસ્સો ચઢ્યો. “ કેમ જવાબ આપતો નથી ? શું મારું વચન સાંભળતો નથી કે ? ”

ગોવાળનાં વચન સાંભળી ભગવાન તો મૌન રહ્યા. અતિ ગુસ્સાથી ગોવાળ બબડ્યો, “ એ....મ ! જવાબ નહિ આપવાનું કળ જો. હમણાં જ તને બતાવું છું. ”

તરતજ એ ખીલા લાવીને ભગવાનના કાનમાં ઠોકવા માંડયા કે જેની બન્ને ખીલાની અણીઓ એકબીજા સાથે મળી ગઈ. હવે એ ખીલાને કોઈ કાઢી શકે નહિ તે માટે ગોવાળે બહાર દેખાતો બધો ભાગ છેદી નાખ્યો. પોતાનું કાર્ય બરાબર કરી ગોવાળ ભગવાનની તાડના કરતો અને પોતાની ખુશાલી પ્રગટ કરતો બોલ્યો : “ તારા ઢાંગીપણાનું કળ તું હવે બરાબર ભોગવ. મારા ખીલા એવા તો સજ્જડ છે કે

કાઈ કાઠી શકે તેમ નથી. જન્મારાપર્યાંત તારું દુઃખ દુર થઈ શકે તેમ નથી.” એમ બોલતો ગોવાળ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

કાનમાં આવી ખીલાઓની વેદના છતાં વર્ધમાન જરા પણ ગ્લાનિ કે ખેદ પામ્યા નહિ તેમજ પોતાના ધ્યાનથી પણ અલાયમાન થયા નહિ. ત્યાંથી પ્રભુ ફરતા ફરતા એક નગરીમાં પધાર્યા. એ અપાપાપુરી નગરીમાં ગોચરીને માટે વર્ધમાન સિદ્ધાર્થ નામના વણિકને ઘેર પધાર્યા. સિદ્ધાર્થ વણિકે ભગવાનને ભક્તિપૂર્વક પ્રતિલાભિત કર્યા. એ સિદ્ધાર્થને ત્યાં ખરક નામે વૈદ્ય આવેલો તે બેઠો હતો. એ ચિકિત્સા નિપુણ વૈદ્ય સિદ્ધાર્થનો પ્રિય સ્નેહી હતો. એની અંચળ નજર આ નરશ્રેષ્ઠ ઉપર પડતાંજ એને જણાયું કે આ મહાપુરુષ સર્વ લક્ષણ યુક્ત હોવા છતાં જરા મ્લાન કેમ જણાય છે ? ” જેથી તરતજ એણે પોતાના મિત્રને કહ્યું “ મિત્ર ! નથી સમજાતું કે આ ભગવાનનું વદન કેમ ગ્લાનિયુક્ત જણાય છે.”

પોતાના મિત્રનું આવું કઠોર વચન સાંભળી સિદ્ધાર્થ બોલ્યો. અરે ભાઈ ! એ તું શું બોલે છે. તું જરા તપાસ કરીને કહે કે શાથી એમ જણાય છે ? ”

તે જ સમયે ખરક વૈદ્યે ભગવાનનાં સર્વે અંગો તપાસ્યાં તો બન્ને કાનમાં ખીલા જોયા. તે એવી સફાઈથી નાખેલા હતા કે મહાસુશ્કેલીએ જ નિકળી શકે. તે ખીલા એણે

પોતાના મિત્ર સિદ્ધાર્થને બતાવ્યા. દારૂણ કૃત્યથી સિદ્ધાર્થ કમકમ્યો. “અરે! આવું ભયંકર ઘોર કૃત્ય કયા પાપીએ કર્યું હશે? હા! ખીલા તો પ્રભુના કાનમાં છે ને વેદના તો જાણે મને થાય છે. હે મહામતે! મારું સર્વસ્વ ગ્રહણ કરીને પણ કોઈ ફીતે આ ખીલા તું બહાર કાઢ.”

“અરે! આયુતિએ જોતાં તો આ નરશ્રેષ્ઠ બધા વિશ્વનું રક્ષણ અને નાશ કરવાને સમર્થ છે, છતાં કર્મના ક્ષયના માટે એમણે આવા અપકારીની પણ ઉપેક્ષા કરી છે.” વૈદે કહ્યું: “આ પ્રભુ પોતાના શરીરની પણ આકાંક્ષા રહિત છે તો તેમની ચિકિત્સા મારાથી કેમ થાય?”

“અરે મિત્ર! તારી એ વચનની કુચુક્તિ જવા દે. મારી ખાતર પણ તું ભગવાનને શલ્યરહિત કર. નકામે વાતોમાં સમય વ્યતીત ન કર.”

એમની વાતચિત દરમિયાન આ મહાપુરૂષ ત્યાંથી બહાર ચાલ્યા ગયા, અને શુભ ધ્યાનમાં તત્પર એવા નગરની બહાર પ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા.

સિદ્ધાર્થ અને ખરક વૈદ્ય ઔષધ વગેરે લઈને ત્વરાથી ઉદ્યાનમાં આવ્યા, ત્યાં ભગવાનને મૌનયણે કાઉસગ્ગધ્યાને ઉભેલા જોયા. વર્ધમાનને એક તેલની કુંડીમાં એસાર્યા. સર્વ શરીરે તેલનું મર્દન કરાવી બગવાન પુરૂષો પાસે શરીરના તમામ સાંધા શિથિલ કરાવી નાખ્યા. પછી એ સાણસીઓ લઈ એક

સામટા બન્ને ખીલા ખેંચ્યા એટલે રૂધિર સહિત તે ખીલા બહાર નીકળી પડ્યા. ખીલા કાઢતી વખતની એ તીવ્ર વેદનાને યોગે એ મહાપુરુષથી ભયંકર ચીસ પડાઇ ગઇ.

સંરોહણી ઔષધીવડે પ્રભુના કાનને તરત જ રૂઝવી, ખમાવી અને નમીને સિદ્ધાર્થ અને ખરક વૈદ્ય પોતાને ઘેર ગયા. એ શુભાશયવાળા પુરુષોએ ખીલાનો ઉદ્ધાર કરતાં ભગવાનને તીવ્ર વેદના કરી છતાં તેઓ દેવાયુનો અંધ કરી સ્વર્ગલક્ષ્મીને લોગવનાર થયા. પેલો દુષ્ટ ગોપાળ એવા તીવ્ર પાપને યોગે સાત રાજલોક નીચે ઉતરી ગયા અર્થાત્ સાતમી નરક-પૃથ્વીનો મેમાન થયો.

એ ખીલાના ઉદ્ધાર સાથે એમનાં દુષ્ટ કર્મો પણ સંપૂર્ણ-પણે નાશ પામ્યાં. ત્યાંથી વિહાર કરતા પ્રભુ જાંભક ગામની બહાર ઋણુવાલિકા નદીના તટ ઉપર આવ્યા. ત્યાં ક્ષપકશ્રેણિ-પર આરૂઠ થયેલા ભગવાન ધ્યાનમાં એકાગ્રપણે રહ્યા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

આત્મલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ.

ક્ષપકશ્રેણિ આઠમા ગુણુસ્થાનકથી આરંભાય છે. આઠમા ગુણુસ્થાનકથી આગળ જનારા પ્રાણીઓમાં કોઇ તો ક્ષપક-શ્રેણિ આરંભે છે તો કોઇ ઉપશમશ્રેણિ ! તેમજ આઠમા

શુભસ્થાનકે જનારને અથવા તો તેથી આગળ જનારને આયુ-
ધ્યકર્મ સિવાય સાત કર્મેના બંધનો નાશ કરવાનો હોય છે.
ઉપશમશ્રેણિએ ચડનાર અગીયારમા શુભસ્થાનકે જઈ ત્યાંથી
પાછો પડે છે તો કોઈ છઠ્ઠે જઈ અટકે છે, તો કોઈ પાંચમે તો
કોઈ ચોથે, એમ પ્રથમ શુભસ્થાનક સુધી પણ તે જતો રહે છે.
છઠ્ઠેથી આગળ વધી આઠમે આવે. પાછો ક્ષપકશ્રેણિ આરંભે
તો ધારેલું કામ સત્વર સિદ્ધ કરે. ઉપશમશ્રેણિવાળો કષાયો
વગેરેની પ્રકૃતિઓનો નાશ કર્યા વગર ઉપશમાવીને આગળ
વધતો હોવાથી એ પ્રકૃતિઓ સર્વથા નાશ નહિ પામતાં
સત્તામાં રહે છે અને તે અગીયારમે શુભસ્થાનકે જરાતરા
કારણે પણ ઉદયમાં આવી આત્માને ત્યાંથી પાછો ધકેલી મૂકે
છે. અવશ્ય ઉપશમવાળાને અગીયારમા શુભસ્થાનકેથી પડવું
જ પડે છે, અગર જો અગીયારમે આયુક્ષયે કાળ કરે તો
સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તરવિમાનમાં જાય ને ત્રીજે ભવે
સિદ્ધિપદને વરે.

આઠમે શુભસ્થાનકે ક્ષપકશ્રેણિ આરંભે તો તે દરેક
પ્રકૃતિઓને ક્ષય કરતો આત્મા આગળ વધે છે. તેને
અગીયારમે શુભસ્થાનકે જવું પડતું નથી. દશમેથી જ તે
બારમે આદ્યો જાય છે. જ્યાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય
અને અંતરાય એ ત્રણ કર્મની ઔદ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી
આત્મા કેવળજ્ઞાન મેળવે છે ને તેરમું શુભસ્થાનક પણ
પ્રાપ્ત થાય છે. તેરમે શુભસ્થાનકે આત્મા પોતાનું શેષ

આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શિવવધુને વરે છે ત્યાં અનંત સુખનો ધણી, અજર અને અમર બને છે. કૃત્યકૃત્ય હોવાથી, અશરીરી હોવાથી, કર્મ રહિત હોવાથી એ અક્રિય બને છે; કારણ કે કર્મેનું આકર્ષણ કરનારા પેલા મિથ્યાત્વ, અવરતિ, કષાય અને જોગ એ ચાર હેતુનો સર્વથા અભાવ હોવાથી તેમજ આત્મા પોતાની લક્ષ્મી-અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતવીર્ય, આવા બધા સુખ એટલે અનંત સુખાદિક પ્રાપ્ત કરી પોતાના જ સ્વસુખમાં પૂર્ણ રહે છે. સંસારમાં રળડાવનાર એ ચાર હેતુઓમાં મિથ્યાત્વ પ્રથમ ત્રણ ગુણસ્થાનક સુધી રહે છે. ચોથે આવ્યો એટલે મિથ્યાત્વ ગયું; છઠ્ઠે આવ્યો એટલે અવિરતિપણું ગયું, આગળ વધતાં વધતાં દશમે ગુણસ્થાનકે સર્વથા કષાયનો નાશ થાય છે અને તેરમાને અંતે મન વચન અને કાયાના ભોગો પણ જતા રહે છે. પછી આત્મા હંમેશને માટે અશરીરી બને છે.

સામાન્ય રીતે આયુષ્યકર્મનો બંધ પહેલે ગુણસ્થાનકે, ચોથે, પાંચમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે પડે છે. પ્રથમ ગુણસ્થાનકવાળો ચારે ગતિમાં ગમે તે ગતિના આયુષ્યનો બંધ પોતાના કર્ત્તવ્ય પ્રમાણે કરી શકે છે. બીજા ગુણસ્થાનકવાળો નરકગતિને છોડીને ત્રણ ગતિમાં ગમે તે એક ગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે. ચોથા ગુણસ્થાનકવાળો દેવ અને મનુષ્ય એ બે ગતિનાં આયુષ્યમાત્રનો બંધ પાડે છે એટલે ચોથે ગુણસ્થાનકે રહેલો મનુષ્ય કે તિર્થંચ દેવગતિનું આયુષ્ય જ બાંધે તેમજ ચતુર્થ

શુભસ્થાનકે રહેલો દેવતા કે નારકી : એક મનુષ્યનું જ આયુષ્ય બાંધે. તેથી આગળ પાંચમે અને છઠ્ઠે શુભસ્થાનકે દેવગતિનું એક જ આયુ જ જીવ બાંધે છે તેથી આગળને શુભસ્થાનકે આયુષ્યનો બંધ નથી છતાં અમુક અપેક્ષાએ છઠ્ઠે શુભસ્થાનકે આયુષ્ય બાંધતા જો સાતમે ચડી જાય તો કવચિત સાતમે શુભસ્થાનકે પણ દેવગતિના આયુષ્યનો બંધ કહ્યો છે.

આઠમેથી શ્રેણિ શરૂ કરતા હોવાથી તેમજ એ શુભસ્થાનકોનો કાલ પણ અદ્ય હોવાથી આઠમેથી આગળ વધતાં તેરમે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જ અટકે છે અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરનારા કેવળજ્ઞાની તીર્થંકરો તેમજ સામાન્ય કેવલજ્ઞાનીઓ સર્વે તેરમે શુભસ્થાનકે હોય છે. તેરમે શુભસ્થાનકે રહેલા સર્વ જીવો સમાન કોટીના છતાં તીર્થંકરોનું જગતમાં માન-સન્માન, પૂજા-આતિથ્ય વગેરે વિશેષ પ્રમાણમાં થતું જોવાય છે એ નિઃસંદેહ વાત છે.

તેરમે શુભસ્થાનકે પણ ચાર કર્મ તો અવશ્ય હોય છે. એ ચાર કર્મ અને તેની પ્રકૃતિઓ પંચ્યાશી હોય છે જ. છેક મોહમાને અંતે તેનો ક્ષય કરી અશરીરી થઈ આત્મા મોક્ષે જાય છે. સાધારણ રીતે પ્રાણીને આયુષ્ય કર્મ તો છઠ્ઠેથી ઉપર ગયો એટલે બંધાતું નથી. દશમે શુભસ્થાનકે મોહનીયકર્મ નાશ પામી જાય છે ત્યારે ખારમાને અંતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયકર્મ સર્વથા નાશ પામી જાય છે. તેરમે શુભસ્થાનકે નામકર્મ, આયુષ્યકર્મ, ગોત્રકર્મ અને

વેદનીયકર્મ એ ચાર કર્મો હોય છે તે ચૌદમાને અંતે નાશ પામી જાય છે.

હવે ચોથે ગુણસ્થાનકે જીવ સમકિત પ્રાપ્ત કરે છે પ્રથમ આત્મા યથાપ્રવૃત્તિકરણ કર્યા પછી રાગ-દ્વેષરૂપી કર્મની ગાંઠને છેદી બીજું અપૂર્વકરણ કરે છે, અને જ્યારે સમ્યક્ત્વ સન્નિપાત થાય છે ત્યારે અનિવૃત્તિકરણ કહેવાય છે. જીવ શરૂઆતમાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે. ઉપશમ સમકિતનો કાળ અન્ત-મુદ્ધર્ત્તપ્રમાણ છે, તે પછી તુરત તે પડે છે ને જીવ ક્ષાયોપશમિક અથવા તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે છે. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનો કાળ “ છાસઠ સાગરોપમથી કંઈક અધિક છે ત્યારે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તેત્રીસ સાગરોપમથી અધિક સંસારમાં રહે છે. જો આયુષ્યનો બંધ ન પડ્યો હોય તો ક્ષાયિક સમકિતના ધણી તો તેજ ભવે મુકિતમાં જાય છે. આયુષ્યનો બંધ પડી ગયો હોય તો ત્રીજો ભવે મોક્ષે જાય છે. ક્ષાયોપશમ સમકિત તો જીવને અસંખ્ય વાર આવે છે ને જાય છે. એ સમકિતવાળાની મુકિત તો એની ભવિતવ્યતા ઉપર આધાર રાખે છે. અર્ધપુણ્યલપરાવર્તની અંદર ગમે ત્યારે ને ગમે તેટલા ભવમાં તે મોક્ષ જઈ શકે છે. તીર્થંકર ભગવંતો ક્ષાયક સમકિતના ધણી હોવાથી તેઓ આઠમેથી નિશ્ચય ક્ષપકશ્રેણી શરૂ કરે છે. ત્યારે ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ તત્ત્વવાળા કોઈ ક્ષપકશ્રેણી માંડે તો કોઈ ઉપશમ શ્રેણી માંડે.

સામાન્ય રીતે નારદી અને દેવતાઓને પ્રથમનાં ચાર

ગુણસ્થાનક હોય છે. તિર્યચને પાંચ ગુણસ્થાનક હોય છે ત્યારે અઉદ્દે ગુણસ્થાનક મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેમાંય વર્તમાન કાળે તો સામાન્યતઃ વ્યવહારથી છ ગુણસ્થાનક આ ભરત-ક્ષેત્રમાં હોય છે, છતાં આંતરિક પરિણામની અપેક્ષાએ ગુણ-સ્થાનકનો ક્રમ તો જ્ઞાની જ જાણી શકે.

વર્ધમાનસ્વામીએ ઋગ્ગુવાલુકા નદી આગળ પ્રતિમા ધારણ કરી ક્ષપકશ્રેણી આરંભી. એમને વિદ્ય કરનારું કોઈ પણ કર્માવરણ નહોતું. આઠમે ગુણસ્થાનકે આવ્યા એટલે આયુષ્યનો અંધ તો હતો જ નહિ, ફક્ત ઉદયમાં રહેલું આયુષ્ય લોગવીને ક્ષય કરવાનું હતું, જેથી સાત કર્મની પ્રકૃતિઓ અંધમાં, ઉદયમાં, ઉદ્દીરણમાં ને સત્તામાં રહેલી હતી તે દરેક પ્રકૃતિઓ ક્ષય કરતા કરતા તે આગળ વધે છે. દશમે કષાયનો નાશ કર્યો ને બારમે મોહનીયનો સર્વથા નાશ કરતાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય પણ ત્યાં ભગવાનનું નાશ પામી ગયું ને ત્રણ લોકમાં રહેલા, ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા, સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં રહેલા રૂપી અને અરૂપી પદાર્થોને જણાવનારું કેવળજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયું અર્થાત્ આત્માની જે અનંતજ્ઞાન-દર્શનની શક્તિ પ્રત્યક્ષપણે હતી તે આવિર્ભાવે પ્રગટ થઈ. એ પ્રત્યક્ષ કરનારી પ્રકૃતિઓનો સર્વથા નાશ થઈ ગયો. અનંત કાળને માટે-સદ્દાને માટે આત્માની શક્તિઓ પ્રગટ થઈ.

લોક અને અલોક સંબંધી ભૂત, ભાવિ અને વર્તમાન એ ત્રિકાલિક વિષયનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન એમને પ્રગટ થયું. લોકમાં રહેલી વસ્તુઓ અને અલોકને પ્રત્યક્ષપણે તે જોવા લાગ્યા. એવું કોઇપણ સ્થાન કે દૃશ્ય ગુપ્ત નહિ હોતું કે એમને જ્ઞાન-ગોચર ન થાય. વસ્તુના ગુણ, સ્વભાવ અને બદલાતા પર્યાયો એમને પ્રત્યક્ષ ભાસવા લાગ્યા. જેમ હાથમાં રહેલી વસ્તુ સ્પષ્ટપણે દેખાય છે તેવી જ રીતે તે લોક અને અલોક ને તેમાં રહેલી વસ્તુઓ અને તેના ગુણપર્યાયોને, સમયે સમયે બદલાતા ભાવોને જોવા લાગ્યા. રૂપી અને અરૂપી દરેક વસ્તુઓ જેવા જેવા સ્વભાવમાં હોય છે તે પ્રમાણે તે જોવા લાગ્યા. સંસારમાં એવો કોઇ વિષય નથી, એવો કોઇ પદાર્થ નથી કે એવું કોઇ સ્વરૂપ નથી કે જે એમના જ્ઞાન-દર્શનથી બહાર હોય. એવાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનદર્શન એમને પ્રગટ થયાં—ને જગતમાં જયજય વર્તી રહ્યો. ચૌદ રાજલોકના દરેક પ્રાણીને એ સમયે સુખાનુભવ થયો. દેવતાઓ અને તેમના સ્વામી ઈંદ્રો કેવલજ્ઞાન મહોત્સવ કરવાને આવ્યા. ચોત્રીશે અતિ-શયોની સિદ્ધિએ પ્રભુ પરિપૂર્ણ થયા. ચાર તો મૂળથી—ઓગણીશ દેવતાના અને કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિચાર એવી રીતે ચોત્રાશે અતિશય યુક્ત ને અરિહંતાના બાર ગુણયુક્ત તીર્થ કરની સર્વ ઋદ્ધિ એમને પ્રગટ થઇ.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ચાલબાળ.

મગધરાજ શ્રેષ્ઠિક નરપતિની શ્રદ્ધા બૌદ્ધો તરફ અચળ બકિતવાળી હોવાથી પટ્ટરાણી ચિલ્લણાદેવીએ બૌદ્ધ સાધુઓનાં સર્વશપણાનાં ધર્તીંગ રાજાને પ્રગટ કરી બતાવ્યાં છતાં એની શ્રદ્ધા કમી થઈ નહિ. જેવી નજરથી બાદ સાધુઓને તે જોતો હતો. એમાં રતિમાત્ર પણ ફરક પડ્યો નહિ, પણ એના મનમાં ઉલટો દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો કે પટ્ટરાણીએ જેમ મારા ગુરુઓની અવગણના કરી છે તેમ હું પણ જૈન મુનિઓનાં પોગળ પ્રગટ કરી બતાવું કે જેથી એની પણ આંખો ઉઘડે કે એ તો ઘેર ઘેર માટીના ચુલ્લા હોય છે. અમારા સાધુઓ આવા હોય છે એવું કાંઈ નહિ પણ જૈન સાધુઓની પોલ પણ કાંઈ ઓછી નથી; માટે હું પણ એને કંઈક એવો અમત્કાર બતાવું કે જૈન ધર્મ ઉપરથી એનું મન અવશ્ય રચલિત થઈ જાય !

પોતાના ગુરુઓના લોજનના આમંત્રણ પછી મગધપતિએ આવો નિશ્ચય કરેલો તે પછી વચમાં કેટલાક દિવસો પસાર થઈ ગયાં અને જાણે પોતાના ગુરુની અવગણનાની વાત વિસારે પડી હોય એમ તે બૂલી ગયો. વળી વચમાં કેટલાક દિવસો પસાર થયા, પછી એક દિવસે રાજાએ એક સર્વાંગ સુંદર વારાંગનાને બોલાવી ખાનગીમાં તેની સાથે કંઈક વાતચીત કરી, અને જો પોતાનું કાર્ય સારી રીતે પાર ઉતારશે તો એને

સારી રીતે ઇનામ આપવાનું રાજાએ કબુલ કર્યું. રાજા સાથે વાતચીત કરી વારાંગના ત્યાંથી પોતાને આવાસે ચાલી ગઈ.

તે જ દિવસે તે વારાંગના સાંજના બનીઠણી નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં આવેલા કોઈ શૂન્ય મંદિરમાં ગઈ. મંદિરની અંદરના ભૂમિગૃહમાં તે ભરાઈ ગઈ. તે પછી અદ્ય સમયમાં રાજાના સિપાઈઓ કોઈ જાન સાધુને લાવી એ શૂન્ય મંદિરમાં તેડી લાવ્યા. કપટથી એ સાધુને એ મંદિરમાં સપડાવી તેઓ મંદિર બંધ કરીને ચાલ્યા ગયા. સાધુ મંદિરમાં સપડાઈ ગયા. પોતાને આવી રીતે સપડાવવાનું શું કારણ હશે એ આ સાધુ કાંઈ સમજી શક્યા નહિ. એ મુનિ તો વિચારમાં જ હતા, કંઈ નહિ, સંધ્યા સમય થઈ ગયો છે. રાત્રીનો સમય અને આવી એકાંત જગ્યા ધ્યાન કરવાને માટે ઠીક અનુકૂળતાવાળી થશે.

સાધુ એ વિચારમાં લીન હતા. એવા મોક્ષાર્થી પુરૂષોને બીજો વિચાર હોય પણ શાનો ? એ જ્યારે આવી એકાંત જગ્યાનો લાભ લઈ ધ્યાન કરવાનો ઇરાદો રાખતા હતા ત્યારે વિધિએ એમને માટે જુદું નિર્માણ કર્યું હતું. પેલી ભૂગર્ભમાં રહેલી નવયૌવના તરતજ મંદ મંદ ડગલાં ભરતી એમની સામે આવીને ઉભી રહી. સાધુ યુવાન વયમાં હતા, યુવતી પણ સર્વાંગ સુંદર અને લોગ લોગવવાને આકુળવ્યાકુળ થયેલી. તેમાંય આવી એકાંત જગ્યાએ કયા પુરૂષનું યૌવન અસ્ખલિત રહી શકે ?

યુવતીને તો કોઈ રીતે એ સાધુને પોતાનો આશક બનાવી રાત્રી એની સાથે પસાર કરવી હતી—એ સાધુને પોતાનો પ્રિયતમ બનાવવો હતો. જેથી વિના સંકોચે જાણે મહાદેવનું તપ ભંગ કરવાને રૂપ પરાવર્તન કરી ગૌરીજી મંદ મંદ ડગલાં ભરીને આવતાં હોય એમ આ વારાંગના એમની સામે આવી ને ઉભી રહી એને જોતાં જ મુનિ આશ્ચર્ય પામ્યા. “ અહો ! આ શું ! ” આવા ઉજ્જડ મંદિરમાં આ રમણી ક્યાંથી ? ” સાધુ બધી વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયા.

નક્કી આ બાળા માઈં વ્રત મલિન કરશે, એ મને પોતાનો શિકાર બનાવી પ્રાતઃકાળે જગતની સન્મુખ મારી અવગણના કરાવશે; એટલું જ નહિ પણ જૈન ધર્મની પણ નિંદા કરાવશે અરે મારે નિમિત્તે જૈન શાસનની મલિનતા થશે. ભુંડી થશે. અસ્તુ ! હું એ જ છુટ્કું છું મારે માટે આવા ઉત્તમ ધર્મની મલિનતા ન થાઓ. ”

એ સન્મુખ આવેલી નવયૌવનાના વસ્ત્રનું પણ ઠેકાણું ક્યાં હતું ? આવી જગ્યાએ ને આવી સ્થિતિમાં કામવિહ્વલ ક્યી સ્ત્રીઓના વસ્ત્રોનું ને મર્યાદાનું ઠેકાણું હોય છે તે એનું પણ હોય ! અબળા છતાં સ્ત્રી એક એવી ભયંકર વ્યક્તિ છે કે જો એનું મન ન કબૂલ કરતું હોય એવી ચીજ કરાવવાને સમર્થ પુરૂષ પણ શક્તિવાન થતો નથી. જ્યારે એનું મન કબૂલ કરતું હોય તો ગમે તેવાની ઉપર પણ તે પોતાનો જાદૂઈ અમરકાર ચલાવી શકે છે. આ વારાંગના પણ એવી એક ભયંકર વ્યક્તિ

હતી, આવી એકાંત જગ્યાનો લાભ લઈ આ મુનિને પોતાના વ્રતથી સ્થપિત કરવા એ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો.

એના હાવભાવ, એના ઢંગરંગ જોઈ મુનિ બધો લેદ સમજી ગયા અને પદ્માસન લગાવી પરમાત્માના ધ્યાનમાં આરૂઢ થયા, પણ આ સુંદરી ક્યાં એમને છોડે એમ હતી. ? “ અરે મુનિરાજ ! હું ચાલીચલાવી આજની રાત તમારી સાથે રંગે રમવા આવી ત્યારે તમે આ શું ઢાંગ આદર્યો ? અરે રસિક ! આ તમારી યુવાની મારી સાથે સફલ કરો ! માનવ જન્મ સફલ કરો ! ”

એ અભિનયોની નવનવી લીલાઓ કરતાં સુંદરીના મસ્તક ઉપરથી છેડો સરકી ગયો. એના અંગની શિથિલતાથી એનો અંગોડો પછુ છુટી ગયો. “ મહારાજ ! આવા તપનું ફલ પછુ સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ સિવાય બીજું કાંઈ હોય તો કહો ! સ્વર્ગમાં જશો તો દેવબાળાઓ સાથે તમારે રમવું પડશે. જ્યારે આંગણે આવી અમે તમારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ તો હે મુનિવર ? એ પ્રાર્થનાનો લાંગ ન કરશો, ન કરશો. ” એ રમણી બોલી. “ હે સ્વામી ! અત્યારે હું કોને શરણે જાઉં ? કોને બોલાવું ? તમારા સિવાય આ ઉર્મિઓ હું કોની આગળ ઠલવું ? આ દુષ્ટ કામદેવથી રક્ષણ કરવા કોને બોલાવું ? ”

રમણીના અભિનયો, કટાક્ષો, લલચાવવાના અનેક પ્રયત્નો છતાં મુનિરાજ શાંત હતા. આત્મધ્યાનમાં એકાગ્રતાવાળા હતા. એ મંદિરમાં રહેલા દિપકનો પ્રકાશ બન્ને ઉપર

સરખો પડી રહ્યો હતો. “અરે મુનિ ! આવી એકાંત જગ્યામાં તમે મારી સાથે રમશો તો કેણુ જાણવાનું છે ? ને કેણુ જોવાનું છે. આવી એકાંત, આવો જોગ, મારા જેવી તરૂણ તરૂણી. આવા યોગો મોટું ભાગ્ય હોય તો જ મલી શકે છે. તમારા અખંડ તપને યોગે જ આવો યોગ મળ્યો છે. તેને નિષ્કૂળ કરવો એ શું તમને ઉચિત છે ? હું તમને હાથ જોડી કાલાવાલા કરૂં છું. વહાલા આવો ! આવો ! મારી પાસે આવો ! મારી પ્રાર્થના સ્વીકારો ! હુષ્ટ કામદેવનું મર્દન કરી મને શાંત કરો. ” ક્રોધલથી પણ અધિક માધુર્યતાવાળા શબ્દો, એ અંગે અંગના અભિનયોવડે સુંદરીએ એક પછી એક શ્રૃંગારના પાઠો મુનિવર આગળ પ્રગટ કરવા માંડ્યા છતાં એ મુનિરાજનું નિષ્કુર હૈયું લોભાવવાને નિષ્કૂળ નિવડ્યા. રમણીએ પાશ્વ કરેલી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચી પ્રલોભન કળાઓનો એક પછી એક ઉપયોગ કરવા માંડ્યો.

એણે મર્યાદાનુ ઉલ્લંઘન કરી પોતાની યુવાની એને ખતાવવા માંડી. એ યુવાનીનાં ચિન્હો મુનિરાજ આગળ યુવતીએ પ્રગટ કરવા માંડ્યાં. એનાં વચનો એક પછી એક નમ્રતા-ભર્યા, મૃદુ, મીઠાશ અને પ્રેમરસના પ્રવાહથી આદ્ર થયેલાં હતાં. “અરે ! મારી આટઆટલી આજીજી-વિનવણી છતાં તમે મારો પ્રેમભર્યો સત્કાર નહિ કરો ? અરે મુનિવર ! આવા નિર્દય કાં બને ? અમારામાં એવી શું ખામી છે કે જેથી તમે સામુય જોતાં નથી. પ્રાણપ્રિય ! જીવનભરના હું તમને મારા

વલ્લભ બનાવીશ. અંતરના ઉમળકાથી પ્રતિદિન પ્રેમવડે તમારો સત્કાર કરીશ. આપણે રોજ નવાં નવાં સંસારનાં સુખો જોગવશું, માનવજન્મ સફળ કરીશું.”

સુંદરી કાકલુદીની છતાં મુનિ તો મૌન જ હતા. એ મુક્તિ રમણીના રસીયા ને આ લોકની રમણીમાં તે શી હોંશ હોય ? માનવબાળા કે દેવબાળાના ઉત્સંગમાં રમી રમીને એ હવે કંટાળી ગયા હતા. એ તો મુક્તિરમણીના ઉત્સંગમાં રમવા આતુર હતા. આ સંસારમાં મુક્તિની વરમાળા, એ એક જ ચીજ લેવાને તે ઝંખી રહ્યા હતા.

પોતાના કોમળ અંગોપાંગથી તે મુનિને સ્પર્શ કરવા લાગી. એ કામના મદથી વ્યાકુલ બનેલી બાળાએ આવી સ્થિતિમાં પુરૂષને ચલાવવા જેટલી ચેષ્ટા કરવી જોઈએ, એ સર્વે કરી લીધી. પોતાના કોમલ કરકમલ એના શરીર ઉપર ફેરવતી મુનિને કામજ્વર ઉમ્મત્ત થાય એવી ચેષ્ટા કરતી અને વિનવતી લોભાવવા લાગી. “ અરે બહાલા ! હું તારા ચરણમાં પડેલીની કાં ઉપેક્ષા કરે છે ? શું તું પુરૂષાર્થ વગરનો છે કે જેથી મારી ઉપેક્ષા કરી રહ્યો છે ? આવી સ્થિતિમાં તો કોઈ પણ રહી શકે જ નહિ. હાથમાં આવેલો કોળીયો કોણ જતો કરે ? લક્ષ્મી ચાલીચલાવી આંગણે આવે તો મોં ધોવા કોણ બાય ? સમજ, સમજ, મારા હૈયાના હાર ! મારા હૈયાની તાલાવેલો જરી તો સમજ. ”

આખરે એ રસવિહીન મુનિને ક્ષોભ પમાડવાની એની બધી કળાઓ વ્યર્થ ગઈ હતી. “ અરે રસિક ! જો તું રસ વગરનો હો તો ભલે, ફક્ત પરોપકાર કરીને મારા આત્માને શાંત કર. આજની રાત પરોપકાર કરી મારા અંગને પીડી રહેલા મનમથનું તું નિવારણ કર. એટલો પરોપકાર કરીશ તો તને મોટું પુણ્ય થશે. એ કામથી શાંતિ પામેલો મારો આત્મા તારી ઉપર આશીર્વાદ વરસાવશે. પરોપકારને માટે તો તું આટલું કામ મારું અવશ્ય કર. પરોપકાર એતો સજ્જન અને સાધુ જનોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. ” છતાં મુનિએ તે વાત ગણકારી નહિ.

“ અરે પરોપકાર કરવા જેટલી પણ તમારામાં ઉદારતા નથી ? એક પરોપકારને માટે સાધુપુરૂષો પોતાની લક્ષ્મી અને પ્રાણ સર્વ કંઈ અર્પણ કરે છે. મારે તો નથી જોઈતા તમારા પ્રાણ કે નથી જોઈતી તમારી લક્ષ્મી; ફક્ત જોઈએ એક તમારું મન. એટલુંય મને નથી આપી શકતા ? વાહરે મુનિરાજ શી તમારી ઉદારતા ! હું જ્યારે મારું સર્વસ્વ તમારે ચરણે અર્પણ કરી રહી છું ત્યારે તમે એક તમારું મન પણ મને ન આપી શકો એ તો નવાઈ ! આ સોહામણુ પ્રેમના દોરને હવે બહુ ના તાણીયે. એ તુટેલા પ્રેમના દોર ફરીથી પાછા સંધાવા મુશ્કેલ, એ યાદ રાખજો. સમજીને વારંવાર શું સમજાવીએ ? ”

એ આખીય રાત મુનિની કલ્થના કરવામાં યુવતીએ પસાર કરી પણ ન તો ઇચ્છા સફલ થઈ ન તો એ મુનિને ચલાયમાન કરી શકી. યુથ બ્રહ્મ મૃગલીની માફક તે ઉભય બ્રહ્મ થઈ. ચતુર્થ પ્રહર શરૂ થયો એટલે યુવતી એ પરિશ્રમથી કંટાળી જરા આડેપડખે થઈ એ બારે થયેલી આંખ સાથે મળી જઈ નિદ્રાને ખોળે પડી. એ શાંત પડેલી યુવતી પછી ઘસઘસાટ નિદ્રાને આધિન થઈ ગઈ.

યુવતીને નિદ્રાને ખોળે પડેલી જોઈ મુનિએ ધ્યાન છોડ્યું. વસ્તુસ્થિતિનો કંઈક ભેદ એણે કલ્પેલો. હોવાથી પ્રાતઃકાળે રખે જૈનધર્મની અવહેલના થાય, જેથી એક લંગોટી રાખી બાકીના વસ્ત્ર વગેરે કાઢી નાખી એક ઢગલો કરી પોતાની તેજોલેશ્યાની શક્તિથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી મુનિનાં સર્વે ઉપકરણો સળગાવી મૂક્યાં. એની રાખોટી બધા શરીરે ચોળી એક અબધૂતના સ્વરૂપમાં પોતે ફેરવાઈ ગયા.

મુનિને મંદિરમાં પુરી સીપાઈઓ શ્રેણિક મહારાજને એમની આજ્ઞા પાછી આપી દીધી. પોતે જે કાર્ય બજાવેલું હતું તે મહારાજને કહી સંભળાવ્યું. પોતાની મનોવૃત્તિ પ્રમાણે કાર્ય સફળ થયેલું જોઈ શ્રેણિક મનમાં પ્રસન્ન થયા. પ્રાતઃકાળે ચેલલણને સાથે લઈને ત્યાં આગળ જવું ને એના ગુરૂનું કાર્ય એને પ્રત્યક્ષ બતાવવું કે—“તારા ગુરૂની માફક અમારા ગુરૂ વ્યભિચારી તો નથીને ?”

પ્રાતઃકાળ થયો ને થોડો દિવસ ચઢ્યો એટલે મગધ-
પતિએ ચેલલણાને કહ્યું—“ચાલો આપણે જરા ફરવા જઈએ.
એક અનોપમ દ્રશ્ય આપણે નિહાળીએ.”

“અને તે કયું દ્રશ્ય ?” ચેલલણાએ પૂછ્યું.

“એ દ્રશ્ય ત્યાં તમે જુઓ ને પછી વિચારી લેજો કે
એ કેવું છે ?”

રાજા-રાણી એ નગરની બહાર ઉજ્જડ મંદિર તરફ
આદ્યા. રાજના સંકેતથી બીજા અમલદાર, સુભટો, નાગરિકો
વગેરે પણ એમની પાછળ પાછળ ગયા. સર્વે પેલા ઉજ્જડ
મંદિર પાસે આવ્યા. શ્રેષ્ઠિકના મનમાં અવનવા વિચારો રમતા
હતા. ચેલલણાદેવીનું મન અધીરું થઈ રહ્યું હતું કે અત્યારમાં
આજે અહીં આવવાનો મહારાજનો શો હેતુ હશે ? આ બધા
શું જોવાને અહીંયા એકઠા મળ્યા હશે ? નક્કી કંઈ દાળમાં
કાળું અવશ્ય હશે જ.”

એ શૂન્ય મંદિર પાસે આવી મગધપતિએ એક સુભટને
એ મંદિર ખોલવાની આજ્ઞા કરી. એ હુકમ અનુસાર એક
સુભટે મંદિરના દ્વાર ઉઘાડી નાખ્યા તો અંદરથી ‘અહલેખ’
કરતો એક અબધૂત, જેના શરીરે રાખોડી ચોળેલી છે એવો
બહાર નીકળ્યો. એની પછવાડે એક સુંદર રમણી મંદમંદ
પગલે ચાલતી બહાર નીકળી. અહલેખ જગાવતો એ અબધૂત.

સર્વે માણસોની વચમાં થઇને ચાલ્યો ગયો, ત્યારે પેલી યુવતી બહાર નીકળી શ્યામ મુખવાળી એક બાબુએ ઉભી રહી ગઇ.

એ બધામાં વિશેષ આશ્ચર્ય તો મગધપતિને થયું. ‘આહ ! મેં તો જૈન સાધુ જોવાની આઠાંક્ષા રાખી હતી ને આ તો કોઇ અબધૂત બાબી બાવો નીકળી પડ્યો. જાણ્યોહું સિવાય એનો ખરો મર્મ કોણ સમજે ? બધાય એટલું સમજ્યા કે કોઇ અબધૂત બાવાએ આ વીરાંગનાને અંદર પુરી હશે અથવા તો બન્ને દુઃકર્મ કરતાં અહીં સપડાઇ ગયા હશે.’”

પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ નીવડેલો રાજા રાણી સાથે પાછો ફર્યો. એટલે બીજાઓ પણ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. રાણીએ એનો મર્મ સમજવા રાજાને પૂછ્યું, પણ હાલમાં તો રાજાએ કંઇ વાત કરી નહિ. રાજાએ પોતાના સિપાઇઓને બોલાવી ખાતરી કરી તો માલુમ પડ્યું કે એક જૈન સાધુને અંદર પુર્યો હતો, છતાં પડદો એકદમ કેવી રીતે પલટાઇ ગયો તેની એને ખબર પડી નહિ. અરે ! એનાં વસ્ત્ર વગેરે ક્યાં ? શું પોતાની શક્તિથી એ જૈન સાધુ અબધૂત બની ગયો ! અને એવી રીતે એણે પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કયું ? ત્યારે આ કેમ બન્યું, પણ પ્રીકર નહિ બીજી વખત વાત.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

એક વાર ફરીને.

જૈન સાધુમાંથી અખધૂતના સ્વરૂપમાં બહાર નીકળેલા આ યોગીની સત્ય હકીકત જાણવા માટે મગધપતિએ પેલી વારાંગનાને બોલાવીને પૂછ્યું. “સુંદરી! સત્ય કહે. આ બધું શી રીતે બન્યું? તને મેં જૈન સાધુને બ્રહ્મ કરવાને મોકલેલી; આ અખધૂતને નહિ. તેં આ અખધૂતને બ્રહ્મ કર્યો કે?”

“મહારાજ! એ અખધૂત અખધૂત નથી; પણ જ્યારે સીપાઇઓ એને પકડી લાવ્યા ત્યારે તો જૈન યતિના સ્વરૂપમાં હતો. એ સાધુ મનુષ્ય નહિ પણ સાક્ષાત્ દેવ સ્વરૂપ હતો.”

“એમ કહેવાનું કારણ કાંઈ?” સભાએ પૂછ્યું.

“શું કહું મહારાજ? મારી બધીય સ્ત્રી-કળા, અભિનયો સર્વે વ્યર્થ ગયા. આવી એકાંત જગ્યા, મારા જેવી પ્રાર્થના કરતી સ્ત્રી, એ યુવાન સાધુ છતાં એણે મારી પ્રાર્થના ન જ સ્વીકારી-એણે મારી સામે જોવાની પરવા પણ ન જ કરી. જ્યારે પરોઢીયે હું શ્રમીત થયેલી ત્યાં નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. તે અરસામાં એ સાધુ અખધૂતના સ્વરૂપમાં પલટાઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે ઉઠીને જોઈ તો જૈન સાધુને. બહલે એક અખધૂત! આશ્ચર્ય!”

“ત્યારે એનાં વસ્ત્ર વગેરે તો કાંઈ જોવામાં ત્યાં આવ્યા નહિ એમ કેમ?”

“જમે તે રીતે અગ્નિ પ્રગટ કરી એ વસ્ત્ર એણે કુંડ્રી દીધાં અને આખે શરીરે એ ભસ્મ ચોળી અળધૂતના સ્વરૂપમાં એ સાધુ ફેરવાઈ ગયો ! ”

“ એમ કરવાનું કારણ તું શું કહેપે છે ? ”

“ કારણ ? મને લાગે છે કે એનું કારણ એના ધર્મની રક્ષા કરવાનું હશે. પ્રાતઃકાળે એક જૈન સાધુ સાથે સુંદરીની આખી રાત્રિ એકાંતમાં ગઈ એમ લોકો જાણે તો એના ધર્મની નિંદા થાય. આ તો આપે જોયું ને ? લોકોએ મને ને એ અળધૂતને મંદિરમાંથી જોયાં. ”

“ તારૂં અનુમાન સત્ય છે. અળધૂત થવાનું એનું રહસ્ય એ જ હોવું જોઈએ. અવશ્ય એના ધર્મની પ્રભાતમાં સર્વ લોક સમક્ષ હાંસી થાત. એમ કરાવવાની ભારી ઇચ્છા અત્યારે તો નિષ્કૂળ થઈ મનની મનમાં જ રહી ગઈ. ”

“ પ્રભો ! એ જૈન સાધુએનો કેટો લેવો આપ રહેવાયો ? બીજા સાધુ સંન્યાસી જેવા નથી હોતા, એ સાધુઓ તો પોતાના વ્રત-નિયમમાં ઘણા જ ચુસ્ત અને મજ્જમ હોય છે. ”

“ શું તું એ પણ ધર્મની-એના સાધુઓની પ્રશંસા કરી રહી છે ? ત્યારે તું એ ધર્મ કેમ પાલતી નથી ? ”

“ એ વ્રત-નિયમો દૈવ પાલન કરવાની ભારી શક્તિ નથી. મારૂં એવું મનોબળ નથી. મનને એમની માફક હું કાળૂમાં રાખી શકું તેમ નથી. એ ઘણી ઉચ્ચ વસ્તુઓ છે. ”

મોટા ભાગ્યથી ને પૂર્વના શુભ પુણ્યના યોગે એવી સ્થિતિ મેળવી શકાય છે. ”

“ હુન્યાના બધા ધર્મે કરતાં, અરે ! ઉત્તમ બૌદ્ધ ધર્મ કરતાંય શું એટલું બધું સત્ય છે ? ”

“ આપને હું એ બધું શી રીતે સમજાવી શકું ? હું કાંઈ જ્ઞાની નથી કે આપને સમજાવું ? પણ એ સાધુ મારાથી ચલાય-માન તો ન જ થયો. એના વ્રત, નિયમ અને ચારિત્રધર્મથી જરાય સ્થપિત ન થયો એ તો નિઃસંદેહ. આખરે જે વસ્તુ સત્ય છે એ તો સત્ય જ છે. ”

“ ઠીક છે, કોઈ બીજી વખત વાત. ” વાતને ટુંકાવી વારાંગનાને રાજાએ રજા આપી દીધી. થોડાએક દિવસો વહી ગયા પછીના એક દિવસે રાજાએ પોતાના સેવકો પાસે તરતના સુએલા બાળકનું શબ મંગાવ્યું. તે રસોયાને આપી તેના માંસાદિકથી યુક્ત ક્ષીરાદિક લોજન સામગ્રી તૈયાર કરાવી. રાજાના હુકમથી રસોયાએ માંસાદિકથી યુક્ત ઉત્તમ રસોઈ સ્વાદ પરિપૂર્ણ બનાવી કે જેથી માંસાદિક દોષ સહેલાઈથી ચતુર પુરૂષ પણ બાણી શકે નહિ. રસોઈ તૈયાર થઈ એટલે રાજાએ જૈન સાધુઓને આમંત્રણ કરવાને મોકલ્યા.

આજે રાજાની ચંચળતા જોઈ ચેલણાએ પૂછ્યું.
“ સ્વામી ! આજ આપનું ચિત્ત વ્યગ્ર કેમ જણાય છે ? ”

“ રાજ્યાદિકના કારણથી, બીજું કાંઈ નથી. ” એમ

જણાવી રાજા લોજનશાળામાં જઈ બેઠો અને જૈન સાધુઓ આવે તો એમને વહોરાવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

રાજાની આવી ચેષ્ટાથી રાણી પામી ગઈ. નક્કી આજે પણ કાંઈક દાળમાં કાળું છે જેથી રાણી સાધુને આવવાના માર્ગે ગોખમાં બેઠી.

રાજાના સેવકો જૈન મુનિઓની તપાસ કરવા માટે ગયેલા તેમણે શહેરમાં તપાસ કરતાં એક મુનિને ગોચરી માટે ફરતા જોયા. રાજાના પુરૂષો વિનંતિ કરીને તેમને રાજમહેલ તરફ તેડી લાવ્યા. રાજમહેલ તરફ મુનિને આવતા જોઈ રાણીએ વિચાર કર્યો. “ ખચીત, આ નિસ્પૃહ મુનિ મારી સામે પણ જોશે નહિ, માટે કાંઈક યુક્તિ કરું ”

ચેલણાએ એમ વિચારી બારીનાં બારણાં એકદમ ખખડાવ્યાં. એ બારણાંના અવાજથી મુનિએ ઉંચે નજર કરી. મુનિની પોતાના ઉપર નજર પડતાં જ રાણીએ બે હાથ જોડી ફેટાવઢન કર્યું. નમન કરીને ચેલણાએ પ્રથમ^૧ બે આંગળી ને પછી ત્રણ^૨ આંગળી બતાવી.

ચેલણાના કહેવાનો ભાવાર્થ મુનિ જ્ઞાની હોવાથી સમજી ગયા જેથી એમણે એક આંગળી બતાવી રાણીએ હર્ષ પામી ફરીને ફેટાવઢન કર્યું.

૧ બે આંગળી પૂછ્યું કે આપને બે જ્ઞાન છે કે ૨ ત્રણ જ્ઞાન
૩ મુનિએ એક આંગળી બતાવી જણાવ્યું કે ત્રણથી પણ એક વધારે જોડે ચાર જ્ઞાન છે.

રાજપુરુષો સાથે મુનિ રાજની લોજનશાળામાં ગયા. મુનિને આવતા જોઈ રાજ ઉભો થયો. એમનું બહુમાન સત્કાર કરી માંસાદિકથી યુક્ત પેલું ક્ષીરાદિક ઉત્તમ લોજન વહોરાવવા લાગ્યો. જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી લોજનને અભક્ષ્ય અને માંસાદિક દોષોથી યુક્ત જાણી મુનિએ રાજને કહ્યું. “ હે રાજન્ ! આ લોજન અમારે યોગ્ય નથી. ”

“ પ્રભો ! ક્ષીરાદિક જેવું પરમાત્મ લોજન પણ આપ અયોગ્ય કહો છો એ તો નવાઈ ! ” રાજએ સાધુની કસોટી કરવા માંડી.

“ રાજન્ ! અમે તો નિર્દોષ આહારને ગ્રહણ કરનારા છીએ; જ્યારે આ તમારું લોજન તો દોષયુક્ત છે. ”

“ મુનિવર ! અમારું લોજન આપને દોષત્રાણું લાગતું હોય તો એના દોષ પ્રગટ કરો ? રાજને ઘેર નીપજેલું અન્ન તો શુદ્ધજ હોય ?

“ રાજન ! તમોએ કરાવેલું કૃત્ય તમે પોતે જાણો છો છતાં શા માટે કપટ કરો છો ? તમને એ યોગ્ય નથી. ” સાધુએ કહ્યું.

“ મેં કરાવેલું છે. મહારાજ ! કહો સ્પષ્ટ કહો ! તો મેં શું કરાવેલું છે ? આ લોજનમાં શું દોષ છે ? ” રાજએ મુનિનું જ્ઞાન બહુવાને પૂછ્યું.

“ આ લોજન માંસાદિક દોષથી યુક્ત હોવાથી અમારે માટે એ અલક્ષ્ય અયોગ્ય છે. મુનિઓ તો અચિત્ત આહારના લક્ષણ કરનારા હોય છે.”

“ આપે શાથી જાણ્યું કે આ માંસાદિકથી યુક્ત લોજન મેં જ કરાવેલું છે.”

“ જ્ઞાનથી જેમ અંધારામાં રહેલી વસ્તુઓ દીપકથી દેખી શકાય છે તેમ પરોક્ષપણે થતી ક્રિયાઓ પણ જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે.”

“ માંસાદિકથી યુક્ત આ લોજનમાં શેનુ માંસ છે તે કહો મુનિરાજ ? ”

“ તરતના મુએલા બાળકનું. ”

મુનિનું જ્ઞાન જોઈને રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. “ હે મુનિ-વર ! તમારું જ્ઞાન, તમારો ધર્મ અને તમારી ક્રિયા સર્વે સત્ય છે.” મુનિરાજની પ્રશંસા કરતો રાજા એમને નિર્દોષ આહાર વહોરાવતો એમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

એ નિઃસ્પૃહ મુનિ આહારપાણી ગ્રહણ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

જેન ધર્મની પ્રશંસા કરતો શ્રેષ્ઠિક ચેલ્લણા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો. “ રાણી તારા ગુરુઓની મેં પરીક્ષા કરી જોઈ. તેઓ પરમજ્ઞાની ને ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાવાળા છે. સાધુપણું

પાળવામાં નિરંતર ઉદ્યમવાળા છે.” તે પછી શ્રેણિકે પોતે જે કયું હતું તે રાણીને સ્પષ્ટપણે કહી દીધું.

“ ત્યારે પેલા અબધૂતની એટલા પણ આપની સાથે કંઈક સંબંધ ધરાવે છે ખરું કે ? ” ચેલ્લણાએ આગલી વાત યાદ કરાવી.

“ હા, તે પણ એક જૈન સાધુની મેં પરીક્ષા કરી હતી. એ પરીક્ષામાં સાધુ સર્વથા ફતેહમંદ થયા છે. તમારા શુર શુદ્ધ રહ્યા છે.”

“ તે કેવી રીતે ? ”

“ પેલો અબધૂત તે અબધૂત નહિ પણ જૈન સાધુ હતા. પોતાને નિમિત્તે પોતાના ધર્મની નિંદા ન થાય તે માટે પોતે અબધૂત થઈ ગયા; ને ધર્મનું ને પોતાના સંયમનું રક્ષણ કર્યું.” રાજાએ એ સર્વ ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો.

“સ્વામી ! એવા નિઃસ્પૃહ મુનિઓનો અંત લેવો એ સારું નથી. એ કંઈ બોદ્ધ સાધુઓ જેવા નથી બોદ્ધાચાર્ય તો ભોજનમાં આવેલા ચર્મના કકડાઓ મુખાદિકના સ્પર્શથી પણ બાણી શક્યા નહિ.”

આ બનાવથી અને વારંવાર ચેલ્લણાદેવીના ઉપદેશથી રાજા જૈન ધર્મમાં પ્રીતિવાળો થયો ને ધીરે ધીરે બોદ્ધ ધર્મ ઉપરથી એની શ્રદ્ધા ઓછી થતી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૨ મું,

સત્યને માર્ગે.

મગધરાજ શ્રેણિકને જૈન ધર્મ ઉપર આસ્તે આસ્તે પ્રેમ થવા લાગ્યો. પોતાના ગુરુઓની રીતભાત જૈન સાધુઓની રીતભાત, ક્રિયા પ્રવૃત્તિ વગેરેની જ્યારે એકાંતે સરખામણી કરતા ત્યારે જૈન સાધુઓમાં એમને વિશેષ જ્ઞાન દેખાવા માંડ્યું. એ આચારવિચારો, એમનું અપૂર્વ જ્ઞાન, ધ્યાન, લોકોત્તર કરણી અદ્વિતીય હતાં. મગધરાજનું મન સમુદ્રમાં વહાણની જેમ ડોલાયમાન થવા લાગ્યું. “ ખચીત, સત્ય શું હશે ? શું ત્યારે આજસુધી હું ભ્રમણામાં જ કુટારો મેં જે વસ્તુઓ સત્ય માની હતી તે શું માત્ર સત્યના દંભ રૂપે હતી ? એ તો સત્ય જ કે ખોદ સાધુઓ કરતાં જૈન મુનિઓમાં કઈંક વિશેષતા હતી. હોય છે. ગમે તેવો પણ આ બાદ ધર્મ તો નવીન ત્યારે આ જૈન ધર્મ પૂરાણો તે હવે મને યાદ આવે છે. મારા માતાપિતા પણ જૈનધર્મી હતા, પાશ્વનાથનાં એ શ્રાવક હતાં; પણ બુદ્ધ દેવનાં સમાગમમાં આવી કુલપરંપરાએ આવતા ધર્મને મેં તિલાંજલી આપી, એ ઠીક ક્યું નહિ. એ ધર્મની મહત્તા, એમના સાધુઓમાં પણ મને તો કઈંક બીજાઓ કરતાં વિશેષ મહત્તા લાગે છે. માર્ગ બૂલેલાને પણ ભવિતવ્યતાને યોગે શુભ માર્ગ જડે છે, મને પણ જાણે એમ જ થતું હોય ને શું ? ”

એક દિવસ કીડા કરવાને રાજા રથવાડીયે ગયેલો. અ-
શ્વને ખેલાવતાં રાજા એક ઉદ્યાનમાં જઈ ચડ્યો. અશ્વ ઉપરથી
ઉતરી ધનુષ્ય બાણસહિત કવચધારી રાજા ઉદ્યાનની નૈસર્ગિક
શોભા જોતો ફરતો હતો, એટલામાં પ્રતિમા ધારણ
કરીને ઉભા રહેલા એક સાધુ ઉપર એની નજર પડી. એ ભિ-
ક્ષુકને જોઈ રાજા સ્થંભિત થઈ ગયો. આહા ! માનવ ભવના
દુર્લભ ભોગોને છોડી આવી તરણ વયમાં આ પુરૂષ આવી
કઠોર તપશ્ચર્યા કેમ કરતો હશે ? શું એનું સૌંદર્ય ! કેવું
એનું બાળ તારણ્ય ! આ તો બીજા બુદ્ધ દેવ : હજી યુવાની
તો જરાબર આવી નથી ત્યાં તો એણે સંસારની માયા છોડી
હીધી. શું એ તો કોઈ પણ આત્મજન નહિ હોય ? ” વિચાર
કરતો કરતો રાજા એ સાધુની પાસે આવી એના ચરણમાં
નમ્યો. મુનિ તો ધ્યાનમાં મગ્ન હતા. ધ્યાનમાં-એકાગ્રતાવાળા
મુનિ ભિક્ષુક છતાં અધિક સુંદર લાગતા હતા.

મગધપતિ મુનિના ચરણકમલ આગળ ખેડો. થોડીવારે
મુનિ ધ્યાનમુક્ત થયા એટલે શ્રેણિક મહારાજે પૂછ્યું : “ હે
પૂજ્ય ! જગતમાં યુવાની એ તો સુખને આપનારી કહેવાય.
એ યુવાનીમાં જો સુખ ન ભોગવાય તો આ જીંદગી શા કામની
છે ? તો ભોગોને છોડી આવી યુવાવસ્થામાં આપે દુષ્કર વ્રત
અહણ કર્યું, એનું કારણ આપ કૃપા કરીને કહો. ”

“ કારણ, એનું કારણ તમારે બાણનું હોય તો સાંભળો. હે મહારાજ ! મારે માથે કોઈ સ્વામી નથી. મારી ઉપર કોઈ દયા કરનાર નહિ હોવાથી આવી યુવાવસ્થામાં પણ મેં વ્રત ગ્રહણ કર્યું ? શું કરું હું અનાથ છું. ”

મુનિનો અનાથ શબ્દ સાંભળી રાજા ચમક્યો. “ શું તમે અનાથ ? ”

“ હા, મહારાજ ! હું અનાથ ? મારે માથે કોઈ સ્વામી નથી—નાથ નથી, એમાં શું તમને નવાઈ લાગે છે, રાજા ? ”

“ બેશક, તમારું રૂપ, લાવણ્ય, ચતુરાઈ વગેરે જોતાં તો તમે અનાથ હો એ સત્ય જણાતું નથી; છતાં તમે અનાથ છો એટલાની ખાતર જ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હોય તો હું તમારો નાથ થવાને તૈયાર છું. આલો સંસારની ‘સર્વ’ સુખસામગ્રીમાં તમને તરખોલ કરી તમારો નાથ બનું. તમને સુખી કરું ! ” રાજાએ કહ્યું.

“ શું તમે મારા નાથ થઈ મને સુખી કરી શકશો ? ” એ અનાથી મુનિએ પૂછ્યું.

“ હા, તમને પસંદ પડે એવી સુંદર યુવતીઓ સાથે તમારાં લગ્ન કરાવી આપું. તમોને રાજા આપું. રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવતાં યુવતીઓની સાથે કીડા કરી મનુષ્ય જન્મ સાર્થક કરો. ”

“ અરે મહારાજ ! એ તમારી યુવતીઓ, એ તમારું સામ્રાજ્ય, એ ઠકુરાઈ, એ વૈભવ મને શું કામના ? તમે પોતે જ પ્રથમ તો અનાથ છો ત્યાં મારા નાથ તે તમે કેવી રીતે બની શકવાના હતા ? ”

એ અનાથી મુનિનાં વચન સાંભળી શ્રેણિક ચમક્યો. “ અરે મુનિ ! તમે આ શું બોલો છો ? શું હું અનાથ છું ? સેંકડો સ્ત્રીઓનો હું નાથ છું. અનેક હસ્તીઓ, અર્ધે અને રથોનો હું માલેક હોવાથી સનાથ છું. લાખો માણસોનું રક્ષણ કરનાર હું પોતે હોવાથી હું તેમનો નાથ છું. આ મગધની સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીનો હું નાથ છું. કહો હું અનાથ કેવી રીતે છું ? ”

“ છતાંય મહારાજ ! તમે અનાથ છો. તમારે ત્યાં ભલે મગધની લક્ષ્મી હોય કે બધી દુનિયાની લક્ષ્મી કાં ન હોય, છતાંય તમે અનાથ ! ”

“ અસંભવ ! અસંબંધ ! મુનિવર એ કેવી રીતે ? ”

“ એ તમારી સમૃદ્ધિ, સત્તા, ઠકુરાઈ વગેરેના તમે નામના જ નાથ-માલેક છો. વસ્તુતઃ એ બધાના કાંઈ તમે ખરેખરા માલેક નથી સમજ્યા ? ”

“ હું જ એમનો ખરેખરો અને સાચો માલેક છું. મારી સ્ત્રીઓનો હું શું નાથ નથી ? આખા મગધદેશનો શું હું નાથ નથી ? મુનિવર ! તે બધું શું તમને ઈદ્રબળ જેવું લાગે છે. ”

“હા, એમજ છે. એ સર્વના તમે બાહુતી નાથ-માલેક છો. એ બધી વસ્તુઓને તમે તમારી પોતાની માની બેઠા છે, પણ વખત આવે ત્યારે એમાંની કોઈ પણ ચીજ તમારે કાંઈ કામ નથી. એ તમને જરાય સહાય કરે એમ નથી.”

“શું સહાય કરે એમ નથી મુનિવર ? એ શું બોલ્યા. મારી સ્ત્રીઓ રાતદિવસ મારી સેવામાં રક્ત રહે છે, મારા હુકમે હાજર ને હાજર રહે છે. મારી મરણ મુજબ એમની પાસેથી હું સેવા લઈ શકું છું, તેમજ મારા સૈન્ય, હાથી, घोडा, રથ વગેરે મારે જ ઉપયોગી છે. મારા સિવાય બીજાને એનો ઉપયોગ કરવાની જરાય સત્તા નથી. સમરાંગણમાં એ મને અણમોલી સહાય કરનારા છે. શત્રુના સૈન્યને છતી તેઓ મને વિજય અપાવનારાં છે.”

“છતાંય અણીને સમયે એ તમારે નકામાં છે.” મુનિ બોલ્યા. “તેથી જ તમે અનાથ છો.”

“આપને આટઆટલો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા છતાં આપ મને અનાથ કહો છો તો એનો હેતુ શું છે ? કંઈ બાબતમાં હું અનાથ છું એનો ખુલાસો તો આપજ કહો ત્યારે.”

“રાજન્ ! તમે તમારી કલ્પના પ્રમાણે તમારા અનાથ-પણાના બ્યાંખ્યા કરી અને મારા નાથ બની તમે કંઈ બતાવી; છતાં વસ્તુતઃ તમે અનાથ અને સનાથનો ભેદ સમજતા નથી તેથીજ તમને અકળામણ થાય છે. એ શું ચવણુ ફર થતાં જ સહેજે સમજાઈ જશે.”

“ તેથી એનો મર્મજ જાણવાને હું ઇન્તેજાર છું. આપ જ એનો ખુલાસો સત્વર કરો કે સમજાય. ”

“ અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ, વૈભવ છતાં તમે, હું કે જગતનો, ગમે તે પ્રાણી અનાથ જ છે. એ દરેક વસ્તુઓનો નાથ છતાં એમનાં દુઃખમાં નથી તો આપણે ભાગ લઈ શકતા યા તો આપણા દુઃખમાં નથી તો એ વસ્તુઓ ભાગ લઈ શકતી. દુઃખને સમયે એ આપણને ટગટગ જોયા કરે છે; આપણે એને જોયા કરીએ છીએ. ”

“ એ બધું કેવી રીતે ? ” મગધપતિએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ સાંભળો. ” મુનિ જોડ્યા.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

અનાથી મુનિ.

“ કોશાંબી નગરીના વિશાળ રાજમહેલમાં સુખમાં ઉછરેલા રાજકુમારને એક દિવસ ભવિતવ્યતાને યોગે નેત્રરોગની પીડા થઈ. ખાદ્યાવસ્થામાંથી જ રાજકુમારની એ નેત્રરોગની પીડાએ ઉગ્ર રૂપ લીધું. જેથી નેત્રની પીડાથી રાજકુમારના આખા શરીરે દાહજ્વર થયો. એ અસહ્ય પીડાથી રાજકુમાર અનેક પ્રકારની વ્યથા લોગવવા લાગ્યો. ”

કૌશાંબીપતિ મહીપાલનો એકનો એક જ એ કુમાર ! માતાપિતાને રાજકુમાર પ્રાણસમાન હતો. એકના એક સુવરાજને જમના હાથમાં જતો માતાપિતા કેમ સહન કરે ? એ વ્યાધિ દૂર કરવાને માટે અનેક ઉપાયો યોજાવા લાગ્યા. અનેક વૈદ્યો, અનેક મંત્રવાદીઓ અને જ્યોતિષીઓ વગેરેને યોદ્ધાવી અનેક ઉપચારો કરાવ્યા; છતાંય રાજકુંવરની વ્યથા દૂર કરવાને કોઈ શક્તિવંત થયો નહિ. રાજાએ શહેરમાં ને રાજ્યમાં ડાંડી પીટાવી “જે કોઈ રાજકુમારની પીડાને દૂર કરશે તેને રાજા અર્ધ રાજ્ય આપશે.” દેશ પરદેશમાં એ વાયકા પ્રસરી ગઈ અને અનેક વૈદ્યોના પ્રયત્ન છતાં રાજકુમારનું દુઃખ કોઈ રીતે દૂર થઈ શક્યું નહિ. રોગથી પીડા પામતો રાજકુમાર મૃત્યુ અને જીવન વચ્ચે ઝોલાં ખાવા લાગ્યો.

મૃત્યુને ભેટવા તૈયાર થયેલા આ રાજકુમારને રાજકુમાર છતાં જરાય સુખ કે શાંતિ નહોતી. રોગોની વ્યથાથી એને જરાય ગમતું નહોતું. મનુષ્ય ભવનું અણમોહું જીવન એને મન અકાફું હતું. એ મોતના મેમાનને રતિબર પણ એન નહોતું. કાશાંબીપતિની ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધ એના સુખને માટે, એની શાંતિને માટે અર્પણ હતી છતાંય એ ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધિ, અખંડીત વાત્સલ્યવામાં એ માતાપિતા સેંકડો કુટુંબીજનો, એ હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદલ, સુભટો એ મોતની પથારીએ આજોટતા રાજકુમારના ચરણમાં આજોટતું હતું. માતાપિતાના વાત્સલ્યભર્યાં રૂદન, પત્ની, બેન, ભાઈઓ.

મહેરનાં કર્ણાજનક રૂદન કઠોર હૃદય પીંગળવાને પ્રણુ પુરતાં હતાં. ભોજનનો પણ ત્યાગ કરીને એ રાજકુમારની સારવાર માટે હાજર રહેતાં હતા, બેન, સ્ત્રી, બાઈ, કુટુંબ પરિવાર બધાં એ રાજકુમારના આરામ માટે રડી રહ્યાં હતાં. આખીય રાજસમૃદ્ધિ કુરબાન હતી. હબરો સુભટો, સૈનિકો, રાજકુમારને ટગર ટગર જોયા કરતા હતા. વૈદો અને મંત્રવાદીઓ એક પછી એક અનેક પ્રકારના ઉપચારો કર્યો જતા હતા. એ બધાય રાજકુમારને આરામ પમાડવાને આતુર હતા. એકાંત હિત કરનારા હતા, છતાંય રાજકુમારનો આનંદ તો ઉડી ગયો હતો. આટઆટલી વસ્તુઓ, સાહેબીનો માલિક-નાથ હોવા છતાં સારા સંસારમાં અત્યારે તે એકલો હતો. જગત એને મન શૂન્ય હતું. બહોળો પરિવાર છતાં પોતાને તે એકલો જ માનતો હતો. પ્રતિક્ષણે મૃત્યુ એની નજીક આવતું હતું. મોતનાં નગારાં વાગી રહ્યાં હતાં. આટ-આટલી સાહેબીય એને મનતો અત્યારે નકામી હતી. એ હબરો સુભટો, કુટુંબ પરિવાર એને તો કંઈ કામના નહોતા. કોઈ એનો રોગ લઈ શકે તેમ ન હોતું. મોતથી બચાવી શકે તેમ નહોતું. મગધરાજ ! કહો એ રાજકુમાર અનાથ છે કે સનાથ ? ”

“ મુનિવર ! આપની વાત રહસ્યવાળી છે-જ્ઞાન-પરિપૂર્ણ છે. સંસારમાં જ મીઠાશ માનનારા અમારા જેવા અદપ્તો સવાથ-અનાથનો મર્મ શું સમજી શકે ? ખરે

મોટા લાગ્યેયોગે જ આપ જેવાનો સમાગમ થઈ શકે ? કહો, પછી એ રાજકુમારનું શું થયું ? ”

“ મગધરાજ ! આટઆટલી સાહેબી વૈભવ છતાં ઘણું દિવસોના દુઃખને અંતે એ રાજકુમાર સમજ્યો. “ હા ! જગતમાં હું અનાથ છું, હું એકલો છું. માફ કોઈ નથી, હું કોઈનો નથી, ખચીત પ્રાણીઓએ પૂર્વે જેવાં જેવાં કર્મ કરેલાં હોય છે એવાં અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. ભોગવવા સમયે કોઈ રક્ષણ કરવાને સમર્થ નથી. મેં પૂર્વે કંઈક દુષ્કૃત કરેલું હશે તો આ ભવમાં મારે ભોગવવું પડ્યું. આટલા બધા ઉપચારો કરવા છતાં, અનેક પ્રકારની સારવાર છતાં લાંબા દિવસોની મારી વ્યથા દૂર થઈ શકતી નથી એનું કારણ શું ? અરે ! જન્મ, જરા અને મરણના ભયંકર પ્રસંગો થકી મને કોણ બચાવનાર છે ? માટે ખચીત હું અનાથ છું. બદ્ધે સર્વ જગતના માયાવાસી પ્રાણીઓ પણ અનાથ જ છે તો પછી કોણ કોનો નાથ થઈ શકે ? અસ્તુ. મૃત્યુથી કોણ બચાવી શકે તેમ છે ? ”

પોતાની અનાથ અવસ્થાનું જ્ઞાન થતાં એ રાજકુમાર વિચારમાં પડ્યો. જ્યારે જગતમાં તો કોઈ પ્રાણી નાથ થઈ શકે તેમ નથી તો પછી હું નાથ કોને બનાવું ? બસ, આ સ્થિતિમાં તો મને કોઈનું શરણ નથી. સંસારની સર્વે વસ્તુઓ દુઃખકર છે. શરણ કરવા યોગ્ય તો એક ધર્મ જ છે.

પૂર્વે જો મેં ધર્મનું શરણ અંગીકાર કર્યું હતું તો આજે મારે આ દુઃખ ન હતું. ખેર, હવે ‘ભૂત્યા ત્યાંથી ફરીને ઝણવું’ એ નિયમને અનુસરી ધર્મ એ એક જ મારું શરણ થાઓ.’

આજે આટલી વેદનાં પણ હું સહન કરી શકતો નથી, તો પૂર્વે આ કરતાંય ઘણીય તીવ્ર વેદના મેં નરક, તિર્થ-ચાદિક દુર્ગતિમાં સહન કરી હશે. વળી ભવિષ્યમાં આના કરતાંય અધિક વેદના મારે સહન કરવી પડશે એ બધું હું કેમ સહન કરી શકીશ ? માટે સંસારના સર્વે બંધનોનો નાશ કરનાર સર્વવિરતિ ધર્મ તે જ મને તો હવે શરણ હો ! એ જ મારો નાથ હો. આ દુઃખમાંથી જો હું મુક્ત થાઉં, ભાવીને યોગે મારો રોગ નાશ થાય ને શરીરે હું નિરોગી થાઉં તો એ સર્વવિરતિ રૂપ દીક્ષાને અંગીકાર કરું. મારા આત્માનું હું શ્રેય કરું. ” રાજકુમારને કોઈ પૂર્વના તથાપ્રકારના શુભ અધ્યવસાયથી તથાપ્રકારની શુભ ભાવના બાગૃત થઈ અને મન સાથે તે પ્રમાણે તેણે નિશ્ચય કર્યો.

રાજકુમાર એ પ્રમાણે મન સાથે નિશ્ચય કરી સૂઈ ગયો. પેલા નિશ્ચયને પરિણામે કેટલીક ઘડી વચમાં પસાર થઈ ગઈ. તે પછી જેમ જેમ સમય પસાર થતો ગયો, તેમ તેમ તેની ભાવના દૃઢ થતી ગઈ અને એની વેદના ધીરે ધીરે શાંત થતી ગઈ. “આહા ! આત્મા એ જ પોતે પોતાનો સનાથ થઈ શકે છે, પણ જો તે પોતાના સ્વરૂપ પ્રમાણે વર્તે તો પોતે

પોતાને ઝોળખી લે તો તે પોતેજ નાથ બની શકે. આ બધીય બાહ્ય વસ્તુઓનો હું નાથ છું એના કરતાં મારી પોતાનો વસ્તુઓનો જ હું નાથ થઈ શકું એ સત્ય છે; ને એ બાહ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાથી સર્વવિરતિ રૂપ સંયમવડે સનાથતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. બાહ્યવસ્તુઓનું નાથપણું તો અનંતીવાર થયું છતાં એનાથી કાર્યસિદ્ધિ નજ થઈ. ' એવા વિચારવાળો રાજકુમાર થોડા દિવસમાં નિરોગી થઈ ગયો.

અનેક ઉપચારો કરવા છતાં રાજકુમારને કંઈપણ ફાયદો ન પડવાથી એના માતાપિતા બહુ દુઃખી થયેલાં, તે રાજકુમારને અદ્ય સમયમાં આમ તદ્દન નિરોગી જોઈ બેઠક ખુશી થયા; કારણ કે આ બધું કેમ બન્યું તેની એમને ઝાંછી બબર હતી ?

તદ્દન નિરોગી થયેલો રાજકુમાર હવે માતાપિતાના ચરણમાં નમસ્કાર કરી બોલ્યો “ પૂજ્ય માતાપિતા ! તમે રળ આપો તો હું સર્વવિરતિ રૂપ સંયમ ગ્રહણ કરું.

રાજકુમારનું વચન સાંભળી માતાપિતા હુલાયાં. કયા માતાપિતા દીક્ષાને માટે ખુશીથી રળ આપી શકે ?

“ પૂજ્ય પિતાજી ! આવી મોહચેષ્ટા શું કામની ? હું તો મૃત્યુના મુખમાં જ હતો, તમે સર્વેએ મારી આશા છોડી હતી. મેં પોતે પણ જીવવાની આશા છોડી હતી. તે વખતે તમે સર્વે કેમ છતાં સંસારમાં હું અશરણ હતો-અનાથ હતો. ”

“ પણ હવે તો તને સારૂ થઈ ગયું છે ને ? સંસારના પદાર્થો ભોગવવાને તું શક્તિવાન થયો છે. પાપના દિવસો પૂરા થઈ તારે હવે તો પુણ્યના દિવસો આવ્યા છે. ખાપુ ! “ માતાએ વચમાં કહ્યું.

“ માતા ! એમ નથી. હું નિરોગી થયો એનું કારણ ખીભું છે અને તે માટે જ હું ઉદ્ધત થયો છું. સમજ્યાં ? ”

“ શું કારણ વાફ ? ” માતાપિતાએ પૂછ્યું.

“ મેં એ અશરણ-અનાથાવસ્થામાં નિશ્ચય કર્યો હતો કે મને સારૂં થશે તો જરૂર હું તત્કાલ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. સર્વ-વિરત્તિરૂપ ધર્મવડે મારા આત્માને સનાથ કરીશ. એ નિશ્ચય કરવાથી જ મને જોતજોતામાં સારૂં થઈ ગયું. હવે હું તમને કંઈ કામનો નથી ને ત્યારે પણ કંઈ કામનો નહોતો.”

“ તો બલે તારો નિશ્ચય તું અમલમાં મૂકજે. દીક્ષા તો તું ગમે ત્યારે પણ લઈ શકે છે. ઉતાવળ શી ? હાલમાં તો સાંસારિક સુખ ભોગવ, સમય આવે દીક્ષા ગ્રહણ કરજે.”

“ નહિ, હું તો સર્વવિરત્તિને અર્પણ થઈ ગયો છું. નિરોગી થયો એટલે ક્ષણ માત્ર હું રહી શકું જ નહિ. માતા ! તમારો આગ્રહ અસ્થાને છે. એ ભોગ્યો મારે તો વિષ સમાન છે. હું તો દીક્ષાનો જ ઉમેદવાર છું. માતા ! ” રાજકુમારે પોતાની હઠ બાલુ રાખી.

“તું અમારે એકનો એક પુત્ર. પાટવી, યુવરાજ, આ મોટા રાજ્યનો વારસ, તારે માટે અમને કેટલો અભિલાષ વત્સ ! અમે તને રજા તે કયાંથી આપી શકીએ ?”

“ખચીત, સંસારીયોનો મોહ સ્વાર્થમય ને વિચિત્ર છે. તેઓ યમને આપી શકે છે પણ યતિને આપતાં દુઃખી થાય છે. બહાં થઈને મને રજા આપો, કોઈ રીતે હું હવે રહી શકું તેમ નથી. કલ્પાંત કયે કંઈ વળનાર નથી.”

એ દુરાગ્રહી માત-પિતાને સમજાવી રાજકુમારે સંસારનો ત્યાગ કરી મુનિપણું અંગીકાર કર્યું. અનાથ-અશરણપણું અનુભવેલું હોવાથી અનાથમુનિ પોતાનું નામ રાખ્યું.

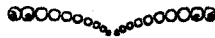
“ધન્ય છે એ અનાથી મુનિને, જેમણે એવી બાલ્ય-વસ્થામાં રાજ્યલક્ષ્મીના વૈભવોનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અનાથ અને સનાથનો મર્મ સમજી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું” રાજાશ્રેષ્ઠિકે વચમાં કહ્યું. “ભગવાન ! સનાથ છતાં પોતાને અનાથી તરીકે ઓળખાવનાર એ મહામુનિ અત્યારે કયાં હશે ?”

“એ અનાથી મુનિ દીક્ષા ગ્રહણ કરી ગામેગામ વિહાર કરતાં આજે તમારા ગામની પાદરે આવીને રહેલા છે, જેની સામે તમે પ્રશ્ન કરી રહ્યા છો રાજન ?”

“શું આપ જ અનાથી મુનિ ! આહો ધન્ય છે આપને ! સંસારના લોગોને તજનાર એક આપને જ ધન્ય છે

કે આપ સનાથ છતાં પોતાને અનાથીમુનિ તરીકે ઓળખાવો છો. આપના જેવા ત્યાગી મુનિવરને જ્ઞાનધ્યાનમાં અંતરાય કરી આપને સાંસારિક ભોગો માટે રતિ પમાડવાનો યત્ન કર્યો, તે માટે હે મહામુનિ ! આપ મારા અપરાધને ક્ષમા કરજો. ”

અનાથી મુનિને વંદના કરી ખમાવી રાજા પોતાની નગરીમાં ગયો, અનાથી મુનિ ત્યાંથી વિહાર કરી અન્યત્ર ગયા ગયા. અનુક્રમે તેઓ કર્મનો ક્ષય કરીને શિવવધૂને વધ્યા.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

મહાવીર ભગવાનની દેશના.

કેવળજ્ઞાનની લક્ષ્મી પ્રગટ થયા પછી ભગવાન મહાવીર અસંખ્યકોટી દેવતાઓના પરિવાર સહિત વિહાર કરતા અપાપાપુરી નગરીએ પધાર્યા. દેવતાઓએ સમવસરણુની રચના કરી, તેમાં બેસીને ભગવાન દેશના દેવા લાગ્યા. ભગવાનની દેશના સાંભળી સર્વ લોકો ધરમ શાન્તિવાળા થયા.

અપાપાનગરીમાં સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરાવતો હોવાથી ગૌતમહિક અગ્યારે બ્રાહ્મણ પંડિતો યજ્ઞ કરાવાને પોતાના શિષ્યાદિક પરિવાર સહિત આવેલા હતા. એ અગ્યારે પંડિતો

અનુક્રમે ભગવાન મહાવીરના સમાગમમાં આવ્યા અને પરિવાર સહિત તેમના શિષ્ય થયા.

ત્યાંથી વિહાર કરતા પ્રભુ રાજગૃહનગરે ગુણુશીલચૈત્ય નામના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. ભગવાન મહાવીરનું આગમન સાંભળી મગધપતિ શ્રેણિક ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સહિત ભગવાન મહાવીરને વંદન કરવાને આવ્યા. પ્રભુને પ્રદિક્ષણ કરી, નમી, વંદન કરીને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. ભગવાને દેશના આપી. આ દારૂણ સંસારસમુદ્રમાં પ્રાણીઓ જન્મી માનવ-ભવની બાહ્ય મોહકતામાં રાચીમાચી ધર્મના મર્મને સમજ્યા-વગર આદ્યા જાય છે—માનવ ભવ હારી જાય છે. પ્રાણીઓને સંસારનું કારણ કર્મ છે. પોતાના જ કરેલા કર્મથી વિવેક રહિત પ્રાણી કુવો બોદનારની જેમ નીચે ઉતરી જાય છે ત્યારે શુદ્ધ હૃદયવાળા પુરૂષો મહેલ બાંધનારની જેમ ઉર્ધ્વગતિને ભજનારા થાય છે. એ કર્મબંધનમાં જે જે કારણો છે તે બધાં દૂર કરવામાં આવે તો જ પ્રાણી ઇચ્છિત વસ્તુને મેળવી શકે છે. જીવહિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર તેમજ ધન ધાન્યમાં મૂર્છા, તેને મેલવવાની મૂર્છા એ બધાં પ્રાણીને અધોગતિમાં ખેંચી જાય છે.

સંસારમાં પ્રાણીને સંસારરૂપ વૃક્ષને નાશ કરનારું અને મોક્ષના બીજ સમાન સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ અતિ દુર્લભ છે. જ્યાં સુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ નથી ત્યાં લગી કાર્યસિદ્ધિ પણ નથી. જે કે દર્શન શબ્દથી આંખોએ કરીને જે જોવામાં

આવે તે દર્શન કહેવાય છે; પણ જો શાસનમાં સત્ય દેવ, ગુરુ અને ધર્મની ઓળખાણ તેને સમ્યગ્દર્શન કહેલું છે.

એ સમકિત સહિત કરેલી ક્રિયાઓ કૃણવતી થાય છે. મોક્ષમાર્ગને આપનારી થાય છે, જ્યારે સમકિત વગરની ગમે તેટલી વ્રત-જપ-તપાદિક ક્રિયા કરવામાં આવે છતાં સાંસારિક કૃણ સિવાય તેનું બીજું કંઈ ફલ નથી. સંસારિક પણ અલ્પ કૃણ મળે છે. માટે સમકિત પ્રાણીને અતિ ઉપયોગી અને અતિ મહત્ત્વની વસ્તુ છે. તીર્થંકરોએ કહેલા વચનો ઉપર જે રૂચિ જે શ્રદ્ધા તે જ સમકિત કહેવાય છે. એ સમકિત સ્વભાવથી અથવા તો ગુરૂના ઉપદેશથી પણ થાય છે.

સંસારમાં અનાદિકાળથી જીવ જન્મ-મરણ કરે છે. એ જન્મ-મરણ કરતાં ભવ્યત્વપણાના સ્વભાવને લીધે પર્વત પરથી નદીમાં પડેલા પાષાણના ન્યાયે અનાભોગપણાથી યથા-પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે. એ યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરતાં અધ્યવસાય વિશેષ કરીને આયુષ્ય સિવાય સાતે કર્મોની એક પલ્લેપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન એક સાગરોપમ કોટાનકોટીની સ્થિતિ કરે છે. આ પ્રથમ કરણ અભવ્ય પણ અનંતીવાર કરી શકે છે; પણ એ અભવ્ય પ્રથમ કરણ પાસે આવીને પાછા આગળ આલ્યા જાય છે; જ્યારે ભવી જીવો ગ્રન્થીનો ભેદ કરી બીજું કરણ કરે છે. એ બીજું કરણ કરણીને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અંતઃકોટકોટી સાગરોપમની કરે છે. તેમાંથી અન્ત-

મુહૂર્ત કાલ સુધી તેનાં દલીયાં પ્રદેશથી પણ ન વેદવા પડે તેવું અન્તરકરણ કરે છે.

મિથ્યાત્વની અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ ભોગવીને બીજી ઉપશમ કરેલી સ્થિતિમાં અંતરકરણના પ્રથમ સમયે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે છે. મધ્યના અંતર્મુહૂર્તમાં જે સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે તે સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાવાળું નિર્ગર્ સમકિત કહેવાય છે. ગુરૂના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ થાય છે તે અધિગમ સમકિત કહેવાય છે. એ સમ્યક્ત્વ શ્રાવકને બળાત્કારે પણ આપવામાં આવે છે, કારણ કે સમ્યક્ત્વ પામેલો પુરૂષલપરાવર્તની અંદર મોક્ષ જઈ શકે છે. જ્ઞાન અને ચારિત્ર વગરનું એકલું સમકિત પ્રશંસાપાત્ર છે પણ સમકિત વગરનાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર તો વખાણવા યોગ્ય નથી જ.

એ સમકિત ત્રણ પ્રકારે છે. ઔપશમિક, ક્ષયોપશમિક ક્ષાયિક. દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ અને ચારિત્રમોહનીયની ચાર પ્રકૃતિ આ સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષય ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થાય ત્યારે તથાપ્રકારનું સમ્યક્ત્વ થાય છે. ભસ્મથી આશ્મોદન કરેલા અગ્નિની જેમ મિથ્યાત્વમોહની અને અનંતાનુબંધીની ચોકડીનો ઉપશમ કરવાથી થાય તે ઉપશમ સમકિત કહેવાય છે. આ સમકિત અનાદી મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને પૂર્વનાં ત્રણ કરણ કરવાવડે કરીને અન્તર્મુહૂર્તની સ્થિતિવાળું હોય છે અને તે ચારે ગતિના જીવો પામી શકે

છે. અથવા તેા ઉપશમ શ્રેણિપર આરૂઠ થયેલા મુનિને અગિયારમે ગુણસ્થાનકે આ સમકિત હોય છે.

મિથ્યાત્વમોહનીય અને અનંતાનુબંધીની ચોકડી ઉદયમાં આવેલી હોય તેનો નાશ કરે અને ઉદયમાં નહિં આવેલીનો ઉપશમ કરે. એમ ક્ષય અને ઉપશમ બન્નેવડે કરીને યુક્ત જે સમકિત તે ક્ષયોપશમિક સમકિત કહેવાય છે. આ સમકિતની સ્થિતિ છાસઠ સાંગરોપમ ઝાઝેરી છે.

દર્શનમોહનીયની ત્રણ અને અનંતાનુબંધીની ચાર એ સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવાથી ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ સાદિઅનંત સ્થિતિવાળું ઉત્પન્ન થાય છે.

શુશ્રૂષા, ધર્મરાગતા અને સેવાભક્તિ આ ત્રણ જેનામાં હોય તે સમકિત કહેવાય છે. જિનેશ્વરનાં વચનો, એમનો ઉપદેશ સાંભળવાની જે ઇચ્છા તે શુશ્રૂષા, જિનેશ્વરના ધર્મને વિષે જે રાગ-પ્રીતિ એ બીજું લક્ષણ, તેમજ જિનેશ્વર અને સંઘની વૈયાવચ્ચ-સેવાભક્તિ.

તીર્થંકરનો ઉપદેશ, એમનાં વચનો સાંભળવાની નિરંતર ઇચ્છા રાખવી કેમકે જિનવચનો શ્રવણ કર્યા વગર કોઈ પણ જ્ઞાનાદિક ગુણ પ્રાપ્ત થતો નથી. જ્ઞાન સાંભળવાથી એવા ગુણો પ્રગટ થાય છે. શાસ્ત્ર સાંભળવાથી જ્ઞાન થાય, એ જ્ઞાનથી પચ્ચખખાણુ થાય, પચ્ચખખાણુથી વિરતિપણું આવે, વિરતિપણુથી દોષરહિત તપ થાય, તપથી અનુકંમે ક્રિયારહિત થવાનું ક્રિયારહિત થવાથી નિર્વાણમાર્ગ પ્રાપ્ત થાય. ખારા જલના

ત્યાગથી અને મીઠા જલના યોગથી બીજ અંકુરાને પામે છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાનના શ્રવણથી મનુષ્ય જ્ઞાન પામે છે જ્ઞાનરૂપ અંકુર પ્રગટે છે.

જ્ઞાન પ્રગટ થયા પછી વસ્તુ સમજાયા પછી જિનેશ્વરના ધર્મ ઉપર રાગ પ્રગટે છે. જ્યારે પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા, ભક્તિ આદિ વૃદ્ધિ પામે છે અને તે પછી વૈયાવચ્ચ કરવી, તેમાં તીર્થંકરની દ્રવ્ય અને ભાવ પૂજાવડે વૈયાવચ્ચ કરવી, ગુરૂની અશન પાનાદિકવડે વૈયાવચ્ચ કરવી તેમજ ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી યથાશક્તિ ધર્મનું આરાધન કરવું અથવા તો શ્રાવકધર્મ કે સાધુધર્મ એ બન્ને ધર્મમાંથી એક પણ ધર્મનું પાલન કરવું. મોક્ષે જવું હોય તો રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ અવશ્ય કરવી. એ રત્નત્રયીમાં સમકિત અવશ્ય મેળવવા લાયક છે, કારણ કે તેના સિવાય કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી.

એ પ્રમાણે દેશના શ્રવણ કરી ઘણાં જીવો પ્રતિબોધ પામ્યા. શ્રેણિક મહારાજે સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું. અભયકુમાર પ્રમુખ શ્રાવકો બાર વ્રતધારી શ્રાવકો થયા.

શ્રેણિકના કુમાર મેઘકુમારે ઘેર આવી માતાપિતાની દીક્ષા લેવા માટે અનુજ્ઞા માગી. માતાપિતાએ સંસારમાં રહેવાને મેઘકુમારને સમજાવ્યો. છતાં વ્રત લેવાના એના હૃદય પરિણામ બાણીને માતાપિતાએ રબ્બ આપી. મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક મેઘકુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

નિશાસમયે મેઘ મુનિનો સંપારો છેલ્લો આવવાથી

દરેક સાધુઓના ચરણ આઘાતની પીડાથી પીડિત થયેલા મેઘમુનિ ભગ્નપરિણામી થયા. પ્રાતઃકાળે પોતાને ઘેર જવાને મેઘમુનિ મહાવીરસ્વામી પાસે રબ્બ લેવાને આવ્યા. જ્ઞાનથી મેઘમુનિને ભગ્નપરિણામી જાણી ભગવંત મહાવીરે એમને યોધ કર્યો. મેઘકુમારને પાસે આવેલા જાણી ભગવાન બોલ્યા: “ અરે મેઘ ! સંયમના પરિણામથી ભગ્નચિત્તવાલો થઈ તું તારા પૂર્વજવને કેમ સંભારતો નથી ? ”

“ ભગવાન ! આપજ કહો ? પૂર્વેજવે હું કાણ હતો તે ? ” મેઘમુનિએ પૂછ્યું.

“ સાંભળ. આ ભવથી ત્રીજે ભવે તું વૈતાલ્યગિરિ ઉપર મેરૂપ્રભ નામે હાથી હતો. એક વખતે વનમાં દાવાનળ લાગવાથી તૃષાર્ત્ત થયેલો તું પાણી પીવા સરોવરમાં ગયો. ત્યાં કાદવમાં ખુંચી ગયો. નિર્જળ થઈ ગયેલા તને તારા શત્રુ હસ્તીએ આવીને દંતાદિકના બહુ પ્રહાર કર્યા, તેથી સાતમે દિવસે મૃત્યુ પામીને તે જ નામના વિંધ્યગિરિમાં તું હાથી થયો. એક દિવસ વનમાં દાવાનળ લાગેલો જોઈ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી તૃષ્ણવૃક્ષ વગેરેનું ઉન્મૂલન કરીને તેં યુથની રક્ષા ને માટે નહીં કિનારે ત્રણ સ્થંડિલ કર્યા.

અન્યદા દાવાનળ પ્રગટ થયેલો જોઈ તું પેલા સ્થંડિલ તરફ દોડયો તો બે સ્થંડિલો તો મૃગ વગેરે જનવરોથી પૂરાઈ ગયા હતાં. તું ત્રીજા સ્થંડિલમાં ગયો ત્યાં રહ્યાં થકાં શરીરને ખુજલી કરવાને તેં એક પગ ઉપાડયો. એ જગાએ એક

સસલો આવીને રહ્યો. તું જેવો પગ મૂકવા જાય છે તેવામાં ત્યાં સસલો જોઈને તને દયા આવી, જેથી તે પગ ઉઠાવે રાખ્યો. અનુક્રમે ત્રણ પગે તું સ્થિત રહ્યો. એવી સ્થિતિમાં અઢી દિવસ વહી ગયા. અઢી દિવસ બાદ દાવાનલ શાંત થયો ને સસલા વગેરે પ્રાણીઓ પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા તું પણ જવાની ઇચ્છાવાળો જેવો ચોથો પગ મૂકવા જાય છે તેવો તું પડી ગયો. ચાલવાને અસમર્થ થકો ત્રણ દિવસ બાદ મૃત્યુ પામીને તું સસલા ઉપર કરેલી દયાને પ્રતાપે આ ભવમાં રાજપુત્ર થયો છે. મહાનુભાવ ! માંડ માંડ પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્ય ભવ તું શાને ગુમાવે છે ? એક સસલાની દયા કરવા જતાં આટલું બધું કષ્ટ તે સહન કર્યું ને અત્યારે સાધુઓના ચરણ-સંઘટ્ટથી ગ્દાનિ પામે છે ? એક જ માત્ર સસલાને અભયદાન આપવાથી તને આટલું ફલ મલ્યું તો સર્વ જીવોને અભય આપનાર મુનિપણને પ્રાપ્ત કરવાના ફલની તો વાત શી ? માટે તે જે વ્રત સ્વીકાર્યું છે તેનું સારીરીતે પાલન કર. આ ભવસાગર તરીબ, કારણ કે સંસારથકી પાર ઉતારવાને સમર્થ એવું મનુષ્યપણું આ લોકમાં ફરીને મલવું દુર્લભ છે.”

ભગવાનની આવી વાણી સાંભળીને મેઘમુનિ વ્રતમાં સ્થિર થયા. રાત્રિએ થયેલા માઠા વિચારનું મિથ્યાદુષ્કૃત કર્યું, ને વિવિધ પ્રકારે તપ કરવા માંડ્યું સારી રીતે વ્રત પાલન કરી મેઘમુનિ વિજય વિમાને દેવ થયા, ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષે જશે.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

વહેમ.

મગધરાજ શ્રેણિકને ચેલ્લણા, ધારણી પ્રમુખ ઘણી સ્ત્રીઓ હતી છતાં રાજાને ચેલ્લણા અધિક પ્રિય હતી. ચેલ્લણાની સાથે અનેક પ્રકારની પ્રેમચેષ્ટા કરતો રાજા પોતાનો કાળ દેવતાની માફક સુખમાં વ્યતીત કરતો. એકદા શિશિર ઋતુ આવી. એક તો ઠંડીના દિવસો તેમાંય વળી ઉત્તર દિશાનો પવન કુંકાવા લાગ્યો જેથી શ્રીમંત લોકો તે સઘડીઓ પાસે રાખીને તેમજ કેશરનું વિલેપન કરી ગર્ભગૃહમાં રહી કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા; જ્યારે બિચારા ગરીબ લોકોની આ સમયે કષમખપ્તી હતી. ગરીબ લોકોનાં બાળકો વસ્ત્ર વગર હાથીના દાંત જેવા ખુલ્લા હાથ રાખી ધ્રુજતા ધ્રુજતા ગૃહ-દ્વાર ઉપર દંતવીણા વગાડતા હતા. એવા સમયમાં ભગવાન મહાવીર સુર-અસુરોથી સેવાતા રાજગૃહી સમવસર્યા.

મહાવીરસ્વામીનું આગમન સાંભળી શ્રેણિક ચેલ્લણા સહિત વંદન કરવાને આવ્યો. ભગવાનને વાંદી, દેશના સાંભળી રાજદંપતી પાછા ફર્યા. તે વારે માર્ગમાં કેઈ સરોવરની નીચે પ્રતિમા ધારણ કરીને મુનિ કાઉસ્સગ્ગધ્યાને ઉભેલા હતા. ઉત્તરીય વસ્ત્રરહિત શીત પરીસહને સહન કરતાં તે મુનિને જોઈ તેઓએ તરતજ વાહન ઉપરથી ઉતરીને વંદન કયું. પછી ધર્મ સંબંધી વાતો કરતો શ્રેણિક પ્રિય સહિત પોતાના મહેલમાં આવ્યો.

નિશા સમયે ચેલણાદેવીની ભૂજલતાનું ઓશીકું કરીને રાજા નિદ્રાવશ થયો. ગાઠ નિદ્રામાં પડેલા ચેલણાદેવીનો હસ્ત બહાર નિકલી ગયો જેથી હુસ્સહ શીતવેદના સહન કરતા ચેલણા બગૃત થઈ ગઈ ટાઢની પીડાને સહન કરતી ચેલણાએ પોતાનો હાથ અંદર લઈ લીધો તે સમયે યેલા મુનિનું સ્મરણ થયું જેથી તે બોલી “ અહો ! આવી ઠંડીમાં તેનું શું થયું હશે ? ” એમ બોલતી ચેલણા ફરીને નિદ્રાવશ થઈ ગઈ.

ચેલણાનાં સિત્કારથી અદ્ય નિદ્રાવાળો રાજા બગૃત થયો કારણ કે મહાન હૃદયવાળા પુરુષોને નિદ્રા પ્રાયઃ દાસીની જેમ વશ્ય હોય છે, તેથી ચેલણાના સિત્કારથી બગૃત થયેલા રાજાએ ચેલણાનું વાક્ય સાંભળ્યું. સાંભળતાં જ એના હૃદયમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ ચેલણા માટે અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ તેને થવા લાગ્યા..

“ આહા ! હું આને સતીશિરોમણિ ધારતો હતો ત્યારે આનાં હૃદયમાં વળી કોઈ બીજો પુરુષ જ રમતો લાગે છે કે જેને માટે તે અત્યારે શીતની પીડાથી તેની ચિંતા કરી રહી છે ? સ્ત્રીઓના હૃદયના આવા જ ભરોંસા. ” રાજા શ્રેણિક ચેલણાનાં શબ્દો સાંભળી તેની ઉપર મંદ રાગવાળો થઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે ભગવાનને વંદન કરવા જઈશ ત્યારે હું પૂછીશ કે મારી સ્ત્રી ચેલણા સતી છે કે કેમ ? પછી હું એને અવશ્ય શિક્ષા કરીશ.

વિચારમાં ને વિચારમાં શ્રેષ્ઠિકને નિદ્રા આવી નહિ. બાકીની બધી રાત્રિ એમજ પસાર થઈ ગઈ. પ્રાતઃકાળ થયો. પણ અત્યારે રાજાનું હૃદય ઇર્ષ્યાથી સળગતું હતું. પોતાની સ્ત્રીના શિયળ સાંબધી શક્તિ થયેલો પુરૂષ કોણ ખીરજ ધરી રહે છે. શંકા પડી કે તરત જ શિક્ષા કરવાને પુરૂષો અધિરા થઈ જાય છે. આવી બાબતો નિર્માલ્ય પુરૂષો જ સહન કરે છે. બાકી તો કેટલાક ઉતાવળીયા પુરૂષો ઓડનું ઓડ કરી નાખે છે, પછી પાછળથી ભલે ને પશ્ચાત્તાપ કરે.

આવ જ ઉતાવળીયા સ્વભાવવાળો શ્રેષ્ઠિક પણ બુદ્ધિ-માન છતાં અવિચારી કામ કરવાને તત્પર થઈ ગયો એ સ્થિતિમાં પુરૂષો પ્રિયાનો જરાપણ અપરાધ સહન કરતા નથી. સ્ત્રી ઉપર પુરૂષની ગમે તેટલી અને ગમે તેવી પ્રીતિ હોય તો પણ તત્કાલ તેનો નાશ થઈ પુરૂષ ઇર્ષ્યાળુ બની જાય છે.

પ્રાતઃકાળે રાજાએ ચેલ્લાણાને અન્તઃપુરમાં જવાની આજ્ઞા કરી અને પોતે અભયકુમારને બોલાવી કહેવા લાગ્યો “ વત્સ ! માઈ અન્તઃપુર બધું દુરાચારથી દુષિત થઈ ગયું છે માટે તને હું હુકમ કરું છું કે તું તે અન્તઃપુરને બાળી નાખ. ”

પિતાની આજ્ઞા સાંભળી પુત્ર વિચારમાં પડ્યો. પિતાની સામે જ જોઈ રહ્યો “ પિતાજી ! આપ શું કહી રહ્યા છો ? શું કરી રહ્યા છો ? ”

“ હું સત્ય કહું છું. તું જરાપણ માતા પરનો મોહ રાખીશ નહિ ને મારી આજ્ઞાનો અમલ કર ? ”

“ આપની આજ્ઞા મારે શિરસામાન્ય છે. પિતાના કથનને અભયકુમારે અનુમોદન આપ્યું. અભયકુમારને આજ્ઞા કરીને મગધરાજ મહાવીરસ્વામીને વંદન કરવાને ગયો;

પિતાની આજ્ઞા પામીને અભયકુમાર વિચારમાં પડ્યો. મારી માતાએ સ્વાભાવિક રીતે નિર્દોષ અને સદ્ગુણસંપન્ન છે છતાં પિતાજીએ જ્યારે આવી કઠોર આજ્ઞા કરી તો મારે આ સમયે શું કરવું ? પિતાજીની આજ્ઞા માન્ય કરી શું મારી માતાનો મારે જ હાથે નાશ કરું ? ત્યારે પિતાજીની આજ્ઞા અમાન્ય કરું ? તે પણ ન બને; કારણ કે એ તો રાજાજ્ઞા. મોચીના કરવતની માફક બંને રીતે બચકર હોય છે. પિતાની આજ્ઞા પણ પાલવી જોઈએ ? તેમજ માતાએતું પણ રક્ષણ કરવું જોઈએ. એ બંને બાબતો સચવાય તે માટે કયો માર્ગ મારે અહણ કરવો ? ગમે તેવું વિષમ અને બચકર કાર્ય પણ વિચારપૂર્વક કરવામાં આવે તો પાછળથી ખેદ થતો નથી.

કેટલોક વિચાર કર્યા પછી બુદ્ધિમાન અભયકુમાર મંત્રીએ અંતઃપુરની નજીક હાથીખાનાની પર્ણિકુટીઓને સળગાવી દીધી અને માણસો દ્વારા ઉદ્ધોષણ કરાવી કે “ અંતઃપુર દગ્ધ થઈ ગયું. અંતઃપુર દગ્ધ થઈ ગયું. ”

હાથી ખાનાની પહુડુટીએને આજે લગાવી અભયકુમાર પહુ શાંત કદમે ડગલાં ભરતો ભગવાનને વંદન કરવાને આવ્યો.

મગધપતિ:વીર ભગવાનને વંદન નમસ્કાર કરીને દેશના આંબળવા બેઠો. દેશનાને અંતે સમય મળતાં મગધરાજ શ્રેષ્ઠિકે ભગવાનને પૂછ્યું “ પ્રભુ ! ચેલણા સતી છે કે અસતી ? ”

‘ રાજા ! તારી ધર્મપત્ની ચેલણા મહાસતી છે, શીલ અલંકારથી સુશેખિત છે તેથી એ સ્ત્રી ઉપર કાંઈ શંકા લાવીશ નહિ. ’ ભગવાને કહ્યું.

“ ત્યારે રાતના સ્ત્રી પેલા શબ્દો બોલી તેનો પરમાર્થ શું ! પ્રભુ ? ” રાજાએ શંકાનું નિવારણ કરવા પૂછ્યું.

“ ગઈકાલે અહીંથી જતાં શીત પરીસહને સહન કરતા ઉદ્યાનમાં રહેલા પેલા મુનિને જોઈ તમે દંપતીએ વંદન કયું. નિશા સમયે નિદ્રામાં એવી ઠંડીને સમયે રાણીને તે મુનિ યાદ આવ્યા, જેથી એને લાગ્યું કે આટલી સગવડતાં છતાં અમને આટલી ઠંડી લાગે છે ત્યારે વસ્ત્ર વગરના તે મુનિની અત્યારે શું સ્થિતિ હશે ? મુનિ સંબંધી વિચાર આવતાં ચેલણાના મુખમાંથી એ શબ્દો નીકળી પડ્યા. ” ભગવાનના ઉપર પ્રમાણેના શબ્દ સાંભળી શ્રેષ્ઠિક ભગવાનને નમસ્કાર કરીને નગરમાં જવાને દોડતો આવ્યો.

એના હૈયામાં ધ્રાસકો હતો “ અરસર ! ચેલણા મહાસતી છે. એવી મહાસતી ઉપર નાહક મેં અનિદ્રની ચિંત-

વણા કરી. સમસ્ત અન્તઃપુરને બાળી નાખવાનો મેં હુકમ કર્યો. અભયકુમારે તે પ્રમાણે કયું હશે? તો શું થશે બારે થઈ ! ” મમધરાજ ઉતાવળે ઉતાવળે શ્વાસભર આવતો હતો. ત્યાં અભયકુમારને જોઈ ઉત્સુકતાથી રાજાએ પૂછ્યું “ કેમ અભય ! મારી આજ્ઞા પ્રમાણે તેં કયું ? ”

રાજાનો સવાલ સાંભળી અભયકુમાર અંજલી જોડીને બોલ્યો “ તાત ! આપની આજ્ઞા બીજાને પણ પ્રમાણ છે તો મારે કેમ ન હોય ? ”

અભયકુમારનાં વચન સાંભળી રાજાને ચકરી આવવા માંડી “ અરે પાપી, પોતાની માતાએને મારી તું અઘાપિ જીવે છે શું ? તું એ અગ્નિમાં કેમ પડ્યો નહિ ? ” રાજાએ રોષથી કહ્યું.

રાજાએ કદિ કોઈના થયા છે કે તે પોતાના થઈ શકે? હુકમ કરવા સમયે પોતાને ભાન હોતું નથી. સહસ્રા હુકમથી અવિચારી કાર્ય કરી પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવા મંડી જાય છે. શ્રેષ્ઠિક રાજાએ એવો જ અવિચારી હુકમ કર્યો ને હવે અભયકુમારને દોષ દેવા લાગ્યો.

રાજાનાં વચન સાંભળી અભયકુમાર બોલ્યો. “ પિતાજી ! મહાવીર ભગવાનનાં ભક્ત એવા મને પતંગની માફક મરવું યોગ્ય નથી. હું શા માટે અગ્નિમાં પડું ? સમય આવતાં હું તો દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ અને તે સમયે ભગવંતની એવી આજ્ઞા

થશે તો પતંગની માફક અગ્નિમાં પડીને પણ મૃત્યુ પામીશ,
એમાં જરાપણ સંશય રાખશો નહિ. ”

અભયકુમારનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રેષ્ઠિક મૂઠ જોવા
થઈ ગયો. “અરે હાથ માફ અન્ત:પુર ! બધું વિના કારણે મેં
દગ્ધ કરાવ્યું. મહાસતી ચેલ્લણા ઉપર ખોટી શંકા લાવી સમ-
સ્ત અન્ત:પુરનો મેં નાશ કરાવ્યો. હા ! ચેલ્લણા !! ચેલ્લણા !!!
કરતો રાજા વિલાપ કરવા લાગ્યો. ” અરે વત્સ ! મારા વચ-
નથી પણ તેં આવું અકાર્ય કેમ કર્યું ? ”

વિષપાન કરેલો માણસ ઝેરની અસર લાગતાં જેમ મૂ-
ર્છિત થઈ જાય તેમ રાજા “ ચેલ્લણા ! ચેલ્લણા ! ” કરતો
મૂર્છિત થઈ ગયો.

અભયકુમારે શિતળ જળ સિંચન કરી રાજાને જાગૃત
કર્યો “ સ્વામિન ! અન્ત:પુરમાં કુશળતા છે. કોઈ હુર્ભાગ્યના
યોગે મારી માતાઓ ઉપર આપે અવકૃપા કરી તેમનો નિગ્રહ
કરવાની મને આજ્ઞા કરી; પણ મેં આપની આજ્ઞાનો અમલ
કર્યો નથી, એ આપનો અપરાધ થયો છે પિતાજી ! ”

અભયકુમારનાં વચન સાંભળી રાજા અધિક પ્રસન્ન થયો.
“ વત્સ ! તેં બહું સાફ કર્યું છે. ત્યારે તેં મારી આજ્ઞાનો શી
રીતે અમલ કર્યો ? ”

“ પિતાજી ! અન્ત:પુરને બદલે અન્ત:પુરની નજીક ર-
હેલી પર્ણ કુટીઓ મેં બાળી નાંખી છે, તમારી આજ્ઞા પણ
હું વિચાર કર્યા વગર અમલ કરું તેવો નથી.

“અભય ! તું ખરેખર મારો પુત્ર છે. યુદ્ધિમાન છે. મારી ઉપર આમ ચડેલું કલંક તેં યુદ્ધિવડે દૂર કરી નાખ્યું છે.

પિતાપુત્ર વાતો કરતા રાજમહેલમાં આવ્યા. રાજાએ પારિતોષિકવડે અભયકુમારને સંતોષ્યો. અન્તઃપુરમાં જવાની ત્વરતાળો અને ચેલ્લણાના દર્શનની ઉત્કંઠાવાળો તે ચેલ્લણાના મંદિરમાં ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

નંદિષેણુ.

મગધરાજ શ્રેણિકને નંદિષેણુ નામે પુત્ર હતો. મહાવીર ભગવાનની દેશના સાંભળી નંદિષેણુને વૈરાગ્ય આપ્યો જેથી એને દીક્ષાના પરિણામ થયા. માતાપિતાની અનુસા માગી. સંસારમાં રહેવાને માતાપિતાએ ઘણાંય સમજાવ્યો. વ્રત ગ્રહણ કરવામાં દૃઢ નિશ્ચયવાળો જાણી માતાપિતાએ નંદિષેણુને રજા આપી. વ્રત લેવાને જેવો તે ગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો તેવામાં દેવતાઓએ અંતરિક્ષમાં રહીને કહ્યું કે—“હે નંદિષેણુ ! તું હિંસુક થઈ વ્રત લેવાને ક્યાં જાય છે? હજી તારે ચારિત્રને આવરણ કરનાર જોગકર્મ બાકી છે. તે કર્મનો ક્ષય થાય ત્યાં લગી-તું થોડો એક કાળ ગૃહવાસમાં રહે.”

“આહ ! એ કર્મ બિચારા જડ પદાર્થનો શું હિસાબ છે ? મારી આગળ તો તે રાંક છે.” નંદિષેણુ કહ્યું

“ વત્સ ! જ્યાં લગી લોગકર્મ પડેલું છે ત્યાં લગી તારી ક્રિયા ફળવાળી થવાની નથી. અકાલે કરેલી ક્રિયા ક્યારે પણ ફળવાળી થાય છે કે ? ”

“ સાધુપણમાં મગ્ન એવા મને એ કર્મ શું કરી શકનાર છે ? ” દેવતાના વચનની અવગણના કરીને ચારિત્ર લેવાની ઉત્કંઠાવાળો તે પ્રભુની સમીપે આવ્યો. પ્રભુ પાસે દીક્ષાની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ પણ તેને સમજાવ્યો છતાં ચારિત્ર લેવાની તીવ્ર આકાંક્ષાવાળા નંદિષેષે ઉતાવળથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી છટું, અકૃમ વગેરે તપસ્યા કરતો નંદિષેષ ભગવાન સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો. ગુરૂની પાસે એસી સૂત્ર, સૂત્રાર્થ વિચારતા, એની સદેહણા કરતા, એના અર્થનું સ્મરણ કરતા હતા, બાવીશ પ્રકારના પરીસંહોને સહન કરતા હતા, આવા ત્યાગી, તપસ્વી છતાં એમના મનમાં લોગની પ્રબળ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવા લાગી. એ લોગની ઇચ્છાને રોકવાને તેઓ અધિક અધિક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તેઓ વિશેષપણે તપ કરવા લાગ્યા, આતાપના લેવા લાગ્યા સવિશેષપણે કાયાને આવી રીતે દમન કરતાં પણ લોગકર્મના ઉદયથી અધિક અધિક ઇચ્છાઓ થવા લાગી. આત્મા સમર્થ છતાં, જાગૃત થયેલો હોવા છતાં, એમના મનમાં લોગોના વિચારો વારંવાર થવા લાગ્યા. લાલસાઓ વધવા લાગી, વિષયો ઉપર એમને પ્રાપ્તિ થવા લાગી. પૂર્વકર્મના ઉદયથી એમનું મન વારંવાર વિષયોમાં ભટકવા લાગ્યું—પ્રીતિ ધરવા લાગ્યું.

વારંવાર વિષયોમાં, ભોગમાં જતા મનને ખેંચીને નંદીપેણુ મુનિ ધ્યાનમાં એકાગ્ર કરવા લાગ્યા. સ્મશાનભૂમિ ઉપર ઉભા રહીને ઘોર આતાપના કરવા લાગ્યા. અનેક રીતે કાયાને દમવા છતાં ઇદ્રિયોના વિકારો બલાત્કારે ઉઠતા ત્યારે વ્રતભંગથી કાયર થયેલા નંદીપેણુ સ્વયમેવ ઇદ્રિયોને બંધ કરવાને પ્રવર્તતા હતા; પણ વ્રત લેતાં રોકનાર દેવતા તેના બંધને છેદી નાખતો હતો. વ્રતભંગના ડરથી શાસ્ત્રવડે મૃત્યુ પામવાની તજવીજ કરતા હતા, પણ દેવતા તેના એ પરિશ્રમને વ્યર્થ કરી નાખતો હતો. મરવાની ઇચ્છાથી વિષભક્ષણ કરતા પણ એ વિષ તેમને અમૃતપણે પરિણમતું હતું. અગ્નિ-પ્રવેશ કરતા તો અગ્નિ પણ શીતલ થઈ જતો હતો. પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરતા તો દેવતા એમને વચમાંથી જ ઝીલી લઈને એક બાબુએ મૂકી દેતા હતા. “ અરે નંદીપેણુ ! મારું વચન કેમ સંભારતા નથી ? રે દુરાગ્રહી ! તીર્થંકરો પણ ભોગ્ય કૃણકર્મને ભોગવ્યા વગર તેને ટાળવાને સમર્થ થતા નથી તો તમે પ્રતિદિવસ વૃથા પ્રયત્ન શા માટે કરો છો ? ”

દેવતા વારંવાર તેને આ પ્રમાણે કહેતા છતાં વ્રત ભંગના ભયથી ભય પામેલા નંદીપેણુ દેવતાનું કથન માન્ય કર્યું નહિ. તેઓ બલાત્કારે પણ મનને કાળૂમાં રાખવા લાગ્યા.

છતાં એમનું ભોગકર્મ કૃણ તીવ્ર હતું. એ કૃણ ભોગવ્યા વગર એમને છુટકો નહોતો. આખરે એક દિવસ તેમનો આવી પહોંચ્યો. જે દિવસના મધ્યાહ્ન સમયે આહાર

માટે પરિભ્રમણ કરતા નંદીષેષુ મુનિ ભવિતવ્યતા યોગે એક વેશ્યાના ઘરમાં પેઠા. ત્યાં વેશ્યાની આગળ ધર્મલાભ કહીને ઉભા રહ્યા.

વેશ્યા મુનિને જોઈ ઉભી થઈ. એમની સામે જોઈ રહી. નંદીષેષુ રાજકુમાર હતા. આટઆટલી તપશ્ચર્યાથી શરીર કૃશ થયું છતાં એમનું સ્વભાવિક સૌંદર્ય હજી નષ્ટ થયું નહોતું.

અવસ્થા પણ તરૂણ હતી. એ સુંદર સાધુપુરૂષને ધર્મલાભ જોઈ વેશ્યા હસી. “સ્વામિન્ ! અહીયાં તો અર્થલાભ જોઈએ, ધર્મલાભ નહિ.”

યુવાન, સુંદર સાધુને જોઈ વેશ્યા પણ રાગવાળી થઈ. એનું ચિત્ત સાધુમાં રાગયુક્ત થયું. રાગયુક્ત ચિત્તે વેશ્યા સાધુને જોઈ રહી. “અર્થલાભ છે તમારી પાસે ? તમે તો સાધુ સંન્યાસી થયા છો. તમારી પાસે અર્થલાભ તે ક્યાંથી હોય ! ”

“શું તારે અર્થલાભ જોઈએ છે કે ? ”

“હા ! સ્વામિન્ ! ”

“તો હવે તારો અર્થલાભ. ” મુનિએ એક તૃણ ખેંચીને લઘ્વિધવડે ધનનો ઢગલો કરી દીધો. મુનિ તેના ઘરમાંથી બહાર નિકળવા લાગ્યા.

મુનિની આવી અનુપમ શક્તિને જોઈ વેશ્યા એમની

પછવાડે દોડી આવી. એમની આગળ ફરી વળી. મુનિને જવાનો માર્ગ રોકીને બોલી. “હે સ્વામી! આપે યૌવન-વયમાં કેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે? દુષ્કર એવું વ્રત તમે છોડી દો અને મારી સાથે ભોગોને ભોગવો.”

“એ તું શું બકે છે? તારી એવી કાકલુદીથી હું મારું વ્રત તજી દઉં? વ્રત ભંગ કરું?” નંદીપેણે કહ્યું.

“હે પ્રાણનાથ! હે જીવિતેશ્વર! મારી પ્રાર્થના સ્વીકારો. તમને જોઈ હું દિવાની બની છું. તમે જો મને તજીને ચાલ્યા જશો તો ખચીત માનજો કે હું મારા પ્રાણ છોડી દઈશ.”

વેશ્યાનું સૌંદર્ય અનુપમ હતું. ચાતુર્ય, તાર્કિક, ભોગકળા નિપુણતા, એના હાવભાવ વગેરે સર્વાંશે ભોગની સામગ્રી પ્રત્યક્ષ થયેલી જોઈ નંદીપેણે વિચારમાં પડ્યા. “શું કરવું મારે? વ્રતભંગ કરું? ત્યારે વ્રતભંગનું મહાન પાપ ઉપાર્જન કરું? આ તો મહાન સંકટપ્રાપ્ત થયું દેવતાનું ભવિષ્ય-કથન આખરે સત્ય થયું.”

મુનિના મનમાં પણ વિષયવિકારોની પ્રબળ ધ્રુવચ્છાઓ ઉત્પન્ન થવા લાગી. એ લાલસા, એ વાસનાઓ એમને હેરાન કરવા લાગી. સ્ત્રી સાથે રમવાની એમની આતુરતા એટલી તો વધી ગઈ કે ભોગ સિવાય તેમને ખીજું કંઈ પણ ગમતું નહિ. છેલ્લો છેલ્લો એ વાસનાઓને દાખવાનો પ્રયત્ન કરતા મુનિ વેશ્યાને છોડી આગળ ચાલવા લાગ્યા. મુનિને જતા જોઈ વેશ્યા એમને વળગી પડી. કાલાવાલા કરતી બોલી: “હા!

પ્રિયતમ ! મને તજીને ક્યાં બાંધો છો ? શું સાધુઓ આવા નિષ્કુર હોય છે ? મારા ઉપર જરા તો દયા લાવો. ”

પ્રમદાના કોમલ સ્પર્શથી મુનિની વાસનાને અધિક ઉત્તેજન મળ્યું. એમની રંગે રંગે મદનની પીડા સંક્રમવા લાગી. રોમે રોમે વિષયનું વિષ પ્રસરવા લાગ્યું. વેશ્યાના હાવભાવ, પ્રીતિથી મુનિ ક્ષોભ પામવા લાગ્યા. એ વિષની પીડાથી એમનું મન ડામાડોળ થયું. અરે ! શું ત્યારે આ અમૃદય રતન તજી દઈ ચારિત્રની વિરાધના કરે ? ત્યારે ? હા ! આ તો ધર્મસંકટ આવ્યું. અરે પ્રભુ ! આ બધા મને કાં વળગી ! આ પાપમાંથી હવે બચવાનો કોઈ માર્ગ ? ક્યા પાપના યોગે આ મકાનમાં મારો પ્રવેશ થયો ? ” મુનિ ધર્મશ્રીઆત્માપ કરવા લાગ્યા.

“સ્વામી ! કહો, જમે તે કહો. મારા પૂર્વના બાગ્ય-યોગે જ આપ મારે ત્યાં પધાર્યા છો. હવે હું તમને જવા દઉં ? આવા અણુમોલ રતનને હું જવા દઉં નહિ. આપ મને તજીને ન જશો. ” વેશ્યાએ આજીજી કરવા માંડી.

ફરીને એક વાર વધુ સાધુએ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. બળથી વેશ્યાને છુટી કરી મુનિ આગળ ચાલવા લાગ્યા. “હા ! પ્રાણનાથ ! પ્રાણનાથ ! ” કરતી વેશ્યા ભૂમિ ઉપર તુટી પડી. પ્રીતિનો તાર તુટી જતો જોઈ મુર્ચ્છિત થઈ ગઈ.

મુનિએ પાછા ફરીને જોયું તો વેશ્યાને તડફડતી

તડફડતી મુર્ચ્છિત થતી જોઈ. “ અફસોસ આ તો મોટી આફત ઉભી થઈ. મને લાગે છે કે આ વેશ્યા હમણું પોતાના પ્રાણ છોડી દેશે. મને પણ ભોગની ઇચ્છા તો પ્રબળ રહ્યાં કરે છે ત્યારે શું વ્રતભંગ કરું ? અરે આખરે મારી આ સ્થિતિ ! ”

ત્યાં પેલો દેવતા પ્રગટ થઈ જાત્યો. “ અરે દુરાચલી ! ઉપાર્જન કરેલાં કર્મફલ ભોગવવાનો દુરાચલ શો ? તને ભોગકર્મ અત્યારે ઉદય આવેલું છે તે ભોગવ્યા વગર તારો છુટકો થવાનો નથી. આ સ્ત્રીની પ્રથમ સ્મારવાર કર, તારામાં એક પ્રીતિવાળી આ સ્ત્રી તારા સ્પર્શથી જ નવચેતના પામશે. અન્યથા એ પોતાના પ્રાણ તણ દેશે. હવે તને ઠીક લાગે તેમ કર. ” દેવતા અદૃશ્ય થઈ ગયો.

“ જેવી ભવિતવ્યતા. પ્રાણીઓને જેવી ભવિતવ્યતા હોય છે તેવા જ સંયોગો આવી મળે છે. ખચીત મારા કોઈ દુષ્કર્મના યોગે આ સંયોગ આવી મળ્યો છે તો મારે નિરાશંસભાવે ભોગવી લેવો. જેમ શરીર ઉપર કોઈ ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે મને કે કર્મને ભોગવ્યા વગર છુટકો થતો નથી. ખંદીખાને પડેલા માણસને એ ખંદીખાનું સેવ્યા વગર છુટકો થતો નથી તેમ મારે પણ હવે આ સંજોગોમાં સંજોગને આધીન થયા વગર છુટકો નથી. અત્યારે તો વ્રતભંગ કરું છું પણ એક દિવસ એવો પણ આવો કે હું શુદ્ધ થઈ આ પાપરૂપ કાદવથી બહાર નીકળું. કરેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરું. આ ભોગ્ય ફલકર્મ

લોગવાઇ ખલાસ થાય મન વિષયવિકારોથી રહિત થાય,
અને માફ ચારિત્ર નિર્મળ શુદ્ધ થાય એવો સમય મને
ફરીને પ્રાપ્ત થશે.”

એ પ્રમાણે વિચાર કરતા મુનિ વ્રતભંગના પાપને
બાણતાં છતાં પણ લોચ્ય કર્મને વશ થઇ વેશ્યાની પાસે
આવ્યા. વેશ્યાનું મસ્તક ખોળામાં લઇ એની મુચ્છા
વાળવાના ઉપચારો કરવા લાગ્યા. એના કોમલ શરીર ઉપર
પોતાના હસ્તથી સ્પર્શ કરવા લાગ્યા. મુનિના આવા સ્નેહ-
સિંચનથી વેશ્યામાં ફરીને નવ ચૈતન્ય પ્રગટ થયું. જરા જરા
હાલતી પોતાની આંખ ઉઘાડી વેશ્યા જોવા લાગી તો પલંગ
ઉપર મુનિના ખોળામાં પોતે સુતેલી હતી. પલંગની
આસપાસ એની દાસીઓ એના આરામ માટે રાહ જોતી
ઉભી હતી.

મુનિના ખોળામાં સૂતેલી વેશ્યા મુનિના હસ્તસ્પર્શથી
સુખનો અનુભવ કરતી હતી. તેણે પોતાની આંખ મીચી
દીધી-ખંધ કરી.

વેશ્યાને સાવધ થયેલી જોઇ નંદીષેષુ બોલ્યા. મૃગાક્ષી !
ઉઠ ! ઉઠ ! હે કોમલાંગી ! જો હું તારી પાસે જ છું.”

વેશ્યાએ પોતાનાં લોચન ઉઘાડ્યાં. આસપાસ નજર
કરી. આજસ મરડતી મદનના સ્મરણનું જ્ઞાન કરાવતી તે
બેઠી થઇ. એની નેત્રસંજ્ઞાથી દાસીઓ ત્યાંથી પસાર થઇ
ગઇ. ક્ષણમાં મુનિ તરફ તો ક્ષણમાં નીચે નજર કરતી વેશ્યા

મુનિના ખોળામાં બેસી અનેક ચેનચાળા કરવા લાગી.
લોગને માટે તે આકુળવ્યાકુળ થવા લાગી.

લોગને માટે આતુર થયેલી રમણીને બેઈ મુનિ બોલ્યા.
“ બાલે ! જો તારી આગળ હું એક પ્રતિજ્ઞા કરું છું. તે જો તારે માન્ય હોય તો હું તારી સાથે પ્રીત બાંધું. ”

“ અને તે પ્રતિજ્ઞા ? ” રમણીએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ પ્રતિદિવસ મારે દશ અથવા તેથી વધારે માણસોને પ્રતિબોધવા, અને જો તેટલા બોધ ન કરું તો મારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવી. ”

“ આપનું વચન મારે માન્ય છે. ” નંદીષેણુનું વચન વેશ્યાએ માન્ય કર્યું.

મુનિનો વેશ ત્યાગ કરીને નંદીષેણુ ગૃહસ્થપણે થઈ વેશ્યાના વ્યાકુલ હૃદયને પ્રેમવાત ઘટ શાંત કરી. ત્યારથી વેશ્યાને ત્યાં પ્રતિદિવસ નવાં નવાં સુખ ભોગવવા લાગ્યાં.

વેશ્યા સાથે સુખ ભોગવતાં નંદીષેણુને બાર બાર વર્ષનાં બહાણાં વહી ગયાં. તે દરરોજ દશ દશ જણને પ્રતિબોધી વીર ભોગવાન પાસે દીક્ષાને માટે મોકલતા હતા. એ બાર વર્ષ દરમિયાન એમનું ભોગ કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું. જેથી નંદીષેણુ પણ દીક્ષાની ઉત્કંઠાવાળા થયા હતા. માત્ર સમયની જ તેઓ રાહ જોતાં હતા. એક દિવસ એમને એ તક મળી ગઈ.

એક દિવસે નંદીષેણુ નવ જણને બોધ કર્યો. પણ દશમો

સોની હતો તે કોઈ રીતે ઓધ પામ્યો નહિ. તેને ઓધ કરવામાં બહુ વખત થઈ ગયો મધ્યાહ્ન સમય થવા આવ્યો હતો. રસોઈ તૈયાર થયેલી હોવાથી વેશ્યાએ દાસીને ઓલાવા બેઠકલી પણ પોતાને અભિગ્રહ હોવાથી તે જમવાને ઉડ્યા નહિ. અનેક પ્રકારની વાણીની યુક્તિવડે તે સોનીને પ્રતિઓધ કરવા લાગ્યા.

દાસીએ ફરીને આવીને કહ્યું: “ રસોઈ ઠરી જાય છે, બાઈસાહેબ આપની રાહ જુઓ છે માટે જમવા પધારો ? ”

દાસીની વાત નંદીષેણુ લક્ષ્યમાં લીધી નહિ. એણે તો સોનીને પ્રતિઓધ કરવાનું કામ ચાલુ જ રાખ્યું. રસોઈ ટાઢી પડી ગઈ. વારંવાર ગરમ કરવા છતાં પણ જ્યારે રસોઈ ઠંડી પડતી ગઈ ત્યારે વેશ્યા પોતે નંદીષેણુ પાસે આવી ઓલાવા લાગી “ સ્વામી ! જે રસોઈ મેં કરેલી તે તો ઠંડી પડી ગઈ છે તે પાછી ફરીને બીજી વાર તૈયાર કરી છે તો હવે તો ચાલો. વિલંબ ના કરો. ”

વેશ્યાના જવાબમાં નંદીષેણુ બોલ્યા. “ મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે આજે આ દશરો માણસ ઓધ પામતો નથી, માટે એ ઓધ ન પામે ત્યાં લગી હું આવીશ નહી. ”

“ ત્યારે આપજ દશમાં થઈ જાવ. ” વેશ્યાએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ તથાસ્તુ. તારી ઇચ્છા પ્રમાણે હું જ દશરો અર્ધશ ત્યારે ! નંદીષેણુ ઉભા થઈને મુનિવેશ પહેરવા માંડ્યો.

નંદીષેણુનું આવું આચરણ જોઈ વેશ્યા વિલખી થઈ ગઈ. “સ્વામી ! એ તો માત્ર મેં મશ્કરીમાં કહ્યું છે.”

“તો એ તારી મશ્કરી સત્ય કરવી એ માફ કામ છે.”

વેશ્યાએ મુનિને અટકાવવાને ઘણાય પ્રયત્ન કર્યા પણ હવે કાંઈ વળે એમ નહોતું; પણ મુનિનું લોગકર્મ ક્ષય થઈ ગયું હતું જેથી મુનિ પણ શુદ્ધ થઈ હતા.

વેશ્યાના અનેક પ્રયત્નો છતાં ત્યાગમાં જ પ્રીતિવાળા, વિદ્યાની જેમ ન છુટકે જ લોગોને લોગવનારા નંદીષેણુ ત્યાંથી એ વેશ્યાના સ્નેહાગારમાંથી મુનિવેશ ધારણ કરીને વીર ભગવાન પાસે આદ્યા ગયા. હુષ્ટ્યની નિંદા અને પાપની આલોચના કરી પુનઃદીક્ષા ગ્રહણ કરી ભગવાનની સાથે વિહાર કરતા, તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતા. વ્રતને રૂઢી રીતે પાળીને દેવતા થયા. નમન હો એવા દૃઢશક્તિવાળા મહાપુરૂષ નંદીષેણુને !

પ્રકરણ ૨૭ મું.

એક સ્થંભવાળો પ્રાસાદ.

ચેલ્લણાના શિયલ ઉપરથી શંકા ટળી ગયા પછી રાજા તેના ઉપર અધિક પ્રીતિ ધારણ કરવા લાગ્યો. જે થયું તે સાફ થયું; નહીંતર પરિણામ કેવું ભયંકર આવત. રાજાને મનમાં પશ્ચાત્તાપ થયો “અરે વગરવિચાર્યું ને ઉતાવળે કામ કરવાથી પરિણામ કેવું ભયંકર આવે છે ? સાફ થયું કે અભય-

કુમાર જેવો બુદ્ધિમાન મારે મંત્રી છે. મારાં ભાગ્ય હજી જાગૃત છે; નહીંતર કોઈ બેવકુફ મંત્રીએ મારા હુકમનો અમલ કરી દીધો હોત તો આજે પરિણામ ઘણું ભયંકર આવત. એ તો જે થાય તે સારાને માટે. ખોટી રીતે ભોળવાઈ ચેલ્લણા ઉપર મેં શંકા આણી પણ ચેલ્લણા તો માફાન સતી છે. મારી જ અદ્યપ-મતિ છે. ખોટી શંકા આણી મેં એને જે ગેરઈ-સાફ આપ્યો છે તેનો ખદલો એને શી રીતે વાળી આપું ? વળી દરેક રાણી-ઓમાં ચેલ્લણા મને અધિક પ્રિય છે તો એને માટે હું શું કરું ? તેને માટે હું એક સ્થંભવાળો પ્રાસાદ બંધાવું, જેમાં રહીને વિમાનમાં રહેલી ખેચરીની જેમ સ્વેચ્છાએ કૂડા કરે. ” એમ નિશ્ચય કરીને તેણે અભયકુમારને પોતાની પાસે બોલાવી આજ્ઞા કરી કે-“ વત્સ ! ચેલ્લણાદેવીને માટે એક સ્થંભવાળો મહેલ બંધાવ. ”

રાજાની આજ્ઞા પામીને અભયકુમારે એક હોંશીયાર સુ-થારને બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું કે-“ આપણે એક સ્થંભવાળો મહેલ બંધાવવો છે તેને માટે પાટીયાં વગેરે સાડં કોઈ સારા વૃક્ષને છેદીને તેનાં લાકડાં લાવવાના છે. ”

મંત્રીશ્વરની આજ્ઞા પામીને સારાં લાકડાંને માટે કોઈ સાડં વૃક્ષ તપાસવાને તે વનમાં નીકળ્યો. વનમાં પરિભ્રમણ કરતાં સુથારે એક મોટી શાખા-પ્રશાખાવાળું ઉત્તમ વૃક્ષ જોયું. ગાદી છાયાવાળું, આકાશ સુધી ઊંચું, ઘણા પુષ્પવાળું અને મોટા થડ અને શાખાવાળું તે વૃક્ષને જોઈ એણે વિચાર કર્યો કે-“ આ વૃક્ષ કોઈ સામાન્ય કોટીનું જણાતું નથી. ગમે તેવું

વૃક્ષ પણ દેવતાવગરનું હોતું નથી તો આ વૃક્ષરાજ તો તેની શોભાવડે મોટા દેવતાવાળું માલુમ પડે છે, માટે પ્રથમ આ વૃક્ષના અધિષ્ઠાયકને ગંધ, ધૂપ, દીપાદિક પૂજા, તપસ્યાથી આરાધી એની ઉપાસના કરું કે જેથી મને કે મારા સ્વામીને વિદ્ય થાય નહિ. ”

એ પ્રમાણે વિચારી ભક્તિપૂર્વક ઉપવાસ કરી ગંધ, ધૂપ વગેરેથી સુથારે વૃક્ષનું પૂજન કર્યું. એ સમયે વૃક્ષને આશ્રયીને રહેલો તેનો અધિષ્ઠાયક વ્યંતર પોતાના આશ્રયની રક્ષાને માટે અને તેમના અર્થની સિદ્ધિને માટે અભયકુમાર પાસે આવ્યો. “ હે મહાનુભાવ ! તું મારા આશ્રયરૂપ વૃક્ષને નહિ છેદાવતાં તારા માણસને પાછો બોલાવી લે. હું તને એક સ્થંભવાળો પ્રાસાદ કરાવી આપીશ ને વધારામાં મહેલને ફરતું ચારે કોર સર્વ વનસ્પતિઓથી સુશોભિત અને સર્વ ઋતુઓથી મંડિત એક ઉદ્યાન કરી આપીશ. ” વ્યંતર એમ કહીને અદૃશ્ય થઈ ગયો.

દેવતાના વચનથી અભયકુમારે સુથારને વનમાંથી પાછો બોલાવી લીધો. તેને લાકડાં છેદવાની ના પાડી દીધી. અભયકુમારનાં વચન સાંભળી સુથાર પોતાને ઘેર ગયો. તેજ રાત્રિને વિષે દેવતાએ એક સ્થંભવાળો મહેલ અને એને ફરતું ઉદ્યાન કરી આપ્યું; કારણ કે વચનથી બંધાયેલા દેવતાઓ સેવકથી પણ અધિક ત્વરાથી કાર્ય કરનારા હોય છે.

પ્રાતઃકાળે એ પ્રાસાદ અભયકુમારે શ્રેણિક મહારાજને

અતાબ્યો. એ દેવકૃત પ્રાસાદ એઈ શ્રેષ્ઠિક મહારાજ ઘણા ખુશી થયા છતાં અમચકુમારને કહેવા લાગ્યા. “ વત્સ ! મને તો માત્ર એક સ્થંભવાળા પ્રાસાદની જરૂર હતી. તેમાં સર્વ ઋતુ-વાળું વન થયું એતો દૂધતું પાન કરતાં એમાં સાકરના પડવા જેવું થયું. ”

શ્રેષ્ઠિક મહારાજે ચેદલણાને તે પ્રાસાદમાં રાખી તેથી પદ્મહૃદમાં રહેલી લક્ષ્મી જેમ પોતાના પરિવાર સહિત શોભતી હતી તેમ ચેદલણા આ પ્રાસાદમાં શોભવા લાગી. એકસ્થંભી પ્રાસાદમાં રહેલી ચેદલણા રોજ નવનવા પુષ્પોથી પુષ્પમાળાઓ ગુંથી સર્વજ્ઞ પ્રભુને પૂજી ધર્મસાધના કરવા લાગી તેમજ એ પુષ્પમાળાઓથી પતિની ભક્તિ કરી પતિના કેશપાશને પૂરવા લાગી. તે રમણી આ ઉદ્યાનનાં પુષ્પોને ધર્મ અને કામમાં સંકલ કરતી સદા પુષ્પવાળા અને સદા ફલવાળા તે ઉપવનમાં સાક્ષાત્ વનદેવીની માફક પતિ સાથે કીડા કરતી હતી.

તે નગરમાં રહેનારી માતંગીને અકાળે આમ્રફલ ખાવાની અભિલાષા થવાથી પોતાના પતિને તેણે પોતાની ઇચ્છા જણાવી. તેના જવાબમાં તેણીના ઘણીએ કહ્યું—“અરે મૂઠ સ્ત્રી ! આજે અકાલે આમ્રફલ ક્યાંથી ? ”

“ સ્વામી ! આજે અકાલે પણ ચેદલણા રાણીના ઉદ્યાનમાં આમ્રફલો છે, માટે મને લાવી આપી મારો દોહદ પૂરો કરો. ”

“ ત્યાં મરવાને માટે મને મોકલે છે કેમ ? રાજા જાણે તો મારી શી સ્થિતિ કરે તે તને ખબર છે કે ? ”

“ રાજા તો જાણશે ત્યારે શિક્ષા કરશે પણ હું તો જો તમે નહિ લાવી આપો તો તેના વગર મારી દેહ છોડી દઈશ. ”

“ તું કાલે મરતી હો તો આજ મરી જાને, પણ તારા માટે હું મારા પ્રાણને સંકટમાં નાખીશ નહિ, સમજ ? ”

“ આહા ! તમારી જેવા પતિને પામેલી સ્ત્રીઓ ખરેખર નિર્ભાગીણી હોય છે. એક સ્ત્રીના ખાતર પુરૂષો કેટલું બધું કરી છૂટે છે, તે તમે કાં નથી જાણતા ? સીતાજીને મેળવવાની ખાતર રામે કેટલું બધું કર્યું જ્યારે તમારા જેવા નિર્મલ પતિ પોતાની પ્રિયાને સંતોષવા કાંઈ પણ કરવાને સમર્થ નથી. ”

“ ઠીક છે રાતના વાત. પ્રાતઃકાળે તારો દોહદ હું પૂર્ણ કરીશ. શાંતિ રાખ. ” માતંગપતિ એ દિલાસો આપ્યો.

મધ્યરાતના માતંગપતિ ઉદાનની સમીપે આવ્યો. ત્યાં આસ્રવૃક્ષો સદા ફલવાળાં ને ઉંચે રહેલાં એના જોવામાં આવ્યાં. ભૂમિ ઉપર રહેલો તે પાકાં એવાં આસ્રફલને જોવા લાગ્યો. ક્ષણમાત્રમાં અવનામિની વિદ્યાથી એ આસ્રફળવાળી શાખાને આંડાલે નીચે નમાવી, આસ્રફળની લુંખ તોડી લીધી ને તે પોતાને સ્થળે આલ્યો ગયો.

પ્રાતઃકાળે ચેલણાએ તોડેલાં ફલવાળી આસ્રવૃક્ષની

તે શાખા જોઇ એના મનમાં ખેદ ઉત્પન્ન થયો. તરતજ રાજાને ઓલાવીને હકીકત જણાવીને બતાવ્યું.

રાજાએ અભયકુમારને ઓલાવી આજ્ઞા કરી કે—“ વત્સ ! જ્યાં પંખીઓ પણ પ્રવેશ કરવાને અસમર્થ છે ત્યાં મનુષ્યે પ્રવેશ કર્યો તો તે મનુષ્ય કોઇ સમર્થ હોવો જોઇએ. જેની આવી અતિશય અમાનુષી શક્તિ છે તે કોઇ વખતે અન્તઃપુરમાં પ્રવેશ પણ કરે; માટે એને તો બરાબર શિક્ષા કરવી જોઇએ.”

રાજાનાં વચન સાંભળી અભયકુમાર બોલ્યો—“ દેવ થોડા દિવસમાં હું તે ચોરને પકડી આપને આધીન કરીશ.” એમ કહીને તે દિવસથી ચોરને શોધવાને રાત્રિ-દિવસ નગરમાં ભ્રમવા લાગ્યો.

પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી અભયકુમારે તે ચોરને પકડીને રાજદરબારમાં મહારાજાને હવાલે કર્યો. પોતાની સમક્ષ ઉભેલા ચોરને જોઇ રાજાએ કહ્યું. એક સામાન્ય ચોર હોય તેની પણ જ્યારે ઉપેક્ષા કરવામાં આવતી નથી તો પછી આ ચોર તો શક્તિમાન છે. તો તેનો તો અવશ્ય નિગ્રહ કરવો જોઇએ.”

રાજાએ ચોરને પૂછ્યું.” આગ્રવનમાંથી તે કેરીઓ શી રીતે તોડી લીધી વાઝે ?”

” વિધાનાં બળથી.” રાજાના જવાબમાં ચોરે જણાવ્યું.

” આવો ચોર કેાઇ વખતે બચકર છે માટે એને શુળીએ ચડાવો !” રાજાએ હુકમ કર્યો.

રાજાનો હુકમ સાંભળી અભયકુમારે રાજાને વિનંતિ કરી. “ દેવ ? પ્રથમ આપ એની પાસેથી વિદ્યા શીખીલ્યો. પછી જે યુક્ત હોય તે કરજ્યો, !

અભયકુમારની વિનંતિ સાંભળી રાજાએ ચોરને કહ્યું. “ ચાલ સામે આવીજાને તારી વિદ્યા બોલ, હું શીખી લઉં.”

સિંહાસન ઉપર બેઠેલા રાજાની સામે બેસીને ચોરે વિદ્યા બોલવા માંડી. પરંતુ રાજા સિંહાસન ઉપર બેઠેલો હોવાથી અને ચોર નીચે બેઠેલો હોવાના અવિનયીપણાથી રાજાને એ વિદ્યા આવડી નહિ. કારણકે વિનય વગર વિદ્યા આવડતી નથી. લુચ્ચાઇથી કે ઠગાઇથી અથવા બળજોરથી વિદ્યાઓ સફલ થતી નથી. વિદ્યા મેળવવાનો સર્વથી ઉત્તમ ઉપાય તો વિનય છે. વિનયથી મેળવેલી વિદ્યાઓ ઝટ પરિણમી જાય છે. જેની પાસેથી વિદ્યા મેલવવી હોય તે વિદ્યાશુરુનું વિદ્યાનું બહુ માન કરવું જોઇએ, એ બહુમાનથી, વિનય થકી મેળવેલી વિદ્યાઓ જ જગતમાં ઇચ્છિત ફલને આપનારી થાય છે.

રાજાને વિદ્યા નહિ આવડવાથી તેણે ચોરનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું કે. “ તારા હૈયામાં કુડ કપટ છે તેથી તારી વિદ્યા મને આવડતી નથી.”

આ સમયે અભયકુમારે કહ્યું. “ હે દેવ ! અત્યારે એ

તારો વિદ્યાગુરુ છે જેઓ ગુરુનો બહુ વિનય કરે છે તેમને જ વિદ્યાઓ આવડે છે. અન્યથા સ્ફુરતી નથી તેથી આ માતાંગ-પતિને આપ સિંહાસન ઉપર બેસાડો અને તમે અંજલી જોડીને એની સામે બેસો તો વિદ્યા આવડશે.”

વિદ્યાના અર્થી રાજા માતાંગને સિંહાસન ઉપર બેસાડી પોતે સામે હાથ જોડીને પૃથ્વી ઉપર બેઠો, કારણ કે નીચ પાસેથી પણ ઉત્તમ વિદ્યા હોય તો ગ્રહણ કરવી એવી નિતિ છે.

રાજાએ ચોરના મુખથી ઉન્નામિનિ ને અવનામિની એમ બે વિદ્યાઓ સાંભળી એટલે હર્ષણુમાં પ્રતિબિંબની જેમ રાજાના હૃદયમાં તે વિદ્યાઓ પરિણમી ગઈ. વિદ્યાઓ પરિણમ્યા પછી રાજાએ એને શિક્ષા કરવા માટે જલ્લાહને સ્વાધિન કરવા માંડ્યો. એટલે અભયકુમારે કહ્યું. “ દેવ ! આપનો એ વિદ્યાદાતા ગુરુ થયો. ગુરુનું તો બહુમાન સન્માન કરવું જોઈએ. આપને એના તરફથી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થઈ એના બદલામાં આપ એને શૂળીની દક્ષિણા આપો એ ઠીક ન કહેવાય ? ”

અભયકુમારનાં વચન સાંભળી રાજાએ ચોરને લેટ સોગાહ આપી બહુમાન કરવા પૂર્વક છોડી મુક્યો. અભયકુમારનો ઉપકાર માનતો ચોર પોતાને ઘેર ગયો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

દુર્ગાધારાણી.

એક દિવસ મહાવીરસ્વામી રાજગૃહનગરે સમવસયો, તે સમયે પૃથ્વી ઉપર બીજે ઈંદ્ર હોય તેમ મોટા આડંબરથી શ્રેષ્ઠિક મહારાજ પ્રભુને વાંઢવાને આદ્યો, ગજેન્દ્રોનીહાર, અશ્વેના હણહણાટ અને સેનાથી ભૂમિતલને રૂંધતો તે શોભતો હતો. આગળ ભાટ ચારણો સ્તુતિ કરી રહ્યા હતા ગંગા અને યમુના જેવા આમરો વારાંગનાઓ વીંઝતી હતી. એવા મોટા આડંબર પૂર્વક મગધપતિ પ્રભુને વંદના કરવાને આદ્યો.

માર્ગમાં આદ્યા જતાં જન્મ્યા પછી તરતજ છોડી દીધેલી એક બાળિકા સૈનિકોના જોવામાં આવી, બાણે નરકનો અવશેષ હોય નહિ શું ? તેમ એ બાળિકાના શરીરમાંથી અત્યંત દુર્ગંધ નિકળતી હતી. એ દુર્ગંધીને અંગે એની આસપાસ કોઈ આલી શકતું પણ નહિ. શ્રેષ્ઠિક મહારાજ આ માર્ગેથી ભગવાનને વાંઢવા જતા હોવાથી તેના સૈનિકોને પ્રથમ આ દુર્ગંધ આવી. એ તીવ્ર દુર્ગંધીને સહન નહિ કરી શકવાથી સૈનિકોએ પોતપોતાની નાસિકા બંધ કરી દીધી. પોતાના સૈનિકોની આવી ચેષ્ટા જોઈ રાજાએ પોતાના પરિજનને એનું કારણ પૂછયું, “ આ શું છે ? ”

પ્રતિહારીએ ખુલાસો કર્યો. “ જન્મ્યા પછી તરત જ

છોડી દીધેલી ખાલિકાના શરીરમાંથી આ દુર્ગધી નિકળે છે જેથી બધાએ નાસિકા બંધ કરી દીધી છે.”

સેવકના મુખેથી આવી વાર્તા સાંભળીને શ્રેણિક મહારાજ એ દુર્ગધીને જોવાને આગળ ચાલ્યો. પ્રતિદિવસ અરિહંત પ્રભુના મુખથી બાર પ્રકારની દેશના સાંભળનાર હોવાથી તેને જરા પણ ભુશુપ્સા આવી નહિ. કારણ કે સમકિતનું એ લક્ષણ છે. સમકિત પામેલો જીવ વસ્તુસ્વરૂપ સારી રીતે જાણી શકે છે. વસ્તુ જેવા સ્વભાવમાં હોય તેનો સંપૂર્ણ સમજનાર હોવાથી અથવા તો તીર્થંકર ભગવાનના વચનમાં શ્રદ્ધાવાળો હોવાથી એનાં વિવેક ચક્ષુ ખુલ્લી જાય છે. વિવેક ચક્ષુ પ્રગટ થતાં સમકિતને પ્રભાવે. વસ્તુના જાણવાપણથી સંસારમાં આસક્ત છતાં બહુધા એનાં પાપ બંધનો ઓછાં થઈ જાય છે. કારણ કે આજ સુધી એની સંસાર તરફ દષ્ટિ હતી. પરંતુ સમકિત પામ્યા પછી એની દષ્ટિ મોક્ષ તરફ ઢળે છે. સંસારમાં આસક્ત હોય છતાં પણ સંસારથી છુટવાને તે અનુકુળ સમયમની રાહ જુએ છે.

દુર્ગધાને જોઈ મગધપતિ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો, ભગવાનને વાંઢી એમની દેશના સાંભળ્યા બાદ યોગ્ય અવસર પામીને પૂછ્યું “ભગવન્ ? કયા કર્મને યોગે એ દુર્ગધા થઈ.”

શ્રેણિકના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું. “પૂર્વ ભવે એણે મુનિની ભુશુપ્સા કરી હતી. એ ભુશુપ્સાનું આ ફલ છે.”

“ભગવાન્ ? જરા સ્પષ્ટતાથી કહો, એણે કેવી રીતે

કથું” અને કેવી રીતે ભોગવ્યું.” મગધપતિએ સ્પષ્ટતા કરવાને કહ્યું.

“ તમારા શહેરની નજીક શાળી નામે ગામમાં ધનમિત્ર નામે શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો, તેને ધનશ્રી નામે પુત્રી હતી. અન્ય-દ્વાએ શ્રેષ્ઠી પુત્રીનો વિવાહ ઉત્સવ આવ્યો, તેવામાં શ્રીધ્મ ઋતુમાં વિહાર કરતા કેટલાક સાધુઓ ત્યાં આવ્યા. શ્રેષ્ઠીએ સાધુઓને વહોરાવવાને ધનશ્રીને આજ્ઞા કરી, પિતાની આજ્ઞાથી સાધુઓને વહોરાવતાં ધનશ્રીએ પરસેવાથી જેમનાં અંગ મલીન થયાં છે એવા સાધુઓને જોઈ મનમાં વિચાર કરવા લાગી. ” અહીં ત ભગવાને જે ધર્મ કહ્યો છે તે બધી રીતે નિર્દોષ છે. પણ પ્રાસુકતાથી સ્નાન કરવાની મુનિઓને આજ્ઞા આપી હોત તો શું દોષ હતો ?

મનના એ વિચાર વડે કરીને બાળાએ તીવ્ર દુષ્ટકર્મ બાંધ્યું. તેની આલોચના કર્યા વગર અન્યદ્વા મૃત્યુ પામીને તે બાળા વેશ્યાના ગર્ભમાં આવી. ગર્ભમાં રહેલી પણ તે બાળા માતાને ઘણીજ અરતિ આપવા લાગી. વેશ્યાએ ગર્ભ-પાતનાં ઘણાં ઔષધ બાધાં પણ એ ગર્ભ પડયો નહિ, કર્મની શક્તિ આગળ ઔષધ કોણ માત્ર છે. ?

વેશ્યાએ એ પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. પૂર્વ કર્મના યોગથી જન્મતાંજ તેના શરીરમાંથી અત્યંત દુર્ગંધા નિકળવા માંડી એ દુર્ગંધાને વેશ્યા પણ ન સહન કરી શકવાથી પોતાના ઉદરમાંથી ઉત્પન્ન થયા છતાં તેને વિષ્ટાની જેમ તણ દીધી. એ બધો પૂર્વ ભવે કરેલી મુનિની બ્રુશુસાનો દોષ હતો.

સ્નાન એ તો શૃંગારનું અંગ ગણાય છે. જ્યારે શરિર ઉપરથી પણ મમતા રહિત એવા સાધુઓને પછી સ્નાનની શી જરૂર? શૃંગારનું એક અંગ સેવન કરવાથી અનુક્રમે બીજા અંગોનો પણ સેવનનો દોષ ન લાગે તે માટે જ્ઞાનીઓએ સાધુઓને માટે સ્નાન નિષિદ્ધ કર્યું છે.

દુર્ગાધાનું પૂર્વભવનું ચરિત્ર સાંભળી ભગધપતિએ ફરી ભગવાનને પૂછ્યું, “ભગવાન એ દુર્ગાધાનું ભવિષ્યમાં શું થશે ? ”

“રાજન્ ! એ દુર્ગાધાએ પોતાનું હુકમ ઘણુંખડું ભોગવી લીધેલું હોવાથી હવે નામ શેષ બાકી રહ્યું છે તે ભોગવી લેશે. ભવિષ્યમાં એ તારી પટ્ટરાણી થશે.”

“પ્રભુ ! આપનું વચન સત્ય છે છતાં મને એની ખબર પડે તેવી કંઈક નિશાની આપો જેથી હું જાણી શકું ? ”

તેની ખાતરીને માટે તને એક નિશાની આપું છું કે અન્તઃપુરમાં કીડા કરતા તારી પીઠ ઉપર ચડીને જે હંસની માફક લીલા કરે તે આ દુર્ગાધા છે એમ જાણી લેવું.”

પ્રભુની વાણી સાંભળી શ્રેણિક આશ્ચર્ય પામ્યો “અહો ! આ તો નવાઈની વાત કહેવાય ! આ બાળા મારી પત્ની શી રીતે થશે ? ” ઇત્યાદિ વિચાર કરતો રાજા ભગવાનને નમીને પોતાને સ્થાનકે ગયો.

હુકમ પૂર્ણ થવાથી દુર્ગાધાનો દુર્ગાધ આવ્યો ગયો,

એવામાં કોઈ ગોવાલણ ત્યાંથી નીકળી, તેણે આ બાળિકાને જોઈ પોતાને પુત્ર પુત્રી કાંઈ ન હોવાથી આ કન્યાને પોતાની પુત્રી તરીકે માની લઈ લીધી. પોતાની પુત્રીની જેમ તેનું પાલન કર્યું. વર્ષોના વિતવા સાથે એ બાળા યૌવનવતી થઈ. કામી પુરૂષોના મનને હરનારી એ મૃગલોચના યૌવનને આંગણે આવી.

અન્યદા કૌમુદી ઉત્સવ આવ્યો, શૃંગારરસના નાટકમાં સુત્રધાર સમો એ કૌમુદી ઉત્સવ ઉજવવાને નગરના યુવાન પુરૂષો અને યુવતીઓ વનવિહાર કરવાને એક ઉદ્યાનમાં આવ્યાં. પેલી ગોવાલ કન્યા પણ પોતાની ગોવાલણ માતાની સાથે ઉત્સવ જોવાને આવી. રાજા શ્રેણિક પણ અભયકુમારની સાથે એ ઉત્સવમાં ભાગ લેવાને આવ્યો.

એ મોટા ઉત્સવમાં એકબીજાના સંસર્ગથી પેલી મનોહર કાંતિવાળી ગોવાળ કન્યાના સ્તન ઉપર મગધપતિનો હાથ પડ્યો. એ ઉંચા કઠીણ સ્તનોના કોમલ સ્પર્શથી એ આલીસ કન્યા ઉપર રાજાને રાગ ઉત્પન્ન થયો. રાજાએ તત્કાળ પોતાની મુદ્રિકા એ આલીસ બાળાના વસ્ત્રને છેડે તે ન બાણે તેમ બાંધી લીધી. બાળાને મેળવવાનો કેવો સરસ ઉપાય ?

“ થોડીવાર પછી શ્રેણિકે અભયકુમારને કહ્યું, ” માફ ચિત્ત વ્યગ્ર થતાં મારી મુદ્રિકા કોઈ હરી ગયું છે. માટે મારી મુદ્રિકાના ચેરને તું સત્તર શોધી કાઢ ? ”

જે ઉદ્યાન વનવિહાર માટે નિયત કરવામાં આવ્યું હતું, તેના દરવાજા બાજુના અભયકુમારે બંધ કરાવી દીધા. ને એક એક માણસને તપાસીને બહાર કાઢવા માંડ્યા. બુદ્ધિના ભંડાર અભયકુમારને સર્વનાં વસ્ત્ર, કેશ, સુખ વગેરે તપાસવા માઝ્યાં. અનુક્રમે પેલી આલીરકુમારી આવી. તેના વસ્ત્રોની તપાસ કરતાં વસ્ત્રને છેડે બાંધેલી રાજાની મુદ્રિકા અભયના જોવામાં આવી. તેના વસ્ત્રને છેડે એ મુદ્રિકા જોઈ અભયે પૂછ્યું, “હે બાળે! આ મુદ્રિકા તેં શા માટે લીધી હતી?”

અભયના જવાબમાં બાળા પોતાના કાને બે હાથ મુકતી બોલી. “મહારાજ ! હું કંઈ એમાં જાણતી નથી.”

“તું કંઈ જાણતી નથી? સત્ય કહે છે કે તું કંઈ જાણતી નથી? તો તારા છેડામાંથી મુદ્રિકા ક્યાંથી નીકળી?” ફરીને પૂછ્યું.

“મને એની કંઈ પણ ગમ પડતી નથી. કે મારા વસ્ત્રને છેડે કોણે બાંધી અથવા તો કેવી રીતે આવી. હું એમાં નિર્દોષ છું.”

અભયકુમારે એ બાળાની સામે જોયું એને લાગ્યું કે આલીર કન્યા નિર્દોષ છે ત્યારે આ બન્યું કેમ? જરૂર આ જીંદગી આલીર કન્યા ઉપર પિતા રક્ત થયા હશે. એને ગ્રહણ કરવાને માટે સ્નેહવશ થયેલા રાજાએ પ્રેમની નિશાની તરીકે આ મુદ્રિકા એ ધાણી સાડે બાંધી હશે “એમ વિચારી તેણે આલીર કન્યાને કહ્યું” બાળા ! કદાચ તું નિર્દોષ હશે

પણ અત્યારે તો તારી પાસે મુદ્દામાલ મળી આવવાથી તું
શુન્દેગાર છે. માટે રાજાની આગળ તને હાજર કરવી પડશે.
મહારાજ આગળ તું તારી નિર્દોષતા પુરવાર કરજે.”

આભિર કન્યાને લઇને અભયકુમાર રાજાની પાસે
આવ્યો. આભિર બાળાને એક બાળુના ખંડમાં બેસાડી
અભય રાજા પાસે આવ્યો. અભય બોલે તે પહેલાં તો રાજા-
એ જ પૂછ્યું. “કેમ અભય વીંટીનો ચોર મળ્યો ?”

“સ્વામી ! ચોર મળ્યો તો છે, પણ મુદ્રિકાને ચોરનાર
એક બાળા છે !” અભયે જવાબ આપ્યો.

“બાળા ચોર ! આશ્ચર્ય !” રાજા હસ્યો.

“હા ! દેવ ! એ ચોરનાર કોઇ અજબ છે. વીંટીની સાથે
એણે એક મોટી વસ્તુ પણ ચોરી જણાય છે.”

“અને તે વસ્તુ ?”

“તે વસ્તુ મગધપતિનું મન !” અભયકુમારનો પ્રત્યુત્તર
સાંભળી મગધરાજ હસ્યા.

“બરાબર ? એ કુમારીનું હું પાણી ગ્રહણ કરીશ. કારણ
કે હુંકુલમાંથી પણ સીરતન ગ્રહણ કરવું એ તેં નથી
સાંભળ્યું.”

રાજાએ એ આભિર કન્યા સાથે લગ્ન કરી ઘણા રામથી
એને પટ્ટરાણીને પદે સ્થાપન કરી.

એક દિવસ રાજા રાણીઓ સાથે પાસા વડે રમત રમતો હતો. તેમાં એવું પણ કર્યું કે જે જીતે તે હારેલાની પીઠ ઉપર ચડે.”

એ રમતમાં બીજી કુળવાન રાણીઓ રાજાને જીતતી ત્યારે પોતાનો જય જણાવવાને ઠે માત્ર રાજાની પીઠ ઉપર પોતાનું વસ્ત્ર નાખતી હતી. પણ જ્યારે પેલી વેશ્યા પુત્રી દુર્ગા-ધાનો વારો આવ્યો. અને તેણે રાજાને જીતી લીધા ત્યારે તે કઠીણ હૃદયવાળી થઈને રાજાની પીઠ ઉપર ચડી ગઈ. તે વખતે ભગવાનનું વચન સાંભળવાથી રાજા ખડખડાટ હસી પડ્યો.

રાજાના અકસ્માત હસવાથી પીઠ ઉપર ચડેલી દુર્ગાધા ખસીયાણી પડી ગઈ. તે ઝટ નીચે ઉતરી ગઈ અને હાસ્યનું કારણ તેણે રાજાને પૂછ્યું.

રાજાએ તેના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું હતું તે પ્રમાણે પૂર્વભવથી માંડીને અત્યાર પર્યંતનું તેનું સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યું પોતાનું ચરિત્ર સાંભળી દુર્ગાધાને વૈરાગ્ય આવવાથી વિનયપૂર્વકે સ્વામીની અનુમતી મેળવી ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષાગ્રહણ કરી પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

હસ્તી તાપસોના આશ્રમમાં

હસ્તિ તાપસોના આશ્રમમાં પાંચસે શિષ્યોથી પરિવરેલા એક મહાસુની પધાર્યા. એ હસ્તિ તાપસોના આશ્રમનાં વિધિ વિધાન વળી જુદા પ્રકારનાં હતાં. એમની દયા, એમનો ધર્મ પણ વિચિત્ર હતો. તેઓની માન્યતા એવી હતી કે નાના નાના અનેક જીવને મારવા કરતાં મોટા એક જીવને મારી તેના માંસથી ઉઠરની પૂર્તિ કરવી સારી. એક હાથી જેવા પ્રાણીને મારી નાખ્યો હોય તો એના માંસથી ઘણા દિવસ ચાલે. પણ મૃગ, તિત્તર કે મત્સ્ય જેવા અનેક જીવોને મારી તેનાથી ઉઠર પૂર્તિ કરવી અથવા તો ધાન્યના કણોનો આહાર કરવાથી ઘણાં જીવોની હિંસા થાય છે ને તેથી મોટું પાપ લાગે છે. આવી તેમની માન્યતાથી તેમની પર્યુકુટીઓમાં હાથીઓનું માંસ તકકે સુકવવા નાખેલું હતું. અને જીવતો જાગતો એક હાથી ત્યાં બાંધેલો નજરે પડતો હતો. પાંચસે શિષ્યોના પરિવારવાળા આ મુનિ હસ્તિ તાપસ આશ્રમમાંથી નિકળ્યા તેમના જોવામાં આ માંસ વગેરે આવ્યું તેમની દયા-ભાસતાનો એ મુનિવરને ખ્યાલ આવ્યો.

જે માર્ગે પેલો મોટી કાયાવાળો હાથી બાંધ્યો હતો ત્યાંથી આ મહર્ષિ નીકળ્યા, મોટા પરિવારવાળા આ મુનિવરને અનેક લોકો મસ્તક નમોવીને વંદન કરતા હતા તે જોઈને લઘુ-કર્મા હાથી પણ મનમાં વિચારવા લાગ્યો.” હું પણ જો છુટો

હોત તો જરૂર આ મહર્ષિને વંદન કરી મારા આત્માને પવિત્ર કરત. પણ આવા સાંકળના ગાઢ બંધનથી બંધાયેલો હું શું કરું? એ પ્રમાણે વિચાર કરતા હાથીની પાસેથી મુનિ નીકળ્યા, એટલે ગરૂડના દર્શનથી જેમ નાગપાશ તુટી જાય તેમ હાથીની લોહ શૃંખલા પણ મુનિવરના દર્શનથી તુટી ગઈ. જેથી હાથી મુનિવરને વાંદવાને આદ્યો.

હાથી મુનિવરને વંદના કરવા માટે તેમની તરફ જતો જોઈ લોકોએ વિચાર્યું કે નકકી આ હાથી મુનિવરને મારી નાખશે. આ સાધુના દિવસો હવે ભરાઈ ગયા છે. એમની આયુષ્યની દોરી હવે પુરી થઈ ગઈ છે. એમ બોલતા જેને જ્યાં કાંચું ત્યાં હાથીના ભયથી પલાયન કરી ગયા. પણ પોતાના પાંચસે શિષ્યોની આગળ મોખરે એ મુનિવર તો સ્થિર અડગ ઉભા રહ્યા. ગજેન્દ્ર તેમની પાસે આવીને તેમને નમ્યો. પોતાનું કુંભસ્થલ નમાવી મુનિવરને પ્રણામ કર્યા. મુનિવરના ચરણને પોતાની સુંઠ પ્રસારી સ્પર્શ કરી પોતાનો આત્મા પવિત્ર કર્યો. પરમ શાન્તિને પામેલો હાથી ઉભો થઈ ભક્તિથી ભરપુર દૃષ્ટિએ મુનિવરને જોતો ને ઉલ્લાસ પામતો ચરણને માર્ગે આદ્યો ગયો. મુનિવરના આવા મહાત્મ પ્રભાવથી અને હાથીના ભાગી જવાથી તાપસો મુનિવર ઉપર ગુસ્સે થયા ને તેમની સાથે ક્રોધથી ધમધમીત થયેલા લડવાને આવ્યા.

એ શાંત રસના નિધાન અને દયાના સાગર મુનિવરે

દયાભાસ ધર્મવાળા હસ્તિ તાપસોને પ્રતિબોધ પમાડીને વીર ભગવાનના સમવસરણમાં મોકલ્યા. એ હસ્તિ તાપસોએ ભગવાન પાસે જઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

હસ્તિ તાપસોનો આશ્રમ રાજગૃહી નગરીની સમીપમાં હોવાથી ગજેન્દ્રમોક્ષ અને હસ્તિ તાપસોના પ્રતિબોધની હકીકત શ્રેષ્ઠિક મહારાજપાસે પહેચી ગઈ. તેમ પોતાના પુત્ર અભયકુમાર સાથે રાજગૃહપતિ આ મુનિવરને વંદના કરવાને આવ્યો.

ભક્તિથી વંદન કરતા મગધપતિ અને અભયકુમારને મુનિવરે ધર્મલાભ રૂપી આશિષ આપી. શુદ્ધ ભૂમિતલ ઉપર નિરાખાધ પણે મુનિવરને બેઠેલા જોઈ રાજાએ પૂછ્યું. “ ભગવાન ! આપે કરેલા ગજેન્દ્રમોક્ષથી મને આશ્ચર્ય થાય છે. ”

રાજાના જવાબમાં મુનિવર બોલ્યા. “ રાજા ! ગજેન્દ્રમોક્ષ એ કાંઈ ફલંબ નથી, પણ મને તો ત્રાકસૂત્રના બંધનમાંથી મુક્તિ મેળવવી એજ અતિ દુષ્કર જણાય છે. ”

“ ભગવાન ? તે કેવી રીતે ! ” રાજાએ પૂછ્યું.

મુનિવરે તેના જવાબમાં એ ત્રાકસૂત્રના બંધનનો પોતાનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવવા માંડ્યો એ સાંભળવાને બીજા લોકો પણ એકચીત્ત થઈ ગયા.

સમુદ્રની મધ્યમાં પાતાલ ભુવન જેવા આદ્ર્ક દેશના

આર્દ્રક નગરમાં આર્દ્રક નામે રાજા એક દિવસ રાજદરબારમાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા હતા એનો પાટવી કુમાર અને સુવરાજ આર્દ્રકુમાર રાજાની સમીપમાં બેઠેલા હતા તે સિવાય મંત્રીઓ, સામંતો વગેરે અધિકારીઓ પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે સભામાં બેઠેલા હતા. તે સમયે એક પુરૂષ પોતાના પરિવાર સહિત રાજદરબારમાં આવી આર્દ્રક નૃપતિ સન્મુખ અતિ ઉત્તમ ભતિની લેટો વગેરે મુકી પોતાના સ્વામી વતી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, પોતાના સ્વામીના કુશળ સમાચાર કહ્યા.

આર્દ્રક નૃપતિએ પણ એ પુરૂષની બંધુની જેમ સંભાવના કરી અતિ સત્કાર અને સન્માનથી નવાજતાં મગધરાજના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.

વચમાં આર્દ્રકુમારે પિતાને પૂછ્યું. “ પિતાજી ! આ કોણ છે ! મગધેશ્વર કોણ છે ! કે તેમની સાથે વસંતઋતુને કામદેવની જેમ તમારે પ્રીતિ છે. ”

આર્દ્રકુમારનાં જવાબમાં આર્દ્રક રાજાએ કહ્યું. “ હે વત્સ ! શ્રેણિક નામે મગધ દેશનો રાજા છે. તેના અને આપણા કુળને પરંપરાથી પ્રીતિ ચાલી આવે છે. ”

પિતાનાં વચન સાંભળીને સુવરાજ આર્દ્રકુમારે પેલા પુરૂષને પૂછ્યું, “ તમારા સ્વામીને કોઈ પૂર્ણ શુભવંતો પુત્ર છે કે ! જેની સાથે હું પણ મૈત્રી કરવા ઇચ્છું છું. ”

“ હે કુમાર ! બુદ્ધિનો નિધાન એવો, અને પાંચસે મંત્રીઓનો સ્વામી, હાતાર, કુરુણારસનો ભંડાર, દક્ષ, કૃતજ્ઞ, સર્વ કળામાં પારંગત એવો અભયકુમાર નામે શ્રેષ્ઠિક નરપતિને પુત્ર છે. અરે કુમાર ! બુદ્ધિ અને પરાક્રમથી સંપન્ન, ભયરહિત, વિશ્વમાં વિખ્યાત એવા અભયકુમારને શું તમે નથી જાણતા કે ? ”

આર્દ્રકુમારને અભયકુમાર સાથે મૈત્રીનો અર્થ જાણીને આર્દ્રકનૃપતિએ કહ્યું કે “ હે વત્સ ! સાધુ ! સાધુ ! તું મારો કુલીન પુત્ર છે, કે જેથી મારા ચાલેલા માર્ગને અનુસારે તું પણ ચાલવાને ઈચ્છે છે, સમાન શુભવાળા અને સમાન પુત્ર, સંપત્તિવાળા તમારા બન્નેને મૈત્રીપણું યુક્ત છે. ”

પિતાની અનુમતિ મેલવાથી યુવરાજ આર્દ્રકુમારે કહ્યું. હે મંત્રીનું ? તમે સ્વદેશ તરફ જાઓ ત્યારે મને પૂછ્યા વગર તમારે જવું નહિ. મારે પણ મારા મિત્ર અભયકુમારને એક સંદેશ મોકલવાનો છે. ”

મગધરાજના મંત્રીએ માફ વચન સ્વીકાર્યું આર્દ્રક નૃપતિએ આપેલા ઉતારામાં કેટલાક દિવસ નિર્ગમન કર્યા.

એક દિવસ આર્દ્રક નૃપતિની રજા લઈ તે મંત્રી પોતાને સ્વદેશ જવાને તૈયાર થયો. જતાં પહેલાં તે આર્દ્રકુમારને મળવા આવ્યો. આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને આપવા માટે મંત્રીના હાથમાં પરવાળાં યુક્તાદેવ વૃગેરે ઉત્તમ

વસ્તુઓ આપી. અનુક્રમે તે મંત્રી રાજગૃહ પહોંચ્યો. શ્રેષ્ઠિકરાજાને ને અભયકુમારને લેટો આપી તેમનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. અભયકુમારને પણ કહ્યું કે ‘ આર્દ્ર-કુમાર પણ આપની મિત્રતા આહે છે. ’

જૈનશાસનમાં કુશળ અભયકુમારે વિચાર કર્યો કે આર્દ્ર કુમાર જરૂર પૂર્વભવે સાધુપણાની વિરાધના કરેલી હોવાથી અનાર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયો છે, છતાં એ આસન્ન ભવ્ય હોવો જોઈએ; કારણ કે અભવ્ય અને દુર્ભવ્યને મારી સાથે મિત્રતા કરવાની ઇચ્છા થાય જ નહિ. જગતમાં પ્રાયઃ સમાન પુણ્ય-પાપવાળા પ્રાણીઓને જ પ્રીતિ થાય છે, તો કોઈપણ ઉપાયે એને જૈનધર્મમાં સ્થિર કરી હું એનો આશ્રયન થાઉં, કેમકે જે ધર્મમાર્ગમાં જોડે તે જ ખરો હિતસ્વી કહેવાય છે. તે આર્દ્રકુમારને હું તીર્થંકરનું ભિંમ દર્શાવું, જેના પ્રભાવથી કદાચ એને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય તો પાછો ફરીને પણ જૈન ધર્મમાં સ્થિર થાય, માટે લેટમાં અહિંથી મહાન્ આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી એક રત્નમયી ઉત્તમ અર્હત પ્રતિમા તેની ઉપર મોકલાવું. ”

ઇત્યાદિ વિચાર કરી અભયકુમારે એક પેટીમાં રત્નમય આદિનાથની અપ્રતિમ પ્રતિમા મૂકી તેના આગળ ધૂપ, દીપ ઘંટા વગેરે દેવપૂજનનાં ઉપકરણો મૂકી, પેટીને તાણુ દબ, એની ઉપર મહોર છાપકરી મગધપતિ શ્રેષ્ઠિકે આર્દ્રક રાજાના માણસને સન્માન કરી લેટો આપી વળાવ્યો તેની સાથે

અભયકુમારે આ લેટ પણ મોકલાવી. અને કહ્યું કે. “ હે ભદ્ર ? આ પેટી આર્દ્રકુમારને આપજો, અને ખાનગીમાં કહેજો કે તમારે ખાનગીમાં આ પેટી ઉઘાડવી અને એની અંદર રહેલી વસ્તુ વિચારપૂર્વક તમારે જોવી; પણ બીજા કોઈને તમારે આ વસ્તુ બતાવવી નહિ. ”

આર્દ્રક રાજના માણસે અભયકુમારનું કથન માન્ય કર્યું ને તે પોતાને નગરે આવ્યો. આર્દ્રક રાજને લેટ વગેરે આપી તેમના કુશળ વર્તમાન કહ્યાં અને પેલી અભયકુમારે આપેલી લેટ આર્દ્રકુમારને પણ આપી અભયકુમારનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો.

આર્દ્રકુમારે પોતાના દિવાનખાનામાં આવી એકાન્તમાં તે પેટી ઉઘાડી તો અંધકારમાં ઉઘોત કરનારી જાણે તેજના જ પુંજથી ઘડેલી હોય તેમ આદિનાથની મનોહર પ્રતિમા જોઈ. નવીન પ્રકારની આ વસ્તુથી આર્દ્રકુમાર અભયજ પામ્યો, એણે ઘણી વસ્તુઓ, અલંકારો જોયા હતા પણ આવી વસ્તુ આજપર્યંત એના જોવામાં આવી ન હતી, તેથી આ નવીન જાતના આભરણથી તે અત્યંત ખુશી થયો. આ આભરણને એને મસ્તકે મૂક્યો, ગળે પહેરી જોયો, કમરે મૂકી જોયો, પણ અંધજેસતો થયો નહિ. “ આ શું હશે ! આ તે કયી જાતનું આભરણ ? ” પોતાની દૃષ્ટિ સન્નિપ્ત રાખીને ઝરાઝર ધારીને યુવરાજ આ નવીન વસ્તુને જોવા લાગ્યો.

“ ખચીત આ કોઈ નવીન વસ્તુ છે, પણ આભૂષણ હોય એમ તો લાગતું નથી. આ કોઈ અજબ વસ્તુ છે. અભયકુમારે શું કહેવડાવ્યું છે કે વિચાર પૂર્વક એ વસ્તુને જોવી. માટે આ વસ્તુ પહેરવાની તો ન હોય, ત્યારે આ વસ્તુ કયી. શું? આ વસ્તુ ક્યારે પણ મારા જોવામાં નથી આવી!” યૂવરાજ વિચારનાં ઉંડાણમાં ઉતરી ગયો, આ નવીન વસ્તુની સન્મુખ એની દૃષ્ટિ હતી. અત્યારે તે એકાગ્રચિત્તવાળો હતો, ધ્યાનમગ્ન હતો, બાહ્ય બંધનોથી વિમુખ થઈ તે અત્યારે વિચારમાંજ એકચિત્તવાળો હતો.

“ મને લાગે છે કે આ વસ્તુ મેં જોઈ છે; પણ ક્યાં જોઈ છે અને ક્યારે જોઈ છે તે યાદ આવતું નથી. આ વસ્તુ અતિ મહત્વની વસ્તુ છે. અભયકુમાર યુદ્ધિધનો નિધાન છે. એ મહા યુદ્ધિધવાન પુરૂષ જે વસ્તુ મોકલાવી હશે તે ખચિત અતિ આવશ્યક વસ્તુ હશે. ત્યારે આ વસ્તુ કયી? ” વિચારની પરંપરામાં પૂર્વભવને સૂચન કરનાર યૂવરાજ આદકુમારને જ્ઞાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. એ જ્ઞાનથી એણે પોતાનો પૂર્વભવ સ્પષ્ટ રીતે જોયો. “ હું કોણ? અહીં ક્યાંથી આવ્યો છું! આ દેશ કયો! આ તો અનાર્યદેશ, એના લોકો પણ અનાર્ય પૂર્વભવે મેં સંયમ પાલન કયું છતાં પ્રાંતે જરા માત્ર પણ મેં મનથી ચારિત્રની વિરાધના કરી તો તેથી આ ભવે હું

અનાર્યમાં ઉત્પન્ન થયો કે જ્યાં ધર્મ સામગ્રી જ મલી શકે નહિ.
હા ! હવે માડું શું થશે ? ”

“ ત્રીજે ભવે મગધદેશના વસંતપુર નગરમાં હું એક
કણ્ણી હતો, બંધુમતી નામે મારી સ્ત્રી હતી. અન્યદા સુસ્થિત
નામે આચાર્ય પાસેથી આર્હતધર્મ પામી અમે બન્ને
જણાંએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ગુરૂની સાથે વિહાર કરતો હું
અન્યદા એક શહેરમાં આવ્યો. ત્યાં મારી સ્ત્રી બંધુમતી પણ
બીજી સ્ત્રીઓ સાથે વિહાર કરતી કરતી સાધ્વીઓ સાથે
તે શહેરમાં આવી. એક દીવસે તેને જોવાથી મને એની સાથે
લોગવેલી વિષય ક્રિંડા યાદ આવી. તેથી હું સાધુ છતાં
તેણીનામાં અનુરાગી થયો. અને બીજા સાધુને તે વાત મેં કહી
સાધુએ પ્રવૃત્તિનીને કહ્યું, એ પ્રવૃત્તિનીએ બંધુમતીને કહ્યું.
ગુરૂણીનું વચન સાંભળી બંધુમતી ખેદ પામતી બોલી. “ હે
સ્વામિની ! એ ગીતાર્થ થયેલ સાધુ પણ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન
કરશે, તો માડું શું થશે ? સંસારમાં તો મર્યાદા એજ મોટી
ચીજ છે, મર્યાદાથી સમુદ્ર પૃથ્વીને ડુબાડતો નથી. હું કદી
દેશાંતરે જઈશ તો તે મહાનુભાવ મને પરદેશ ગયેલી બાણી
મારી પાછળ આવશે, પણ રાગને છોડશે નહિ. માટે ભગવતી
મને અણસણ કરાવો, કે જેથી માડું અને એમનું શીલવ્રત
અખંડ રહે. ”

ગુરૂણી પાસેથી અનશનવ્રત ગ્રહણ કરી મારી સ્ત્રી

બંધુમતીએ થુંકની જેમ પોતાના પ્રાણોને લીલામાત્રમાં તણ લીધા, અને તે દેવપણાને પ્રાપ્ત થઇ.

બંધુમતીને મૃત્યુ પામેલી સાંભળી અને પશ્ચાતાપ થયો “ અરે ! ખચીત મેં આ દુષ્કર્મ કર્યું. એ મહાનુભાવા તો વ્રતભંગના ભયથી મૃત્યુ પામી ને હું તો હજી વ્રતભંગ થયા છતાં પણ જીવું છું. હા ! ધિક્કાર છે ! મેં પણ તરત જ અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું.”

અનશનવ્રતથી મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં હું દેવતા થયો ત્યાંથી ચવીને હું અહીં અનાયદેશમાં ધર્મવર્ણતપણે ઉત્પન્ન થયો છું. અહીંયાં ધર્મનું નામ પણ દુર્લભ તો પછી “ધર્મની બીજી વાતો તથા કૃત્યો તે ક્યાંથી હોય ? અહા ! એ મહાનુ બુદ્ધિવંત ઉપકારી અભયકુમાર ન મળ્યો હોત તો માફ શું થાત ? અહીંથી હું કયી દુર્ગતિમાં ભત ? આવા અનાયદેશમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં માફ ભાગ્ય હજી ભગ્યત છે કેમકે આવું આલંબન મળે છે. હવે હાલમાં તો આ આદિશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાં એજ મારે આલંબન તે સિવાય ધર્મવર્ણત આવા અનાયદેશમાં હું વિશેષ શું કરી શકું ? ”

પ્રકરણ ૩૦ મું.

આર્દ્રકુમાર.

આદિનાથની પ્રતિમાની પૂજા કરતાં કેટલા દિવસો વહી ગયા પછી આર્દ્રકુમાર આર્યદેશમાં જવાને, મગધની ભૂમિ ઉપર પગ મૂકી પોતાના ગુરૂ અભયકુમારનાં દર્શન કરવાને અતિ ઉત્સુક થઇ રહ્યો ને એક દિવસ સમય મેળવી પિતાની આજ્ઞા માગી. “ પિતાજી ? હું અભયકુમારનાં દર્શન કરવાને ઉત્સુક છું માટે સને જવાની રજા આપો ? ”

પણ પિતાએ એને રજા આપી નહિ. અને કહ્યું વત્સ ! તારે ત્યાં જવાની જરૂર નથી મારી શ્રેણીકને જેમ દૂરથી જ પ્રીતિ તેમ તારી અને અભયકુમારની મૈત્રી દૂરથી જ વૃદ્ધિ પામે.

આર્દ્રકુમારની અતિ ઉત્કંઠા છતાં પિતાના બંધનના કારણે તે જઈ શક્યો નહિ, છતાં મગધદેશ તરફ જવાની એની ઉત્કંઠા તો અતિ વધી પડી. જેથી તે જેને તેને પૂછવા લાગ્યો કે “ મગધદેશ કેવો છે ? રાજગ્રહ નગર કેવુંક છે ? ત્યાં જવાનો કયો માર્ગ છે ? ” ખાતાં, પીતાં, હરતાં, ફરતાં, સંસારની દૈનિક કીચા કરતાં મગધ મગધનું જ રટણ કરતો હતો.

આર્દ્રકુમાર આવી વેલચ્છાથી આર્દ્રકશબ્દને ચિંતા થઈ. જરૂર યુવરાજ મને કહ્યા વગર જતો રહેશે માટે પાણી આવે તે પહેલાં પાગ બાંધી દેવી જોઈએ. “ રાજાએ આર્દ્ર-કુમારના રક્ષણ સારૂ પોતાના પાંચસો સામંતોને આજ્ઞા કરી કે

તમે આર્દ્રકુમારનું રક્ષણ કરો ! તમારે દેહની છાયાની જેમ
એની સાથે રહી યુવરાજને પરદેશ ન જવા દેવો.

ત્યારથી દરરોજ પાંચસે સામંતો યુવરાજની સાથે
રહેવા લાગ્યા. બંધનમાં પડેલા આર્દ્રકુમાર જેમ અને તેમ
જ લલીથી છુટાય તે માટે સામંતોને વિશ્વાસ પમાડવા લાગ્યો.
અંધ ઉપર બેસી દૂર જતો વળી એમની પાસે આવતો, એમ
વિશ્વાસ પમાડી એક દિવસ આર્દ્રકુમાર પોતાના માણસો
દ્વારા વહાણ તૈયાર કરાવી તેમાં બેસીને આર્યદેશમાં આવતો
રહ્યો. આર્યદેશમાં આવ્યા પછી આદિનાથની પ્રતિમા અભય
કુમાર ઉપર મોકલાવી વહાણમાં આણેલું ધન સાત ક્ષેત્રમાં
વાપરી પોતાનો મેળે આર્યકુમારે પતિવિંગ અહણ કરો
સામાયિક ઉચ્ચારવા માંડ્યું.

તે સમયે આકાશમાં રહેલા દેવતાએ ઉચ્ચ સ્વરે કહેવા
માંડ્યું. “ હે મહાસત્વ ? હાલમાં તું દિક્ષા અહણ કરીશ નહિ.
તું દીક્ષા અહણ કરીશ નહિ. ”

આકાશવાણી સાંભળી આર્દ્રકુમારે આકાશ તરફ
નજર કરી તો દેવતાઓને જોયા, તેથી તે બોલ્યો, “ શા માટે
મને અટકાવો છો ? ”

“ હજી તારે લોગકર્મ અવશેષ (બાકી) રહેલું છે. તે
લોગવ તે પછી દીક્ષા અહણ કરજે. અન્યથા તો જગતમાં
તારું ઉપહાસ્ય થશે. ” દેવવાણી સાંભળી.

“ આહ ! એ જડકર્મ આત્માને શું કરનાર છે. ”

“ અરે કદાચહી ! તીર્થ કરે. પણ લોગકર્મને ટાળવાને સમર્થ થયા નથી, થતા નથી, તેઓ પણ લોગોને લોગવીને પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. તો તું કાં હક કરે છે. ”

દેવતાનાં એવા વચનોને અનાદર કરીને આર્દ્રકુમારે પોતાના પરાક્રમ વડે પોતાની મેળે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એ આર્દ્ર-મુનિ પ્રત્યેક બુદ્ધ થઈ તીવ્ર પણે તપસ્યા કરતા, ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા. વ્રતને પાળતા, વિહાર કરવા લાગ્યા.

વિહાર કરતાં કરતાં આર્દ્રમુનિ વસંતપુર નામના નગરે આવ્યા, નગરની બહાર કોઈ દેવાલયમાં પ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા.

આ નગરમાં મહા કુળવાન દેવદત્ત નામે શાહુકાર રહેતો હતો, તેને ધનવતી નામે સ્ત્રીની કુક્ષિથી પેલો અંધુમતીનો જીવ પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. શ્રીમતી એવું બાલાનું નામ હતું. ધાત્રીઓથી લાલનપાલન કરાતી બાલા ધુલીકોડાઅવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ. સમાનવયની બાલાઓ સાથે રમત રમવાને બાલા શ્રીમતી પેલા દેવાલયમાં આવી. રમત રમતાં રમતાં પતિની રમત રમવા માંડી. જેથી પોત પોતાની રૂચી પ્રમાણે સર્વે બાલાઓએ વર વરી લીધા. કોઈ થાંભલાને તો કોઈ પત્થરના પુતલાને તો કોઈ વૃક્ષના થડને તો કોઈ બીજી વસ્તુ-ઓને એમ સર્વે બાલાઓ વરને વરી ગઈ.

પેલી બાલા શ્રીમતી વર પસંદ કરવાના વિચારમાં હતી.

તેવામાં તેની નજર કાયેત્સર્ગમુદ્રાએ રહેલા આર્દ્રકુમાર મુનિ ઉપર પડી. બાલા શ્રીમતી એ મુનિની પાસે જઈ બોલી. “સખી-ઓ ! હું તો આ સાધુને વરી ચુકી. ”

શ્રીમતીના આ કૃત્યથી આકાશમાં રહેલા દેવતાઓએ કહ્યું, “ બાલા ! શાળાસ છે તને, તું યોગ્ય વરને વરી છે ? ” એમ કહીને મોટી ગર્જના કરી રત્નોની વૃષ્ટી કરી, ગર્જનાથી ભય પામેલી બાલા એકદમ ચીસ પાડતી મુનીના ચરણને વળગી પડી.

અનુકૂળ ઉપસર્ગ થવાથી મુની વિચારમાં પડ્યા. “ અહીંયાં રહેવાથી મને આવો અનુકૂલ ઉપસર્ગ થયો, માટે વિશેષ વખત રહેવું તે મને યોગ્ય નથી. ” એમ વિચારી મુની ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા ગયા, શ્રીમતી સખીઓ સાથે પોતાને ઘેર ગઈ.

નગરનો રાજા પેલું નધણીયાતું ધન લેવાને તે દેવાલયમાં આવ્યો. ત્યાં તેના જોવામાં સર્પો આવ્યા. જેથી તે વીલખો થયો તે સમયે તે દેવતાએ અદ્રશ્ય પણે કહ્યું. “ આ ધન મેં કન્યાના વરને નિમિત્તે આપેલું છે માટે તમારે લેવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. ” રાજા પાછો ગયો ને શ્રીમતીના પિતાએ તે ધન વરકન્યાના ઉપલોગને માટે ઇલાયદ્દ રાખ્યું. એ વાતને વચમાં કેટલાંક વર્ષો પાણીના પ્રવાહની જેમ વહી ગયાં ને શ્રીમતી યૌવનને આંગણે આવી. બાલા શ્રીમતી એકતો સુંદર હતી જ, તેમાંય વળી એ સૌંદર્યનો વધારો

કપનારી યુવાની આવી. જેથી એને વરવાને એના સ્વરૂપથી આકર્ષાયેલા ધણા યુવાનો આવ્યા.

શ્રીમતીના પિતાએ શ્રીમતીને આજ્ઞા કરી. “ પુત્રી ! આ યુવાનોમાંથી તને યોગ્ય લાગે તેને તું અંગીકાર કર ?

પિતાનાં વચન સાંભળી શ્રીમતી બોલી. “ બાપુ ! કાનને અગ્રિય એવું તમે આ શું બોલો છો ? હું તો તે વખતે જે મુનીને વરી છું તે જ મારો વર છે ! ”

“ બેટા ! એ તો સાધુ પુરુષ, મુનિઓ શું લગ્ન કરે છે ? એમણે તો સંસારનો ત્યાગ કરેલો છે. સંસારના ત્યાગીઓને સંસારીવાસના ન હોય. ”

“ હોય, કે ન હોય. પણ આ ભવે તો તેજ મારા વર છે. તે સિવાય બીજા બધા મારે ભાઈ-બાપ સમાન છે. પિતાજી ! આપને હું એ સત્ય વાત કહું છું. ”

“ એ સાધુ પુરુષ ! એમનું નતો ગામ, કે નતો ઠામ કે ઠેકાણું, તું એમને ક્યાંથી મેળવીશ. એ મુનિને આજ કેટલાંક વર્ષો થઈ ગયાં, તેમને તું ઓળખશે પણ કેવી રીતે ?

“ પિતાજી ? જે વખતે મેઘગર્જના થઈ, તે વખતે હું તેમના ચરણમાં વળગી પડી હતી. ત્યારે તેમના ચરણમાં એક ચિન્હ મારા જોવામાં આવ્યું હતું, તે ચિન્હવડે હું તેમને ઓળખી કાઢીશ. ” શ્રીમતીએ પિતાને કહી સંભળાવ્યું.

“ પણ એ મુનિ અહીયાં આવશે ત્યારે ને, અને આવશે તો તને ખબર પણ શી રીતે પડશે કે તું ઓળખશે. ”

“ પિતાજી ! તે માટે એક રસ્તો છે, અને તે રસ્તો એજ કે સર્વ મુનિઓને હું જોઈ શકું તેવી તમે ગોઠવણ કરો.

પિતાએ પુત્રીના કથનને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે આજથી આ શહેરમાં જે મુનીઓ આવે તેમને તારે સ્વયંમેલ લીક્ષા આપવી. ” એમ કહીને તે પ્રમાણે ગોઠવણ પણ કરી. કારણ કે દેવદત્ત મોટો શાહુકાર હતો. શ્રીમંત માણસને મહાનું કાર્ય કરવું પણ ડુબ્બર નથી હોતું તો આવું સામાન્ય કાર્ય કાર્ય કરતાં તે શી વાર ?

પિતાની અનુમતિથી શ્રીમતી પ્રતિદિવસ સાધુઓને ભિક્ષા આપવા લાગી, અને વંદના કરતી હતી, વંદના કરતી વખતે મુનિના ચરણ ઉપર રહેલું ચિન્હ જોવાને તે ચુકતી નહિ. બાલા શ્રીમતીનો દરરોજનો આ કાર્યક્રમ હતો.

પૂરા બાર વર્ષે પાછા આદ્રકુમાર દિગમ્ભૂદ થઈને ભવિ-તવ્યતાને અંગે વસંતપુર નગરે આવ્યા. શ્રીમતીને ત્યાં વહોરવાને એ મુનિ આવ્યા. વંદના કરતાં તેણીએ પેલું ચિન્હ જોઈ મુનિને તત્કાલ ઓળખી લીધા. “ આહા સ્વામી ! આખરે તમે મને મળ્યા. તે દિવસે દેવાલયમાં હું તમને વરી હતી તે તમને યાદ છે. તે દિવસે તો તમે હું બાલક હોવાથી પસીનાના બિંદુની જેમ તજીને આલ્યા ગયા હતા, પણ આજે પાછા સપડાયા છો. ” શ્રીમતીએ કહેવા માંડ્યું.

શ્રીમતીનાં વચન સાંભળી આર્દ્રકુમાર મુનિ પાછા વળવાની ત્વરા કરતાં બોલ્યા. “ બાલે આ તું શું બોલે છે ? તમે ગૃહસ્થ ને અમે સાધુ, ત્યાગી, સ્વામી શું ને વાત શી ? જરા વિચારીને બોલ ? આવું ગાંડુ ઘેલું ન બોલ ?

“ તે દીવસે હું તમને વરી હતી ત્યારથી તમે જ મારા પતિ છો. ઘી તો ખીચડીમાં પડી ગયું દુધમાં સાકર પડી ગઇ, ને થવાનું હતું તે તો થઇ ગયું પ્રિયતમ ? હવે શું વિચાર કરીને બોલાવો છો. ચાતક જેમ મેઘની વાટ બુઝે તેમ હું નિરંતર તમારી વાટ જોઇ રહી છું. “ શ્રીમતીએ કહ્યું.

“ મારી વાટ જોઇને તું શું કરશે ? હું તો એક મુનિ છું, ભિક્ષુક છું. મારી પાસે પૈસો નથી, ભિક્ષા માગીને પેટ ભરું છું. ઘર વગર જ્યાં ત્યાં રહીને મારો સમય હું વ્યતીત કરું છું. મારી સાથે પરણીને તું નાહક દુઃખી થશે હેરાન-થશે. ”

“ બસ એટલું જ કહેવાનું કે ખીજું કાંઈ, તમને પરણીને હું દુઃખી થઇશ કે સુખી એ તો મારે વિચારવાનું છે અને માનો કે કદાચ હું દુઃખી થાઉં તો પણ શું. કારણકે મનથી, વચનથી અને કાયાથી પણ તે દિવસે તમને હું વરી ચુકી છું. એટલે હવે તો નિરૂપાય ? તમારે કે મારે હવે ખીજે કોઈ રસ્તો નથી. ”

“ શ્રીમતી ? તે નહીં બની શકે. મેં સંયમ સ્વિકારેલું

છે. એ વ્રતની વિરાધના પુર્વે મેં મન વડે કરેલી એના ફલ તરીકે ધર્મરહિત અનાર્થદેશમાં હું ઉત્પન્ન થયો. આજે સર્વથા સંયમથી બ્રહ્મ કરીને મને તું કયાં મોકલવા ધારે છે.”

આ બન્નેનો દવાવિવાહ સાંભળવાને આડોસી પાડોસી ભેમાં થઈ ગયાં. શ્રીમતીનાં માતા પિતા દોઢી આબ્યાં, વાત ફેલાતાં રાજ પણ ત્યાં આવી ચડ્યો.

“પ્રાણેશ ! એ તત્વજ્ઞાનનો વિચાર અત્યારે ન હોય, અત્યારે તો મને પરણો, તે સિવાય તમારો બીજો કોઈ રસ્તો નથી. તમે મને વરીને ચાલ્યા ગયા છે ત્યારથી આજપર્યંત મારો કાલ પ્રાણુરહિતની જેમ પસાર થયો છે. માટે મને અંગીકાર કરો ! અનાથને સનાથ કરો !”

“શ્રીમતી તે કદિ નહિ બની શકે !” આદ્રકુમારે આલવા માંડ્યું.

“ત્યારે તમે શું મારી અવજ્ઞા કરીને જશો ? ભલે કુરતાથી મારી અવજ્ઞા કરશો તો અગ્નિમાં પડી તમને સ્ત્રી હત્યાનું પાપ આપીશ.” શ્રીમતીની બોલવાની છટા, એનું તેજ, ગૌરવ બધાં અફૂલૂત હતાં. એની નિશ્ચલતા અડગ હતી. “આપ શું એમ સમજો છો કે આપને વર્યા પછી હું હવે અન્યને વરીશ. આપને હજી ખબર નથી. સતીસ્ત્રીઓ એક વખત પણ મનથી વર્યા પછી અન્યને જીવનપર્યંત ઇચ્છતી નથી. જગતમાં પણ બેવાય છે કે ‘રાજાઓ એકજ વાર

બોલે છે. મુનિઓ એકજ વાર બોલે, ને કન્યા પણ એકજ વાર અપાય છે. ' એક મ્યાનમાં જેમ એકજ તલવાર હોય છે તેમ જ સતીસીને પણ એક જ પતિ હોય છે. માટે આપ બે મારો ત્યાગ કરશો તો જરૂર હું મૃત્યુ પામીશ. "

શ્રીમતીનાં આવા વચનો સાંભળી મુનિ તો દિગ્ભૂદ અર્ધ ગયા. આબુબાબુ લોકોની ઠઠ્ઠ બમેલી હતી. એક બાબુએ શ્રીમતીને પડખે એના માતા પિતા તથા સગાં સંબંધી ઉલેલાં હતાં. રાજા વગેરે બીજા બાબુએ ઉભા રહી આ દૃશ્ય જોયા કરતા હતા. આવા સંયોગોની અનુકુળતા અને શ્રીમતી જેવી સુંદર બાલાની પ્રીતિ-ભક્તિ છતાં મુનિની અડગતા ઉપર લોકો બેહક પ્રસન્ન હતા. છતાં પણ બધાના મનમાં હતું. " આ મુનિ બાળાની પ્રાર્થના સ્વીકારી એની સાથે લગ્ન કરે તો ઠીક ? "

સમય, ભવિતવ્યતા શું કામ કરે છે ? અહીં સાધુના મતનો ભંગ થતો હતો, સાધુપણું છોડી ગૃહસ્થપણામાં આવી સ્ત્રીઓના પરિચયમાં રહેવાનું હતું, ધર્મભાગ સુકી પાપને પંથે ડગલાં ભરવાનું હતું છતાં આજે જન્મત અનુકૂલ હતું. શ્રીમતી અનુકૂલ હતી, સર્વ સ્નેહી સંબંધી અનુકૂલ હતાં. કુદરત પોતે પણ અનુકૂલ હતી, અરે દેવતાઓની પણ એમાં અનુમતી હતી. શ્રીમતીના બાપે વિનંતિ કરી. " મહા પુરુષ ! આપ મારી પુત્રીને સ્વીકારી સંસારમાં રહો ને સમય આવ્યે પાછા ફરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરજો. "

એના કથનને સર્વ લોકોએ અનુમતિ આપી. " અરે

મુનિવર ? શા માટે આ બાલાનો તિરસ્કાર કરો છો. ? તમારા ભાગ્યમાં આ બધું લખાયેલું છે. તેથી જ આજે તમને મળે છે. પૂર્વજાવે તમે લઇને અહીયાં આવ્યા છો માટે એ તમારે લોગવ્યા વગર છુટકો નથી. તમે આવા જ્ઞાની પુરૂષ થઇને શા માટે કદાચહ રાખો છો. તમારા વિયોગે આ બાલા બિચારી નિશ્ચય અકાલે મરી જશે. પણ બીજાને તો નહીજ વરે. વિધિએ એને તમારે માટે જ નિર્માણ કરી છે. જુઓને તમારી ઉપર કેવી એની અખંડ ભક્તિ-પ્રીતિ છે. ”

“ સત્ય છે મુનિવર ! અમે તમને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આ બાલાનો તમે તિરસ્કાર કરો ને અવસરે દીક્ષા લેજો. ” નગરના રાજાએ પણ એ મુનિવરને કહ્યું.

આ બધું સંસારનું નાટક જોઇ આર્દ્રકુમાર તો તાબુબ થઇ ગયા. એક પછી એક સર્વેની સામે જોવા લાગ્યા. પેલા દેવતાનું કથન યાદ કરવા લાગ્યા. “ નક્કી દેવવાણી આજે સત્ય થઇ. ભવિતવ્યતાં ક્યારે પણ અન્યથા થતી નથી. ઇચ્છા નહિ છતાં એ મહામુનિ ભવિતવ્યતાને વશ થઇ શ્રીમતીને પરણ્યા, પોતાનો મુનિવેશ તજી ગૃહસ્થ થયા. તેમની આવી પ્રવૃત્તિથી સર્વ લોક પ્રસન્ન થયા. એ રીતે આર્દ્રકુમારમુનિ મુનિ મટીને પાછા ગૃહસ્થ બન્યા.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

ત્રાકસૂત્રનું બંધન અને મુક્તિ.

“ દંસણમદ્દો મદ્દો, દંસણમદ્દસ્સ નત્થિ નિબ્વાણં ।
સિજ્ઞંતિ ચરણરહિઆ, દંસણરહિઆ ન સિજ્ઞન્તિ ॥ ”

બાવાર્થ—જે આત્મા સમ્યક્ત્વથી પતિત થયો છે તે જ સંસારમાં પડેલો છે, કારણ કે દર્શનથી બ્રહ્મ થયેલાને મોક્ષ નથી. ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા મોક્ષપદ પામે છે પણ દર્શનરહિત જીવો મોક્ષે નથી જતાં; માટે સમ્યક્દર્શનમાં એટલી સ્વિ-શેષતા છે.

ચારિત્રથી પતિત ભલેને પ્રાણીઓ કઢાચ કર્મવશાત્ ભવિત-વ્યતાને યોગે થઈ જાય છતાં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી હોય તો પાછા રસ્તે આવી જાય છે. ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ આત્મા પોતાના સમ્યક્ત્વનું રક્ષણ કરે તો તેને ઠેકાણે આવતાં વાર લાગતી નથી; માટે યત્ન થકી પણ સમ્યક્ત્વનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. અથવા તો સમ્યક્ત્વ કાંઈ રાખ્યું રહેતું નથી. વસ્તુતત્વનું જેને જ્ઞાન થાય છે, પ્રભુના માર્ગમાં જેને અવિચળ શ્રદ્ધા છે, જેની પ્રભુની સન્મુખ દૃષ્ટિ છે ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ તે દૃષ્ટિ તેની કાયમ રહે છે અને તેથી સંસારના પંચેન્દ્રિયના મુખમાં મગ્ન રહેવા છતાં પણ તેની દૃષ્ટિ મોક્ષ તરફ હોય છે, પ્રભુનો માર્ગ પામવાની આતુરતાવાળા હોય છે તેમની છૂટવાની ભાવના

હોવાથી સમય મળતાં તેઓ સંસારમાંથી સત્વર બહાર નીકળી જાય છે. તેઓ સંસારમાં પડે છે તે પણ ન છુટકે ને અનિચ્છાએ.

એવી જ રીતે આર્દ્રકુમાર પણ સ્નેહલગ્નથી જોડાઈ શ્રીમતીના પતિ બન્યા. શ્રીમતી સાથે અનેક પ્રકારે સંસારનાં સુખ ભોગવતાં આર્દ્રકુમારને બાર વર્ષ વ્યતીત થયાં. તે દરમિયાન તેમના સંસારસુખની પ્રતીતિરૂપ તેમને એક પુત્ર થયો.

કાલુકાલુ બોલતો પુત્ર માતાપિતાના આનંદનું સ્થાન થયો તે અરસામાં આર્દ્રકુમારે દીક્ષા લેવા માટે પત્નીની રજા માગી. “ શ્રીમતી ! તારે હવે આ પુત્રનો આધાર છે. આ પુત્ર મોટો થશે એટલે તારું પાલન કરશે, માટે હવે દીક્ષા લેવાની તું મને રજા આપ ! ”

આર્દ્રકુમારની દીક્ષાની વાત સાંભળી શ્રીમતી ગભરાણી. “ અરે સ્વામી ! તમને થયું છે શું ? રાતદિવસ દીક્ષા દીક્ષા જ ઝંખ્યા કરો છો. હજી તો કાલ અત્યારે આપણે પરણીએ છીએ, ત્યાં તમે આ દીક્ષાની વાત ક્યાં કરો છો ? ”

“ અરે ભોળી ! કાલ અત્યારની તારી વાતને આજ બાર વર્ષનાં ંહાણાં વહી ગયાં. મૃત્યુનાં નગારાં કાંઈ કોઈની ઓછી રાહ જુએ છે ? ખચીત મનુષ્યોનો મોહ દુસ્થાબધ છે જમને સોંપે છે પણ પતિને સોંપતાં જીવ કપાઈ જાય છે. આ તે તારા કેવી જાતનો સ્વાર્થ શ્રીમતી ? ”

“ આ તમારા પુત્ર સામે તો જુઓ. તમને મારી ઉપર

સ્નેહ ન હોય તો ભલે પણ આ તમારા પુત્ર ઉપર પણ શું સ્નેહ નથી ? શું પુરુષોનાં હૃદય આટલાં બધાં નિષ્કુર હોય છે ? કે તમને સ્ત્રી કે પુત્ર ઉપર જરાતરા પણ સ્નેહ આવતો નથી ? ”

“ શ્રીમતી ! સંસારનો એ સ્નેહ ખોટો છે. સ્નેહ એ તો દુઃખનું મૂળ છે. એ સ્નેહથી કેને સુખ મળ્યું છે ? તું તારે એ સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કર ! શ્રીમતી ! ભલી થઇને તું તારું કામ કર અને મારે માર્ગે જવા દે ? ”

પોતાના નિશ્ચયથી ખેદ પામતી શ્રીમતી રેંટીયો કાંતવા લાગી. શ્રીમતીને રેંટીયો કાંતતી જોઇ પેલો નાનો બાલક એની પાસે દોડી આવ્યો, અને એના કંઠે વળગી પડી કાલી ભાષામાં બોલ્યો. “ માતા ! આ ગરીબ લોકોના જેવું તું શું કરે છે ? ”

“ બાપુ ! તારા પિતા હવે દીક્ષા લેવાના છે—જતા રહેવાના છે. દીક્ષા લેશે—એ જતા રહેશે પછી આપણને કેનો આધાર છે ? આ રંકનો બેલી, અનાથનો નાથ અને અબળાનો તારણહાર આ એક રેંટીયો જ આપણું રક્ષણ કરનાર છે. ” માતાએ બાલકને સમજાવ્યો.

“ માતા ! મારા બાપુ શા માટે જતા રહે છે ? ” બાલકે પૂછ્યું.

“ એ આપણી ઉપરથી સ્નેહ વગરના થઇ ગયા છે, તેથી જ દીક્ષા લેવાને ઉતાવળા થયા છે. માતાએ કહ્યું.

“ તો હું મારા બાપુને બાંધી રાખીશ. ”

એમ કહીને એની માતાએ કાંતેલું ત્રાક ઉપર સુતર હટું તે ત્રાક લઈને તે આર્દ્રકુમાર પાસે આવ્યો અને કાલી-કાલી ભાષામાં બોલ્યો “ બાપુ ! મારી બા કહે છે કે તમે અમને તજીને જતા રહો છો. શામાટે જતા રહો છો ? અમે તમને નહીં જવા દઈએ. જુઓ હું તમને બાંધું છું. ” એમ બોલતાં ત્રાકના સુતરથી એ નાના બાળકે આર્દ્રકુમારના બે પગે આંટા દેવા માંડ્યાં, થોડાક આંટા દઈ બાળક બોલ્યો. “ મેં તમને બાંધ્યા છે. હવે તમે કેવી રીતે જઈ શકશો ? ” મૃદુ હસતો તે આર્દ્રકુમારને જોઈને બોલ્યો ને પછી શ્રીમતી સામે જોઈને કહ્યું. “ માતા ! હવે રડીશ નહિ. મારા બાપુને મેં બાંધી લીધા છે. ” બંને જણા ત્યાં હસી પડ્યાં.

આર્દ્રકુમાર આ નાના બાળકની ચેષ્ટાથી તાબુબ થયો. “ શું સંસારનો મોહ ! પ્રાણીઓને આવો મોહ ખરીત હસ્ત્યાજય છે. મારા જેવાને પણ તેઓ બંધનકર્તા છે. જો કે સંસારના પાશને તોડવાને હું ઉદ્યત થયો હતો છતાં હવે આ પુત્રનો સ્નેહ છોડવાને હું અશક્ત છું, માટે જેટલા આંટા પુત્રે લીધા હશે તેટલા વર્ષ હું ફરીને ગૃહવાસમાં રહીશ. ” એમ વિચારી આંટા ગણી જોયા તો પુરા બાર થયા.

“ શ્રીમતી ! આ નાનકડા બાલકે ખરેખર મને બાંધી લીધો છે. તેના સ્નેહથી હવે હું હાલમાં નીકળવાને અશક્ત છું, માટે ખુશી થા ! તારા સ્નેહથી આજ લગી બાર વર્ષ

પર્યંત સંસારમાં રહ્યો, હવે પુત્રના સ્નેહથી બીજા બાર વર્ષ હું સંસારમાં રહીશ; કારણ કે આ સુત્રના બાર આંટા એણે મને દીધા છે તેથી બાર વર્ષ સુધી રહીશ. ” આર્દ્રકુમારે એને આશ્વાસન આપ્યું.

એ બાર વર્ષ પણ વ્યતીત થઇ ગયા. આર્દ્રકુમારનું લોગકર્મ પણ ખલાસ થઇ ગયું. પૂરાં ચોવીશ વર્ષને અંતે એક દિવસ રાત્રિના પાછલા પ્રહરને અંતે તે બુદ્ધિમાન પુરુષ મનમાં ચિંતવન કરવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આ સંસારનું નાટક વિચિત્ર છે. આ સંસારરૂપી કુવામાં પડેલા જીવો એ કુવામાંથી બહાર ભાગ્યેજ નીકળે છે. આવા અગાધ કુવામાંથી મેં વ્રતરૂપી દોરીવડે બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પાછું એ વ્રત છોડી દઇ સંસારમાં નિમગ્ન થયો. પૂર્વે મેં એમ મનથી માત્ર વિરાધના કરી હતી તો એથી મને અનાર્થપણું પ્રાપ્ત થયું. જ્યારે અત્યારે તો મન, વચન અને કાયાથી મેં વ્રત ભાંગ્યું છે તો માફ શું થશે ? માટે હજી પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી મારા આત્માને શુદ્ધ કરું ” ધર્મ-ધ્યાને ચડેલા એ આર્દ્રકુમારે પ્રાતઃકાળે શ્રીમતીને, સમજાવી એનું મન મનાવી, રજા લઈ પોતાનો મુનિ વેશ ધારણ કરીને ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા.

વસંતપુરથી રાજગૃહ તરફ જતાં માર્ગમાં પોતાના પાંચસો સુબટોને ચોરીનો ધંધો કરતા જોયા. એ સામંતોએ પણ આર્દ્રકુમારને ઓળખીને ભક્તિથી વંદના કરી.

તેમની આવી વૃત્તિ જોઈ આર્દ્રકુમાર મુનિએ પૂછ્યું.
“ અરે ! તમારી આવી સ્થિતિ કેમ થઈ ? ”

“ સ્વામી ! તમે અમને ઠગીને પલાયન કરી ગયા ત્યારે અમે લજ્જાથી તમારા પિતાને મુખ બતાવી શક્યા નહિ, જેથી તમને શોધતા પૃથ્વી ઉપર ભ્રમવા લાગ્યા ને આજીવિકાને માટે ચોરીનો ધંધો અમે શરૂ કર્યો. ”

પોતાના સામંતોની આવી સ્થિતિ સાંભળી મુનિ બોલ્યા. “ ભદ્ર ! કદાચ કષ્ટ આવી પડે તો પણ પાપકૃત્ય તો નહિ જ કરવું. હા, ધર્મનું કાર્ય હોય તો કષ્ટ આવી પડે તો પણ કરવું; કારણ કે ઊભય લોકોમાં હિતકારક છે. કોઈ મહા-પુણ્યને યોગે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે. તે મનુષ્ય ભવ પણ ત્યારે જ સફલ થાય કે સ્વર્ગ કે મોક્ષને આપનાર એક સદ્ધર્મ જો પ્રાપ્ત થાય. ”

“ એ સદ્ધર્મ કયો વાર ? ” સામંતોએ પૂછ્યું.

“ જીવો ઉપર દયા કરવી, જીહું નાહ બોલવું, ચોરી ન કરવી, મૈથુન સેવવું નહિ તેમજ ધન ધાન્યરૂપ પરિચ્છેદનો ત્યાગ એ ધર્મ કહેવાય છે. ” દુઃકમાં મુનિએ ધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું.

“ ત્યારે હવે અમારે શું કરવું ? ” ચોરોએ પૂછ્યું.

“ હે ભદ્ર ! તમે બધા સ્વામીભક્ત છો. રાજાની જેમ હું પણ તમને માનવા યોગ્ય છું. તમારો સ્વામી છું, માટે મારા અંગીકાર કરેલા માર્ગને તમે પણ સદ્બુદ્ધિવડે અંગીકાર કરો. ”

“ હે સ્વામી ! તમે પ્રથમ પણ અમારા સ્વામી હતા ને ધર્મ પમાડવાથી અમારા ગુરુ છો. તમારો કહેલો ધર્મ-માર્ગ અમને રૂઝ્યો છે જેથી દીક્ષા આપીને અમારો ઉદ્ધાર કરો. ” સામંતોએ પોતાનો અભિપ્રાય કહ્યો.

આર્દ્રકુમાર મુનિએ પાંચસોને દીક્ષા આપીને વીર ભગવાનને વાંદવાને રાજગૃહ તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં વળી ગોશાળો મળ્યો. નિયતિ (ભાવીભાવ) ને માનનારો ગોશાળો આર્દ્રમુનિ સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. યુક્તિથી વાદમાં ગોશાળાને નિરૂત્તર કરી આર્દ્રમુનિ આહસ્તિ તાપસોના આશ્રમમાં આવ્યા. અહીંયાનો ગજેન્દ્ર મોક્ષ અને હસ્તી તાપસોનો પ્રતિબોધ એ તો તમે જાણો છો રાજા ! ” આર્દ્રકુમારે એ પ્રમાણે કહ્યું.

“ મુનિવર ! ધન્ય છે. તમેને ત્રાકસૂત્રના બંધનો મોક્ષ કર્યો એ આપે અદ્ભૂતકાર્ય કરેલું છે. એવું લોકોત્તર કાર્ય આપ સમાન સમર્થ પુરૂષો જ કરી શકે. અનાયદેશમાં ઉત્તમ થવા છતાં આપે આ દુષ્કર કાર્ય કરેલું છે. ” રાજા શ્રેણિકે અનુમોદના કરી.

“ એ બધું કરવામાં ઉપકાર અભયકુમારનો છે. અભયકુમારે પ્રતિમા ન મોકલી હોત તો હું બોધ ન પામત, આ સાધુપણું પણ ઉદય ન આવત. આ ભવમાં તો ધર્મ પમાડનાર મને અભયકુમાર છે, એ જ મારા ધર્મગુરુ છે. ” આ-

દ્રુકુમારે કહ્યું. તે પછી રાજકુમારને ઉદ્દેશીને કહ્યું, “ હે રાજ-
કુમાર ! પ્રતિમા મોકલવાવડે કરીને તમે મને શું નથી આ-
પ્યું ? અનાર્યદેશમાં જન્મેલા મને તમે આર્હત ધર્મ પમા-
ઓ. ધર્મરહિત મહાકાઢવમાં પડેલા મારો તમે ઉદ્ધાર કર્યો.
તમારી બુદ્ધિથી બોધ પામી હું આર્યદેશમાં આવ્યો ને
પ્રતિબોધ પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હે રાજકુમાર ! તમને
ધર્મના લાભ થાઓ. ”

“ છતાં પણ આપની શક્તિને ધન્ય છે, આપનો ધર્મ
રાગ તીવ્ર છે કે એવો સખત બંદોબસ્ત છતાં આપ ત્યાંથી
આર્ય દેશમાં આવ્યા ને ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ભોગાલલી કર્મ
છતાં પણ આપે શૂરવીર બનીને દીક્ષા લીધી. ન છુટકે સંયોગ-
વશ થયા, ને એત્રાકસૂત્રનું બંધન પણ આપે તોડ્યું, એ
શું બોલી મહત્વની વાત છે ? મોહરૂપ કાઢવમાં ખુચેલા
અમે બહાર પણ નીકળવાને સમર્થ નથી. શું કરીએ ? ક્યાં
આપની શક્તિને ક્યાં અમારી શક્તિ ? ” અભયકુમારે
આદ્ર્દેમુનિનો આભાર માનતાં કહ્યું.

મગધરાજ શ્રેણીક અને અભયકુમાર આદ્ર્દેમુનિને વંદન
કરી મનમાં તેમની પ્રશંસા કરતા એમને સ્થાનકે ગયા. આદ્ર્દે-
કુમારમુનિ પોતાના પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સહિત રાજ-
ગૃહ નગરે સમવસરેલા વીર ભગવાનને વંદના કરી, શુદ્ધ
ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાલન કરતાં અને
વીર ભગવાનની સેવાભક્તિ કરતાં પ્રાંતે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
મોક્ષે ગયા.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ.

પોતાનપુરના રાજા પ્રસન્નચંદ્રે મહાવીરસ્વામીના ઉપ-
દેશથી બોધ પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. મહાવીર ભગવાન
સાથે વિહાર કરતાં કરતાં એકલા રાજગૃહ નગરના ઉદ્યાનમાં
પધાર્યા. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ માર્ગની એક બાજુએ કાચો-
ત્સર્ગપણે આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહી ધર્મધ્યાનમાં લીન
થયા. ભગવાનનું આગમન સાંભળી રાજા શ્રેણિક-હાથી ઘોડા-
દિક ઋદ્ધિ સાથે અરિહંતને વંદન કરવાને આવ્યો. એના
સૈન્યની આગળ સુમુખ અને દુર્મુખ નામે મિથ્યાદ્રષ્ટિ એ
સેનાનીઓ આવતા હતા. એ સેનાનીઓએ ભગવાન પાસે
જતાં માર્ગની એક બાજુ ઉપર પ્રતિમા ધારણ કરીને ઉભા
રહેલા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને જોયા. દુષ્કર તપને તપતા એ મહા-
મુનિ એક પગે ઉભા રહી, ઉંચા બાહુ કરીને આતાપના
કરતા હતા. સમસ્ત રાજઋદ્ધિ છોડીને કેવલ મોક્ષને જ માટે
પ્રયત્ન કરતા એ મુનિને જોઈ સુમુખ નામે સેનાની બોલ્યો.
“ અહો ! આવી આતાપના કરનાર, દુષ્કર તપ, ક્રિયા અને
વિધિ કરનાર આ મુનિને સ્વર્ગ કે મોક્ષ જરાયે દુર્લભ નથી. ”

સુમુખનું વચન સાંભળીને કર્મથી અને મુખથી તેમજ
નામથી દુષ્ટ એવો દુર્મુખ બોલ્યો. “ અરેરે ! એનું નામ લઈશ
નહિ. એ તો પોતાનનગરનો રાજા પ્રસન્નચંદ્ર છે. મોટા ગાડામાં

જેમ નાના વાછરડાને જોડે તેમ એણે પોતાના નાના બાલકને માથે મોટા રાજ્યનો ઘોળો મૂક્યો છે. એ તે કેવી જાતનો ધર્મ ! એના મંત્રીઓ અંપાવતી દાઢવાહન સાથે મદ્દી જઈ એ બાલરાજાને રાજબ્રૂટ કરશે. આણે તો રાજ્ય ઉપર ઉલટો અધર્મ પ્રવર્તાવ્યો છે. નથી એની પત્નીઓનું ઠેકાણું, નથી એના રાજાનું ઠેકાણું. આવા માણસનું તો મોં પણ જોવા યોગ્ય નથી. ”

એ સુમુખ અને હુર્મુખની વાતચીત પ્રસન્નચંદ્રરાજાએ સાંભળી. ધર્મધ્યાનમાં મગ્ન રહેલા પ્રસન્નચંદ્ર મુનિની ધર્મ-ભાવનાએ પલટો ખાધો. એ વાણીથી, કર્મથી અને નામથી પણ હુર્મુખ સેનાનીના વચનની અસર મુનિ ઉપર પણ દુષ્ટ-પણે થઈ. “ અહો ! મારા દુષ્ટ મંત્રીઓ એટલી વારમાં જ એવફા થઈ ગયા. આજ સુધી બાલકની પેઠે મેં એમને રમાડી, જમાડી, કુલરાવ્યા છે, સત્કાર્યા છે, તેનો શું આ બદલો ? મારા પુત્ર સાથે શું એમણે દગો કર્યો ? મારા પુત્રની જગાએ હું હોત તો ઘણી જ આકરી શિક્ષા તેમને કરત ? ” પેલા હુર્મુખની વાણીથી જેમની વિચારશ્રેણિ લપ-ટાઈ ગઈ છે એવા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ આર્તરોદ્ર-ધ્યાનમાં પડી ને પોતાનું વ્રત પણ ભૂલી ગયા. પોતાને રાજાતરીકે માનતા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ વ્રતને ભૂલી મનથી સ્વયમેવ યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યા. તે મંત્રીઓ સાથે યુદ્ધ કરવાને લાગ્યા. તેવામાં શ્રેણિકરાજા તેમની પાસે આવ્યો. પ્રસન્નચંદ્ર

રાજર્ષિને ઓળખી એ મહામુનિને વંદતા, વ્રતની અનુમોદના કરતા. તેમના ધ્યાનની પ્રશંસા કરતા શ્રેણિક ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા.

ભગવાન મહાવીરને નમી, વંદન કરી, હાથ જોડી સ્તુતિ કર્યા બાદ મગધપતિ બોલ્યા. “ પ્રભુ ! જ્યારે મેં પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષિને વાંઘા ત્યારે પૂર્ણ ધ્યાનમાં મગ્ન હતા. ભવિતવ્યતા યોગે તે સમયે જો તેઓ કાલ કરે તો કયાં જાય ? ”

શ્રેણિકના જવાબમાં ભગવાન બોલ્યા “ શ્રેણિક ? સાતમી નરકે જાય ? ”

ભગવાનનાં વચન સાંભળી શ્રેણિક વિચારમાં પડ્યા. “ સાધુ નરકે તો જાય નહિ છતાં પ્રભુ આમ કેમ કહે છે ? શું મારા સાંભળવામાં કંઈક ભૂલતો નથી થતી કે મારા સાંભળવામાં ખરાખર આવ્યું નથી. ફરી પૂછીને ખાતરી કરી લેવાદે ? ”

વિચાર કરી ફરીને પૂછ્યું. ‘ ભગવાન ! પ્રસન્નચંદ્રમુનિ આ સમયે કાલ કરે તો મૃત્યુ પામીને કયાં જાય ? ”

“ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને જાય.” ભગવાને કહ્યું

“ પ્રભુ ? આપે બે બુદ્ધી બુદ્ધી વાત કેમ જણાવી ? ” શ્રેણિકે પૂછ્યું.

“ ધ્યાનના લેદથી. શ્રેણિક ”

“ ભગવાન ! જરા સ્પષ્ટતાથી કહો કે એમ કેમ વાડ ? ”

“ પ્રથમ તારા હુમ્મુખ સેનાનીની વાણીથી મુનિ કોપ પામ્યા હતા. એ કોપને વશ થઈ તેના મંત્રી સામંત વગેરેની સાથે ક્રોધથી જ મનમાં યુદ્ધ કરતા હતા. જે વખતે પૂર્ણ ક્રોધમાં હતા તે સમયે તમે એમને વંદના કરી હતી, અને નરકના દહીયાં પણ પૂર્ણ રીતે તેમણે મેળવ્યાં હતાં. ત્યારપછી મનમાં યુદ્ધ કરતાં કરતાં એમનાં આયુષ્યો ખુટી ગયાં. રણસં-
ગ્રામમાં પોતે શસ્ત્ર રહિત થયા ત્યારે માથાનો મુગટ ઉપાડા શત્રુ ઉપર મારવાને ધસ્યા. એવા વિચારથી માથા ઉપરથી જેવા તે મુગટ લેવા ગયા ત્યાં તો માથે કંઈ ના મળે. એ કેશ કવચ અને મુગટ રહિત મસ્તક તેમજ શરીર નિહાળતાં તેમને વ્રતનું જ્ઞાન થયું.

એ માનસિક યુદ્ધ થકી નિવર્તી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા “આહા ! મને ધિક્કાર છે. મેં આ શું ચિંતવ્યું ? આવું રોદ્રધ્યાન ચિંતવી મેં મારા આત્માને હુખાવ્યો છે. હવે મારું શું થશે ? ” પાપની આલોચના કરતા, અને ધર્મધ્યાનમાં લીન બનેલા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા પાછા પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં મગ્ન થયા. પાપની આલોચના, પ્રતિ-
ક્રમણ વગેરે કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં તમારા બીજા પ્રશ્ન વખતે એ સર્વાર્થસિદ્ધ યોગ્ય થઈ ગયા હતા. “ ભગવાન મહાવીર શ્રેણિક ભૂપતિને સમજાવતા હતા. એટલામાં દેવ હુંડુંબિ એમના સાંભળવામાં આવ્યો અને બીજા પણ એવા

કલકલ શબ્દો સાંભળવામાં આવ્યા. જેથી શ્રેષ્ઠિકે ભગવાનને પૂછ્યું. “ ભગવાન ! આ શું થયું ? ”

“ ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલા અને સવાર્થસિદ્ધ વિમાનને યોગ્ય કહેલા પ્રસન્નચંદ્રમુનિને હાલમાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું- છે. એ કેવલજ્ઞાનનો મહીમા કરવાને દેવતાઓ આવ્યા છે. તેમનો આ દુઃકુલિભિશ્રિત હર્ષનાદ થાય છે. ”

“ ભગવાન ! આપની પછી કેવલજ્ઞાન ક્યારે ઉચ્છેદ પામશે. ” શ્રેષ્ઠિક નરપતિએ ભગવાનને પૂછ્યું.

શ્રેષ્ઠિક ભૂષતિએ ભગવાનને જ્યારે એ વાત પૂછી તે સમયે બ્રહ્મ દેવલોકના ઇન્દ્રનો સામાનિક દેવતા પોતાની ચાર દેવીઓ સાથે ભગવાનને નમવાને આવ્યો, તેની તરફ આંગલી ચીંધીને ભગવાન બોલ્યા. “ આ પુરુષ થકી કેવલજ્ઞાન ઉચ્છેદ પામશે. ”

ભગવાનની વાણી સાંભળી શ્રેષ્ઠિક વિચારમાં પડ્યા. “ શું દેવતાઓને કેવલજ્ઞાન થઈ શકે છે કે ભગવાને આ દેવતાને બતાવીને કહ્યું. ” પ્રગટપણે શ્રેષ્ઠિકે ભગવાનને પૂછ્યું. “ ભગવાન ! શું દેવતાઓને કેવલજ્ઞાન થાય છે કે ? ”

“ દેવતાઓને કેવલજ્ઞાન થતું નથી પણ આ દેવ આજથી સાતમે દિવસે વ્યવી તમારા નગરમાં રૂપલદત્ત વ્યવહારીયાનો પુત્ર થશે. તે મારા શિષ્ય સુધર્માનો જન્મ નામે શિષ્ય થશે.

તેને કેવળજ્ઞાન થયા પછી બીજું કોઈ કેવલજ્ઞાન ઉપાર્જન કરી શકશે નહિ. ”

શ્રેણીક મહારાજ એ દેવના તેજ તરફ નિહાળી રહ્યો. “ અવનકાલ સમીપમાં આવે ત્યારે દેવતાઓની કાંતિ ગ્દ્વાનિ પામે છે, તેમ તેઓ મોહથી મુંઝાયેલા હોય છે ત્યારે આ દેવતાનું તેજ તો અપરિમિત જણાય છે. ” શ્રેણિકે ભગવાનને પૂછ્યું. “ પ્રભુ ! સાત દિવસમાં આ દેવ અધી જવાનો છતાં તેનું તેજ તો મંદ પડેલું જણાતું નથી. ”

“ હાલ તો આ દેવનું તેજ મંદ જ છે. પૂર્વના પુણ્યથી પ્રથમ આનું તેજ આથી પણ ઉત્કૃષ્ટપણે હતું. ”

પ્રજ્ઞેન્દ્રનો સામાનિક દેવ ભગવાનને વાંદીને પોતાને સ્થાનકે આદ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

સંમક્તિ પરીક્ષા.

એક દિવસે શકેન્દ્રની સભામાં સુધર્માપતિએ પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે “શ્રેણિક જેવો કોઈ શ્રદ્ધાળુ નથી. ” તે વચનમાં અશ્રદ્ધાળુ એવો દુર્દુરાંક નામે દેવ શ્રેણિકની શ્રદ્ધાની પરીક્ષા કરવાને આગ્યો. એણે કોઠીયાનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને ભગવાન પાસે આવી, પ્રણામ કરી હડકાયા શ્વાનની જેમ પ્રભુ પાસે

ખેડો. ચંદનની જેમ પોતાના પડ્દથી પ્રભુના ચરણને નિઃશંક-
પણે ચર્ચિત કરવા માંડ્યા. એ પુરૂષની આવી અયોગ્ય વર્ત-
ણકથી શ્રેણિક ક્રોધાયમાન થયો. “ અરે આ પાપી જગત
સ્વામી પ્રભુની આશાતના કેમ કરે છે. ? અહીંથી બહાર
નીકળે કે જરૂર તેને શિક્ષા કરવી જોઈએ. ” એમ ચિંતવી
એના સુભટોને એને પકડવાનો શ્રેણિકે હુકમ આપ્યો.

એ અરસામાં પ્રભુને છીંક આવી એટલે કુષ્ઠા બોલ્યો.
“ મૃત્યુ પામો. ” રાજા શ્રેણિકને છીંક આવી ત્યારે “ ઘણું
જીવો. ” એમ કહ્યું. અભયકુમારને છીંક આવી ત્યારે “ જીવો
કે મરો. ” કાલસૌકરિકને છીંક આવી ત્યારે. “ જીવ પણ નહિ
ને મર પણ નહિ. ” એ પ્રમાણે ભિન્નભિન્ન એ કુષ્ઠીના કથનથી
શ્રેણિક અધિક ગુસ્સે થયો અને સમવસરણથી તેના બહાર
નીકળવાની રાહ જોવા લાગ્યો,

પ્રભુની દેશના સાંભળ્યા પછી દેશના સમાપ્ત થતાં
કુષ્ઠા જેવો સમવસરણમાંથી બહાર નીકળ્યો કે શ્રેણિકના
સુભટો તેને પકડવાને ધસ્યા. કુષ્ઠાને ચારે બાજુએથી ઘેરી
લીધો, પણ એ સર્વના દેખતાં કુષ્ઠા ક્ષણવારમાં દિવ્ય સ્વરૂપ
ધારણ કરીને આકાશમાર્ગે ઉડી ગયો. સુભટોએ શ્રેણિકને
એ વાર્તા કહી સંભળાવી. વિસ્મય પામતા શ્રેણિકે એનો પરા-
મર્શ ભગવાનને પૂછ્યો. “ ભગવાન ! એ કુષ્ઠા કોણ હતો ? ”

“ એ કુષ્ઠા એક દેવ હતો ” ભગવાને કહ્યું.

“ત્યારે એ કુછી શા માટે થયો હતો ? ભગવાન !”

“તમારી પરીક્ષા લેવાને તે આવ્યો હતો.”

“તેણે પડથી આપની આશાતના મરી, તો કેવ
થઈને એણે એમ કેમ કયું.”

“વસ્તુતઃ તો એ પડ નહિ પણ ગોશીષિ ચંદન વડે
તેણે મારા ચરણો અર્ચિત કર્યા હતા. પણ દષ્ટિ મોહથી
તમને તે પડ દેખાતું હતું.” ભગવાને કહ્યું.

“ત્યારે પ્રભુ ! છીંકના સંબંધમાં જુદું જુદું રહસ્ય
શું વાડ ? આપ છીંકયા તો અપમાંગલિક બોલ્યો તે શું ?”

“મારી છીંકના સમયે તેણે કહ્યું કે મૃત્યુ પામે એટલે
તમે હજી સુધી સંસારમાં કેમ રહ્યા છો ? શીઘ્ર મોક્ષે
જાઓ. અનંત સુખના સ્વામી થાઓ એ તેના કહેવાનો
આશય હતો. કુમાર માટે જીવો કે મરો. એટલે જો તે
જીવશે તો ધર્મસાધન કરે ને મરી ગયા બાદ સર્વાર્થસિદ્ધ
નામે અનુત્તર વિમાને જશે તેથી એણે એ પ્રમાણે કહ્યું હતું.
કાલસૌકરિક માટે તે જીવશે તો પાપ કરશે ને મરશે તો
સાતમી તરીકે જશે તેથી જીવ પણ નહિ અને મર પણ નહિ
એમ કહ્યું હતું.” ભગવાને ખુલાસો કર્યો.

“ત્યારે મને એણે એમ કહ્યું કે ઘણું જીવો ?” રાજાએ
પૂછ્યું.

“તેનું કારણ તમે અહીં જીવો છો ત્યાં લગી જ સુખ છે.”

“ એમ કેમ પ્રભુ ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ કારણ કે અહીંથી તમે મૃત્યુ પામી પ્રથમ નરક-
પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થશો. ”

ભગવાનની વાણી સાંભળી શ્રેષ્ઠિકા હૈયામાં પ્રાસકો
પડ્યો. “ ભગવાન ! શું મારી નરકગતિ ! આપ સમાન
મારે માથે શું છતાં મારી નરકગતિ ! ”

“ રાજન ! પૂર્વે તે નરકતું આયષ્ય વલ્લેજપપણે ખાંધેલું
છે, તેથી તું અવશ્ય નરકમાં જઈશ. ”

“ આ ભવમાં એવું તે મેં કયું પાપકર્મ કરેલું છે કે
જેને યોગે મારી નરકગતિ દૂર ન થઈ શકે ? ”

“ નહિ, કદાપિ પણ નહિ. યાદ છે પેલી ગર્ભવંતી
મૃગલીની કરેલી સત્યાનાશી ? એ નિરાધાર તરફડી રહેલી
મૃગલી ઉપર તને જરી પણ દયા આવી હતી કે ? તે સમયે
રોદ્ર ધ્યાનમાં તું એટલો તો આગળ વધેલો હતો કે તારું ન-
રકગમન તે વજ્રલેપ કર્યું હતું. હવે તો નિરૂપાય ! એ ગર્ભ-
વંતી હરણી, એ મૃગલીનો ગર્ભ કેવાં કેવાં તરફડતાં હતાં તે
જરી યાદ કર. તારા સેવકો પણ તે સમયે તારા ખલનાં
વખાણુ કરી તને રોદ્રધ્યાનમાં આગળ ચઢાવી રદ્યા હતા. તે
સમયે તું ચુકી ગયો, મનુષ્યભવની હાથમાં આવેલી બીજી
તું અણીને સમયે ભૂલી ગયો. ”

“ હા ભગવાન ! બચાવો ! મને નરકમાં જતાં કોઈ પણ રીતે બચાવો. મારું રક્ષણ કરો. ”

“ તારું નરકગમન એ તારે હાથે કરેલી જીવહિંસાનું ફળ છે. એ નિકાચિત કર્મ લોગવ્યા વગર તારો છુટકો નથી. ચક્રવર્તી, વાસુદેવો અરે ! અમારા સરખા તીર્થ કરો પણ નિકાચિત કર્મો લોગવ્યા વગર છુટી શકતા નથી. પાપ કરતી વખતે શોક ન થયો ને હવે શા માટે ખેદ કરે છે ? ” ભગવાને કહ્યું.

“ અરે પ્રભુ ! નરકમાં જવાનું તે કોઈ પણ મન કરે છે ? કોઈ પણ બચવાનો માર્ગ બતાવો, કોઈ એવો ઉપાય બતાવો કે જેથી મારી નરકગતિ તુટી જાય. ”

“ એ મારાથી કેવી રીતે બની શકે ? કર્મો તો જેવાં કર્યાં હોય તેવાં ફળ પણ લોગવવાં જોઈએ. શ્રી નેમનાથના શિષ્ય ભક્ત અવિરતિ શ્રાવક કૃષ્ણ પણ ત્રીજી નરક પૃથ્વીમાં ગયા; માટે જેવાં કર્મ કરેલાં હોય તેવાં અવશ્ય લોગવવાં પડે છે. ”

“ હા હતાશ ! પ્રભુ ! કંઈક તો માર્ગ બતાવો. ” શ્રેણિકે આગ્રહ ચાહુ રાખ્યો.

“ શા માટે આટલો બધો શોક કરે છે ? એવાં નિકાચિત કર્મોને અન્યથા કરવાને અમે પણ સમર્થ નથી, છતાં પણ તીર્થ કરની ભક્તિના પ્રભાવે તું આવતી ચોવીસીમાં આ જ ભરતક્ષેત્રમાં નરકમાંથી નીકળી મારા સરખી સ્થિતિવાળો પદ્મ નામ નામે પ્રથમ તીર્થ કર થઇશ. તીર્થ કરપણની લક્ષ્મી લોગવી શિવલક્ષ્મીને વરીશ. ”

“હા ! ભગવાન ! નરકનું નામ સાંભળીને હું કંપુ છું તો ત્યાં તો મારી શું સ્થિતિ થશે ? કંઈ પણ ઉપાય બતાવો કે જેથી મારી રક્ષા થાય.”

“રાજા ! એમાંથી બચવાને માટે કોઈ ઉપાય તો નથીજ, છતાં તારી શાંતિને માટે કહું છું કે તારી કપિલા આશ્રણી પાસે તું હર્ષથી સાધુને દાન અપાવ, અથવા તો કાલ સાકરિક પાસે કસાઈનું કામ મૂકાવ, તો નરકથી તારો મોક્ષ થાય.”

પ્રભુનો ઉપદેશ હૃદયમાં ધારણ કરી શ્રેણિક ભગવાનને નમીને પોતાના સ્થાનકે આવ્યો. ભગવાનને નમીને શ્રેણિક પોતાના સ્થાનકે આવ્યો હતો તે સમયે માર્ગમાં પેલા દુર્ડરાંક દેવે એની પરીક્ષા કરવાને ઢીમરનું કામ કરતા એક સાધુ બતાવ્યા. સાધુને ઢીમરનું કામ કરતા જોઈ રાજાએ પૂછ્યું, “અરે સાધુ ! ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ પામીને તમે આ પાપ કાર્ય કેમ કરી રહ્યા છો ?”

“અરે ! મહાવીરના બધા સાધુઓ જ આવા મારા જેવા છે. તમે શું જાણો ?” પેલા સાધુએ કહ્યું.

“મહાવીર ભગવાનના સાધુઓ તો ધર્મની નિશ્રાએ ચાલનારા છે. તમારા જ દુષ્કર્મનો ઉદય થયો છે, જેથી તમને આવી કુખતિ મુજી છે; માટે આવું દુષ્કાર્ય કરતા અટકો.” સાધુને નિવારીને શ્રેણિક ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો તો

એક સગર્ભા સાધ્વી તેના જોવામાં આવી. જૈન શાસનની નિંદા થાય તે માટે સાધ્વીને સમજાવી શુપ્ત રાખી.

શ્રેણિકનું આવું શ્રદ્ધાયુક્ત કાર્ય જોઈ દુર્દુરાંક દેવ પ્રસન્ન થયો. તેની આગળ પ્રગટ થઈ બોલ્યો. “ રાજા ! સુધર્માપતિએ જેવા તમને વખાણ્યા તેવા જ તમે છો. તમારું સમકિત કોઈનાથી ચળાવી શકાય તેમ નથી. ” એમ કહીને એક સુંદર હાર અને બે ગોળા શ્રેણિક રાજાને આપ્યા, અને કહ્યું કે “ આ હાર તુટી જાય ત્યારે જે એને સાંધી આપશે તે મૃત્યુ પામી જશે. ” દેવતા તરતજ અદ્ભુત થઈ ગયો.

પોતાને સ્થાનકે આવી શ્રેણિકે તે હાર ચેલણાદેવીને આપ્યો અથવા તો પસંદ કરીને ચેલણાદેવીએ એ દીવ્ય અને મનોહર હાર લઈ લીધો પછી પેલા બે ગોળા નંદાદેવીને આપ્યા. એ તુરંત દાન મળવાથી નંદાદેવી ગુસ્સે થઈ. આહ ! હાર તો પટ્ટરાણી ચેલણાને, ને મને આ બે ગોળા રમવાને. શું હું તે નાની કીકલી છું કે આ ગોળા સાથે રમું ? ” એમ બોલતી નંદાએ પેલા બે ગોળા સ્થંભ સાથે અફળાવીને ફેાડી નાખ્યા. તો એક ગોળામાંથી ચંદ્રમા જેવાં બે કુંડલ નીકળ્યાં, અને બીજામાંથી રેશમી દેદીપ્યમાન બે વસ્ત્રો નીકળી પડ્યાં. ખુશી થતી નંદાએ તે બે વસ્ત્રોએ ગ્રહણ કરી, કેમકે જગતમાં મહાન જનોને અણુચિંતવ્યા લાભ પણ મલી જાય છે.

નંદાદેવીને કુંડલ અને રેશમી વસ્ત્ર મલ્યાની વાત સાંભળી ચેલ્લણાએ સભા પાસે તે વસ્તુની માગણી કરી. “ હે સ્વામિનૃ ? તે વસ્તુઓ મને અપાવો ? ”

ચેલ્લણાનાં વચન સાંભળી રાજા બોલ્યો. “ એ હવે ન બને, તેં જ પ્રથમથી હાર પસંદ કરીને લીધો છે. એ ગોળા તને ગમ્યા નહિ ત્યારે નંદાને આપ્યા. હવે એના ભાગ્યયોગે એને એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ તે હું પાછી લઉં એ નહિ બને. એવી અનીતિ મારાથી કેમ થઈ શકે ? ”

“ મારી ખાતર એટલું કામ તમારે કરવું પડશે. શું તમારી મારા ઉપર આવી શુષ્ક જ પ્રીતિ છે કે આવું નજીવું કામ પણ તમે કરી શકતા નથી ? ”

“એ કામ નજીવું નથી, પણ વિરોધ ઉત્પન્ન કરનાર છે—પરસ્પર કલેશ કરનાર છે. એક ચીજ બીજાને આપ્યા પછી શુદ્ર માણસ પણ પાછી માગતો નથી તો હું રાજા થઈને પાછી માગું ? વાહ શી તારી શિખામણ ! ”

“શું ત્યારે તમારો મારી ઉપર આવો જ કૃત્રિમ સ્નેહ છે. વાહ બહુ સારો સ્નેહ છે. એના વગર હું અચીત મરી જઈશ. સમજ્યા ? ”

“ તારે કહેવે તે—ગમે તે તું કર, પણ તારી એવી શિખામણ હું કાંઈ અંગીકાર કરીશ નહી. ” રાજાએ ચોક્કસ પરખાવી દીધું. “ તારી ઉપર મારો સ્નેહ છે કે નહિ તે કાંઈ

એ વસ્તુઓ તને લાવી આપવાથી જણાશે નહિ. તારી ઉપર મારો અખંડ સ્નેહ છે, છતાં તારી શિખવણીથી એવું અયોગ્ય પગલું તો હું ન જ ભરી શકું.”

“ ત્યારે તમે મને મુએલી જોવા ઇચ્છો છો કેમ ? એ વસ્તુઓ વિના મારા પ્રાણ જતા રહેશે સમજ્યા. ”

“ તારી જીદ ખોટી છે. ખોટા આગ્રહને વશથી અવિચારી પગલું ભરી તારે હાથે તું તારું અગાડે એમાં હું શું કરું ? ”

રાબના આવા જવાબથી ચેતવણી ગુસ્સે થઈને ચાલી ગઈ.

રાખએ તે પછી કપિલા પ્રાદાણીને બોલાવી આજ્ઞા કરી કે-“ હે ભદ્રે ! તું ભક્તિથી સાધુઓને ભિક્ષા આપ. હું તને ધનથી ન્યાય કરી દઈશ. ”

“ મને સુવર્ણમય કરો કે ચાહે તો મારી નાખો પણ એ મુનિઓને હું ભિક્ષા આપીશ નહિ. ” કપિલાએ સાફસાફ વાત કરી દીધી.

તે પછી કાલસૌકરિકને બોલાવીને રાખએ કહ્યું. “ તું તારો જીવહિંસનો ધંધો છોડી દે. હું તને ઘણું દ્રવ્ય આપીશ. ”

“ તે કદિ નહિ બને. મારા ધંધામાં શું પાપ છે કે હું એને છોડી દઉં ? ઉલટું એથી તો ઘણા મનુષ્યોનું પોષણ થાય છે. ”

“એમ છે તો હું જોઉં છું કે તું કેવી રીતે પાંચસો પાડા-

નો રાજ વધ કરે છે ? ” એમ કહીને રાજાએ સેવકો મારફતે એને અંધ કુવામાં લટકાવ્યો.

રાજા શ્રેણિકે પછી ભગવાન પાસે આવીને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! મેં કાલસોકરિકને એક અહોરાત્રિ હિંસા કરતાં અટકાવ્યો છે. ”

શ્રેણિકનાં વચન સાંભળી ભગવાન બોલ્યા. “ રાજન ! તેણે અંધારા કુવામાં પણ માટીના પાંચસે પાડા બનાવીને હણ્યા છે. ”

શ્રેણિકે ત્યાં જઈને જોયું તો તે પ્રમાણે તેના જોવામાં આવ્યું, જેથી ખિન્ન ચિત્તવાળો થયો ને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. “ આહા ! મારાં એ પૂર્વકૃત કર્મને ધક્કાર છે ! હા ! અબણથી અજ્ઞાનપણે મારા મૂર્ખ પાશવાનોની સોબતથી મેં કેવું દુષ્કર્મ કરેલું છે કે જેનું ફલ મારે ઘણો કાલ પર્યંત નરકમાં જઈને લોગવવું પડશે. મારા પાપમાં ભાગ લેનારા એ પાશવાનો મારી સાથે કાંઈ પાપનાં ફળ લોગવવા આવશે નહિ. એ પાપના ફળ તો મારે એકલાએ જ પરલોકમાં જઈને લોગવવાં પડશે. એ ભગવાનની વાણી કદાપિ પણ હવે અન્યથા થશે નહિ. ” અતિ પ્રશ્નાત્તાપથી શ્રેણિકને ખેદ તો ઘણો થયો પણ શું કરે ? હવે કોઈપણ ઉપાય નહોતો કે જે ઉપાયથી કરેલું અન્યથા થઈ શકે.

ઉદાસ થઈ ગયેલા શ્રેણિકના મનમાં અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થયા. “ ખચીત હું ભારેકમી છું તેથી જ મને વિરાતપણું

ઉદયમાં આવતું નથી, ગમે તેવો તોય હું ભગવાનનો અવિરતિ શ્રાવક. જરાય પરચખાણ મને ઉદય આવતું નથી. લેવાનું મન થતું નથી. શું કરું ? મારી નજર આગળ મારા કેટલાય પુત્રોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અભયકુમાર દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થઈ રહ્યો છે. પણ કાંઈક મારી સાથેના ઋણાનુબંધનથી જ સંસારમાં રહ્યો છે; છતાં સમય અનુકૂલ થતાં એ ક્ષણમાત્ર સંસારમાં રહેશે નહિ. તે સિવાય મારી નજર આગળ કેટલાય ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ છોડી ચાલી નીકળે છે. આવા મહાવીર ભગવાનનો યોગ છતાં વસ્તુને સમજ્યા છતાં મને દીક્ષાના મનોરથ થતા નથી, એ મારી મનોવૃત્તિને ધિક્ક છે. નરકમાં જવાનું હોવાથી જ મને વિરતિપણું ઉદય આવતું નથી. પૂર્વે પણ કૃષ્ણ મહારાજ નેમનાથ જેવા છત્ર છતાં દીક્ષા ન લઈ શક્યા. અને અવિરતિપણે ત્રીજી નરક પૃથ્વીમાં ગયા. સમર્થ છતાં એવા પુરૂષની આવી ગતિ ! હા ! એ હુકર્મને ધિક્કાર છે-એ આશક્તિને ધીક્કાર છે !!!

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ચેલ્લણા દેવીનો ગુસ્સો.

ગુસ્સે થયેલી ચેલ્લણા દેવીનું મન અત્યારે ક્રોધથી ધમધમી રહેલું હતું. “ આહા ! શું પુરૂષોની સ્વાર્થતા ? આટલી આટલી એમની ઉપર મારી પ્રીતિ છતાં માફ આવું

નજીવું કામ પણ તે ન કરી શક્યા. એવા સંસારના કૃત્રિમ સંબંધથી સચું. હવે તો હું મરી જ નાઉં. પણ શી રીતે મરી જવું ? ગળે ફાંસો ખાઈ મરું કે આપઘાત કરું ? અથવા તો કુવે થડું કે અંપાપાત કરું. અથવા તો નીચે પથરની શિલા ઉપર પડતું મેલું કે ઝેર ખાઉં કે શું કરું ? ” વિચાર કરતી ચેલ્લણા અંતઃપુરની નજીક હાથીશાળામાં આવી. હાથીશાળામાં આવી એણે ગળે ફાંસો ખાઈ પ્રાણોને કાઢી નાખવાની તૈયારી કરી. એટલામાં કંઈક ગરબડાટ એના કાન ઉપર આવ્યો. એક-તો સ્ત્રી હતી, તેની વૃત્તિઓની અચળતા, કંઈક નવીન જોવામાં ઉત્સુકતા એમની તીવ્ર હોય છે. “શી ગરબડ છે ? ” એ નાજી-વાની એની ઉત્કંઠા વધવાથી તે આસ્તેથી તપાસ કરવા લાગી તો તેને ખબર પડી કે હાથીઓનો ઉપરી મહાવત પોતાની માથુક સાથે વાર્તાલાપ કરી રહ્યો હતો. તેમની અન્યો-અન્યની વાતચીત સાંભળવાની ચેલ્લણાની ઉત્કંઠા વધવાથી શુભ્તપણે ઉભા રહી મનમાં વિચાર કરવા લાગી. “ હમણાં તો આ લોકોની વાત સાંભળવી દે, પછી અવસરને યોગ્ય જણાશે તે કરવામાં આવશે. ”

અહીંયા મહાવત અને પેલી સ્ત્રી પ્રેમકલહ કરી રહ્યા હતાં. પેલી સ્ત્રી હઠથી એની પાસે કંઈક વસ્તુ માગી રહી હતી. મહાવત એને એનો આગ્રહ છોડાવવા સમજાવી રહ્યો હતો, પણ સ્ત્રી-હઠ હમેશાં ખૂરી હોય છે. એ પોતાની હઠ સહેલાઈથી છોડી શકતી નથી. “ બહાલા ! શા માટે માફ કરેલું તમે

ગણુકારતા નથી ? હું કહું છું કે જાટલું કામ તમારે કરવું જ પડશે. તમે નહિ કરો તો બીજું કોણુ કરશે ? મારી આશા કહો, જીવન કહો કે માફ સર્વસ્વ કહો. તે બધું તમારા વિના આજે કોણુ છે ? તમારી સાથે મેં પ્રીતિ બાંધી હતી તે મોટી આશાએ સમજ્યા ? ” પેલી વેશ્યાએ કહ્યું.

“ મોટી આશા એટલે મને પુરો કરવાની એ જ તારી મોટી આશા કે બીજી કોઈ પ્રિયા ? એ મારાથી નહિ બની શકે સમજી ? ” મહાવતે કહ્યું.

“ શા માટે નહિ બની શકે ? આવું નજીવું કાર્ય પણ તમારાથી ન બની શકે તો બીજું કોઈ મહાન કાર્ય તો તમે શી રીતે કરી શકવાના હતા ? જોઈ જોઈ એ તો તમારી મતલબી પ્રીત ”

“ તારૂં આવું કાર્ય તારે મન નજીવું છે કેમ ? એ તો જાતે કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જ ખખર પડે કે એ નજીવું છે કે ગહન કાર્ય છે. સ્વાર્થાધ માણસોને વસ્તુની અલ્પતા કે વિશેષતાનો ખ્યાલ રહેતો નથી. ”

“ નજીવું નહિ તો બીજું શું ? ચેલ્લણાદેવીના હારનું અપહરણ કરવું છે તે શું મહાન કાર્ય છે ? અને રાત્રીને સમયે તે કાર્ય તો તમે સહેલાઈથી કરી શકો છો. કાળી રાત્રીએ આવું કાળું કૃત્ય તો ઘણી જ સહેલાઈથી થઈ શકે છે. ”

“ તો જરી તું જ આજે રાતના તૈયાર થઈ જાની ?
જેહં તો ખરો તારી મહાનગી કેવીક છે વાર ? ”

“ તો અત્રે જો તમારા જેવા પુરૂષ હોય તો સ્ત્રીઓના
મનોરથ પૂરવામાં અમે શું પછાત પડત કે ? પણ શું કરીએ
અમે અબળા જાત. અમારાં હૈયાં નબળાં, અમારું કાવત
અલ્પ, અમારી શક્તિ શી ? નહિતર તમને કહેત જ શું
કરવા ? ”

“ તો તારે માટે એવી ચોરી કરવા હું જનાર નથી. તું
જાણે છે એ હાર ચેલ્લણાદેવીને કેટલો બધો પ્રિય છે તે ?
રાતના પણ એ પોતાની પાસેથી દૂર નથી કરતી. એવા દીવ્ય
હારને ઉપાડી લેવો એ તો મોતને ભેટવા જેવું છે. ”

“ શી રીતે મોતને ભેટવા જેવું પડે ? જો સફાઈથી કામ
કરશો તો ઓછી કાંઈને ખબર પડવાની છે અને હું તો કાંઈને
કહેવા જવાની નથી. પછી ભય કોનો ? ”

“ આખરે પાપ છાપરે ચડીને પોકારે છે એ તને સ્વા-
ર્થીને ખબર ન હોય. ચેલ્લણાને પ્રિય એ દીવ્ય હારની હું
ચોરી કરું તો શ્રેણિક મહારાજ પાતાલમાંથી પણ ચોરને શોધી
કાઢ્યા વગર રહે ખરા ? ”

“ શી રીતે એ શોધી કાઢે વાર ? ”

“ શી રીતે શું ? અભયકુમારની બુદ્ધિની હજી તને ખબર
નથી. એ બુદ્ધિએ આજ સુધીમાં અતિ મહાન કામો કરેલાં છે.

શું ચવાયેલાં રાજનીતિનો કોઠડાં એણે ઉઠેલ્યાં છે. એની બુદ્ધિ-એ કંઈ કંઈ ગુમ બોલે ખુલ્લા કર્યાં છે. પેલા આમ્રફલના ચોરને કેવી સફાઈથી પકડયો, તે શું એટલી જ વારમાં ભૂલી ગયો. તો પછી હારની ચોરી પકડવી એ એની બુદ્ધિને કંઈ દુષ્કર વાત નથી. ”

પ્રચ્છન્નપણે ઉભેલી ચેલણા દેવી આ બંનેની વાતચીત સાંભળતી હતી. પોતાના દીવ્ય હારને લગતી આ વાતચીત હોવાથી ધ્યાનપૂર્વક તે સાંભળતી હતી. એમની વાતમાં એને રસ પડતો હતો. એ વાર્તાના રસમાં ક્ષણભર ચેલણા પોતાનું દુઃખ પણ ભૂલી ગઈ. “ આહા ! શું ત્યારે ઘેરઘેર સ્ત્રી-પુરુષોને આવા જ ઘઘડા છે. સ્ત્રીઓ પુરુષોને પ્રેમથી વશ કરી એમની પાસે કેવું ન કરવાનું કરાવે છે ! જેમ હું કરાવી રહી છું ; પણ ખરેખર સમજી પુરુષો જ સ્ત્રીઓની અયોગ્ય માગણીને આધીન થતા નથી. આ મહાવત જે કદાચ સ્ત્રીની માગણી સ્વીકારે તો નકકો પરીણામે એનું મોત જ થાય ; પણ જોવા તો દે. એમની વાતનીત સાંભળવા તો દે. એ વાતચીતનું પરિણામ શું આવે છે તે. ”

એ મહાવતના જવાબમાં વેશ્યા બોલી. “ તમે તો મારી બધી દલીલો તોડી નાખો છો, ત્યારે શું તમે મને એ હાર નહિ લાવી આપો ત્યારે ? ”

“ એ ના ! ના ! ના ! સો વખત ના ! તારે માટે હું મરવા જઈશ નહિ. ભલી થઈને સમજ. આપણે ગરીબ

માણસોને વગી એવા મોહ શા ? આપણી સ્થિતિમાં જ આપણે સંતોષ માનવો જોઈએ. તને ખબર નથી મોટાની સાથે નાનો જાય તો મરી જાય નહિતો. માંદો તો અવશ્ય થાય. હું તને હાથ જોડીને કહું છું કે તારો આગ્રહ તું છોડી દે. ”

“ અરે ! એ હારમાં મારો એટલો બધો મોહ છે, તે તમને કેવી રીતે સમજાવું. ઠીક કહું છું કે તમે મને લાવી આપો નહિતર એના વગર મારું શું થશે ? એ તમે ક્યાંથી સમજો ? ”

“ એના વગર તારું શું થશે ? શું તારું મૃત્યુ થશે. અરે મૃત્યુ ક્યાં રેદું પડેલું છે કે તે તને ઝટ ભેટી પડશે. બલી થઈને તારીએ દુરાશા તું છોડી દે. ”

“ હા ! ખચીત મારું મૃત્યુ થશે. તમે તો મશ્કરીમાં કહો છો પણ બ્યારે મારું મૃત્યુ થયેલું જોશે ત્યારે જ તમને ખાત્રી થશે સમજ્યા ? ”

“ એમ, શું તેના વગર તું મરી જઈશ ત્યારે. ”

“ અવશ્ય. તમે તો મરવાના હશો ત્યારે મરશો પણ હું તો એના વગર મારો પ્રાણ ત્યાગ કરીશ, એ નિઃસંદેહ છે. ”

“ મારી આટલી બધી આજીજી છતાં, સમજાવટ છતાં, જો તારે મરવું જ હોય તો હું નિરૂપાય છું. તું મરીશ તો મને શું ખબર જવાની છે. તું જઈશ તો મને વરવાને તારી બેન બીજી આવશે. એક જશે તો બીજી આવશે. તારા વગર મારે

ચાલ્યું જશે ? બધા ભલ ભલા વગર ચાલે છે તો તું મરી જતાં મારાં શાં રાજ રંડાઈ જવાનાં છે ? મરવું હોય તો તારે ખુશીથી મર. નિરાંતે મર ! બેઘડક મરી જો. ”

મહાવતનો જવાબ સાંભળી વેશ્યા ખસીયાણી પડી ગઈ. ‘મહાવત તો એનો જવાબ સાંભળ્યા વગર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પેલી સ્ત્રી વિચારમાં પડી. “ શું ત્યારે મરી જાઉં. અરે હું મરી જઉં તો એના બાપનું શું જાય ? ગમે તેવો તોય એ પરાયો પુરૂષ, મારી પાછળ બે આંસુય ન પાડે. અરે પરણેલો ધણી પણ સ્ત્રી મરી ગઈ તો એમ સમજે છે કે જીત્તિ જીતી હતી તે ગઈ ને નવી આવશે. પરણેલો પણ એક સ્ત્રી ગઈ કે બીજી લાવીને ખડી કરે છે તો આ તો ભાડુતી પુરૂષ. એની પ્રીત તો વાદળની છાયા જેમ ક્યાં લગી રહેવાની, માટે હું મરીશ તો એને કાંઈ ખોટ જવાની નથી. હું તો કાંઈ મરતી નથી, પણ હવે એ હારની ઇચ્છાને જેમ બને તેમ રોકવાનો પ્રયત્ન કરીશ. ” પેલી સ્ત્રી પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ જવા છતાં પણ એણે મરવાનો વિચાર મુદતવી રાખ્યો. મહાવતે સમજાવેલી ન સમજી પણ છેવટે પોતાની મેળે સમજીને ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

મહાવત અને તેની માથુકની એ પ્રમાણેની વાતચીત સાંભળીને ચેલ્લણાના મનમાં પણ પરિવર્તન થવા માંડ્યું. મરી જવું કે કેમ ? મરવામાં લાભ છે કે જીવવામાં. આ મહાવત જેવાએ પણ પોતાની પ્રિયતમાનું અયોગ્ય વચન એની

ઉપર પ્રીતિ છતાં અંગીકાર ન કર્યું, તો પછી મારો સ્વામી તો રાજા, એ મારું વચન કેમ અંગીકાર કરે ? હું મરણનો ભય બતાવું તેથી શું એ કબુલ થઈ જાય. હવે અહીંયા હું મરી જાઉં તો એનું શું જાય. એને તો અંતઃપુરમાં મારા જેવી ઘણી રાણીઓ છે. એમના વિદ્વાસોમાં મને તો એ સહેજ ભૂલી જાય, અને હું તો મારા જીવની જાઉં; માટે હાલમાં તો આ સ્ત્રીનો વિચાર એ જ મારો પણ. આહ ! આજે જો આ મહાવત અને તેની માશુકનો કલહ મારા જોવામાં ન આવ્યો હોત તો ખચીત હું ક્રોધની મારી આપઘાત કરી બેસત ! કારણ કે અવિચારી સ્ત્રી વગરવિચારે આડુઅવળું કરી બેસે છે ને પછી પસ્તાવો કરે છે, અને મારી પણ એ સ્થિતિ થાત; પણ જે થાય તે સારા જ માટે. ” ચેલણા દેવી મનમાં વિચાર કરતી ત્યાંથી પાછી ફરી ને પોતાના સ્થાને ગઈ. એના હૃદયમાં હુંખ તો ઘણુંય હતું પણ શું કરે. મરવાથી પણ લાભ નહોતો અને જીવતા રહેવાશે તો રાજાની પ્રીતિ પણ પાછી મેળવી શકાશે. વળી શુદ્ધમાં અકાળ મરણ કરવાથી જીવોની કેવી માઠી ગતિ થાય છે. એવા અકાળ મરણો કરીને સારા જીવો પણ અવગતિમાં ઉતરી જાય છે. હલકી સ્થિતિવાળા વ્યંતર આદિક યોનીમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

રત્નકંબલ.

અન્યદા રાજગૃહ નગરમાં કોઇ પરદેશી વ્યાપારીઓ રત્નકંબલ લઇને વેચવાને આવ્યા. તેઓ શ્રેણિક નરપતિ પાસે આવ્યા, પણ તેની કિંમત અધિક હોવાથી શ્રેણિક મહારાજે ખરીદી નહિ. તેઓ ફરતા ફરતા શાલિભદ્ર શેઠને ઘેર ગયા. ત્યાં ભદ્રા શેઠાણીએ એમની પાસેથી સોળે રત્નકંબલો મોં માગ્યા હામ આપીને ખરીદી લીધી. એકેક રત્નકંબલના બે બે ટુકડા કરી શાલિભદ્રની બત્રીસે વહુઓને આપી દીધી. એ વહુઓએ તે રત્નકંબલો શરીરે ખુંચવાથી પગ લુછીને નિર્માલ્ય કરી દીધી.

શ્રેણિક મહારાજ પાસેથી રત્નકંબલવાળો પાછો ફરવાની ખબર ચેલ્લણા રાણીને પડતાં તેણે તરત જ શ્રેણિકને કહ્યું કે: “મારે માટે એક રત્નકંબલ લાવી આપો.”

મગધપતિએ રત્નકંબલના વ્યાપારીઓને બોલાવ્યા અને તેમની પાસે એક રત્નકંબલની માગણી કરી. તે વારે વ્યાપારીઓએ જવાબ આપ્યો કે—“દેવ ! રત્નકંબલો તો બધી વેચાઇ ગઇ.”

વ્યાપારીઓની વાણી સાંભળી શ્રેણિક આશ્ચર્ય પામ્યો. “ઝોહો ! એટલી વારમાં બધી વેચાઇ ગઇ. એકાદી ખરીદવાનો પણ હું વિચાર કરતો હતો, ત્યારે એટલી વારમાં

સઘળી રત્નકંબલોનો કોણ ગ્રાહક થયો ? ” શ્રેણિકે વ્યાપારીઓને પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! આપના નગરમાં શાલિભદ્ર નામે શેઠ છે તેની માતા ભદ્રા શેઠાણીએ બધી કાંબલીઓ ખરીદી લીધી.”

વ્યાપારીનાં વચન સાંભળી શ્રેણિકના આશ્ચર્યમાં વધારો થયો. “ શું શાલિભદ્રની માતાએ બધી કાંબલો ખરીદી લીધી ? ”

“ હા, મહારાજ ! મોં માગ્યા લાખ લાખ સુવર્ણ મહોરોના દામ આપીને તેમણે ખરીદી લીધી, ધન્ય છે આપની નગરીને કે જ્યાં આવા શાહુકારો વસે છે. ”

“ આહા ! ધન્ય છે મને કે મારા રાજ્યમાં આવા વ્યવહારોયાઓ વસે છે. ” વ્યાપારીઓને વિદાય કરી રાજાએ એક ચતુર માણસને ભદ્રા શેઠાણી પાસે કાંબલ લેવાને મોકલ્યો. તે માણસે ભદ્રા શેઠાણી પાસે આવીને એક રત્નકંબલની માગણી કરી. “ મહારાજ શ્રેણિક આપે ખરીદ કરેલી રત્નકંબલોમાંથી એક રત્નકંબલ મંગાવે છે. આપને જે દામ બેઠા હોય તે લ્યો અને એમાંથી એક રત્નકંબલ આપો ! ”

રાજપુરૂષના જવાબમાં ભદ્રા શેઠાણીએ કહ્યું “ રાજાજીને જઈને કહો કે એ કાંબલોના ટુકડા શાલિભદ્રની સ્ત્રીઓને પણ લુચ્છવા આપી દીધા છે, માટે જો એવા જીર્ણ ટુકડાનું આપને કામ હોય તો લઈ આવ. ”

બદ્રા શેઠાણીની વાણી સાંભળીને રાજપુરુષ ત્યાંથી રાજની પાસે આવ્યો અને રાજજીને તે બદ્રા શેઠાણીનો સંદેશ કહી સંભળાવ્યો. રાજપુરુષનું વચન સાંભળીને વચમાં ચેલણા બોલી “ જોયું ! તમારામાં ને તેમનામાં કેટલું અંતર છે તે ? તમે એક કાંબલ ખરીદવા માટે વિચાર કરતા હતા, ત્યારે ત્યાં બધી ખરીદાઈ ગઈ અને એનો ઉપયોગ પણ ક્યાં કરવામાં આવ્યો. પગ લુચ્છવામાં, શી તેની દોલત ? ”

રાજાએ તે જ પુરુષને મોકલીને કૌતુકથી જોવાને શાલિભદ્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. તે પુરુષે રાજનો સંદેશ બદ્રા શેઠાણીને કહી સંભળાવ્યો. તેના જવાબમાં બદ્રા શેઠાણી રાજ પાસે આવીને કહેવા લાગી. “ દેવ ! મારો પુત્ર ઘરમાંથી બહાર પણ નીકળતો નથી, માટે આપ જ પોતે મારું ઘર પાવન કરવાની કૃપા કરો. ”

શાલિભદ્ર સંખંધી એક એકથી અધિક વાતો સાંભળતો શ્રેણિક આશ્ચર્ય પામતો ગયો. બદ્રા શેઠાણીની તે વાત શ્રેણી-કે કબુલ કરી. અમુક સમય મહારાજને આવવા માટે નિયત કરવામાં આવ્યો. તે દરમિયાન બદ્રા શેઠાણી ઘેર જઈને રાજના આગમન માટે તૈયારી કરવા લાગી. એના સત્કાર માટે બધી વ્યવસ્થા કરી. શ્રેણીકને આવવાના માર્ગે રાજદરબારથી તે પોતાના મકાન સુધી રાજમાર્ગની શોભા કરાવી. અનેક પ્રકારના તોરણો મણિ માણેક જડયાં, હટકાવ્યાં. અમર, તગર, ચંદન અને કપૂર આદિકથી માર્ગે સુગંધી યુક્ત કરવામાં

આવ્યા. નિયત કરેલા સમયે રાજા પોતાના પરિવાર સાથે માર્ગની રચના જોતો જોતો શાલિભદ્રને ઘેર આવ્યો.

શાલિભદ્રના મકાનની અલૌકિક શોભાથી શ્રેણિક પણ મંત્રમુગ્ધ જેવો થઈ ગયો, જ્યાં સુવર્ણના સ્થંભ ઉપર ઈંદ્રનીલ મણિનાં તોરણો ઝુલતાં હતાં, દૂર ભૂમિ ઉપર મોતીના સાથીઆની શ્રેણિઓ કરેલી હતી, સ્થાને સ્થાને દિવ્ય વસ્ત્રના અંદરવાઓ ખાંધેલા હતા. એવી અનેક રચનાઓ જોતાં રાજાએ શાલિભદ્રના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો.

મકાનની અલૌકિક રચનાઓ નિહાળતો શ્રેણિક ચોથી ભૂમિકાએ આવ્યો. ત્યાં એક દિવ્ય સિંહાસન ઉપર બેસાડી ભદ્રા શેઠાણી શાલિભદ્રને બોલાવવાને સાતમી ભૂમિકાએ ગયાં. ત્યાં સાતમી ભૂમિકાએ જઈ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના પુત્રને કહ્યું. “ વત્સ ! શ્રેણિક આવ્યા છે તો તું જોવાને ચાલ ? ”

“ માતા ! એમાં મારું શું કામ છે ? જે મૂલ્ય આપવા યોગ્ય હોય તે આપીને એને ખરીદી લ્યો. ” શાલિભદ્રે જવાબ આપ્યો.

શાલિભદ્રનો જવાબ સાંભળી માતાએ હસીને કહ્યું. “ વત્સ ! એ કાંઈ ખરીદવાનો પદાર્થ નથી કે મૂલ્ય આપીને ખરીદ કરીયે; પણ જોતો આ રાજગૃહીનો તારો ને આમા મગધ દેશનો માલિક છે. આપણે તેની પ્રજા છીએ. ”

ભદ્રા શેઠાણીનું વચન સાંભળી શાલિભદ્ર મનમાં હુલાયો.
“ અરે મારા આ ઐશ્વર્યને ધિક્કાર છે કે હજી મારે માથે
પણ સ્વામી છે ! મારા પૂણ્યમાં હજી ખામી છે તો અદ્વપ
પુણ્ય વાળા આ સર્પના ફણા જેવા ભોગોથી હવે સચુ. હવે
હું સત્વર વીર ભગવાન પાસે સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષાને
ગ્રહણ કરીશ. ” હુલાયેલા શાલિભદ્રને ઉત્કટ વૈરાગ્ય
પ્રાપ્ત થયો.

માતાના આગ્રહથી શાલીભદ્ર પ્રિયાઓની સાથે ચોથી
ભૂમિકાએ આવ્યો. વિનરથી શ્રેણિક મહારાજને પ્રણામ કર્યા.
શ્રેણિક મહારાજે એને પુત્રની માફક ખોળામાં ગ્રેસાડી આલિ-
ગન દીધું. થોડીવારે ભદ્રા શેઠાણીએ કહ્યું. “ દેવ ! એને છોડી
દેયો. એ મનુષ્ય છતાં મનુષ્યના ગંધથી બાધા પામે છે. ”

શાલિભદ્રને રજા આપતાં શ્રેણિકે કહ્યું. “ એનું કારણ ? ”

“ એના પિતા દેવલોકમાંથી પ્રતિ દિવસ એના ભોગ માટે
નવાણું નવાણું પેટી મોકલાવે છે. તેત્રીસ ભોજન માટેની પક
વાન વગેરેની, તેત્રીસ વસ્ત્રની ને તેત્રીસ આભૂષણની. એ દેવ-
ભોગને ભોગવવાથી-એનું શરીર પણ સુકુમાલ થઈ ગયું છે. ”

શાલિભદ્રના ભાગ્યની વાત સાંભળી શ્રેણિક અધિકાધિક
પ્રસન્ન થયો. શાલિભદ્ર તો પાછો સાતમી ભૂમિકાએ ગયો.

ભદ્રા શેઠાણીએ રાજાને વિનંતિ કરી કે “ આજે તો

આપે અહીંયાજ લોજન લેવાની કૃપા કરવી. ” રાજાએ તે વાત સ્વીકારી.

ભદ્રા શેઠાણીએ તરતજ રસોઈની તૈયારી કરાવી. રાજાને સ્નાન કરવા માટે સુગંધ યુક્ત જલ તૈયાર કરાવ્યું. તે જળથી રાજાએ સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરતાં રાજાના હાથની અંગુલી નિકળી પડી. રાજા તેને આમતેમ શોધવા લાગ્યો.

ભદ્રા શેઠાણીએ દાસીને આજ્ઞા કરી કે “ વાવમાંથી જલ ખીણ તરફ કાઢી નાખ એટલે મહારાજની વીંટી ઝટ મળશે. ”

તે પ્રમાણે કરતાં આભરણોમાં પોતાની શ્રીક્રી જણાતી વીંટી રાજાના જોવામાં આવી, તેથી આશ્ચર્ય પામી રાજાએ પૂછ્યું.

જવાબમાં દાસીએ શાલીભદ્રનાં આ રોજનાં નિર્માદ્ય આભૂષણો સંબંધી હકીકત કહી સંભળાવી, “ દેવ ! શાલિ-ભદ્ર રોજ નવાં નવાં આભૂષણો પહેરે છે. તેને ખીજે દિવસે નિર્માદ્ય ગણી આ વાપિકામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. એવાં ભોગ થયેલાં આ શાલિભદ્રનાં નિર્માદ્ય આભૂષણો છે. ”

શાલિભદ્રની દાસીની વાત સાંભળી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો. “ સર્વથા આ શાલિભદ્રને ધન્ય છે, ને મને પણ ધન્ય છે કે મારા રાજ્યમાં-જેના રાજ્યમાં આવા ધનાઢ્ય અને ભાગ્યશાળી પુરૂષો વસે છે ”

શાલિભદ્રની ભોગસમૃદ્ધિથી વિસ્મય પામેલા શ્રેણિકે પરિવાર સહિત ભોજન કર્યું. એ ઉત્તમ પ્રકારની રસવતી આરોગતાં પણ જમનારાઓ પ્રસન્ન થયા.

જમીને સભાસ્થાનમાં આવ્યા. તે ભદ્રા શેઠાણીએ રત્ન જડેલી સુવર્ણની રકાળીમાં પાંચ સુગંધીવાળાં તાંબુલનાં ખીડાં લાવી રાજાને આપ્યાં. દિવ્ય અત્તરાદિક વડે સત્કાર કરાવી વિવિધ પ્રકારના આભરણોવડે સર્વેનો સત્કાર કરવામાં આવ્યો. આવા વૈભવ ઠકુરાઈમાં પણ ગર્વરહિત ભદ્રા શેઠાણીનો વિનય વિવેક જોઈ રાજા મનમાં ખુશી થયો. જતી વેળાએ રાજાએ પણ ઉચિત થંદોમાં વિવેક કયો. “ હે ભદ્રે ! ? મારાથી તમે કાંઈ જુદાઈ જાણ્યો નહિ. મારું રાજ્ય, સંપદા સર્વે કાંઈ શાલિભદ્રાનું છે એમજ જાણ્યો ને મારા લાયક કામ હોય તે અવશ્ય ફરમાવશો. તમારા આત્મીય માફક મને પણ ગણ્યો. ” એમ કહી શ્રેણિક મહારાજ પોતાને સ્થાનકે ગયા.

જગતમાં પુણ્ય પણ કેવા પ્રકારનું હોય છે ? પુણ્ય તો શ્રેણિક મહારાજનું પણ હતું ને શાલિભદ્રનું પણ હતું; પરંતુ શ્રેણિક મહારાજનું રાજ્યપુણ્ય હતું ત્યારે શાલિભદ્રનું ભોગપુણ્ય હતું.

પ્રકરણ ૩૬ મું

ધના શાલિભદ્ર.

શાલિભદ્રનું મન વૈરાગ્ય યુક્ત થવાથી એક સ્ત્રી તજવા માંડી. દીક્ષા લેવાની ભાવના એમની એટલી તો વધી પડી કે ક્યારે બત્રીસ દિવસ પુરા થાય અને પોતે મહાવીરસ્વામીના શિષ્ય થાય. તેમની દીક્ષાની ઉત્સુક્તાથી શાલિભદ્રની બેન સુભદ્રા શોક કરવા લાગી, જેથી સુભદ્રાના પતિ ધન્નાએ એના શોકનું કારણ પૂછ્યું. સુભદ્રાએ રડતાં રડતાં ને ડચકાં ખાતાં પોતાના સ્વામીને કહ્યું, “ સ્વામી ! મારો ભાઈ શાલિભદ્ર રોજની એક એક સ્ત્રી છોડે છે. સરવાળે બત્રીસે સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરીને એ દીક્ષા ગ્રહણ કરશે. ”

“ તારો ભાઈ તો કાયર છે કે રોજની એક એક છોડે છે. છોડવી તો સામટી છોડી દેવી વળી ! ” ધનાએ સુભદ્રાને દુઃખ ઉપર ડામ દેવા માંડ્યો.

ધનાની આવી વાણી સાંભળી તેની સ્ત્રીઓએ કહ્યું. “સ્વામી ! એ તો કહેવું સહેલું છે પણ કરવું એતો અતિ દુષ્કર છે. તમે કેમ છોડતા નથી ? ”

એ વૈરાગ્ય અને મુક્તિના રસીયા ધન્ય શેઠને આ સમયનો ઉપયોગ કરવાની ઠીક તક મળી. “ હું નશીબદાર છું કે સ્ત્રીઓ જ મને જગાડી રહી છે, માટે આવી અણમોલ તક મારેજવા દેવી નહિ જોઈએ. એમ વિચારી તેણે કહ્યું “ વાહ !

તમે મને જાગૃત કર્યો તે બહુ સાફ કયું. આવી ત્યાં આજ-થી મેં પણ આઠે સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કર્યો ને હવે હું ભગવાન પાસે દીક્ષા લેવાને જાઉ છું. ”

ધનાની આવી વાણી સાંભળીને સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી. “ સ્વામી ! અમે તો મશ્કરીમાં વાત કરતી હતી. મશ્કરીમાં કરેલી વાતો સાચી કરવાની ન હોય. ”

“ મશ્કરીની વાતો પણ હું સત્ય કરી બતાવીશ. મને દીક્ષા લેવામાં તમે વિઘ્ન રૂપ હતી તે પણ અનુકુળ થઈ તો હવે મને સંસાર છોડવામાં શી વાર છે ? સંસારના પદાર્થો નિરંતર અનિત્ય છે, માટે હું તો હવે દીક્ષા લઉંશ. ” એમ બોલતો ધનો શેઠ ઉભો થઈ ગયો.

ધનાની દીક્ષા લેવાની ઉત્કંઠા જાણી તેની સ્ત્રીઓ પણ તેની સાથે દીક્ષા લેવાને તૈયાર થઈ ગઈ. ધનો શેઠ પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે સાતે ક્ષેત્રોમાં ધનનો વ્યય કરી તેમજ દીનહીન જનોને પુણ્ય દાન આપી મહાવીર પ્રભુની પાસે દીક્ષા લેવાને આવ્યો. તે સાંભળી શાલિભદ્રે પણ ભગવાનની પાસે આવીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે ધના શાલિભદ્ર બહુશ્રુત થયા.

અડગની ધારા જેવું ચારિત્ર પાળતા અને કિંચિત પણ અપેક્ષા વગર માસ, બે, માસ ત્રણ માસ, ચાર માસની તપશ્ચર્યા કરતા હતા. એવી ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાથી તેમનાં શરીરનાં હાડ, માંસ, રૂધિર વગેરે શોષાઈ ગયાં હતાં. એકદા વિહાર કરતાં તેઓ રાજગૃહ નગરે આવ્યા. માસખમણના પારણાને

માટે ભિક્ષા લેવા જવાને ભગવાન પાસે આજ્ઞા લેવાને આવ્યા. ભગવાને શાલિભદ્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું. “ ભદ્ર ! આજે તમને તમારી માતાને હાથે પારણું થશે. ”

ભગવાનનાં વચન અંગીકાર કરી શાલિભદ્ર ધન્ય મુનિની સાથે નગરમાં ગયા. ફરતાં ફરતાં તેઓ ભદ્રા શેઠાણીને ઘેર ગયા. ભિક્ષાને માટે ગૃહના દ્વાર પાસે ઉભા રહ્યા, પણ તપસ્યાથી કૃશ અંગવાળા આ મુનિઓ કોઈના ઝોળખવામાં આવ્યા નહિ. થોડી વાર ઉભા રહીને તેઓ ચાલ્યા ગયા.

વ્યગ્રચિત્તવાળાં ભદ્રા શેઠાણી વીર ભગવાનને, શાલિભદ્રને ને ધના શેઠને વાંદવા જવાની આતુરતામાં તૈયારી કરી રહ્યા હતાં, જેથી કોઈનું ધ્યાન પેલા મુનિઓ તરફ ગયું નહિ.

શાલિભદ્ર અને ધના મુનિ નગરના દરવાજામાંથી બહાર નીકળતા હતા, તે સમયે એક ગોવાલણુ ધન્યા નામની સ્ત્રી દહીં, ઘી વેચવાને નગરમાં જતી સામી મળી. શાલિભદ્રને જોતાં એ ગોવાલણુના મનમાં અત્યંત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, જેથી ભક્તિથી તેમને વંદના કરી દહીં વહોરાવ્યું. મુનિઓ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા ગયા.

શાલિભદ્ર ભગવાન પાસે આવીને અંજળી જોડી કહેવા લાગ્યા. ભગવાન ! આપના કથન મુજબ મારી માતા પાસેથી મને આહાર કેમ ન મલ્યો ? ”

શાલીભદ્રનાં વચન સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા. “ વત્સ ! એ દહી વહોરાવનારી પૂર્વભવની તારી માતા ધન્યા જ હતી.” એમ કહી ભગવાને એનો પૂર્વ ભવ કહી સંભળાવ્યો.

સંસારના આવા નાટકથી જેની મોહમૂર્છા ટળી ગઈ છે એવા શાલિભદ્ર મુનિ ગોચરી કરી, અણુશણુ કરવાને તૈયાર થયા. ભગવાનની આજ્ઞા લઈ શાલિભદ્ર મુનિ ધન્ય મુનિની સાથે વૈભારગિરિવર ઉપર ગયા. ત્યાં શિલાતલ ઉપર પ્રતિલેખના કરી બન્ને મુનિઓએ પાદોપગમ અનશન અંગીકાર કર્યું.

શાલિભદ્રની માતા અને શ્રેણિક રાજા ભગવાનને વાંદવાને આવ્યા. ભગવાનને વાંદીને ભદ્રા શેઠાણી શાલિભદ્રને જેવાં લાગ્યાં પણ એ મહામુનિ ક્યાંય જેવામાં આવ્યા નહિ. ત્યારે પ્રભુને પૂછ્યું. “ ભગવાન ! ધન્ય અને શાલિભદ્ર મુનિ ક્યાં ગયા ? તેઓ અમારે ઘેર વહોરવાને માટે પણ ન આવ્યા ? ”

ભગવાને કહ્યું. “ તે મુનિઓ તમારે ત્યાં વહોરવા આવ્યા હતા પણ તમે અહીં આવવાની વ્યવસ્થામાં હોવાથી તમારા જાણવામાં આવ્યા નહિ, ને તેઓ આ તરફ આવતા હતા તે સમયે નગરના દરવાજા આગળ શાલિભદ્રની પૂર્વ ભવની માતાએ ભક્તિથી દહીં વહોરાવ્યું, તેના વડે પારણું કરી સંસારથી છુટવાને એ બન્ને મહામુનિઓએ વૈભારગિરિ ઉપર જઈ હમણાં જ અનશન અંગીકાર કર્યું છે.

ભગવાનની વાણી સાંભળી ભદ્રા શેઠાણી શ્રેણિક મહા-

રાજ સાથે વૈભારગિરિ ઉપર ગયાં. ત્યાં તે બન્ને મુનિઓ પાંચાણુવડે ઘડેલા હોય તેવા સ્થિર રહેલા તેમના જોવામાં આવ્યા.

પુત્ર અને જમાઈના કષ્ટને જોતી અને તેમનાં પૂર્વ સુખનું સ્મરણ કરી ભદ્રા શેઠાણી મુંઝાઈ ગયેલી એકદમ મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ. વનના મંદમંદ પવનની શિતલ લહેરોથી તેમ જ શ્રેણિક મહારાજના પ્રયત્નથી સાવધ થયેલી ભદ્રા એ મુનિઓનાં કષ્ટ જોઈ વિલાપ કરવા લાગી. હા વત્સ ! તમે ઘેર આવ્યા તે પણ મેં અભાગણીએ જાણ્યા નહિ. વધિ વક્ર થાય છે ત્યારે શું બાકી રાખે છે ? અરે ! દીક્ષા લેવા છતાં પણ મને આશા હતી કે કોઈ કોઈ દિવસે હું તમારું દર્શન પામીશ કૃતાર્થ થઈશ. તમે તો મારો એ મનોરથ પણ વ્યર્થ કરવા બેઠા. અરે ! હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? મારું હૃદય કઠોર છે કે તમારું આવું કષ્ટ છતાં હું જોયા કરું છું. ”

એ મુનિને વંદી વિલાપ કરતી ભદ્રા શેઠાણીને સમજાવીને શ્રેણિક મહારાજે શાંત કરી. ખેદ ચિત્તે શેઠાણી, પોતાને સ્થાનકે ગયાં રાજ પણ ગયો. ને બન્ને મુનિઓ પણ કાલ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયા.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

આ તે ચોર કે શાહુકાર ?

આજ કેટલાક દિવસો થયાં રાજગૃહી નગરીમાં ચોરીઓ થયા કરતી હતી. સીપાઇ લોકો અને કોટવાલ એ ચોરને પકડવાનો અનેક પ્રયત્ન કરતા, છતાં એ ચોર વિદ્યાસિદ્ધ હોવાથી પકડાતો જ નહિ. પ્રતિદિવસની આવી સ્થિતિથી નગરીના લોકો કંટાળી ગયા. એક દિવસ શહેરનું મહાજન રાજા કને ફર્યાદ કરવા આવ્યું. તેમણે રાજા શ્રેણિક પાસે આવીને કહ્યું કે— “સ્વામી ! તમારા જેવા સ્વામી જે પ્રબળ હોય તે પ્રબળે શી પીડા હોય છે ? છતાં આજે એક એવી જાતની પીડા ઉભી થઇ છે કે જેનાથી અમે ત્રાસી ગયા છીએ. આખું નગર ત્રાસી રહ્યું છે. તે પીડા એ કે કોઇ ચોર અદ્દશ્ય રહીને અમને લુટી રહ્યો છે. ”

મહાજનની ફર્યાદ સાંભળીને રાજાએ કોટવાલને બોલાવ્યો. અરે કોટવાલ ! તમે ચોર થઇને કે ચોરના સહાયક થઇને મારો પગાર ખાઓ છો કે શું ? કે જેથી મારી પ્રજા ચોરના ઉપદ્રવથી મુક્ત થતી નથી. ”

રાજાના જવાબમાં કોટવાલે કહ્યું. “ મહારાજ ! કોઇ શંકાસ્પેષ નામે ચોર નગરજનોને એવી રીતે લુટી છે કે અમે તેને જોઇએ છીએ પણ તે પકડી શકાતો નથી. વાનરની જેમ ઠેકી એક ક્ષણ માત્રમાં તે એક ઘેરથી બીજે ઘેર

પહોંચી જાય છે. નગરનો કિલ્લો પણ ઉલ્લાંધી જાય છે ને અમે તેના જવાના માર્ગે જઇએ છીએ તો તે જણાતો નથી. એક પગલાં જેટલા દૂર થયા કે અટ સો પગલાં અમારાથી તે દૂર થઇ જાય છે, માટે દેવ ! હું તો તેને હણવા કે પકડવા સમર્થ નથી. જોઇએ તો આ કોટવાલપણાનો પટ્ટો પાછો લઇ લેવો. ”

કોટવાલની વાણી સાંભળી રાજાએ બ્રહ્મટીની સંજ્ઞાથી અભયકુમાર તરફ નજર કરી. અભયકુમારે કોટવાલને કહ્યું કે “ તમે અતુરંગ સેના સજ્જ કરી નગરની બહાર રાખો. જ્યારે ચોર નગરની અંદર પેસે એટલે લશ્કરે ચારે બાજુએ ફરતું ફરી વળવું ને અંદરથી ચોરને ત્રાસ પમાડવો એટલે ચોર સ્વયંમેવ સૈન્યમાં આવીને પડશે. ત્યારે પ્રમાદરહિત સાવધાન એવા સુભટોએ તરતજ પકડી લેવો. ”

અભયકુમારની આજ્ઞા પ્રમાણે કોટવાલે નગર બહાર સૈન્યને રાખ્યું. બીજે દિવસે ચોરે જેવો નગરમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ સૈન્ય તેની પછવાડે થયું ને શંકિત માણસને ત્રાસ આપવા માંડ્યો. ચારે બાજુએ ફરી વળેલા સૈન્યથી ચોર સપડાઇ ગયો. કોટવાલે અભયકુમાર પાસે તેને હાજર કર્યો.

શ્રેષ્ઠિક મહારાજે અભયકુમારને ચોરને શિક્ષા કરવાનો હુકમ કર્યો. “ આ ચોરને સખ્તમાં સખ્ત શિક્ષા કરજો. ”

અભયકુમારે કહ્યું. “ જો કે આપણી બુદ્ધિથી તે સપડાઈ ગયો છે, છતાં તેની પાસે મુદ્દામાલ કાંઈ પણ નથી. મુદ્દામાલ વગર કે કોઈ પ્રકારના પ્રમાણ વગર જોને ચોર ગણી શિક્ષા કરવી તે ન્યાય વિરુદ્ધ છે.” જેથી અભયકુમારે તેને પૂછ્યું “ તું કોણ છે ? અને ક્યાં રહે છે. ? ”

“ રાજગૃહી નગરીની સમીપમાં શાલીગ્રામ નામે ગામ છે. ત્યાંનો દુર્ગચંડ નામે કણુબી છું. કંઈ કામ પ્રસંગે આપના શહેરમાં હું આવ્યો હતો, તેટલામાં આપના માણસોએ મને પકડીને આપની પાસે હાજર કર્યો છે. બાકી હું નિર્દોષ છું ”

તે માણસનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રેષ્ઠિક મહારાજ સહિત અભયકુમાર વિચારમાં પડ્યા. શું આ માણસ સત્ય કહે છે?” તેની ખાત્રી કરવાને સીપાઈઓને શાલિગ્રામે તપાસ કરવાને મોકલ્યા. સિપાઈઓએ શાલીગ્રામ જઈને તપાસ કરી તો ગામલોકોએ કહ્યું કે “ દુર્ગચંડ નામે કણુબી અહીંયા રહે છે, પણ તે ગામ ગયેલો છે. ”

સીપાઈઓએ આવીને તે વાત રાજને કહી સંભળાવી. “આહા! સારી રીતે કરાલો દંભ પ્રજ્ઞા પણ જાણી શકતા નથી. ”

અભયકુમારે ચોરને સપડાવવા માટે બીજી યુક્તિ કરી. તે માણસને ચંદ્રદાસ મદિરા પાઇને મુર્ચ્છિત કરી દીધો. પછી તેને દેવદૂધ વચ્ચે પહેરાવી દેવતાના વિમાન જેવા મહા-

મૂલ્યવાન રત્નોથી વિભૂષિત સાત માળના મહેલમાં શય્યા ઉપર સુવાડયો.

જ્યારે તેનો નિશો ઉતરી ગયો, તે વખતે જાગ્રત થઈને આમતેમ જોવા લાગ્યો. તો આશ્ચર્ય કરનારી અને આંખને આનંદ આપનારી સમૃદ્ધિ એના જોવામાં આવી. તે સમયે ‘જય જય નંદા જય જય ભદ્રા’ એવા મંગળમય શબ્દ કરતાં નરનારીઓ તેના જોવામાં આવ્યા. તે નરનારીઓ એને કહેવા લાગ્યાં. “હિ ઉત્તમ પુરૂષ! તમે અમારા સ્વામી થયા છો. આ ઉત્તમ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છો, માટે યથેચ્છપણે કીડા કરો, અમે તમારા કિંકર છીએ.”

આવાં ખુશામત યુક્ત ચાટુ વચનો સાંભળી રોહિણેય વિચાર કરવા લાગ્યો. “શું આ દેવલોક છે ? હું મનુષ્ય-લોકમાંથી મરીને અહીંયા શું દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છું?” એવા વિચાર કરતા તેની આગળ તેમણે સંગીત શરૂ કર્યું.

એટલામાં સુવર્ણની છડી ધારણ કરનાર એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો. તેણે પેલાં ગંધર્વ નરનારીઓને કહ્યું. “આ તમે શું આરંભ્યું ?”

“અમે અમારા સ્વામી આગળ અમારું વિજ્ઞાન કૌશલ્ય બતાવીએ છીએ.” ગંધર્વોએ કહ્યું.

“બહુ સારું, કૌશલ્ય તમે સ્વામીને બતાવો, પણ પ્રથમ દેવલોકના આચાર તેમની પાસે કરાવો.” પ્રતિહારીએ કહ્યું.

“અરે પ્રતિહારી ! નવા સ્વામીના લોભમાં અમે તો એ બધું ભૂલી ગયા. તે શું શું આચાર કરવાના છે. ? ”

“ અરે નવા સ્વામીના લોભમાં શું એટલું પણ ભૂલી ગયા ? તમે કે જે પ્રથમ અહીં નવા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય તે ના વચનથી આ દેવતા છે કે નહિ તેની હું ખાતરી કરી લઈશ. જો દેવતા હશે તો સત્ય ઉત્તર આપીશ. અન્યથા અભય-કુમારનું કપટ બાણીને જેમ ઠીક લાગશે તેવો ઉત્તર આપીશ.

તેણે જોયું તો ઓ લોકોના પગ ભૂમિને અડતા હતા, આંખો વારંવાર મટકું માર્યા કરતી હતી, પુષ્પમાલા ગ્લાનિ પામેલી હતી તેમજ શરીર પરસેવા સહિત હતું. એને ખાતરી થઈ કે આ દેવતાઓ નથી પણ પોતાને સપડાવવા માટે અભયકુમારની એક યુક્તિ છે.

પ્રતિહારીએ ફરીને પૂછ્યું. “ શું વિચાર કરો છો ? જેવું હોય તેવું આજે અહીંયાં પ્રથમ પ્રગટ કરવું જોઈએ. ”

“ તારું કહેવું સત્ય છે. પૂર્વે મેં ઘણા જ સુકૃત્યો કરેલાં છે. સાધુઓને સુપાત્રે દાન કરેલા છે. જિનેશ્વરની ભક્તિ કરેલી છે, જિનમિત્ર ભરાવ્યા છે જિનચૈત્યો પણ કરાવેલાં છે, તીર્થયાત્રા, સદ્ગુરૂની સેવા વગેરે અનેક સુકૃત્યો કરેલાં છે; તેથી જ હું આવી સમૃદ્ધિ પામ્યો છું. ” તે પુરૂષે કહ્યું.

“ હવે જે દુષ્કૃત્યો કર્યા હોય તે કહો. ” ફરીને પ્રતિહારીએ કહ્યું.

“ સાધુઓના હુમેશાં સત્સંગમાં રહેવાથી મેં એક પણ દુષ્કૃત્ય કરેલું નથી ” તેણે કહ્યું.

“ એક સરખા સ્વભાવથી આખો જન્મ કાંઈ વ્યતીત થતો નથી, માટે જે કાંઈ ચોરી, જારી વગેરે દુષ્કૃત્યો કર્યા હોય તે પણ કહો. ”

“ જો એવાં દુષ્કૃત્યો કરેલાં હોય તો તે દેવલોકમાં આવે ખરોકે? આંધળો માણસ શું પર્વત ઉપર ચઢી શકે છે ? ”

પ્રતિહારીએ તે સર્વ વાત અભયકુમારને કહી સંભળાવી. અભયકુમારે તે વાત શ્રેણિક મહારાજને કહી. એ વાત સાંભળીને શ્રેણિક મહારાજ ખેલ્યા. “ આટ આટલા ઉપાયો છતાં જે ચોર તરીકે ન સપડાય, તેને છોડી મુકવો જોઈએ; કારણ કે નીતિનું ઉલ્લંઘન કરવું યોગ્ય નથી. ” રાજના એવાં વચન સાંભળી અભયકુમારે તે ચોરને છોડી મૂક્યો, કારણ કે વંચના કરવામાં ચતુર પુરૂષોથી ડાહ્યા માણસો પણ ઠગાય છે.

અભયકુમારના પંજામાંથી મુક્ત થયેલા ચોરે વિચાર્યું. “ મારા પિતાના વચનને ધિક્કાર છે કે જેમનું વચન અંગીકાર કરીને મેં ભગવાનનાં વચન સાંભળવાની ઉપેક્ષા કરી; છતાં પણ અનાયાસે સાંભળવામાં આવેલું ભગવાનનું વચન મને કેટલું બધું લાભદાયક થયું. તો પછી એમનાં ઘણાં વચન સાંભળવામાં આવ્યા હોત તો કેટલો બધો લાભ થાય ? અહીં તના વચનનો ત્યાગ કરી ચોરની વાણીમાં

મેં પ્રીતિ કરી તે સારું તો નથી જ કયું. ” ઇત્યાદિ વિચાર કરતો તે ભગવંતના સમવસરણમાં ગયો.

પ્રભુની દેશના સાંભળીને તે બોલ્યો. “ પ્રભુ ! હું યતિ-ધર્મને યોગ્ય છું ? ”

“ હા, તું યતિધર્મને યોગ્ય છે. ” ભગવાને કહ્યું.

“ પ્રભુ તો હું મતને ગ્રહણ કરીશ, પણ ત્યાર પહેલાં મારે શ્રેણિક રાજાને કંઈક કહેવાનું છે. ” તે માણસનું વચન સાંભળી શ્રેણિક સભામાં જ બેઠેલો હતો તેમણે કહ્યું “ તારે જે કંઈ કહેવાનું હોય તે નિઃશંકપણે કહે. ”

“ રાજા ! જે ચોરને પકડવાને માટે તમે આટલી બધી મહેનત કરી રહ્યા છો તે રોહિણેય ચોર હું છું. તમારા નગરને હું જ લુટી રહ્યો છું, પરંતુ આ પ્રભુનું એક વચન સાંભળવામાત્રથી હું મોટી આફતમાંથી છટકી ગયો છું. ભગવાનના વચનથી વૈરાગ્ય પામેલો હું મારા ગુન્હો કળુલ કરું છું, તેથી તમારે હવે બીજા કોઈ ચોરને શોધવો નાહ. મારી સાથે કોઈને મોકલો કે જેથી ચોરીનો તમામ માલ હું તેમને બતાવું. પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરી મારો જન્મ સફલ કરું. ”

રોહિણેયનાં વચન સાંભળી શ્રેણિક, અભયકુમાર તેમજ બીજા લોકો એની સાથે ગયા. પર્વત, નદી, હુંજ, રમશાન વગેરેમાં જ્યાં ધન દાટેલું હતું તે સર્વે બધું બતાવ્યું.

અભયકુમારે તે સર્વ ધન જેનું હતું તેને સોંપી દીધું, કારણ કે નીતિના બાણનારા નિર્દોષી મંત્રીઓ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી.

પોતાના માણસોને જે વાત કરવાની હતી તે સમજાવી ભગવાન પાસે આવ્યા. શ્રેણિક મહારાજે જેમનો નિકમણ મહોત્સવ કર્યો છે એવા રોહિણેયે દીક્ષાઃગ્રહણ કરી. કઠણ તપશ્ચર્યા કરતો અને નિર્મમ ચારિત્ર પામતો રોહિણેય શરીરે કૃશાંગ થઇ ગયો.

વીર ભગવાનની રજા લઇ વૈભારગિર ઉપર તેણે પાદપોષગમન અનશન કર્યું. શુભ ધ્યાનપૂર્વક પંચ-પરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરતાં રોહિણેય મુનિ મનુષ્ય દેહને તણ સ્વર્ગલોકમાં ગયા.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

કપટી આવિકા.

એક દિવસ રાજદરબારમાં મગધરાજ શ્રેણિક રાજ-સિંહાસન ઉપર બીરાજમાન થયેલા હતા તે સમયે શ્વાસ-ભેર ધસી આવતા ગુપ્તચરો રાજસભામાં આવ્યા અને શ્રેણિક મહારાજને બે હાથ જોડીને અરજ કરી, “ દેવ ! માળવાનો રાજા ચંદ્રપ્રદ્યોત પોતાના ચૌદ સામંત રાજાઓ

સહિત પાણીના પૂરની જેમ રાજગૃહીને રૂંધવાને ધસ્યો આવે છે. સમુદ્રના મોજાંની માફક એના સૈનિકોના અશ્વની રજથી આકાશ બધું વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે. ચૌદ સામંત રાજાઓ અને પોતે બાણે પંદર પરમાધામિક હોય તેવો એ કૂર રાજા શું કરશે તે સમજાતું નથી. ”

શ્રણિક દૂતની વાણી સાંભળીને મુંઝાયો. અભયકુમાર સાથે એણે ખાનગીમાં મસલત કરી. “ અરે કૂર ગ્રહની માફક આ દુષ્ટને મારે કેવી રીતે હઠાવવો ? આપણે એને કાંઈ પણ કારણ આપ્યું નથી છતાં એ દુષ્ટ અકારણ વૈરી થયો છે. ”

“ એ મદોન્મત્ત રાજા પોતાની ઉન્મત્તતાથી છટકી ગયો છે, તેમજ તે યુદ્ધ જગાડી અનર્થ કરી રહ્યો છે. બલે તે યુદ્ધ કરવા આવે. ”

“ પણ આપણે તેના વિશાળ સૈન્ય સાથે પહોંચી વળવા માટે શું કરવું ? ઐશ્વર્યમાં આપણે તેની સમાનતા કેવી રીતે કરી શકશું. ? બળ, ઐશ્વર્યમાં જે અધિક હોય તેને કેવી રીતે મહાત્ત કરવો ? ” રાજાએ કહ્યું.

“બુદ્ધિથી મહાત્ત કરવામાં બુદ્ધિ પણ કામધેનુ જેવી છે.”

અભયકુમારે શત્રુના સૈન્યને પડાવ નાખવાની જગાએ રાત્રીને સમયે લોહની પેટીઓમાં સોનૈયા ભરીને ફટાવ્યા.

પ્રદ્યોતનું સૈન્ય રાજગૃહી ઉપર ધસી આવ્યું અને તે જ ગામે પડાવ નાખ્યો ને રાજગૃહીને ચંડપ્રદ્યોતની આજ્ઞાથી ઘેરી લીધી. ચંડપ્રદ્યોતના ઘેરાથી રાજગૃહપતિએ નગરીના દરવાજા બંધ કરાવ્યા.

અભયકુમારે એક વિશ્વાસુ અને ચાલાક દૂત ચંડપ્રદ્યોત પાસે મોકલીને કહેવરાવ્યું. અભયકુમારનો સંદેશો લઈને દૂત ચંડપ્રદ્યોતની છાવણીમાં ગયો. શત્રુનો માણસ જાણીને ચંડપ્રદ્યોતના સૈનિકોએ તેને પકડી લીધો અને ચંડપ્રદ્યોતની પાસે તેને હાજર કર્યો.

ચંડપ્રદ્યોતે દૂતને પૂછ્યું. “ જોલ, તું ક્યાં જતો હતો ? કેમ જતો હતો ? ”

“ આપના પાસે હું આવતો હતો. ” દૂતે જવાબ આપ્યો.

“ મારી પાસે ! શા માટે મારી પાસે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ આપને એક શુભ સમાચાર આપવા, મુશ્કેલીના સમયમાં આપને મદદ કરવા ”

“ અરે બેવકુફ તું તે બહે છે કે શું કરે છે ? મને મુશ્કેલી ! એ મુશ્કેલીમાં મને મદદ કરવા ? ” ચંડપ્રદ્યોત આશ્ચર્ય પામ્યો.

“ હા આપને મદદ કરવા ? ”

“ કોઈ દીવાનો જણાય છે, પણ કહે તો ખરો કે તને કોણે મોકલ્યો છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ અભયકુમારે. ”

“ કહે તારા સ્વામીનો શું સંદેશ છે. તે ? ”

“ આપને ખાનગીમાં ખાતમી આપીશ. ”

રાજાએ પોતાની ખાનગી બેઠકમાં ફરતે બેસાડ્યો. અહીંયાં રાજા ચંડપ્રધોત એકલો હોવાથી એક લેખ કાઢીને ફરતે ચંડપ્રધોતના હાથમાં મૂક્યો અને કહ્યું: “ એકાંતે આપના હિતસ્વી અભયકુમારે આપની જીંદગી બચાવવાને માટે મદદ કરવારૂપ આ કાગળ આપને લખ્યો છે. ”

ચંડપ્રધોત રાજાએ અભયકુમારની મહોરછાપવાળો લેખ વાંચ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે “ શિવાદેવી અને ચેલ્લજીમાં હું કાંઈપણ બેઠભાવ જોતો નથી, તેથી તમે પણ શિવાદેવીના સંબંધથી મારે માનવા યોગ્ય છો; માટે હે રાજા ! તમારું એકાંત હિત કરવાની બુદ્ધિએ જણાવું છું કે તમારા ચૌદે સામંત રાજાઓને શ્રેષ્ઠિક રાજાએ ખુટવી દીધા છે. એ તમારા રાજાઓને સ્વાધીન કરવાને માટે શ્રેષ્ઠિક રાજાએ પુષ્કળ સૌનેયા મોકલ્યા છે, માટે લાગ જોઈને તમારા સામંતા તમને પકડી શ્રેષ્ઠિક રાજાને સોંપી દેશે ને પેલા સૌનેયા લઈ લેશે. તેની ખાત્રી કરવા માટે તમે તેમના તંબુઓ નીચે બેસાવી જાઓ. ”

પત્ર વાંચીને રાજા વિચારમાં પડ્યો. તેને એક રાજાના આવાસ નીચે જોદાવ્યું તો ત્યાંથી સોનૈયા નીકળ્યા. રાજા ચમક્યો અને અશ્વ ઉપર ચઢીને ઉજ્જયિની તરફ પલાયન કરવા માડ્યું. તેના ભાગવાથી સાગર સમુવિશાળ સૈન્ય પણ ફોબા પામી ગયું. પ્રદ્યોતના નાશવાથી એના સામંત રાજાઓ પણ આશ્ચર્ય પામ્યા છતાં એની પછવાડે પલાયન કરવા લાગ્યા. એ સૈન્યમાં કેટલાક મહારથી સમાન વીર પુરૂષો હતા તે પણ પ્રદ્યોતના નાશવાથી કાગડાની જેમ નાશી ગયા; કારણ કે નાયક વગરના સૈન્યની એમજ સ્થિતિ હોય છે, પ્રદ્યોત રાજા વાયુવેગે અશ્વવડે ઉતાવળે ચાલતો પોતાના નગરમાં પેશી ગયો. તેના સામંતો અને તેનું સૈન્ય પણ પછવાડે નાશભાગ કરતું ઉજ્જયિની આવી પહોંચ્યું.

પ્રદ્યોતના નાશી જવાથી મગધપતિએ પોતાનું સૈન્ય એ છાવણીમાં છોડી મૂક્યું ને હાથી, ઘોડા, ગવાહીર વગેરે જેટલું લુટાય એટલું લુટી લીધું.

ઉજ્જયિનીની રાજસભામાં પ્રદ્યોત રાજા આગળ તેના સામંત રાજાઓ પણ સૈન્ય સહિત આવી પહોંચ્યા. તેમણે આવીને પ્રદ્યોત રાજાને કહ્યું. “ આ શું ? ”

પ્રદ્યોતે પેલો કાગળ તેમના તરફ ફેંક્યો. કાગળ વાંચી તેઓ મંત્રમુગ્ધ થયા. “ દેવ ! અમે તો આમાં

કાંઈ જાણુતાનથી. અભયકુમારનું આ બધું આતુર્ય છે.”
સોગન ખાઇને તેઓએ ખાત્રી કરી આપી.

અભયકુમારે પોતાને ઠગ્યો હોવાથી પ્રદોષ રાજા તેના ઉપર ઘણો ગુસ્સે થયો, તેમણે રાજસભામાં બીડું ફેરવ્યું. કે “ જે અભયકુમારને બાંધી લાવીને મને સોંપશે તેને હું ખુશી કરીશ. ” એ બીડું ઝડપવાને કોઈ સમર્થ થયું નહિ પણ એક ગાણિકાએ તે બીડું ઝડપ્યું. “ હે દેવ ! હું એને લીલામાત્રમાં તમારે સ્વાધીન કરીશ. ”

“ ગણિકાનું વચન સાંભળી રાજાએ તેને અનુમતિ આપી કે તે કામ તું કર. તને જેટલી જોઈએ તેટલી દ્રવ્યની સહાય હું કરીશ. ”

પ્રદોષની આજ્ઞા પામી ગણિકા ઘેર ગઈ. એણે વિચાર કર્યો કે “ અભયકુમાર બીજા કોઈ ઉપાયોથી પકડાશે નહિ, તેથી ધર્મના પ્હાને હું ઠગીને સપડાવું. ”

રાજાની સહાયથી દ્રવ્યની મદદ મેળવી, કોઈ બીજા એ યુવાન સ્ત્રીઓની સહાય લઈને ત્રણે જણી સાધ્વી પાસે રહીને જૈનના આચારવિચારનો અભ્યાસ કરી પ્રવીણ થઈ ગઈ. સાધ્વીની ઉપાસના કરતાં તે ત્રણે ઘણી બુદ્ધિવાળી હોવાથી અદ્વય સમયમાં બહુશ્રુત થઈ ગઈ.

તેઓ રાજગૃહ નગરે આવી નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં પોતાનો નિવાસ રાખી શહેરમાં ચૈત્ય બુદ્ધારવાને

માટે ચાલી. દર્શન કરતાં કરતાં એક મંદિરમાં સેવા પૂજા કરી. કપટી શ્રાવિકાએ માલકોશ રાગમાં પ્રભુની સ્તુતિ કરવા માંડી.

બરાબર તે જ સમયે અભયકુમાર તે મંદિરમાં દર્શન કરવાને આવ્યો. પેલી સ્ત્રીની ભાવસ્તુતિમાં વિશ્વ ન થાય એ માટે ક્ષણવાર તે બહાર ઉભો રહ્યો. તેઓ દર્શન કરીને બહાર નીકળી એટલે અભયકુમારે તેમની સુખ-શાતા પૂછી. “ હે ભદ્રે ! ક્યાંથી આવો છો ? અને કોણ છો ? ”

“ ઉજ્જયિની નગરીના ધનાઢય વ્યાપારીની હું વિધવા છું, અને આ બન્ને મારી પુત્રવધૂઓ છે. કર્મ સંયોગે તે પણ વિધવા થયેલી છે. તેમણે દીક્ષાની મારી પાસે રજા માગી, પણ મેં કહ્યું કે : “ આપણે સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશું પણ હાલમાં તો તીર્થયાત્રા કરવા વડે આપણું દ્રવ્ય સફલ કરીએ. ” આમ વિચારી અમે તીર્થયાત્રા કરતા કરતા અહીં આવ્યા છીએ. ” પેલી કપટી શ્રાવિકાએ કહ્યું.

“ વાહ ! તમાર જેવો સાધર્મિકનો સમાગમ ભાગ્ય-યોગે જ થાય છે. તમારા દર્શનનો લાભ થયો એ હીક જ થયું. આ સંસારમાં વિવેકીઓને સાધર્મી સમાન કોઈ બંધુ નથી. આજે તો તમે અમારાં જ અતિથિ થઈ જાઓ, કારણ કે સાધર્મિકનું આતિથ્ય તીર્થથી પણ અતિ પવિત્ર છે.

અભયકુમારનાં જવાબમાં તે કપટી શ્રાવિકા બોલી.

“ તમારું કહેવું જો કે યુક્ત છે, પણ આજે તો અમે તીર્થ-
નિવાસ કર્યો છે, તેથી તમારા અતિથિ શી રીતે થઇએ ? ”

તેમની આવી વૃત્તિથી આધક ખુશી થયેલા અભય-
કુમારે કહ્યું. “ ઠીક ત્યારે આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે તમે
મારા મેમાન અવશ્ય થજો. ”

એક ક્ષણમાત્રમાં પ્રાણી પોતાનો જન્મ પૂરો કરે છે,
તો પછી હું પ્રાતઃકાળે આમ કરીશ ને તેમ કરીશ એમ
સંપુર્ણવાળો મનુષ્ય કેમ બોલે ? ” પેલી શ્રાવિકા બોલી.

“ આજે તો ત્યારે હવે તેમ થાઓ, આવતી કાલ
ફરીને હું આમંત્રણ કરીશ. ” એમ કહી અભયકુમારે તેમને
વિદાય કરી. ભગવાનનાં દર્શનસ્તુતિ કરી પોતાને ઘેર ગયો.

બીજે દિવસે અભયકુમારે તેમને નિમંત્રણ કર્યું.
ઘર દેરાસરમાં દર્શન કરાવી, ભોજન કરાવી વસ્ત્રાભૂષણથી
તેમનો સત્કાર કર્યો. સારી રીતે સંતોષ પમાડી તેમને
વિદાય કર્યા.

એક દિવસે તે કપટી શ્રાવિકાએ અભયકુમારને નિમં-
ત્રણ કર્યું. તેના નિમંત્રણને માન આપી અભયકુમાર
તેમના ઉતારે ગયો. તે કપટી શ્રાવિકાએ અનેક રીતે
તેની ભક્તિ કરી. ચંદ્રહાસ મહિરાથી યુક્ત જળનું પાન
કરાવ્યું, જેથી અભયકુમાર જમીને તેને ત્યાંજ તત્કાળ સૂઈ
ગયો—નદ્રાને વશ થઈ ગયો; કાશ્વ કે નિદ્રા એ મદ્યપાનની

સહચરી જેવી છે. એવી સ્થિતિમાં સ્થાને સ્થાને સંકેત કરી રાખેલા માણસો માર્ગે તે અભયકુમારને ઉજ્જયિની રવાને કરી દીધો.

અભયકુમારની બાળ નહીં મળવાથી શ્રેણિક મહારાજે તેને શોધવાને ઠેક ઠેકાણે મનુષ્યો રવાને કરી દીધો. તેઓ શોધ કરતા પેલી કપટી શ્રાવિકાને ત્યાં આવીને પૂછ્યું. “ અભયકુમાર અહીં આવ્યા હતા તે ક્યાં ગયા ? ”

તેણીએ જણાવ્યું કે “ હા, અહીં આવ્યા તો હતા, પણ લોજન કરીને તત્કાળ ચાલ્યા ગયા છે. ” શોધનાર ત્યાંથી બીજે ચાલ્યા ગયા.

તે કપટી શ્રાવિકા પણ ત્યાંથી પોતાનો સરસા-માન ઉપાડી રવાને થઈ ગઈ, ને માર્ગમાં અભયકુમારને લેગી થઈ ગઈ. અવંતીમાં આવી પહોંચી, તે વેશ્યાએ ચંદ્રપ્રદોતને અભયકુમાર સોંપી દીધો. અને જે ઉપાયથી અભયકુમારને લાવી હતી તેનું બહાદુરીથી વેશ્યાએ વર્ણન કરી બતાવ્યું.

પ્રદોત રાજાએ તેના જવાબમાં કહ્યું. “ તું આ ધર્મના વિશ્વાસી અભયકુમારને ધર્મના કપટથી પકડી લાવી તે કાંઈ ઠીક કયું નહિ. ”

તે પછી અભયકુમારને કહ્યું. “ સો વાતો કરનારા તારા જેવા નીતિશ પુરૂષને પણ પોપટને જેમ મહારી પકડી લાવે તેમ આ સ્ત્રી પકડી લાવી. ”

“ રાજન ! તે બધો તમારી બુદ્ધિનો પ્રભાવ છે કે જ્યાં આવી યુક્તિથી સ્ત્રીઓ દ્વારાએ રાજધર્મ વૃદ્ધિને પામે છે.” અભયકુમારે માર્મિક વચને કહ્યું.

અભયકુમારના માર્મિક વચનથી રાજા અંડપ્રદોત શર-
માયો. ક્રોધાયમાન થયેલા રાજાએ અભયકુમારને કાપટના પાંજ-
રામાં નાખ્યો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

રાજકુમારી વાસવદત્તા.

માલવપતિ અંડપ્રદોતના દરબારમાં ચાર રત્નો હતાં. અનલગિરિ હાથી, લોહજંઘ દૂત, અગ્નિલીડ રથ અને શિવા-
દેવી રાણી એ ચાર રત્ન ગણાતાં હતાં. રાજા વારંવાર લોહ-
જંઘને ભૃગુકચ્છનગરે મોકલતો હતો, જેથી લોકોને ત્રાસ થતો
હતો એ ત્રાસમાંથી છુટવાને લોકોએ વિચાર્યું કે આ દુષ્ટ એક
એક દિવસમાં પચ્ચીસ જોજન ચાલીને આવે છે માટે એનો
ઘાટ ઘડી નાખવો રોજ રોજ નવા નવા હુકમો લાવી અમને
હરાન કરે છે, તો ભલે એ યમપુરીનો મેમાન થાય ? ”

તેનો ઘાટ ઘડવાને એક દિવસે તેના ભાગમાં ભૃગુ-
કચ્છના લોકોએ વિષમિશ્રિત લાડુ મુકાવ્યા. ને સારા લાડુ
હતા તે લઈ લીધા. ભાતુ લઈને લોહજંઘ અવંતી તરફ
આદ્યો, કેટલોક માર્ગ ઉલ્લંઘન કરી ગયા પછી ભૂખ

લાગવાથી તે ભાતુ ખાવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં તેને અપશુકન થયા. અપશુકનથી વહેમાયેલો તે ભાતુ ખાધા વગર આગળ આલ્યો. તે ખાવાનો વિચાર કર્યો, તો પાછા ફરીને અપશુકન થયા. વારંવાર અપશુકન થવાથી મૃત્યુના ભયથી ડરતો તે ઉજ્જયિનીમાં આવ્યો. તે સર્વ વૃત્તાંત પ્રહોતરાજને કહી સંભળાવ્યો.

પ્રહોતે અભયકુમારને બોલાવી પેલા ભાતાની પોટલીની પરીક્ષા કરાવી. બુદ્ધિમાન અભયકુમારે પોટલી સુંધીને તરતજ કહ્યું કે—“ આમાં તથાપ્રકારના વિષથી દષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થયો છે કે જેથી આ પોટલી છોડી હોય તો લોહજંઘ દગ્ધ થઇ જાત; માટે હવે આ પોટલીને અરણ્યમાં જઇને મૂકી દો. ”

એ દષ્ટિવિષ સર્પની અભયકુમારના કથનથી તે પોટલી યુક્તિ પૂર્વક અરણ્યમાં છોડી દીધી. ત્યાં દષ્ટિથી વૃક્ષો દગ્ધ થઇ ગયાં.

અભયકુમારની બુદ્ધિથી પ્રસન્ન થયેલા પ્રહોતે અભયકુમારને કહ્યું. “ હું તારી ઉપર પ્રસન્ન થયો છું, માટે છુટા થવાની માગણી સિવાય બીજું કંઈ વરદાન માગ. ”

“ હાલમાં એ વરદાન અનામત રાખો, વખત આવે માગીશ. ” અભયકુમારે કહ્યું.

“ તથાસ્તુ. ” રાજાએ કહ્યું.

રાજને અંગારવતી રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી વાસ-
વદત્તા નામે કુંવરી હતી. યૌવનવયમાં આવેલી કુંવરી
સર્વ કળામાં પ્રવીણ થઇ ગઇ, પણ માત્ર યોગ્ય ગુરુ વગર
સંગીતકળા તેની અધુરી રહી ગઇ. તેને માટે યોગ્ય શિક્ષકની
તપાસ કરવાને રાજાએ પ્રધાનોને કહ્યું: “ આ બાળાનો
સંગીત શીખવનાર ગુરુ કોણ થશે ? ”

“ જાણે ગંધર્વની બીજી મૂર્તિ હોય તેવો કોશંબી
નગરીનો ઉદાયન રાજા છે તે સંગીતમાં પ્રવીણ છે. તે આ
બાળાને બરાબર શીખવી શકે ? બહુશ્રુત મંત્રીએ કહ્યું.

“ પણ એ રાજાને અહીયાં લાવવો શી રીતે ?
યુદ્ધ કરી એને પકડી લાવવો બીજું શું ? તે સિવાય બીજો
રસ્તો તો જણાતો નથી. ” રાજાએ કહ્યું.

“ વિના કારણે યુદ્ધ કરી અનેક જીવોની હિંસા
કરવી તે ઉચિત નથી, પણ તેને અહીયાં લાવવા માટે એક
યુક્તિ કરીએ. ”

“ અને તે યુક્તિ ? ” આતુરતાથી રાજાએ પૂછ્યું.

“ ઉદયન રાજા પ્રતિદિવસ વનમાં સંગીત કરવાથી
હાથીઓને મોહ પમાડે છે, ને તે જેમ ગીતના ઉપાયથી
હાથીઓને બાંધી લે છે તેમ આપણે પણ બાંધીને તેને
લાવવાનો ઉપાય છે તે એ કે સાચા હાથીના જેવો એક
કાષ્ટનો હાથી બનાવવો. તેમાં યંત્રપ્રયોગ કરાવવો કે

જેથી તે ચાલી શકે, બેસી શકે વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકે. એ હાથીની મધ્યમાં શસ્ત્રધારી પુરૂષોને રાખવા, તેઓ યંત્રથી હાથીને ચલાવે. હાથીને જ્યારે વત્સરાજ પકડવા આવે ત્યારે અંદર રહેલા પુરૂષો બહાર નીકળીને તેને બાંધીને અહીંયાં લાવે. એવી રીતે કબજામાં આવેલો ઉદયન રાજા તમારી હુકિતાને સંગીત શીખવશે. ”

બહુદૃષ્ટ અને બહુશ્રુત પ્રધાનોની આ યુક્તિ માલ-વરાજને પસંદ પડી. તરતજ કાષ્ટનો હાથી બનાવ્યો, જેને વનમાં છોડે તો કોઈ જાણુ નહિ કે આ કૃત્રિમ હાથી છે. માલવરાજે અંદર શસ્ત્રધારી પુરૂષો ગોઠવીને એ હાથી વનમાં છુટો મૂકવામાં આવ્યો. હાથીને યંત્રપ્રયોગથી ફરતાં વનચરોએ જોયો એટલે વત્સરાજને તેના સમાચાર આપ્યા. ઉદયન રાજા તેને બાંધી લેવાને વનમાં આવ્યો. પોતાના પરિવારને દૂર રાખી પોતે સંગીત કરતો કરતો વનમાં પેઠો. પોતાના સંગીતથી માયાવી હાથીને મોહ પમાડતો તેની પાસે આવી કિંતરનો પરાભવ કરે તેવા મધુર સ્વરથી આલાપ કરવા લાગ્યો. જેમ જેમ ઉદયન મધુર આલાપ કરતો ગયો તેમ તેમ હાથીના અંગમાં રહેલા પુરૂષો હાથીને સ્તબ્ધ કરવા લાગ્યા. ગજેન્દ્રને મોહિત થયેલો જાણી ઉદયન હાથીની પાસે આવ્યો અને એક છલાંગ મારી હાથીની ઉપર ચઢી બેઠો. એટલે તરતજ પ્રયોગ રાજાના સુબટોએ હાથીના ઉદરમાંથી બહાર નીકળી

વત્સરાજને પકડી બાંધી લીધો. એકાકી નિઃશસ્ત્ર અને વિશ્વાસી ઉદયનને ઘેરી લીધો પણ તેણે કાંઈ પરાક્રમ બતાવ્યું નહિ.

સુભટોએ ઉદયનને માલવપતિની આગળ હાજર કર્યો. માલવપતિએ તેને કહ્યું. “ જો મારે એક આંખવાળી પુત્રી છે તેને તમે તમારી ગાંધર્વવિદ્યા શીખવો. તેને અભ્યાસ કરાવશો તો સુખે મારા ઘરમાં રહી શકશે; અન્યથા કારાગ્રહ તૈયાર છે. બોલો શું પસંદ છે ? ”

પ્રદ્યોત રાજનું વચન સાંભળી ઉદયન વિચારમાં પડ્યો. “ હાલમાં તે કન્યાને અભ્યાસ કરાવવાવડે જ મારો કાલ નિર્ગમન થાઓ. આગળ પડશે તેવું દેખાશે. જીવતો નર ભદ્રા પામશે. ”

તે પછી પ્રદ્યોત રાજ અંતઃપુરમાં ગયો, ત્યાં પોતાની પુત્રી વાસવદત્તાને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું. “વત્સે ! તારે માટે શિક્ષકની શોધ કરી છે, તે આવતી કાલથી તને સંગીત શીખવશે, પણ પ્રત્યક્ષ તું એને જોતી નહી કારણ કે એ કોઢીયો છે તેથી તને એનો ચેપ ન લાગે માટે પડદામાં રહીને શીખજે. ” વાસવદત્તાએ પિતાનું વચન અંગીકાર કર્યું.

વત્સરાજ ઉદયને રાજબાળાને ગાંધર્વ વિદ્યા શીખવવા માંડી. પ્રદ્યોત રાજએ એક બીબને ડગેલાં હોવાથી

તેઓ એક બીજાની સામે જોતા નહિ. કેટલાક દિવસો વચમાં પસાર થઈ ગયા. વત્સરાજ ઉદાયન પકડાઈ જવાની હકીકત કૈ.શાંખી નગરીમાં પહોંચી ગઈ. નગરીમાં હાહા-કાર થઈ રહ્યો. પોતાના રાજાને કેવી રીતે છોડવવો, એ માટે તેના મંત્રીઓ વિચાર કરવા લાગ્યા. એ મહોન્મત્ત પ્રધોતને પોતાના રાજાને શા માટે પકડ્યો હશે, તે માટે અનેક વિચારો તે કરવા લાગ્યા. યોગાંધરાય નામે વત્સરાજનો મહા અમાત્ય હતો તે મહાબુદ્ધિનિધાન ગણાતો હતો. પોતાના સ્વામીને મુક્ત કરાવવા માટે તે અનેક યુક્તિઓ કરવા લાગ્યો. એ સિંહના પંખમાંથી છોડવવો તે બુદ્ધિ વગર ન બને માટે કોઈપણ યુક્તિથી છોડવવાને તે પુરતી તૈયારી કરી અવંતીમાં આવ્યો. વત્સરાજની તપાસ કરતો, અને મુક્ત કરવાની ચિંતા કરતો યોગાંધરાય અવંતીમાં સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

વાસવદત્તાને ગાયનકળાનો અભ્યાસ કરતાં કેટલોક સમય વચમાં પસાર થયો. અન્યદા વાસવદત્તાને જુસાસા થઈ કે પોતાનો ગુરુ આવો કલાચાર્ય અને ગુણ નિષ્પન્ન છતાં એ કેવોક કોઢીયો છે તે જોઈ તો ખરી. ! પોતાના ગુરુ કલાચાર્યના વિચારમાં જ તે નિમગ્ન હોવાથી શીખવામાં મંદ ઉત્સાહવાળી થઈ ગઈ. વત્સરાજના વારંવાર કહેવા છતાં એનું ધ્યાન રહ્યું નહિ, જેથી વત્સરાજે અવંતિપતિની કુમારીને કહ્યું કે. “ અરે કાણી ! બરાબર શીખવામાં ધ્યાન કેમ આપતી નથી ? ”

પોતાને કાણી કહેવાથી અવંતીપતિની કુમારીએ કોપ પામીને કહ્યું કે. “ અરે કોઢીયા ! જરા સંભાળીને તો બોલ. પોતાની બાતને કુષ્ટિપણું છે એ તો બેતો નથી ને મને મિથ્યા કાણી કહે છે ? ”

રાજકુમારીનું વચન સાંભળી વત્સરાજે વિચાર્યું. “ જેવી આ કાણી છે તેવો જ હું કુષ્ટિ છું, માટે બન્નેની વાત ખોટી જણાય છે તો અવશ્ય હું એને બેઠો. ” એવો વિચાર કરી ચતુર ઉદયને બન્નેની વચમાં રહેલો ચડદો ફર કર્યો, તો વાદળમાંથી મુક્ત એવી નિર્મળ ચંદ્ર-લેખા સમી વાસવદત્તાને બેઠી. વાસવદત્તાએ પણ ફાટેલ આંખે સર્વાંગ સુંદર ઉદયનકુમારને બેઠો. બન્ને સુંદર હતા, યુવાન અને રસ સરિતામાં ઝુલવાને આતુર હતાં. એક બીજાને બેઠને બાજુ ખુશી થયા હોય તેમ અસ્પર્શ મંદ સ્મિત થયું. એ સ્મિત એમના અનુરાગમાં વૃદ્ધિ કરનાર થયું. સર્વાંગ સુંદર ઉદયનકુમારને બેઠ પ્રલોત-કુમારી બોલી. “ હે સુંદરી, મને ધિક્કાર છે કે મારા પિતાના કુટ વચનમાં વિશ્વાસ રાખી હું ઠગાઈ ને આપને બેવાની પણ મેં ઇચ્છા કરી નહી. ”

“ બાળા ! તારા પિતાએ તને જેવી રીતે ઠગી છે તેમ મને પણ તું કાણી છો માટે તારું મોં મારે બેવું નહિ એમ કહીને મને પણ ઠગ્યો છે. ઠીક થયું કે, આજે એ ભ્રમ બધો ફર થઈ ગયો. ”

“ સ્વાભાવિક આજે મને આપ કેવાક કુષ્ટ છે એ જોવાની આતુરતા થવાથી હું અભ્યાસમાં મંદ ઉત્સાહ-વાળી થઈ, અને પરિણામે જામ બધો ખુલી ગયો; પણ હવે તો તમે જે કલા મને શીખવી છે તે બધી તમારા ઉપયોગમાં આવે. અર્થાત તમેજ મારા પતિ થાઓ. ” વાસવદત્તાએ અનુરાગપૂર્વક કહ્યું.

“ ભદ્રે ! હાલમાં તો અહીયાં રહેવાથી જ આપણો યોગ થાઓ, પણ જ્યારે સમય આવશે ત્યારે હું તને હરી લઈશ. ”

અરસ્પરસ પ્રીતિવાળાં તેઓનાં મન તે દિવસથી એક-મેક થઈ ગયાં અન્યોઅન્ય આલાપ-સંલાપ કરતાં તેમના મનની સાથે શરીર સંબંધ પણ થઈ ગયો. એવીરીતે તેઓ સુખપૂર્વક પોતાનો કાલ નિર્ભગન કરતાં હતાં, પણ તેમનું હાંપત્ય કોઈના જાણવામાં આવ્યું નહિ. માત્ર કાંચનમાળા નામે વાસવદત્તાની એક ધાત્રી જ તેમનું ચારિત્ર જાણતી હતી તેથી તેઓ પોતાનો કાલ સુખમાં વ્યતીત કરવા લાગ્યાં ને સંગીતકળાનો અપૂર્વ સ્વાદ લેવા લાગ્યાં.

એક દિવસ અનિલગિરિ હાથી બંધનસ્થાનના સ્થંભને તોડી મહાવતોને પાડી નાખી છુટો થઈ ગયો ને નગરમાં ભમતાં નગરજનોને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. મહાવતો રાજા પાસે ફર્યાદ કરવા આવ્યા કે “ દેવ !

અનિલગિરિ બંધનસ્થાનથી છુટો થઇ ગયો છે અને તે પકડાતો નથી માટે કોઈપણ ઉપાયે તેને પકડો. ”

મહાવતની વાણી સાંભળી રાજા ચિંતામાં પડ્યો. તરત જ એણે અભયકુમારને બોલાવી પૂછ્યું કે “ આ તોફાને ચડેલા હાથીને શી રીતે વશ કરવો, તેનો ઉપાય કહો. ”

“ ઉદયનકુમાર પાસે સંગીત કરાવો તેથી તે વશ થશે. ” અભયકુમારનું વચન સાંભળી પ્રધાતને ઉદયનને આજ્ઞા કરી. “ અનિલગિરિ પાસે જઈને સંગીત કરો. ”

ઉદયને વાસવદત્તાની સાથે હાથીની પાસે જઈને ગાયન કર્યું તે ગાયન સાંભળી હાથી સ્તબ્ધ થઇ ગયો એટલે તેને બાંધી લીધો. પ્રધાત રાજાએ પ્રસન્ન થઈને અભયકુમારને બીજું વરદાન આપ્યું તે પણ પૂર્વની જેમ તેની પાસે જ થાપણ તરીકે રહેવા દીધું.

એક દિવસે મહર્દિક નગરજનો અને અંતઃપુર પરિવાહ સહિત પ્રધાત રાજા ઉદ્યાનમાં જતો હતો તે સમયે વત્સરાજનો પ્રધાન યોગાંધરાયણ પણ પોતાના સ્વામીને છોડાવવાના વિચાર કરતો માર્ગમાં ફરતો હતો. તેને આજ ઉપાય મળી જવાથી તે બુદ્ધિની ગરમી નહિ જીરવી શકવાથી બોલી ઉઠ્યો: “ તે સુંદર અંગોપાંગવાળી સ્ત્રીને મારા રાજાને માટે ન લઈ જઈ તો હું યોગાંધરાયણ પણ નહિ ” કારણ કે જેવું

મનમાં હોય છે તેવું કવચિત વચનથી પણ નીકળી જાય છે. એ ગર્વીષ્ઠ વચન બોલતા યોગાંધરાયણ ઉપર પ્રદ્યોતન રાજાની નજર પડી. તેણે એ ગર્વીષ્ઠવાણી સાંભળી તેથી કટાક્ષપણે તેની સામે તે જોવા લાગ્યો. “ રખેને પોતાના સ્વામીનું તેથી અહિત થાય ” એમ વિચારી ચેષ્ટાઓથી હૃદયના ભાવને બહુનારા યોગાંધરાયણે રાજાના મનની કોપવૃત્તિ બાળી લીધી, જેથી તાત્કાલિક બુદ્ધિમાં શીરોમણિ એવાં તેણે યુક્તિ શોધી કાઢી. પહેરવાનું વસ્ત્ર કાઢી એણે માથા ઉપર મૂક્યું અને ગાંડા જેવો થઇ ગયો. પ્રેત જેવી વૃત્તિ-આકૃતિ કરતો, અનેક ચેષ્ટા-વિચેષ્ટા ને હાસ્યાદિક કરતો ભૂત વાગ્યું છે તેવો દેખાવા લાગ્યો. તેની આવી કુચેષ્ટા જોઇ તેને ભૂત વળગેલું ધારી રાજાનો કોપ શાંત થઇ ગયો ને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો.

સુંદર ઉદ્યાનમાં જ્ઞાનગોષ્ઠી કરીને પરવાર્યા પછી ગાંધર્વવિદ્યાની કુશળતા જોવા માટે વત્સરાજ અને વાસવ-દત્તાને ત્યાં બોલાવ્યાં. આજનો અમૂલ્ય અવસર જોઇ વત્સરાજે વાસવદત્તાને કહ્યું “ પ્રિયે ! આજે વેગવતી હાથણી ઉપર બેસી આપણને નાસી જવાની તક મળી છે માટે તું વેગવતી હાથણીને અહીંયાં મંગાવ ”

સ્વામીનું વચન માન્ય કરીને વાસવદત્તાએ વેગવતી હાથણીને સજ્જ કરીને મંગાવી. જ્યારે હાથણીનો તંગ બાંધવા માંડ્યો તે સમયે હાથણીએ ગર્જના કરી. તેની ગર્જના સાં-

બળીને કોઈ ભેષીએ કહ્યું કે “ સો યોજન ગયા પછી આ હાથણી પ્રાણ છોડી દેશે. ”

હાથણીને તૈયાર કરો. પછી ઉદયનની આજ્ઞાથી હાથ-
ણીની જન્ને પડખે તેના મુત્રના ચાર ઘડા ખાંધ્યા. પછી
વત્સરાજ, વાસવદત્તા, કાંચનમાલા અને વસંત મહાવત
હાથણી ઉપર આરૂઢ થયાં. ત્યાં તેના મહાઅમાત્ય ચૈંગાં-
ધરાયણ આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો “ આદ્યા જાઓ,
આદ્યા જાઓ. ” હાથની સંજ્ઞાથી ચેષ્ટા કરતો બોલ્યો.
વેગવતી હાથણી વેગથી ચાલતી કાશંબીને માર્ગે પડી.

તે પછી ‘ આ વત્સરાજ વાસવદત્તાનું હરણ કરી
જાય છે ’ એમ ઉંચે સ્વરે બોલતો ચૈંગાંધરાયણ આદ્યો
અને વેગથી ચાલતી હાથણીને ભેઠ સર્વ લોકો તે વાત
સમજી ગયા; કેમકે ગુપ્તપણે નાશી જઈ ક્ષત્રીઓ પોતાનું
વ્રત લોપતા નથી.

બહાર ઉદ્યાનમાં રહેલા પ્રદ્યોત રાજાને કાને વાત
પહોંચી ગઈ કે વત્સરાજ ઉદ્યાન વાસવદત્તાને ઉપાડી
ગયો છે એટલે તે ક્રોધથી ધમધમતો હાથ ધસવા લાગ્યો.

મહાપરાક્રમી પ્રદ્યોતરાજ અનિલગિરિ હાથીને તૈયાર
કરાવી, તેના ઉપર મહાયોદ્ધાઓને બેસાડી ઉદયનને પકડ-
વાને રવાને કર્યો. પચીસ યોજન ભૂમિનું ઉદ્ધાન થયું તે વારે
અનિલગિરિ વેગવતીની પાસે આવી પહોંચ્યો. ઉદયને એ ભયં-

કર હાથીને જોઈ પેલા મુત્રના ચાર ઘડામાંથી એક ઘડો ભૂમિ ઉપર પછાડી ફેડી નાખ્યો, અને હાથણીને હંકારી મૂકી. હાથણીનું મૂત્ર સુંઘવાનો લાલચુ અનિલગિર ત્યાં ઉભો રહ્યો. મહા મહેનતે માવતે હંકાર્યો તો બીજી વાર નજીક આવતાં બીજો ઘડો ફેડી નાખ્યો. એટલે તેને સુંઘવા માટે હાથી રોકાયો. એવી રીતે ચારે ઘડા ફેડી નાખ્યા ને વત્સરાજે અનલગિરની ગતિને સ્પષ્ટિત કરી નાખી. ચાર કકડે સો જોજન પૃથ્વીનું ઉદ્ધંધન કરી વત્સરાજ કાશાંબી નગરીમાં પહોંચી ગયો. શ્રમિત થઈ ગયેલી હાથણી પણ મરણ પામી. હાથી કાશાંબી નગરીની પડોશમાં આવી પહોંચ્યો, તેવામાં કૌશાંબીપતિના સૈનિકો સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યા. વત્સરાજનું સૈન્ય જોઈ અનિલગિરના મહાવતે હાથીને પાછો વાળ્યો અને અવંતી ભેગો કરી દીધો.

ઠગાઈ કરીને વત્સરાજ પોતાની કન્યાને ઉપાડી ગયેલો હોવાથી કોપમાં યમ સરખો ચંડપ્રધોત યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થઈ ગયો ને પોતાના સૈન્યને તૈયાર થવાનો હુકમ આપ્યો; પણ એના ભક્ત અને ચાણાક્ય મંત્રીઓએ યુક્તિપૂર્વક રાજાને સમજાવ્યો. “ દેવ ! આવી બાબતોમાં યુદ્ધ શું કરવું ? ”

“ એવા દુષ્ટને તો યોગ્ય શિક્ષા કરવી. ” રાજાએ કહ્યું.

“ પણ મહારાજ ! આપની પુત્રીએ જ સ્વયંવરથી એને પસંદ કર્યો છે. વળી રાજકુમારીના કુમારજાતને પણ એ

હરનારો છે. બન્ને પરસ્પર પ્રીતિવાળાં છે. એવો સર્વાંગ સુંદર ઉદયન જેવો જમાઈ આપને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થશે ? આપને જમાઈ તો શોધવો જ પડશે તો પછી આનાથી અધિક જમાઈ આપ ક્યાંથી મેલવી શકશે ? માટે આપ એને જ જમાઈ તરીકે માન્ય રાખો. ” પ્રધાનોએ યુક્તિપૂર્વક રાજના મગ-જમાં ઠસાવ્યું.

પ્રધાનોનાં યુક્તિયુક્ત વચનથી પ્રદ્યોત રાજ ખુશી થયો ને તેણે હર્ષથી જમાઈપણાને યોગ્ય કેટલીક વસ્તુઓ મોકલી.

પ્રદ્યોતરાજની આવી વર્તણૂકથી વત્સરાજ અને વાસવદત્તા ખુશી થયાં. શૂળીનું વિદ્વ સોયથી ટળી જવાથી પોતાના પુણ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં. પોતે નિર્વિદ્વપણે સંસાર-સુખ ભોગવવા લાગ્યાં.

એક દિવસ અવંતીમાં આગે દેખાવ દીધો. એ પ્રચંડ આગ માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં એ આગ કાળુમાં આવી શકે નહિ. પ્રદ્યોતરાજએ એનો ઉપાય અભયકુમારને પૂછ્યો. “ આ આગને કાળુમાં લાવવાને ઉપાય કહે. ”

જવાબમાં અભયકુમારે કહ્યું. “ આગનો ઉપાય આગ છે, માટે બીજે કોઈ સ્થળે અગ્નિ સળગાવો જેથી આ અગ્નિ શાંત થઈ જશે. ” રાજએ તેમ કયું એટલે અવંતીમાં ઠંડાય શાંત થઈ ગઈ. પ્રદ્યોત રાજએ પ્રસન્ન થઈ ત્રીજું વરદન આપ્યું તે પણ અભયકુમારે નિધાનની જેમ રાજની પાસે થાપણ તરીકે રાખ્યું.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

છે બુદ્ધિ કેઈના આપની?

એક દિવસે અવંતીનગરીમાં મરકીનો ઉપદ્રવ વધી પડ્યો. એ મરકીના ઉપદ્રવથી ત્રાસિત થઈ ગયેલી પ્રજાને બચાવવા પ્રદ્યોત રાજાએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ એકે પ્રયત્ન એનો સફલ થયો નહિ ત્યારે પ્રદ્યોત રાજાએ અભયકુમારને કહ્યું. “અભયકુમાર ! આ મરકીનો ઉપદ્રવ શી રીતે શાંત થાય ?”

પ્રદ્યોતના જવાબમાં અભયકુમારે કહ્યું, “રાજન ! તમે અન્ત:પુરમાં જાઓ ત્યારે તમને દૃષ્ટિથી જે રાણી જીતી લે તેનું નામ મને આપજો.”

રાજા અન્ત:પુરમાં ગયો તે સમયે બધી રાણીઓમાં શિવાદેવીએ તેને દૃષ્ટિથી જીતી લીધો, તેથી અભયકુમારને વાત જણાવી. અભયકુમારે કહ્યું. એ મહારાણી શિવાદેવી બળીબાકુલાથી ભૂતાદિકની પૂજા કરે, અને જે ભૂત શીયાલ-રૂપે સામે આવે અથવા આવીને બેસે તો તેના મુખમાં દેવીએ પોતાના હાથે એ બળી નાખવો. ”

શિવાદેવીએ તે પ્રમાણે કર્યું, અને ઉત્પન્ન થયેલી મહામારી શાંત થઈ ગઈ. રાજાની શાંતિ થવાથી રાજાએ એથું વરદાન આપ્યું. ચાર વરદાન લેગા થવાથી અભયકુમારે માગણી કરી. “રાજન ! એ ચારે વરદાન સાથે મળવાને ઇચ્છું છું.”

“ ભલે ખુશીથી માંગ, અહીંથી છુટા થવા સિવાય તું જે માગીશ તે આપીશ. ”

“ તો સાંભળો ત્યારે, તમે અનિલગિરિ હાથી ઉપર મહાવત થઈને બેસો, હું શિવાદેવીના ખોળામાં બેસું અને અગ્નિભીરૂ રથના કાષ્ટની ચિંતા બનાવો. એ ભડભડ ચિંતામાં આપણે પ્રવેશ કરીએ. ”

અભયકુમારની આવી માગણી સાંભળી પ્રદ્યોતરાજ સડક થઈ ગયો—ખેદ પામ્યો. તેની માગણીને આપવાને અસમર્થ પ્રદ્યોત રાજ બોલ્યો. “ ભાઈ ! તારી માગણી પ્રમાણે વર્તવા હું અસમર્થ છું; પણ તને આજથી હું મુક્ત કરું છું. ”

પોતાના બંધીખાનામાંથી અભયકુમારને મુક્ત કરી ભેટ વગેરે આપી રાજગૃહી તરફ વિદાય કર્યો. ચાલતી વખતે પ્રદ્યોત રાજને કંઈ કે—“ રાજન ! તમે તો મને છળ કરીને પકડી લાવ્યા હતા, પણ હું ઘોળે દિવસ, ખરે બપોરે, ભર-બજારમાં નગરીની વચમાંથી ‘હું રાજ છું’ એવા તમારા પોકારો છતાં હું તમને હરી જઈશ. ” એમ કહી અભયકુમાર અનુક્રમે રાજગૃહી નગરીએ આવ્યો.

કેટલોક સમય વચમાં પસાર થયો, અન્યદા ગણિકાની બે સુંદર પુત્રીઓને સાથે રાખી અભયકુમાર વણિકનો વેશ ધારણ કરી અવંતી નગરીમાં આવ્યો. રાજમાર્ગ ઉપર એક

મકાન ભાડે લઇને તે રહ્યો. એક દિવસે પ્રદ્યોત રાજા તે જ રસ્તેથી નીકળતો હતો તેવામાં અભયકુમારના મકાનથી તે જેવો નીકળ્યો તેવી તેની નજર ઉંચે ગઇ, અને પેલી બે રમણીઓને જોઈ. તે લલનાઓએ પણ ભક્તિ, પ્રીતિ અને વિલાસપૂર્વક તેની સામે જોયું અને અણસારા કર્યા. રાગી થયેલા પ્રદ્યોત રાજાએ બીજે દિવસે તેમની પાસે એક ફૂતી મોકલી. ફૂતીએ તેમને ઘણી રીતે વિનવી, પણ તે સ્ત્રીઓએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો.

બીજે દિવસે ફરીને પેલી ફૂતી આવી ત્યારે તેમણે ધીમેથી આશ્વપૂર્વક તિરસ્કાર કરીને કાઢી મૂકી. ત્રીજે દિવસે પણ પાછી તે આવી, ત્યારે પેલી રમણીઓ બોલી કે “ આ અમારો બાંધવ અમારી રક્ષા કરે છે ત્યાં અમે શું કરી શકીએ ? પણ તે આજથી સાતમે દિવસે બહારગામ જવાનો છે. તે સમયે રાજા અહીંયાં ગુપ્ત રીતે આવે તો જોગ બની શકે.” લલનાઓનો એવો આદેશ પામીને ફૂતી ચાલી ગઇ.

હવે અહીં અભયકુમારે પ્રદ્યોત રાજાના જેવો એક પોતાનો માણસ હતો, તેને કૃત્રિમ ગાંડો બનાવ્યો. તેનું નામ પણ પ્રદ્યોત રાખવામાં આવ્યું અને ઝોડમાં પણ એણે બાંહેર ક્યું કે “ આ મારો ભાઈ ગાંડો થઈ ગયો છે. તેને મહામુશ્કેલીએ બાળવવો પડે છે. શું કરવું તે કાંઈ સુઝતું નથી.” અભયકુમાર પ્રતિદિવસ તેને વૈધના ઘેર લઈ જતો ત્યારે માં-આમાં સુવાડી બાંધીને ભરબભરની વચ્ચે થઈને લઈ જતો

હતો. તે વખતે તે પોકાર કરતો ને ગાંડાની માફક આંખમાં અશ્રુ લાવીને કહે તો કે-“હું પ્રદ્યોત છું ને મને આ હરી જાય છે.” રાજના તેના આવા પોકારથી લોકો ટેવાઈ ગયેલા હતા.

સાતમો દિવસ આવ્યો ને શુભપણે રાજા અભયના ઉતારે આવ્યો. રાજા જેવો મકાનની અંદર આવ્યો કે અભય-કુમારના સુલટોએ તત્કાળ તે કામાંધને બાંધી લીધો. પછી લોકોની આગળ અભયકુમાર બોલતો કે “ આને અમે વૈદ્યને ઘેર લઈ જઈએ છીએ ” એમ કહેતાં ભરણભરમાંથી તેને ઉપાડ્યો. પ્રથમથી જ નગરથી એક કોશ ઉપર સારો અશ્વવાળો રથ તૈયાર રાખેલો હતો, તેમાં નાખીને અભયકુમાર પ્રદ્યોતને રાજગૃહી નગરીએ લાવ્યો. પ્રદ્યોત રાજાને શ્રેષ્ઠિક મહારાજની હજુરમાં હાજર કર્યો. બાંધીવાન થયેલો પ્રદ્યોત રાજા સમર્થ છતાં શ્રેષ્ઠિકની આગળ શરમનો માર્યો નીચું મુખ રાખીને ઉભો રહ્યો.

શ્રેષ્ઠિક રાજાએ તરતજ તલવાર ખેંચી. તલવાર તેની છાતી સામે ધરતો મગધરાજ બોલ્યો. “ બોલ ! કોણ છે તારો બચાવનાર ? આજે તને હું ઠાર કરીશ. મારા હૈયાની અગ્નિ તને મારીને શાંત કરીશ.”

શ્રેષ્ઠિકનું વચન સાંભળવા છતાં પ્રદ્યોત રાજા તેની સામે જોતો મુંગો રહ્યો. તે ઘણા બળ, સૈનિક અને સમૃદ્ધિવાળો હતો, છતાં અત્યારે તે એકાકી હતો. નિઃશસ્ત્રધારી હતો.

ગમે તેવો સિંહ પણ પાંજરામાં પૂરાયેલો શું કરી શકે ? પ્રલો-
ત નિરાધાર હતો, જેથી તે શ્રેણિકના શબ્દો સુંગે મોંઝે સાં-
ભળી રહ્યો હતો.

“ બોલની ! ક્યાં ગયું તે તારું બળ ? તારા યોદ્ધા
સામંતરાજાઓ, તારું સૈન્ય, તારા મહારથી યોદ્ધાઓ બધા
ક્યાં ગયા ? જેના બળથી ઉદ્ધત થઈને તું વિના કારણે મારો
શત્રુ થયો હતો. મારી રાજગૃહી ભાંગવા આવ્યો હતો કેમ ? ”

તથાપિ પ્રલોત રાજા શું જવાબ આપે ? ગમે તેવો
સમર્થ છતાં પુરૂષ જ્યારે સમય પલટાય છે ત્યારે રાંક
થઈ જાય છે. જે ગાંડીવ ધનુષ્યથી અર્જુન જેવા મહારથી
યોદ્ધાએ કૌરવોના સૈન્યને હોભ પમાડ્યું એ જ ગાંડીવ ધનુ-
ષ્યવાળો અર્જુન સામાન્ય ભીલથી પરાસ્ત થયો; માટે જ
કહેવત છે કે—

“ સમય સમય બલવાન હૈ, નહિં પુરૂષ બલવાન;
કાળે અર્જુન હુંટીયો, એહી જ ધનુષ્ય એ બાન. ”

એ નિઃશસ્ત્રધારી પ્રલોત સમર્થ હતો, ઘણા બળવાળો
છતાં સમજણવાળો હતો જેથી તે સુંગે રહેવામાં જ
સાર સમજ્યો. શ્રેણિકની સમશેરની અણી તો તેની છાતી
ઉપર હતી તે સિવાય શ્રેણિકના સેંકડો સુભટો સમશેરની
અણીથી પ્રલોતને ડરતા ઉલેલા હતા. એવી સ્થિતિમાં
એક નિઃશસ્ત્ર પ્રલોત શું કરી શકે ? એ કે તે સમર્થ હતો

છતાં એ કાંઈ મહારથી વીર નહોતો કે સેંકડો સમશેરધારી સુભટોને પણ પોતે જીતી શકે.

“આજે શિકાર જેમ સ્વયમેવ શિકારીના પંજમાં સપડાય તેમ તું અનાયાસે મારા હાથમાં સપડાયો છે. તારા જેવા દુશ્મનને જતો કરું, જીવતો રહેવા દઉં. એવો હું મૂર્ખ નથી. બસ તારી જીવનદોરી આજે ખલાસ છે. તારે તારા ઇષ્ટદેવને સમરવા હોય તો યાદ કર, એટલો સમય હું તને આપીશ. પછી આ ખડ્ગના એક જ વારથી તારું કામ ખલાસ.”

સમયને બાણનારો પ્રદ્યોત, શ્રેણિકનું, એની રાજ-સલાનું, એના સમશેરધારી સુભટોનું અવલોકન કરતો. જોવા લાગ્યો. એનાથીયે અધિક એને વૈભવ હતો, ઠંકુ-રાઈ, સુભટો, સરદારો, યોદ્ધાઓ સર્વ કાંઈ હતું; છતાં અત્યારે એમાંનું કાંઈ નહોતું.

પ્રદ્યોતને અત્યારે મૃત્યુ સામે ઉભેલું દેખાયું. અત્યારે એનો રમણીય અને મીઠો સંસાર ખેદાનમેદાન થઈ ગયો હતો, પણ એવી પરવશતામાં એ શું કરી શકે ? જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે એની જીવનનોકા ઝોલાં ખાઈ રહી હતી. જીવવું કે મરવું એ વિધિને હાથ હતું, બીજો એનો વિધાતા મગધરાજ પોતે જ હતો. એક સુખી અને સમૃદ્ધશાળી સંસારના લાલચુ પુરુષને અકાળે મરણ સમયે જે દુઃખ થવું જોઈએ તે અત્યારે પ્રદ્યોત રાજાને થતું હતું.

મળધપતિએ સમશેર ઉગામી. “ પ્રદોત ! હોશીયાર ”
 અવંતીપતિ સંસારનો લાલચુ અને જીવનની ઇચ્છા-
 વાળો હતો તે છતાં જીવવાને માટે પ્રાર્થના કરવી તે તેને
 થોડું ન લાગ્યું. ગમે તેવો છતાં પોતાનાથી મળધપતિ અલ્પ-
 બળવાળો હતો. અભયકુમારની બુદ્ધિને આધીન થઈ તે સ્પ-
 ડાઈ ગયો હતો, નહિ કે શ્રેણિકની સમશેરથી ? પોતાની દ્રષ્ટિ
 આગળ તુચ્છ ગણાતા મનુષ્યની પ્રાર્થના કરવા કરતાં સમયને
 અધિન થવું તે જ પ્રદોતને ઠીક લાગ્યું હતું. એણે આજ
 સુધીમાં ઘણા યુદ્ધો કર્યા હતાં, કંઈક રાજાઓને યુદ્ધમાં
 પરાસ્ત કર્યા હતા-માર્યા હતા, એમની સ્ત્રીઓને રડાવી
 હતી. એવો માની પુરૂષ શ્રેણિકની પ્રાર્થના કરે એ
 અસંભવિત હતું.

મળધપતિ જેવો પ્રદોત ઉપર ઉપર ઘા કરવા બંધ છે
 તેવો જ તેનો સમશેર સહિત હાથ અભયકુમારે પકડી લીધો.

“ દેવ ! રાજા, બાળક, સ્ત્રીઓ અવધ્ય ગણાય છે.
 અત્યારે એનું જીવન જો કે આપણે અધિન છે, તેથી એનો
 જીવ લઈને ખુશી થવું એ ઠીક ના કહેવાય. ”

“ ત્યારે શું આવા કટ્ટર શત્રુને હાથમાં આવેલો જવા
 દેવો કે ? ” રાજાએ કહ્યું.

“ શત્રુ ગમે તેવો હોય પણ જો તે શરણે આવેલો
 હોય તો એને છોડી મૂકવો જોઈએ. ગમે તેવો સમર્થ છતાં

પ્રલોત અત્યારે આપને શરણે આવેલો છે. શરણે આવેલાને મારી નાખવો એ કાંઈ નીતિ તો નથી જ. ”

અણચક્રમારનાં વચન સાંભળી રાજા શ્રેણિકે પોતાની તલવાર મ્યાન કરી. “ રાજન્ ! તમને હું મુક્ત કરું છું, અને હું ઇચ્છું છું કે આજથી આપણી મિત્રતાનો સંબંધ કાયમ રહે. ” એમ કહી શ્રેણિકે પ્રલોત સાથે હાથ મેલવ્યો, કેટલાક દિવસ મેમાન રાખીને શ્રેણિક રાજાએ પ્રલોતનું બહુમાન-સન્માન કર્યું ને માન સન્માન સહિત અવંતી તરફ વિદાય કર્યો.

પ્રકરણ ૪૧ મું

કઠીયારો.

મહાવીરસ્વામીના અગીયાર ગણધરમાં પટ્ટધર-મુખ્ય ગણધર જૌતમસ્વામી હતા, અને સુધર્માસ્વામી પંચમ ગણધર હતા. અગીયાર ગણધર છતાં મહાવીરસ્વામીએ પોતાની પાટે સુધર્મા ગણધરની નિમણૂક કરી હતી. આજે સાધુ-સાધ્વીનો પરિવાર ગણાય છે તે બધો સુધર્માસ્વામીનો પરિવાર કહેવામાં આવે છે. એ સુધર્માસ્વામી પાસે સંસારથી વૈરાગ્ય પામીને એક કઠીયારાએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કઠીયારો ગરીબ હતો, લાકડાનો બારો લાવી માંડમાંડ તે પોતાનું ગુજરાન કરતો હતો. ગરીબ કઠીયારાનું ગાડું

મહામુશ્કેલીએ નબ્યા કરતું હતું. સંસારની એવી વિષમ સ્થિતિમાં તે પોતાના દિવસો પસાર કરતો હતો, એટલામાં પૂર્વના ભાગ્યેયોએ એને સુધર્માસ્વામીનો બોધ લાગ્યો, અને એની પાસે એણે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

યથાશક્તિ કઠીયારો તપ કરતો હતો. જ્યારે પારણ કરવાનો સમય આવે ત્યારે આહાર માટે રાજગૃહી નગરીમાં ફરવા લાગ્યો. એ રાજગૃહી નગરીના લોકો એને જોઈને સામે આંગળીઓ ચીંધવા લાગ્યા. “ જોળખ્યો આને ? આ પેલો કઠીયારો, રાજ લાકડાની ભારી વેચતો હતો તે ! ”

“ હા હા, એને જોળખ્યો. બિચારો દુઃખથી કંટાળી સાધુ થઈ ગયો. શું કરે ખાવાનું ન મળે ત્યારે ? ” ખીજાએ કહ્યું.

“ સાધુપણમાં એને તો સાફ હો ? માલમલિકા ખાવાના મળે, ફિકર ને ચિંતા બધીય ટળે. ” ત્રીજાએ કહ્યું.

“ લાકડાની ભારીમાં શું મળતું હતું. ખાવા જેટલા પૈસા પણ જડતા નહિ. આજે એ નિરાંતે માલમલિકા ખાઈ મજા કરે. શા માટે દીક્ષા ન લે ? ”

“ ખાવાનું ન મળે તો સાધુ થવું શું ખોટું છે ? ” એ પ્રમાણે એ કઠીયારા મુનિની મશકરી ઉપર મશકરી થવા લાગી. લોકો એની નિંદા કરવા લાગ્યા.

પ્રતિદિવસ બિજાને માટે ફરતા રાજગૃહ નગરમાં એ કઠીયારા મુનિની આ સ્થિતિ હતી. લોકો એને માટે કહેવા લાગ્યા. “ ઠીક કર્યું હો. સાધુ થયો ને રાટલોય પૂરો નહોતો મલતો તે હવે રાજ માલપાણી ઉપર હાથ નાખે છે ને ? ”

“ ફાળ્યો હવે તો. જસ માલપાણી ઉઠાવ ને મજા કર, ઠીક યુક્તિ શોધી કાઢી હો ? સાધુ ન થયો હોત તો તને આવું ખાવાપીવાનું ક્યાંથી મલત ? ” બીજાએ કહ્યું.

રાજની આવી વાતોથી તે કઠીયારો કંટાળી ગયો. ધીરજની પણ હદ હોય છે. ગમે તેવો તપસ્વી કે યોગી પણ ધીરજ તે ક્યાં સુધી ધારણ કરી રહે. દુર્જનોનાં મર્મવાક્યોથી યોગીજનોનાં પણ હૃદય લેદાય તો પછી સંસારીઓની વાત ક્યાં ? કઠીયારો જો કે સાધુ હતો છતાં શિખાઉ અને અભ્યાસી હતો. પૂર્વના લઘુકર્મીપણાથી એને કઠીયારો છતાં નીક્ષા લેવાની વૃત્તિ થઈ અને મુનિપણું અંગીકાર કર્યું; છતાં લોકોની આવી મશ્કરીપૂર્વક નિંદાથી તે કંટાળી ગયો. એની ધીરજ ખુટી ગઈ, છતાં એ સાધુ હતો તે બીજું શું કરી શકે ? બાવીશે પરીસહો સહન કરવા એ તો સાધુધર્મના સિદ્ધાંતો છે. ક્રિયાઓ કરવા ઉપરાંત પીરસહોને સમ્યક્પ્રકારે સહન કરવા એના કરતાં અધિક મહત્તા સાધુધર્મ માટે બીજી કંઈ હોય ?

રોજની લોકોની આવી વિટંબનાથી કંટાળેલા કઠી-યારાએ ગુરૂને પોતાના દુઃખની વાત કરી, “ ભગવન ! આપની જો આજ્ઞા હોય તો હું અન્યત્ર વિહાર કરી બહું.”

“ કારણ ! ” સુધર્માસ્વામીએ પૂછ્યું.

કારણમાં સુધર્માસ્વામીને પોતાના દુઃખની વાત કહી સંભળાવી. કઠીયારાની વાત સાંભળીને સુધર્માસ્વામીએ તેનો વિચાર કરીને જવાબ આપ્યો. “ ઠીક છે. આપણે સાથે વિહાર કરી બહું, ને તે આવતી કાલે. ”

“ ભગવાન ! મારે લીધે આપને વિહાર કરવાની આવશ્યકતા નથી. આપ સુખેથી અહીયાં રહો. મને તો અહીયાં સમાધિ રહેતી નથી માટે હું વિહાર કરવાને ઈચ્છું છું. ”

“ તે તારું કહેવું ઠીક છે, છતાં આપણે સાથે જ વિહાર કરીશું. ” ગુરૂનો ઉત્તર સાંભળી કઠીયારો મોન રહ્યો.

તે પછી અલ્પ સમય વીત્યા બાદ અભયકુમાર સુધર્મા-ગણધરને વાંદવા આવ્યા. વાંદન કરી બેઠા પછી કેટલીક ધર્મગોષ્ઠી થઈ. છેવટે સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું. “ અભય-કુમાર ! આવતી કાલે અમે વિહાર કરી જઈશું. ”

“ ભગવાન ! અચાનક વિહાર કરવાનું કારણ કાંઈ ? ” અભયકુમારે પૂછ્યું.

“ કારણુ તો છે. આ અમારા કઠીયારા મુનિની અહીયાં લોકો તરફથી અવગણના થાય છે. પૂર્વની એની ગરીબાઈ સાંભળી લોકો એને મર્મવચ્ચનોથી હેરાન કરે છે. ”

“ ઠીક છે. ભગવાન એક દિવસ થોભી જાઓ. ”
જુરની રજા લઈ અભયકુમાર ઘેર આવ્યો, પણ એના મગજમાં અનેક પ્રકારના વિચારો થયા. “ જોહો ! રાજગૃહીની પ્રજા આવી નિર્ગુણી છે. શ્રેષ્ઠિક જેવા રાજા અને મારા જેવો તેમનો નાયક છતાં તેમની આ સ્થિતિ છે ? મહાવીર પ્રભુની દેશનાનેઃ ધોધ નિરંતર વદ્યા કરે, તે ભૂમિના મનુષ્યોની આ સ્થિતિ ? એ લોકોને કેવી રીતે ઠેકાણે લાવવા ? ” અનેક પ્રકારના એણે મનસુખા કર્યા.

બીજે દિવસે ત્રણ કોટી રત્નનો ઢગલો રાજગૃહીના ખજારમાં કરાવ્યો. આખી રાજગૃહીમાં ઢંઢેરા પીટાવ્યો કે “ અભયકુમાર આ ત્રણ કોટી રત્નો અમુક શરતે આપી દેવા માગે છે. જેને લેવા હોય તે આવો. ”

ઢંઢેરા આખી રાજગૃહીમાં ફર્યો, અને નગરીના અનેક લોકો ત્યાં એકઠા થયા. ત્રણ કોટી રત્નો લેવાની કોની ઇચ્છા ન થાય ? સંસારના મોહઅસ્ત પ્રાણીઓ દ્રવ્ય સિવાય બીજી શી ઇચ્છા કરે ? એમને મન દ્રવ્ય એ એક જ મોટી વસ્તુ હોય છે. એ એક જ એમનું લક્ષ્ય

કે ધ્યેય હોય છે. જીવનનું સર્વસ્વ લક્ષ્મી સિવાય બીજું કંઈ હોતું નથી. એ દ્રવ્ય માટે તે શું નથી કરી શકતા ?

નગરીના અનેક લોકો દ્રવ્ય-પેલાં રત્નો લેવાને લેગા થયા. તે સમયે લોકોને ઉદ્દેશીને અભયકુમાર જોવાયો, “ભાઈઓ ! સાંભળો, આ રત્ન અમારે આપી દેવાની ઇચ્છા છે. કહો કોણ લેવાને ઇતેજાર છે ? ”

“ રત્નો લેવાને કોણ ન ઇચ્છે ? એ લુંટાવી દેવા ઇચ્છા હોય તો આપ ખસી જાવ એટલે જેના ભાગ્યમાં હશે તેને આવશે, અથવા તો ંહેંચી દેવા ઇચ્છા હોય તો પણ અમે બધા લેવાને ઇતેજાર છીએ. ” માણસોમાંથી એક જણ જોવાયો.

“ લુંટાવી દેવા તો ઇચ્છા નથી તેમજ ંહેંચવાની પણ ઇચ્છા નથી; છતાં આપવા છે એ ચોક્કસ. ” અભયકુમારે કહ્યું.

“ આપવા છે તો આપી દો ત્યારે. અમે લેવાને આતુર છીએ. ”

“ પણ એક શરતે મળે. જે માણસ તે શરત કબુલ રાખે તેને આ રત્નો મળે. ”

“ અને તે તમારી શરત શું છે ? ” લોકોએ પૂછ્યું.

“ કાચું પાણી, અગ્નિ અને સ્ત્રી આ ત્રણ વસ્તુઓને જે સર્વથા ત્યાગ કરે તે પુરૂષ આ રત્નો લે. ”

અભયકુમારની શરત સાંભળી બધા વિચારમાં પડ્યા અને ત્યાં જ સ્થિર થઈ ગયા. આ ત્રણ શરતમાંથી એક પણ પાળવી અશક્ય હતી તો ત્રણની વાત તો અતિ મુશ્કેલ ભરેલી હતી. સ્ત્રી, અગ્નિ અને પાણી એનો ત્યાગ શું આપણાથી બની શકે એમ છે? કદિ નહિ. એ મનુષ્યોમાંથી કોઈપણ રત્ન લેવાને તૈયાર થયો નહિ.

અભયકુમારે પૂછ્યું. “ કેમ કોઈ લેવાને તૈયાર છે કે નહિ? આટલા બધા ભોગ થયા છે, એમાંથી શું કોઈ તૈયાર નથી? ”

“ તમારી શરત પાળવી દુષ્કર છે. જ્યારે એ વસ્તુઓ તણએ તો પછી આ રત્નોનું પણ અમારે શું કામ છે? એ વસ્તુઓના સુખની સગવડ ખાતર જ આ રત્નોનું અમારે કામ છે. ”

“ જો તમારે રત્નો જોઈએ તો શરત તો કપુલ રાખવી જોઈએ. ”

“ તો તો એ રત્નો અમે લેવાને અસમર્થ છીએ. ” બધા બોલ્યા.

“ ત્યારે આ ત્રણ કોટી રત્નો પેલા કઠીયારાના થાઓ. ” અભયકુમાર બોલ્યો.

“ શું એ મુનિ કઠીયારાએ પાણી, અગ્નિ અને સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કર્યો છે? ” લોકોએ પૂછ્યું.

“ હા એ થકી પણ વધારે. આવો ઉત્તમ પુરુષ, તેની તમે નિંદા કરો છો. વાહ શું સારા કામ કરો છો ? તમે આટલું પણ ત્યાગ કરવાને શક્તિમાન નથી ને બીજો ત્યાગ કરે તે એવાને પણ શું તમે શક્તિમાન નથી કે તમે ઇર્ષ્યાથી એની નિંદા કરી રહ્યા છો ? એવા ઉત્તમ મુનિ જનની નિંદા કરી તમે શું લાભ મેળવવાને ઇચ્છી રહ્યા છો ? ” અભયકુમારની વાણી સાંભળી લોકો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા.

“ અરે ! એ મુનિનું અમે વૃથા ઉપહાસ્ય કર્યું. અજ્ઞાનના વશ થકી અમે કેવું દુષ્કર્મ કર્યું ? એવા સાધુ પુરુષના અવર્ણવાદ બોલવા એ મહાપાપ છે, છતાં આપણે એવું પાપ કર્યું. ” લોકો પોતાની ભૂલ સંભારી એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા લાગ્યા.

અભયકુમારે કહ્યું. “ હવેથી એ મુનિનું કોઈ ઉપહાસ્ય કરશો નહિ. ” લોકોએ તે વાત સ્વીકારી પોતાને સ્થાનકે ગયા. અભયકુમાર પણ પોતાને સ્થાનકે ગયો.

મકરણ ૪૨ મું

ત્રેષ્ઠ શું મત કે રાખ્યે ?

સમય સમયનું કામ કર્યે જ જાય છે. કાલ કાંઈ કોઈના માટે થોભાતો નથી. નવાનું જુનું અને જુનાનું છૂર્ણ કરવાનો તો એનો સ્વભાવ જ છે. જે કામ જગતમાં કોઈ કરવાને શક્તિમાન નથી. માણસો પોતે પણ પોતાનું કામ કરવાને સમર્થ નથી, ત્યારે તે કામ સમય કરી આપે છે. જગતમાં કેટલાંક કાર્યો એવા હોય છે કે પાંચ કારણમાંના ચાર કારણો મળેલાં હોય છતાં હજી કાલસ્થિતિ બાકી હોય. તો તેને તાત્કાલિક ક્ષણ મળતું નથી. સમય અનુકૂળ થાય ત્યાં લગી તેની રાહ જોવી પડે છે. વિશેષ શું કહીએ ? ચક્રવર્તી કે વાસુદેવો પણ તે પશ્ચાત્તી પદવીને ભોગવવાને જન્મેલા છે છતાં જન્મીને તરતજ તે પદવી તેમને મળતી નથી. જન્મ્યા પછી કેટલોક સમય તેમને બળવાન છતાં એમજ નિર્ગમન કરવો પડે છે, પણ જ્યારે સમય અનુકૂળ થાય છે, કાળસ્થિતિ પાકી જાય છે ત્યારે વાર લાગતી નથી. તેમજ આઠમા સુભૂમ ચક્રવર્તીને પરશુરામની ભોજનશાળામાં ક્ષત્રીયોની દાઢાઓથી ભરેલો થાળ તેમની નજર પડતાં જ ક્ષીર થઈ ગયો અને થાળ સહસ્ર આરામય ચક્ર બની ગયું, અને તે જ સમયે તે સુભૂમ ચક્રવર્તી કહેવાયા. એ જ ચક્રે મહા બળવાન પરશુરામને મારી

નાખ્યા, ને સુભૂમને છ ખંડ વશ કરી આપ્યા. ચક્ર ઉત્પન્ન થયા પછી બીજી સામગ્રી પણ એકઠાં કરતાં વાર ન લાગી. એવી રીતે ખાલી ઘડા ભરાય છે અને ભરેલા ઘડા ખાલી થાય છે. એ બધું તોફાન કરવાનું કામ સમયને હાથ છે. વિશેષ શું કહીએ? જગતમાં પ્રાણી માત્રને સુખી કરવાં કે દુઃખી કરવાં એ બધું સમયને હાથ છે.

મગધપતિ શ્રેણિક નરપતિને રાજ્ય કરતાં યુવાની ગર્ભ, પ્રોઠાવસ્થાય પણ ગર્ભ; અને એની પાછળ રહેલી વૃદ્ધાવસ્થા આવી. એમની નજર આગળ એમણે પોતાના કેટલાય પુત્રોને દીક્ષા માટે રજા આપી. જેમ એમના કેટલાય પુત્રોએ દીક્ષા લીધી હતી તેમ એમની કેટલીક સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તે સિવાય ધન્ના-શાલીભદ્ર જેવા કંઈકના મહોત્સવ એમણે કર્યાં હતા; છતાં પોતાને દીક્ષા કેમ ઉદય આવતી નથી તેથી તે મુંઝાયા હતા. દીક્ષાની હૈયામાં એટલી તો અભિલાષા હતી, પાળવાની શક્તિ હતી, ગ્રહણ કરવાની આતુરતા હતી. આટલી બધી ઇચ્છા છતાં ત્યારે કેમ લઈ શકાતી ન હોતી? લેવાના પરિણામ કેમ થતા નહોતા?

મગધપતિએ અક્ષયકુમાર સિવાય પોતાના પુત્ર પુત્રીને આજ્ઞા કરેલી કે જેમને દીક્ષા લેવાની આકાંક્ષા થાય તેમણે એમની દીક્ષામાં મારી તો અનુમતિ સમજવી. એમણે ફક્ત એમની માતાઓની કે સ્ત્રીઓની અનુમતિ

મેળવવી. એવી જ રીતે ગામમાં પણ એમની એ જ આજ્ઞા હતી કે જેની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા હશે તેમનો મગધપતિ પોતે દીક્ષા-મહોત્સવ કરશે. તે સિવાય બીજી સાંસારિક અગવડો હશે તે પણ દૂર કરશે. મગધપતિની આટલી બધી ચારિત્રમાર્ગ તરફ પ્રીતિભક્તિ છતાં એમને અફસોસ એટલો થતો કે “ હું કેમ દીક્ષા લેતો નથી ? મને દીક્ષા લેવાનું મન કેમ થતું નથી ? ”

કોઈ કોઈ સમયે મગધપતિને વિચાર આવતો ત્યારે તેમને પારાવાર ખેદ થતો હતો. “ અરે ! શા માટે મને વ્રત ઉદ્યમ આવતું નથી ? મેં એવું તે શું કૃત્ય કરેલું છે કે ચારિત્ર લેવાની મને વૃત્તિ-પરિણામ થતા નથી ? હું બાણું છું કે સંજમની રૂચિ મને પુરેપુરી છે, તેથી જ હું મારા સ્ત્રી-પુત્રાદિકને અનુમતિ આપુ છું, તે સિવાય બીજાઓનાં દીક્ષા-મહોત્સવો પણ હું કરું છું; પણ એમાં મને શું ? એ તો જે વ્રત લે તેને લાભ. અરે ભગવાન ! એવા વ્રત લેવાની તીવ્ર મનોભાવના મારી ક્યારે થશે ? હવે હું ક્યાં લગી ધીરજ ધરું ? હવે તો હું વૃદ્ધ થઈ ગયો. શાસ્ત્ર કહે છે કે પુત્ર કવચધારી થાય ત્યારે પિતાએ પુત્રને રાજ્ય બળાવી આત્મ-સાધન કરવું. મારી નજર આગળ કેટલાય રાજાઓએ રાજ્ય છોડી મહાવીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. દશાર્ણ-ભદ્ર રાજા, પ્રસન્નચંદ્ર રાજા, ઉદયન રાજા, શું એમને કમીના હતી ? છતાં તેઓ સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષિત થયા પણ મને કેમ દીક્ષાના પરિણામ થતા નથી ? કંઈ

નહિ. જોકે મન તો થતું નથી; આ બધું ખાવું પીવું વગેરે છોડવું તો ગમતું નથી; છતાં પણ હવે મારે અવસ્થા તરફ પણ જોવું જોઈએ, માટે મારા પુત્રોમાંથી એકને રાજ્ય આપી હું મહાવીર ભગવાનના ચરણની સેવા કરું. એમ કરતાં મને દીક્ષા ઉદય આવશે તો હું ત્રત ગ્રહણ કરીશ. હવે રાજ્ય કેને આપું? હાં, અભયકુમાર સુવરાજ છે, રાજ્યનો વારસ છે માટે એને માથે રાજસુકુટ મૂકી હું મારું આત્મસાધન કરું. વળી એ રાજ્ય સંભાળવાને લાયક છે એટલે મારે ચિંતા પણ કરવાની નથી. હું નિશ્ચિંતપણે ભગવાનની સેવા કરીશ, મારા આત્માને પાવન કરીશ તેમજ મારા બધા પુત્રોમાં રાજ્ય માટે તે અભયકુમાર જ હક્કદાર છે એટલે બીજા પુત્રોને કલેશ કરવાનું કારણ નથી. ” ઇત્યાદિ વિચાર કરતા મગધપતિ શ્રેષ્ઠિકે એક દિવસ અભયકુમારને બોલાવીને ખાનગીમાં કહ્યું. “વત્સ ! જો તું રાજ્યભાર સંભાળે તો હું મહાવીરસ્વામીનો આશ્રય કરું, માટે આ રાજ્યનો તું આશ્રય કર અને મને આ રાજ્યભારમાંથી મુક્ત કર. ”

મગધપતિનાં વચન સાંભળી અભયકુમાર ચમક્યો. “ આપ શું રાજ્યભારમાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છો છો. ? ”

“ હા ! અને તે બોજમાંથી તું મને મુક્ત કર, તો હું ભગવાનની સેવા કરું. ” મગધપતિએ કહ્યું.

“ દેવ ! આપનું કહેવું ઠીક છે, પણ હજી જરાક

સમયની રાહ જુઓ. ” અભયકુમારે વચમાં થોડોક સમય વ્યતીત કરવા જણાવ્યું.

તું કહે છે તે ઠીક છે, પણ હવે હું વૃદ્ધ થઈ ગયો છું. મારે આત્મસાધન તરફ પણ લક્ષ આપવું જોઈએ. દુનિયાની લોકલજ્જાએ પણ મારે હવે તને રાજ્ય આપી દેવું જોઈએ. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે પુત્ર કવચધારી થાય ત્યારે પિતાએ એને રાજ્ય સોંપી પોતે આત્મસાધન કરવું પણ હું તો હજી જીંધી કંઈ કરી શકતો નથી; માટે જેમ બને તેમ જલદી હું તને મગધનો રાજસુકુટ પહેરાવવા માશું છું. ”

મગધપતિનાં વચન સાંભળી અભયકુમાર ચમક્યો. “ અરે ! મારે હવે શું કરવું ? જો આ રાજ્ય ગ્રહણ કરીશ તો મારાથી સંયમ લઈ શકાશે નહિ, માટે ભગવાન પદારે ત્યાં લગી પિતાજીને થોભાડી દઉં; પછી જોઈ લેવાશે. મહા-વીર જેવા તીર્થંકર ભગવાનનો યોગ પામી હું રાજ્ય ખટ-પટમાં પડી મનુષ્યભવ હારી જાઉં તો મારી બુદ્ધિને પણ ધિક્ક છે, અને પણ ધિક્ક છે, મારા આત્માને પણ ! ”

“ આત્માને ધન, દોલત, વૃદ્ધિ, ઠકુરાઈ, રાજ્યલક્ષ્મી તો ધણીય વાર મળે છે, પણ તીર્થંકર ભગવાનનો યોગ મળતો નથી; તેથી જ જીવને સંસારમાં રખડવું પડે છે. જ્યારે યોગ મળે છે તો તેનો લાભ લઈ શકાતો નથી. એવા મૂર્ખાઓની કાઠીમાં હું ગણાઉં એના કરતાં તો બે ભગવાનનાં વચનોને

અનુસરીને હું મારો માનવભવ સફલ કરું” ઇત્યાદિક વિચાર કરીને તુરતજ અભયકુમારે કહ્યું. “પિતાજી! આપની ઇચ્છા વ્યાજબી છે, છતાં આપ થોડો સમય રાહ જુઓ. પછી જે યોગ્ય હશે તે કરશું. ભગવાનને પધારવા ઘો. તમને પણ સેવાનો લાભ મળશે. સર્વે સારાં વાનાં થશે.”

એ મગધ સામ્રાજ્યના મહાસ્થંભ ગણાતા અગ્રગણ્ય પુરૂષોની એ પ્રમાણે જ્ઞાનગીમાં વાતચીત થઈ. એને કંઈ ઝાઝો સમય પસાર થયો નહિ એટલામાં ભગવાન મહાવીર ત્યાં રાજગૃહી આવીને સમવસર્યા. ભગવાનનું આગમન સાંભળી મગધપતિ શ્રેણિક ભગવાંતને વંદન કરવાને ધામ-ધૂમથી પધાર્યા. વંદન કરી બેઠા પછી દેશના શ્રવણ કર્યા બાદ અભયકુમારે ભગવાનને પૂછ્યું. “ભગવાન આપના શાસનમાં રાજાઓ દીક્ષા ક્યાં સુધી ગ્રહણ કરશે ?”

અભયકુમારનો પ્રશ્ન સાંભળી ભગવાન મહાવીર ઉદયન રાજર્ષિ તરફ અંગુલીનિર્દેશ કરીને બોલ્યા. “જો આ પુરૂષને ઓળખ્યા ? એ પુરૂષ કોણ છે તે ?”

“કોણ છે ભગવાન, આપ જ જરા સ્પષ્ટતાથી કહો.”
અભયકુમારે ફરીને પૂછ્યું.

“સીંધુ, સૌવિર દેશના નરપતિ, વીત્તભયનગર (ભેરા) ના અધિપતિ ઉદયન રાજા એ પોતે, સિંધુ, સૌવીર વગેરે સોળ દેશનો એ સ્વામી, વીત્તભય આદિ ત્રણ સો ને ત્રેસઠ

નગરોનો એ માલેક અને દશ સુશુટખદ રાજાઓનો એ નાયક, બીજા ઘણા સામાન્ય રાજાઓનો એ નેતા અને વિજેતા, એવો મહા પરાક્રમી ઉદયન રાજા તે આ પોતે. હમણાં જ એમણે મારી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એમને દીક્ષા આપીને અમારા તરફ જ આવ્યા છીએ. ”

“ભગવન ! આ જગ્યાએ મારા પ્રશ્નમાં તેમનો કંઈ સંબંધ છે ? ”

“ હા, તેથી જ કહું છું. આ ઉદયન રાજાએ મારી પાસે દીક્ષા લીધી છે તે જ છેલ્લા રાજા પિં છે. ”

“ એટલે ? ” અભયકુમારે ફરીને પૂછ્યું.

“ એટલે એ જ કે એમની પછી કોઈ મોટો રાજા હવે પછી મારા શાસનમાં દીક્ષા લઈ શકશે નહિ. ” ભગવાને કહ્યું.

ભગવાનનું વચન સાંભળી અભયકુમાર ચમક્યો. રાજ્યને તથા મનમાં દીક્ષા લેવાનો મનસુખો કરી અભયકુમાર ખેલ્યો. “ ભગવન ! એમણે કેવા સંયોગોમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે અમને કહો. ”

પ્રકરણ ૪૩ મું.

ઉદયન રાજર્ષિ.

“એમના રાજ્યસમયમાં એક દિવસે વિદ્યુતમાલીદેવે અમારી મૂર્તિ બનાવી ચંદનકાષ્ઠના સંપુટમાં મુકીને એક વહાણવટીને આપેલી. તે વહાણવટી તેની આજ્ઞાથી વીત્ત-ભયનગરમાં આવ્યો. ભરબળરમાં આવી તેણે ઉદ્ઘોષણ કરી કે-“કાષ્ઠના સંપુટમાં રહેલી આ પ્રતિમાને કોઈ ગ્રહણ કરો, ગ્રહણ કરો.”

તેની આદેશથી તાપસભક્ત ઉદયનરાજ, બ્રાહ્મણો અને કેટલાક તાપસો ત્યાં આવ્યા. તેમણે પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવોને સંભારી કુહાડીવતી કાષ્ઠનો સંપુટ તોડવાના અનેક પ્રયત્ન કર્યા. એ કુહાડા ભાંગી ગયા પણ એ સંપુટ તુટ્યો નહિ.

મધ્યાહ્ન સમય થયો ને લોજનવેળા પણ વહી ગઈ ત્યારે રાણી પ્રભાવતીને આ સમાચારની ખબર પડવાથી તે પણ પતિ આજ્ઞા પામીને ત્યાં આવી. સર્વ હકીકતથી તે જાણીતી થઈ એટલે તેણે રાજાને કહ્યું. “સ્વામી ! એ તો દેવાધિદેવની પ્રતિમા છે, માટે તેમની જ સ્તુતિ કરવાથી તે ઉઘડશે.” એમ કહી તેણે વીતરાગની સ્તુતિ કરવા માંડી એટલે સંપુટ તરતજ ઉઘડી ગયો.

તે પ્રતિમા પોતાના અંતઃપુરમાં લઈ જઈ, સુંદર ચૈત્ય

કરાર્થે તેમાં પધરાવી. પ્રતિદિવસ તેની ત્રિકાલ પૂજા કરવા લાગ્યા. ચારિત્ર પાળી પ્રભાવતી પ્રથમ દેવલોકે મહર્ષિ'ક દેવતા થઇ.

દેવ થયેલા પ્રભાવતીએ ઉદયનને પ્રતિબોધવાને અનેક પ્રયત્ન કર્યા પણ રાજા બોધ પામ્યો નહિ. દેવતાએ જ્ઞાનથી જોઇને એક યુક્તિ અજમાવી. એક તાપસે અમૃતફલનું બરેલું પાત્ર લઇને રાજા આગળ આવી ભેટ ધર્યું. એ અમૃત-ફલના સ્વાદથી રાજા ઘણો જ ખુશ થયો. ખુશ થયેલા રાજાને તાપસ નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં લઇ ગયો. ત્યાં અનેક તાપસો સુકત અમૃતફલથી પૂર્ણ વૃક્ષો જોવામાં આવ્યા. રાજા ફલ તોડીને ખાવા લાગ્યો. તાપસો રાજાને ફલ ચુંટતો જોઇ ક્રોધથી મારવાને દોડયા. રાજાને મારવા માંડ્યો. રાજા તેમના પંખમાંથી છટકી નાસવા લાગ્યો. તે આગળ ભલેલા જૈન સાધુઓને શરણે ગયો. ત્યાં તે ભયરહિત થઇ ગયો એટલે તાપસો ઉપરનો તેનો રાગ ઉતરી ગયો ને સાધુઓના ઉપદેશથી તે જૈન માર્ગમાં સ્થિર થઇ ગયો. ત્યારથી રાજા નિરંતર જૈન ધર્મ પાળવા લાગ્યો.

તે સમયમાં ગાંધારદેશનો ગાંધાર નામે શ્રાવક જીવંત-સ્વામીની પ્રતિમાને વંદન કરવા વીતભયનગરમાં આવ્યો. જીવંતસ્વામીને વંદન કરી તે કેટલાક દિવસ ત્યાં રહ્યો. અચાનક તેને વ્યાધિ ઉભવ થયો. પેલી કુખ્તાદાસીએ તેની સારી સેવા કરી. તેની ભક્તિથી રંજિત થયેલા ગાંધારે તેને

પોતાની પાસેની ગોળીઓ આપી દીધી અને તેનો મહિમા કરી સંભળાવી તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

પેલી કુરૂપા કુખ્બએ એક ગોળી મોંમાં રાખી ચિંત-
વ્યું કે—‘ હું સુંદર રૂપવાળી થાઉં. ’ એટલામાં તે દેવી જેવી
બની ગઈ. સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળી તે થઈ જવાથી લોકો
સુવર્ણશુલિકાને નામે બોલાવવા લાગ્યા.

સુવર્ણશુલિકાને વરની ચિંતા થઈ કારણ કે આવું સું-
દર સ્વરૂપ વ્યર્થ જાય તે એને ગમતું નહોતું, તેથી પતિ કેને
પસંદ કરવો? “ ઉદયન તો મારે પિતા સમાન છે, બીજાઓ
તો તેના પારા જેવા છે, ત્યારે અંડપ્રદોત જ મારો પતિ થાઓ
એમ ચિંતવી બીજી ગોળી મુખમાં રાખી, એટલે દેવતાએ
અંડપ્રદોત આગળ સુવર્ણશુલિકાનું વર્ણન કર્યું.”

પ્રદોતરાજ રાતના અનિલવેગ હાથી ઉપર આવી સુવર્ણ-
શુલિકા અને જીવંતસ્વામીની પ્રતિમાને લઈ ગયો ને સ્વા-
મીને સ્થાને તેના જેવી પ્રમાણોપેત બીજી પ્રતિમા સ્થાપન
કરી ગયો. પ્રભાતે ઉદયન રાજા દર્શન કરવા આવ્યો તો અ-
ન્ય પ્રતિમા જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આમ કેમ? તપાસ
કરતાં માલુમ પડ્યું કે વિષયાસક્ત સુવર્ણશુલિકાને લઈને
અંડપ્રદોત ઉજ્જયની જતો રહ્યો છે. તેની સાથે તે પ્રતિમા પણ
અદલબદલ કરી ગયો છે. ઉદયનને ક્રોધ ચઢ્યો ને મુદ્દની-
નોખતો વાગી. પોતાના દશ મુશુટમંધી રાજાઓને પણ તેણે
તૈયાર કર્યા.

સંસારસુખમાં પડેલી સુવર્ણશુલિકાથી જીવંતસ્વામીની ભક્તિ બરાબર ન થવાથી તેણીએ તે પ્રતિમા નજીકમાં રહેનાર બ્રાહ્મણ નામના શ્રાવકને આપી દીધી. બ્રાહ્મણ શ્રાવક એ જીવંતસ્વામીની નિરંતર ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

ઉદયન રાજા પોતાના સાંમત રાજાઓ સાથે ચંડપ્રદોત ઉપર ચઢી આવ્યો. ઉજ્જયની સમીપમાં બન્ને વચ્ચે મહાસંગ્રામ થયો. એ સંગ્રામમાં મહાપરાક્રમી ઉદયન રાજાએ ચંડપ્રદોતને ખાંધી લીધો ને એને કપાળે દાસીપતિ એવો લેખ કર્યો.

રાજાને પોતાના સૈન્યમાં કેદ કરી ઉદયન પોતાના સામંતો સાથે અવંતીમાં પેઠા ને જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા લેવાને તે ગયો; પણ પ્રતિમાજી ત્યાંથી ઉત્થાપન થયાં નહિ. ઉદયન નિરાશ થઈ પાછો ફર્યો.

ઉદયને લશ્કર સહિત પોતાના નગર તરફ જવાની કુચ કરી. અધવચ્ચ માર્ગે આવ્યા એટલામાં વર્ષાઋતુ આવવાથી ત્યાં છાવણી નાખી. વર્ષાઋતુ પસાર કરી. પશુસજ્જ આવ્યા તેમાં ઉદયને ઉપવાસ કર્યો. રસોયાએ પ્રદોતને જમવા માટે પૂછ્યું કે “ તમે શું ખાશો ? ” પ્રદોતે પણ રખેને પોતાને ઝેર આપવામાં આવે તે ભયથી પોતે પણ ઉપવાસ કર્યો.

ઉદયને સાધર્મિક બાણી એને છુટો કર્યો ને તેને તેના રાજ્યમાં પાછો મોકલી આપ્યો. વર્ષાઋતુ વીત્યા બાદ ઉદયન

પોતાને વીતભયનગર આલ્યો ગયો, પણ જ્યાં એની છાવણી હતી ત્યાં બીજી કેટલીક વસ્તી તેમજ વશિકરણનો નિવાસ કરવાથી ત્યાં ગામ વસી ગયું. દશપુર એ ગામનું નામ પડ્યું. એ દશપુરનગર પ્રદેશ રાજાએ વીતભયનગરની પ્રતિમાના ખર્ચને માટે આપ્યું. જીવંતસ્ત્રામીની પ્રતિમા અવંતીમાં રહેવાથી ઉદયન ઉદાસ રહેવા લાગ્યો. પોતાની શક્તિની બહારની દૈવિક વાતોમાં તે ક્યું કરી શકે ? રાજા ઉદાસ રહેવાથી પેલો પ્રભાવતી દેવ પ્રત્યક્ષ થયો અને રાજાને સમજાવ્યું કે—“ આ પ્રતિમા પણ પ્રાભાવિક છે, ભક્તિપૂર્વક એની સેવા કરવાથી તે સર્વવિરતિને આપનારી થશે ” રાજાને સમજાવી દેવ અદશ્ય થઈ ગયો, ત્યારથી નિરંતર ઉદયન કપિલકેવલી-પ્રતિષ્ઠિત તે પ્રતિમાને પૂજવા લાગ્યો.

અન્યદા ઉદયનના મનમાં દીક્ષા લેવાનો મનોરથ થયો. તેનો વિચાર જ્ઞાનથી બાણી અમે ચંપાપુરીથી વિહાર કરી વીતભયનગરે સમવસર્યા. રાજા વાંદવાને આવ્યો, વંદન કરી દેશના શ્રવણ કરી દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયો. રાજ્ય એ પાપનું કારણ છે એમ સમજીને પોતાના પુત્રને તેણે રાજ્ય આપ્યું નહિ ને પોતાના બાણેક કેશીને રાજ્ય આપ્યું. પછી એમણે મહોત્સવપૂર્વક અમારી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનેક પ્રકારનાં તપ કરીને તેમણે દેહને પણ શોષણ કરી નાખ્યો છે. એવા આ ઉદયન રાજા તે છેલ્લા રાજર્ષિ છે ” મહાવીર ભગવાને ઉદયનનું વૃત્તાંત ટુંકમાં કહી બતાવ્યું.

“ ભગવન ! ઉદયન રાજર્ષિનું પરિણામે શું થશે ? ”
અભયકુમારે પૂછ્યું.

“ મહાતપસ્વી એ ઉદયન રાજર્ષિને અન્યદા અપથ્ય લોજનના સેવનથી મહાવ્યાધિ ઉત્પન્ન થશે, છતાં શરીર ઉપર નિઃસ્પૃહ શરીરવાળા ઉદયનમુનિ દવા કરશે નહિ; તેથી એમનો વ્યાધિ વૃદ્ધિને પામશે ત્યારે વૈદો કહેશે કે આપ રોગની શાંતિને મારે દહી ખાઓ. ”

પછી રાજર્ષિ ગાયોનો નૈહટો હશે તે સ્થાનકે આવીને રહેશે ને દહીનો આહાર કરશે. અન્યદા વિહાર કરી તે વીત્તભયનગરે આવશે. ત્યાં તેના ભાણેજ કેશીને એના મંત્રીઓ ભરમાવશે. એમના ભરમાવ્યાથી ઉદયનને દહીમાં વિષ અપાવવાની તે ગોઠવણ કરશે, એ ત્રણ વાર તો દેવતા વિષ હરી લેશે, છતાં અન્યદા ઉપયોગ રહિત દેવતા થઈ જવાથી વિષ સહિત દહીનું ઉદયન ભક્ષણ કરશે. રાજર્ષિને ખબર પડશે ત્યારે પોતાનું અવસાન નજીક જાણીને તે અનશન કરશે. એક માસ અનશન પાળી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ઉદયન રાજર્ષિ મોક્ષે જશે. ”

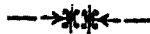
“ ભગવન ! ઉદયનના પુત્ર અભિચિત્તું શું થશે ? ”
અભયકુમારે ફરીને પૂછ્યું.

“ પિતાથી રૂદ્ધ થયેલો અભિચિ પોતાની માશીના પુત્ર કૌણિકને શરણે આવશે. કૌણિક એને સન્માન આપી

પોતાની પાસે રાખશે. શ્રાવકધર્મનું આરાધન કરીને મૃત્યુ પામી પદ્યોપમની સ્થિતિવાળો ઉત્તમ દેવના થશે. ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ અભિચિ મોક્ષે જશે. ”

ભગવાનની દેશના સાંભળી મગધપતિ પરિવાર સહિત ઘેર આવ્યા ને અભયકુમારે પિતાની આજ્ઞા માગી. “ ભગવાન મહાવીર જેવા પ્રભુને પામી હું દીક્ષા ન ગ્રહણ કરું તો મારી ખુદ્દિ શું કામની ? ”

અભયનાં વચન સાંભળી શ્રેણિકે રાજ્ય લેવાનો ઘણો આગ્રહ કર્યો, પણ અભયકુમારે પોતાની વાત છોડી નહિ. આખરે પિતાની રજા મેળવી ભગવાન પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અભયકુમારની સાથે તેની માતા નંદાએ પણ સ્વામીની રજા મેળવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી અભયકુમાર સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

જંજીરને ઝાણકારે.

મગધપતિ શ્રેણિકને અભયકુમારની દીક્ષા પછી કંઈક અતડુ લાગવા માંડ્યું છતાં એમને પોતાને દીક્ષા લેવાનું મન થતું નહિ. એક પછી એક એમના કંઈક પુત્રો અને રાણીઓએ એમની આજ્ઞા મેળવીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી, પણ પોતાને ચારિત્ર કેમ ઉદય આવતું નથી તેથી એમને પશ્ચાત્તાપ થતો. તેમની

હયાતિમાં એમની તેર રાણીઓ નંદા, નંદમતી, નંદોત્તરા, નંદ-
દસેના, મહત્તા, સુમુરતા, મહાસુરતા, મરદેવા, ભદ્રા, સુભદ્રા,
સુભતા, સુમનાતીતા અને ભૂતદીપ્તા દીક્ષા લઈ, વીશ વર્ષ
દીક્ષાપર્યાય પાળી, અગીયાર અંગનો અભ્યાસ કરી, અનશન
કરી અંતે મોક્ષ ગયેલાં છે. તે સિવાય શ્રેણિકના તેર પુત્રોએ
દીક્ષા ગ્રહણ કરી બીજા દશ પુત્રોએ પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે.

અનેક જણને દીક્ષા અપાવનારને દીક્ષા ઉદયમાં ન આવે
તે શું કહેવાય ? શ્રેણિક મહારાજ નિરંતર ઉદાસ રહેતા છતાં
રાજ્ય કરતાં હતાં. અરે ! આ વૃદ્ધાવસ્થા આવી ને પછી મૃત્યુ
આવશે, છતાં મને દીક્ષા ઉદય કેમ નથી આવતી ? શું દીક્ષા
લેવાને હું અશક્ત છું કે અસમર્થ છું ? પાળવાને શક્તિવાન
છું છતાં લેવાનું મન કેમ થતું નથી ? હા ! રાજઋદ્ધિ, લોગ-
વિલાસ મોહમાયાના બંધનોમાં હું આસક્ત છું-બંધાયેલો
છું. મારી એ આસક્તિ છુટતી નથી. એ બંધન તુટતાં નથી
તો વિરતિ તે ક્યાંથી ઉદય આવે ? દેશવિરતિ સરખી
ઉદય નથી આવતી તો સર્વવિરતિ તે ક્યાંથી જ ઉદય આવે ?
દુર્ગતિમાં જવાનું છે તેથી જ વિરતિ ઉદય નથી આવતી, કારણ
કે પાંચમે ગુણસ્થાનકે વર્તતા વિરતિ પરિણામ પામેલા પ્રાયઃ
દુર્ગતિમાં જતા નથી; પણ મારી સ્થિતિ તો વિચિત્ર છે તો વિ-
સ્તિતે શી રીતે ઉદય આવે ? ખેર ! તો પણ હવે રાજભારથી
મુક્ત થઈને મહાવીર ભગવાનની સેવા તો કરું. આજ સુધી
ભગવાનની અખંડ ત્રિકાળ દ્રવ્યભક્તિ તો કરેલી છે, સુવર્ણના

૧૦૮ યવથી દરરોજ સાથીમાં પુરેલા છે, હર્ષોત્કર્ષથી ભક્તિ કરેલી છે છતાં હવે કંઈક વિશેષ કરું.

રાજગાદી ઉપર અભયકુમારનો હક્ક હતો પણ એ મહાનુભાવ તો ભવસમુદ્ર જીતી ગયો. હવે મારા પુત્રોમાં રાજ્યને યોગ્ય એક કૌણિક છે, તો કૌણિકને સામ્રાજ્યનો ભાર સોંપી હું ભગવાનના સેવા કરીશ. એમ રાજાએ મનમાં નક્કી કર્યું.

જ્યારે ઉતાવળીયો કૌણિક પોતાના કાલ, મહાકાલ આદિ દશ બંધુઓને લેગા કરી ખાનગીમાં મંત્રણા કરવા લાગ્યો. “જેયું, આ સંસારનું નાટક! આપણે આપ વૃદ્ધ થયો છતાં રાજગાદી છોડતો નથી. પુત્ર જ્યારે કવચધારી થાય ત્યારે પિતાએ પુત્રને રાજ્ય સોંપી દેવું જોઈએ એને બદલે આ તો રાજ્યમાં લાલુપી થતો જાય છે. ધન્ય છે આપણા બંધુ અભયકુમારને કે જેણે યુવાન છતાં રાજ્યલક્ષ્મીને તૃણની જેમ છોડી દીધી, પણ આપણે વિષયાંધ પિતા તો રાજ લોગવતાં લજ્જા જ પામતો નથી; માટે એ પિતાને બાંધી લઈ આપણે રાજ્ય કરીએ.” કૌણિકે પોતાના દશે બાંધવ આગળ આ પ્રમાણે ખાનગીમાં પ્રસ્તાવ કરીને તેમને સમજાવ્યા. “ પછી રાજા ભલે જેલખાનાની હવા ખાધા કરે ! ”

કાલ, મહાકાલ આદિ બંધુઓ મનમાં કંઈયા તો ખરા. “ અરે ! જમે તેવો તોય એ આપણા પિતા ! એની વૃદ્ધાવસ્થાનો લાભ લઈ આપણે એમને શું કારાગ્રહમાં નાખવાં ?

વૃદ્ધાવસ્થામાં તો ઉદ્ધટી તેમની ભક્તિ કરી તેમને સંતોષવા જોઈએ તેને બદલે આવો ક્ષીરપાવ !”

“ તમે રાજ્યનીતિ સમજતા નથી. રાજ્યનીતિ કેવી છે ? રાજ્ય માટે પુત્ર કે પિતાનો સંબંધ જોવાતો નથી. પિતા હોય તો પણ તે પુત્રને શિક્ષા કરે છે. પુત્ર હોય તે પિતાને કબજે કરે છે. આપણો બાપ તો વિષયાંધ છે તેથી જ કબજે કરવા યોગ્ય છે. અત્યારે તો એને વ્રતનો સમય છે કે વિષય ભોગવવાનો ? ” કોણિકે સમજાવ્યા.

“ છતાંય એ આપણા પિતા છે. પિતાતરફ આપણી શું ફરજ છે તે આપણે જાણવું જોઈએ. સાચા પુત્રો એ જ કહેવાય કે જે પિતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં સેવા કરે ! ”

“ ફરજ કરતાંય આપણો સ્વાર્થ આપણો પ્રથમ સાધવો જોઈએ. અત્યારે આપણે રાજ્ય ભોગવવાને લાયક શું નથી ? આપણે રાજ્ય કરવાને સમર્થ છીએ છતાંય એ બુદ્ધને કાંઈ પણ વિચાર આવે છે ? માટે એને તો એકદમ કેદ કરી દેવો.”

“ પણ કેદ કેવી રીતે કરશું ? સુભટો, સૈન્ય, સેનાધિપતિ સર્વ પિતાજીને પડખે ઉભા રહેશે ત્યારે આપણું શું થશે ? ”

“ એ બે બદામના નોકરો તો ઉગતા સૂર્યને નમનારા હોય છે; આથમતાને નહિ. એ માટે તમારે કાળજી રાખવી નહિ. કેટલાક સરદારો, સુભટો અને સેનાપતિઓને મેં મારા તાબેદાર બનાવ્યા છે. મારો હુકમ જ માત્ર તેઓ અદા કરવાને

અંધાયલા છે, પણ પિતાને કબજે કર્યા પછી એ બધી પંચાત હું બહારી લઈશ. તમારે તેની ચિંતા કરવી નહિ, જે જે વસ્તુમાં આવશે તે સર્વને હું સાફ કરી નાખીશ ” કોણિકે કહ્યું.

કોણિક મહાપરાક્રમી હતો. એનું પરાક્રમ હવે ધીરજ ખમ્મે તેમ નહોતું. પોતાનું બળ જગતને બતાવવા તે અધીરો થઈ ગયો હતો. એ મદોન્મત્ત થઈ ગયો હતો. અત્યાર-સુધી માંડ માંડ તે પોતાના પરાક્રમને છુપાવી રહ્યો હતો. અભય-કુમાર રાજ્યનો ઉત્તરાધિકારી હોવાથી તેમજ મહાન બુદ્ધિ-શાળી હોવાથી જેમ તેમ તે જાંપીને બેસી રહ્યો હતો, કારણ કે અભયકુમારની હયાતિમાં તે અભયનું કે પિતાનું કાંઈપણ અનિષ્ટ કરી શકે તેમ ન હોતું તેમજ બુદ્ધિમાન અભયની પણ તેના ઉપર નજર પડેલી હતી. તે સાવધ હતો. અભયકુમાર પાસે બે શક્તિઓ હતી-બળ અને બુદ્ધિ જ્યારે કોણિક પાસે ફક્ત બળ હતું. બળથી ગર્વિષ્ઠ થયેલા તેની બુદ્ધિ કટાઈ ગઈ હતી. તે પૂરો સ્વાર્થાંધ હતો પણ આજસુધી અભયકુમાર હોવાથી તે લાચાર હતો. અભયકુમારની દીક્ષાપછી સીધો તેનો જ રાજ્યહક્ક હતો, તેથી હવે તે ઉતાવળો થઈ ગયો હતો. એ ઉતાવળમાં તે અવિચારી પગલું ભરવાને પણ તૈયાર થઈ ગયો હતો અને તેને જ માટે તે પોતાના બંધુઓને પોતાના પાપીકાર્યમાં એકત્ર કરી રહ્યો હતો.

હવે શ્રેણિક રાજાનું પુણ્ય પણ ખલાસ થયું હતું, તેથી જ કોણિકની બુદ્ધિ ફરી ગઈ ને અભયકુમાર જે રાજ્યનો

મોટો સ્થંભ હતો તે દૂર થઈ ગયો. અભયકુમારનું ગમન એ શ્રેણિકની પડતીનું પ્રથમ પગથીયું હતું. બીજું પગથીયું કૌશિકની બુદ્ધિમાં વિકાર થયો તે હતું. કરેલાં પાપો કાળે કરીને ઉદ્ધવ આવે છે એ નિયમને અનુસરીને શ્રેણિકનાં પુણ્ય ખલાસ થયાં ને પાપના પડઘા એક પછી એક વાગવા લાગ્યા.

કૌશિકે પોતાના બંધુઓ સહિત ગુપ્ત મંત્રણા કરી, તેને બીજે જે દિવસે એકાંતમાં બેસી વિચાર-મશગુલ થયેલ મગધપતિની ખબર લઈ લીધી. મગધપતિ એને માથે રાજમુકુટ મૂકવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો. આજે એ વિચારો તે અમલમાં મૂકવાની તૈયારીમાં હતો. એ વિચારનો અમલ કરવા માટે તેને કૌશિકને બોલાવવાને પ્રતિહારીને હાંક મારી. એ હાકમાં કૌશિકના સુભટો કોઈ ખુલ્લી સમશેરની અણી ખતાવતા તો કોઈ બાલાની અણી ખતાવવા મગધપતિની ચારે કોર ફરી વળ્યા. મગધપતિ તો આશ્ચર્યમુગ્ધ બની ગયા. “આ શું?” બાલાની અને સમશેરની અણીયો પોતાની છાતી તરફ જોઈ શ્રેણિકનું વજ્રસમુદાયું કમ્પ્યું. “અરે! આ બધું શું? જાઓ કૌશિકને બોલાવો.” મગધપતિએ તેમને હુકમ કર્યો.

પણ તેમનો હુકમ કોઈ સાંભળે તેમ નહોતું. કોઈ ત્યાંથી ખસ્યું નહિ. તે સર્વે મગધપતિને ડારતા ઉભા જ રહ્યા. “ખસી જાઓ ને કૌશિકને બોલાવો.” બીજી વાર મગધપતિએ ગર્જના કરતા કહ્યું; પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. ન તો કાંઈ હાલ્યું કે ન તો કોઈ ત્યાંથી ખસ્યું.

“નિમકહરામો ! મારા શુભામો થઈ શું મારી ઉપર

હાથ ચલાવો છો. ? ” શ્રેણિક પાસે પડેલી સમથેર લઈ ઉભો થયો ને જોવો તે પેલાઓ ઉપર ઘા કરવા ભય છે તેવામાં “ખબરદાર ! ” બોલતા એક વીરનરે ધસી, આવી ભાલાની અણી તેના હાથમાં ઘુસાડી દીધી. શ્રેણિકે પાછા ફરીને જોયું. “ કોણ ? ”

“ હું કોણિક. ” એ ધસી આવેલો વીરનર કોણિક હતો તે બોલ્યો.

“ કોણિક ! આ શું ? ” શ્રેણિકે પૂછ્યું. એણે તલવાર ફેંકી દીધી.

“ આ રાજ્યનીતિ ! આજથી મારી શકિતથી હું રાજ્ય છું. તમે નહિ. ” સુભટો તરફ ફરી હુકમ કર્યો. “ સુભટો ! કેદ કરો એમને. ”

નિઃશસ્ત્ર શ્રેણિકને કોણિકના સુભટોએ તરતજ પકડી ચતુર્ભૂજ કર્યો. પુણ્ય રહિત અને ભાવીને આધીન થયેલ મગધપતિ હવે મગધપતિ નહિ પણ સામાન્ય કેદી શ્રેણિક થયા. કોણિકના હુકમથી મજબુત જાંજીરો શ્રેણિકને પહેરાવવામાં આવી.

પછી સુભટોને કોણિકે હુકમ કર્યો. “ લઈ બાંઓ, કારાગ્રહમાં ને બરાબર દેખરેખ રાખો. કોઈ મળવા આવે તે મળવા દેશો નહિ, તે છતાં મારી આજ્ઞાનો ભંગ કરશો તો ચમપુરીના મેમાન થશો. ” કોણિકનો હુકમ સાંભળી સુભટો જાંજીરો સહિત શ્રેણિકને રાજમહેલમાંથી કારાગ્રહમાં લઈ ગયા. બીજે દિવસે કોણિક મગધેશ્વર થયો.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

કોણિક રાજા.

શ્રેણિક નરપતિને કારાગ્રહમાં વાસ કરાવીને કોણિક મગધપતિ થયો. શ્રેણિકના કારાગ્રહ ઉપર કોણિકે સખત જાપતો રખાવા માંડયો. કોઇને મળવાને પણ તે જવા દેતા નહિ. ખાનપાન પણ બરાબર આપતો નહિ. તે સિવાય સવાર-સાંજે તે પ્રતિદિવસ સો સો આણુકના ફટકા શ્રેણિકને મારતો હતો. એ રીતે મગધપતિ કોણિક પૂર્વભવનું વેર વસુલ કરતો હતો. હુદ્દેવને આધીન થયેલો શ્રેણિક આ બધું મુંઝે મોંઝે સહન કરી રહ્યો હતો.

અંતઃપુરની રાણીઓ વગેરેએ શ્રેણિકને મુક્ત કરવા માટે અનેક પ્રકારે તોફાન કર્યાં. કોણિકને સમજાવવાની પ્રયત્ન કરવામાં આંચો, પણ કોણિકે પૂર્વના વૈરની ધુનમાં કોઇનું કહેવું સાંભળ્યું નહિ. પ્રજા પણ વિક્રી તો ગઈ પણ કોણિકને પ્રજા સાથે કાંઈ વૈરભાવ નહોતો, તેથી શામ, દામ, દંડ અને ભેદથી પ્રજાને તો સમજાવી શાંત કરી દીધી. પ્રજાનું મનરંજન કરવા માટે એવું તો સરસ એણે રાજ્ય કરવા માંડયું કે જેથી થોડા દિવસમાં શ્રેણિક અને કોણિકમાં કંઈપણ ભેદ જોવા ન લાગી.

અભયકુમારના જવા પછી શ્રેણિકનાં બંધન છોડવાને કોઈપણ સમર્થ થયું નહિ. રાણીઓ કે પ્રજા, અથવા તો

પ્રજાનાયકો એ દિવસ ગરબડ કરી શાંત થઈ ગયા, કારણ કે કોણિકનો કંઈ પ્રજા ઉપર બુલમ નહોતો કે જેથી પ્રજાને નારાજ થવાનું કારણ રહે. પૂર્વજવના વેરનાં સંબંધથી કોણિક શ્રેષ્ઠિકને શત્રુ સમાન લેખવતો હતો. જેટલું દુઃખ અપાય તેટલું દુઃખ આપવા તે તૈયાર રહેતો હતો. એની માતા ચેલ્લણાદેવીને પણ શ્રેષ્ઠિક પાસે જવા દેતો નહિ, પણ ચેલ્લણાએ જ્યારે બહુ બહુ કહ્યું, સમજાવ્યો ત્યારે કેદખાનામાં જવાને ફક્ત તેને એકનેજ માતાની શરમને લીધે રજા આપવામાં આવી હતી. જેથી અવારનવાર તે હરરોજ શ્રેષ્ઠિકને મળવાને જેલખાનામાં જતી હતી, પણ કંઈ પણ ખાવાનું લઈ જવાની કોણિકે ચેલ્લણાને મના કરી હતી.

પ્રતિદિવસ સો સો ચાળુકના પ્રહારને સહન કરનાર શ્રેષ્ઠિક ચેલ્લણા જ્યારે કેદખાનામાં જતી હતી ત્યારે તેને બેઠને તે ઘણો આનંદ પામતો હતો. સો વખત ધોયેત્રી સૂરાથી સ્નાન કરી જવાની ઉતાવળ બતાવી તેવા જ કેશે તે જેલખાનામાં જતી હતી, અને એ કેશમાંથી ટપકતા સૂરાપાનથી શ્રેષ્ઠિકને અધિક તૃપ્તિ થતી હતી, તેમજ કુલ-માષનો લાડુ સંતાડીને લઈ જતી તે શ્રેષ્ઠિકને આપતી. એ લાડુ ખાઈને ચેલ્લણાના સમાગમથી શ્રેષ્ઠિકને એટલો તો સંતોષ થતો કે બાણે સ્વર્ગના વિહારભુવનમાં વિહાર કરતો હોયને શું ? જેલખાનામાં ચેલ્લણાદેવીના સમાગમ-થી કોણિકના સો સો ચાળુકની વેદનાને તે બૂલી જતો હતો.

પિતાને બંદીખાનામાં નાખી રાજ્ય કરતાં કોણિકને કંઈક સમય વહી ગયો ત્યારે કોણિકને પદ્માવતી નામે સ્ત્રીથી તેજના અંગાર સમે એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. એ પુત્રની વધામણી લાવનાર દાસ દાસીઓને મોં માગ્યા દાન આપી તેમનું દારદ્ર દૂર કરી નાખ્યું. ધાત્રીઓથી લાલન-પાલન કરતો પુત્ર અનુક્રમે મોટો થવા લાગ્યો. શુભ દિવસે સંસ્કારપૂર્વક ઉદાયી એવું તે પુત્રનું નામ પાડ્યું. ળીજના અંદની માફક વૃદ્ધિ પામતો ઉદાયી રાજકુમાર એ ત્રણ-વર્ષનો થયો ત્યારે કાલુકાલુ બોલી સર્વના જીવને આનંદ આપવા લાગ્યો.

એક દિવસ કોણિક રાજ ઉદાયીને ખોળામાં બેસાડી જમવા બેઠો હતો. પદ્માવતી તેને પીરસતી હતી, અને તેની માતા ચેદલણા એની સામે બેઠી હતી. જે સમયે રાજ કોણિક લગભગ અર્ધ લોજન કરી રહ્યા કે એના લોજનના થાળમાં ઉદાયીએ મુત્રની ધાર કરી. કોણિકે એ મુત્રની ધારના વેગને ન રોકતાં અસ્ખલિતપણે થવા દીધી. પછી મુત્રથી આર્દ્ર થયેલા લોજનને દૂર કરી બાકીનું લોજન એ થાળમાંથી કોણિક આરોગવા લાગ્યો. પુત્ર ઉપરના પ્રેમથી એ લોજન પણ એને સુખદાયક લાગ્યું. પોતાનો પ્રેમ પુત્ર ઉપર કેવો છે તે માટે તેને ગર્વ થયો. શું મારા જેવો પ્રેમ કોઈપણ પિતાનો પુત્ર ઉપર હશે કે ?

સામે બેઠેલી પોતાની માતા ચેદલણાને કોણિકે પૂછ્યું :
“ માતા ! કોઈને પોતાનો પુત્ર આટલો બધો પ્રિય હશે કે ? ”

અર્ધાંધ પુત્રને ઉત્તર આપતી તેની માતા બોલી.
 “આહ ! શું તને ગર્વ થયો છે ? તું તો અર્ધથી જ અર્ધ
 થયો છે. અથવા તો પોતાના પિતાને જ કારાગ્રહમાં પૂરવારા
 પુરૂષમાં સફળુદિ તે ક્યાંથી હોય ? એ સ્વાર્થ સિવાય બીજું
 તે શું દેખી શકે ? ”

“ કેમ વાર ? શું મારા પુત્ર ઉપર મારો પ્રેમ ન્યૂન છે.
 જો, તેના પ્રેમથી તો તેના મુત્રથી ઉન્નિષ્ઠ થયેલું લોજન
 પણ હું કરી રહ્યો છું માતા ! ”

“ બસને ? એથી વધારે તો નહિ જ ને. જેનો તું
 દુશ્મન થયો છે અને જેને તું બંદીખાનામાં પૂરીને રોજના
 સવાર-સાંજ સો સો ફટકા લગાવે છે તેના પ્રેમ આગળ
 તારો પ્રેમ તો કંઈપણ હિસાબમાં નથી સમજ્યો ? ”

“ શું મારા પિતાનો મારા ઉપર બહુ સ્નેહ હતો ? ”
 કેણિકે પૂછ્યું.

“ એ તું દુશ્મન ક્યાંથી સમજે ? તું તો તેમના
 શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયેલો છે. શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા તારા
 જેવા કુલાંગર પુત્રોએ જે કરવું જોઈએ, અને જેટલી હદે
 જવું જોઈએ ત્યાં સુધી તું ગયો છે. તારા પિતાને રીખા-
 વવામાં તું શું ઓછો રહ્યો છે ? ”

“ હું બધું છું એનો કેટલો બધો પ્રેમ મારો ઉપર
 હતો તે ? એમ કહી તું એનો ખોટો પક્ષ કરી રહી છે. તારી
 એવી દલીલોથી હું ભોળવાઈ બહુ તેમ નથી સમજી ? ”

“ તું શેનો જોળવાય ! મહાપાપના યોગે જ તારા જેવા પુત્રો મળે છે. જ્યારે મહાન પુણ્ય કર્યું હોય તો અભયકુમાર જેવા પુત્રો મળે છે. તારા પિતાએ બંને કરેલાં હતાં એ બંનેનાં ફલ એમને અનુક્રમે મળ્યાં. અભયકુમારથી એમને આવું મોટું રાજ્ય છતાં કેવી શાંતિ હતી ? તે પછી તારા જેવા કુલાંગારથી એમને અશાંતિ મળી. ”
ચેલ્લણાએ કહ્યું.

“ શાંતિ પછી અશાંતિ આવે છે એવો સંસારનો સામાન્ય નિયમ છે. ” હસીને કેશિક બોલ્યો.

“ આવે છે, શા માટે આવે છે ? અશાંતિ તો તારા જેવા કુલાંગારો જ લાવે છે. ખચિત અભયકુમાર જેવા પુત્રને પામી નંદા મનુષ્યભવ જીતી ગઈ ત્યારે તારા જેવા કુલાંગાર અને પત્થરસમા પુત્રને પામી હું જીવતાં જ કાં ન મરી ગઈ, કે અત્યારે આવો સમય જોવાનો મારે સમય આવ્યો. તું મારી કુક્ષિમાં કયા દુષ્કર્મથી આવ્યો કે જેથી મારું સર્વસ્વ નાશ કરનારો થયો. ”

“ એ તો રાજનીતિ છે માતા ! રાજ્યને માટે પિતા પુત્રને હથે છે. પુત્ર પિતાને હથે છે. ”

“ તારી રાજનીતિ બળીને ભસ્મ કાં ન થઈ ગઈ કે તારે માટે રહી ગઈ. તને પાપી બનાવવા રહી ગઈ. પિતાનો ખુની બનાવવાને રહી ગઈ. અભયકુમારને રાજ નહોતું જોઈતું, છતાં તે તો તારા જેવો પાપી કાંઈ થયો નહિ. તારા

પિતાએ આપવા માંડેલું રાજ્ય પણ એણે તો ગ્રહણ કર્યું નહિ ને તૃણની જેમ તણને દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ત્યારે તું રાજ્યમાં આસક્ત થયેલો પિતાનો ખૂની થયો. જગતમાં પાપીમાં પાપી કહેવાયો. અરે ! પાપી માણસો પણ પોતાના માતાપિતાનું તો રક્ષણ કરે છે. તું તો તેનાથીય અધમ છે. કોણ જાણે કે તારે મરીને ક્યાં જવું છે ? નહિતર આવી કબુદ્ધિ તને ન સુઝે, પણ એ તો જેવી મતિ તેવી જ ગતિ. ”

“ અભયકુમારને રાજ્ય આપવા માંડ્યું ને મને કેમ ન આપ્યું ? શું રાજ્ય ચલાવવા માટે હું અયોગ્ય હતો કે મને યાદ ન કર્યો ? જ્યારે એમણે મને રાજ્ય ન આપ્યું તો મારે મારી શક્તિનો અમત્કાર બતાવવો પડ્યો, એમને પિંજરે નાખવા પડ્યા, કારણ કે એ અભયકુમાર બહાલો હતો હું અજાણ્યો હતો, એમને ? ”

“ તારી આંખમાં કંમળો છે તેથી જ તને આવું દેખાય છે. એમને તો તું અજાણ્યો નહોતો પણ મને તો જરૂર હતો. સમજ્યો. અભયકુમાર પછી તને રાજ્ય ન આપત તો કેાને આપત ? જરા તો ધીરજ ધરવી હતી ને ! ”

“ તને અજાણ્યો હતો તેનું કારણ ? ”

“ કારણ, તું તારા પિતાનો શત્રુ હતો. કોઈક દિવસ તું તારા પિતાનું સત્યાનાશ વાળશે એવી મારા મનમાં શંકા હતી. આજે તે તે ખરી કરી બતાવી, તારી નીચતા તે સબિત કરી છે. ”

“ તને એવી શંકાઓ કેમ થતી હતી કે હું મારા પિતાનો શત્રુ છું ? ”

“ ના કેમ થાય. તું ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે જ મને તારા પિતાનું માંસ ખાવાનો દોહદ થયો. અભયકુમારની બુદ્ધિથી એ દોહદ જેમતેમ પુરો થયો, પણ એ ગર્ભના પ્રભાવથી મને અનેક દુષ્ટ વિચારો આવવા લાગ્યા, જેથી ગર્ભને પાડવા માટે મેં અનેક ઔષધો ખાધાં, બીજાં અનેક ઉપાયો કર્યા, છતાં ગર્ભ તો પડ્યો નહિ ને તું વૃદ્ધિને પામ્યો. આખરે એક દિવસે તું કુલાંગારનો જન્મ થયો ને મારો પણ છુટકારો થયો. પિતાના વૈરી એવા તને મેં તરતજ દાંસી માર્ફતે નગરની બહાર ઉકરડે નંખાવી દીધો. ”

“ તારા જેવી માતાઓ પણ ખરી. મારા જેવો સમર્થ પુત્ર છતાં તું મારી ઉપર જરા પણ સ્નેહવાળી ન થઈ. અરે ! કુરમાં કુર માતાઓને પણ પોતાના નિરાધાર બાળકને નથી તણ દેતી. ગરીબમાં ગરીબ અને દુષ્ટ સ્ત્રી ન કરી શકે તે તેં કરી બતાવ્યું. ”

“ તારા જેવા કુલાંગારો જન્મે તે કરતાં ન જન્મે તે સારા. તું જન્મ્યો તો તારા પિતાનો નાશ કરનારો થયો. તેં શું કુળમાં દીપક પ્રગટાવ્યો ? ”

“હું ! કહે તો ખરી, પછી ઉકરડે પડેલા મારું શું થયું ? ”

“ શું થાય ? તારા પિતાને ખબર પડવાથી તે તરતજ તને પાંછો લઈ આવ્યા ને જીવની જેમ તારૂં રક્ષણ કર્યું. ત્યાં

ઉંકરડામાં કુકડીના પીછાથી તારી એક આંગળી વીંધાઈ ગઈ હતી તે પાકી જવાથી એમાંથી પડે નીકળતું ને તને અત્યંત પીડા થતી હતી, જેથી તું રાતદિવસ રજા કરતો હતો. જ્યારે તારા પિતા તારી એ પડવાળી અંગુલી મુખમાં રાખતા ત્યારે જ તને શાંતિ થતી હતી ને રડતો પણ બંધ પડતો હતો, જેથી તે રાતદિવસ તારી અંગુલી મુખમાં રાખતા હતા ને પડે થુંકી દેતા હતા. એવી રીતે કષ્ટ લોગવીને તારું લાલનપાલન કરનારા પિતાને તારા જેવા અધમાધમ મુત્રે આથી વિશેષ સારો બદલો બીજો શું આપી શકે ?”

“ સાહે, એક વાત કહે. મારા પિતા મને ગોળના લાડુ કેમ મોકલતા અને હાલિહાલને ખાંડના મોઢક મોકલતા હતા.”

“ એમાં તારા પિતા શું બાજુ ? ખાવાનું મોકલવું એ તો મારું કામ છે. તારા પિતાનો તું દ્રેષી છે એમ સમજીને તું મને તો અનિષ્ટકારી હતો, જેથી એ બધું મારી મરજીથી બનતું હતું. ”

ચેલણા દેવીના વચનરૂપી ચાગકાની કેણિકના મન પર કંઈક અસર થઈ અને તે બોલ્યો. “ ખચીત મેં મૂલ કરી છે. હવે થાપણ રાખેલી મીલકત જેમ પાછી સોંપે તેમ હું પણ આ રાજ્ય પિતાજીને પાછું આપી દઉં. ” એમ કહી તે તત્કાળ ઉભો થયો. “ હું મારે જ હાથે બેઠીયું બાંગી નાખું. ” એમ વિચારી તે એકલો લોહકંડ ઉપાડી શ્રેણિક પાસે જવાને કારાગ્રહ તરફ ઉપડ્યો-ધસ્યો.

બંદીખાનામાં શ્રેણિક પાસે રહેલા પહેરગીરે ચમરાજનો બંધુ સમા કૌણિકને લોહદંડ લઈ ધસી આવતો જોઈ ચમક્યા.

વિચાર કરવાને સમય નહોતો. ખમતખામણ કે બીજી કંઈ મરણવિધિ કરવાની આ તક નહોતી. અંતિમ સમય હવે આવી પહોંચ્યો હતો, તેથી શ્રેણિક કૌણિક આવે તે પહેલાં તાલપુટ વિષ જીલના અગ્રભાગ ઉપર મૂકી દીધું. એ વિષ મૂકતાંની સાથેજ એના પ્રાણ નીકળી ગયા. આત્મા વગરનું જડ શરીર માત્ર ત્યાં રહી ગયું. શરીરમાં રહેલો આત્મા તો એક સમય માત્રમાં પ્રથમ નરક પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રતરે કંઈક અધિક ચોરાસી લાખ વર્ષના આઉખે ઉત્પન્ન થઈ ગયો. પોણા આઠ ધનુષ્ય અને છ અંગુલનું તેનું દેહમાન થયું. પરમાધાર્મીકૃત, ક્ષેત્રકૃત અને અન્યોઅન્યકૃત ત્રણ પ્રકારની વેદનાને લોગવતો શ્રેણિકનો આત્મા પૂર્વ કરેલાં પાપોને ત્યાં લોગવવા લાગ્યો.

તીર્થંકર ભગવાને જ્ઞાનથી જોઈને જે કંઈ કહ્યું હોય છે તે ક્યારે પણ અન્યથા થઈ શકતું નથી. શ્રેણિક મહારાજને ભગવાનની ભક્તિ કરતાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થયું, તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું; પણ એમનું નિકાચિત નરકાયુષ્ય કોઈપણ પ્રકારે મિથ્યા થયું નહિ. ત્યાં તો એમને કરેલાં પાપનો ઉપલોગ કરવાને અવશ્ય જવું પડ્યું. નરકના અતિથિ અવશ્ય થવું પડ્યું.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

ઉપસંહાર.

હાથમાં લોહદંડ લઇને ધસી આવતા કોણિકે શું જોયું ? આત્મા વગરનું શ્રેણિકનું કલેવર એના જોવામાં આવ્યું, એ નિઃચેષ્ટ શરીરને કોણિક શું કરે ? મૃત શ્રેણિકને જોઇ કોણિક છાતી કુટી ફેદન કરવા લાગ્યો. શ્રેણિકના મૃત્યુના સમાચાર અંતઃપુરમાં તેમજ નગરમાં ફરી વળ્યા. ચેલણા વગેરે શ્રેણિકની સ્ત્રીઓ રડતી ને માથાં કુટતી આવી. કોણિકનો મનનો મનોરથ એમજ રહી ગયો. એના મનમાં ચિંતવેલું દેવે અન્યથા કરી નાખ્યું. કોણિકે રડતાં રડતાં શ્રેણિકનું મૃતકાર્ય કર્યું. પારાવાર પશ્ચાત્તાપ કર્યો, ખેદ કર્યો, ચેલણાદેવીના મનોરથ મનમાં જ રહી ગયા.

શ્રેણિકની મૃત્યુક્રિયા કર્યા પછી પણ શ્રેણિકને ઘણો ખેદ થવા લાગ્યો. પિતાની સુવા એસવાની જગાઓ જોઇ તે વાર-વાર શોક કરતો હતો, જેથી તેના મંત્રીઓએ વિચાર્યું કે આમ શોક કરવાથી આપણો રાજા મૃત્યુ પામી જશે ને રાજ્ય વિનાશ પામશે. માટે રાજાનો શોક તો મુકાવવો જોઇએ. પછી તેમણે એક યુક્તિ કરી. તેમણે એક તામ્રપત્ર ઉપર લેખ તૈયાર કરી જીનો કરી બંડારમાં મુકાવ્યો ને રાજાના દેખતાં કઢાવી એ-માંથી વંચાવ્યું કે “ બ્રાહ્મણોને પિંડદાન કરવાથી તે મરનાર પિતાને મલે છે. મરનારની પાછળ જેટલું દાન કરવામાં આવે છે તે બધું મરનારને મળે છે.

આ લેખથી રાજ્યે શ્રેષ્ઠિક પાછળ પુષ્કળ પિંડદાન આપ્યું. અનેક પ્રાણીઓ જમાવ્યા, એટલું કરવા છતાં રાજાને શોક એવો થયો નહિ. કૌશિક નરપતિને વારંવાર પિતાની સ્મૃતિ થઈ આવતી હતી. એ સ્મૃતિથી તે એટલો તો શોકમગ્ન બની જતો હતો કે એ શોકમાં તેનો કેટલોય વખત પસાર થઈ ગયો.

મંત્રીઓએ રાજા સાથે મલી મંત્રણા કરી કે નવીન નગર વસાવી કૌશિક નરપતિએ ત્યાં રાજધાની કરવી કે જેથી શોક એવો થઈ જશે. કૌશિક ભૂપતિએ એમાં અનુમતિ આપી જેથી મંત્રીઓએ સારી ઉત્તમ જગ્યા જોઈ અંપકવૃક્ષના નામ ઉપરથી અંપાપુરી વસાવી. કૌશિક નરપતિએ ત્યાં રાજધાની સ્થાપના કરી. અંપાપુરીની શોભા દિનપ્રતિદિન વધતી ચાલી.

અન્યદા કૌશિક નરપતિને હલ્લ વિહલ્લના કારણે વિશાળાપતિ એટક મહારાજાની સાથે મહાન ભયંકર યુદ્ધ થયું. એ યુદ્ધમાં બંને પક્ષના મલીને એક કોડ એંશી લાખ સુબટો મૃત્યુ પામી ગયા. એ યુદ્ધમાં વિશાળાપતિ એટક મૃત્યુ પામીને આદર્શ દેવલોકમાં ઇન્દ્રના સામાનિક દેવ થયા, અને કૌશિક નરપતિએ વિશાળાનગરી ખેદાન મેદાન કરી નાખી. એટક નરપતિ સાથેના યુદ્ધમાં જો કે કૌશિક નરપતિનો જય થયો છતાં તેના કાળ મહાકાળ, આદિ દશે બાંધવો

યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામી ગયા તેમજ તેના અનેક સુભટો પણ મૃત્યુવશ થઈ ગયા. કૌણિક નરપાતકો બાર વર્ષ પર્યંત વિશાળા સાથે યુદ્ધ કર્યું. બાર વર્ષને અંતે તે વિશાળાને નાશ કરીને અંપાપુરીએ આવ્યો.

કેટલાક સમય બાદ વિહાર કરતા કરતા ભગવાન મહાવીરસ્વામી અંપાપુરીએ આવીને સમવસર્યા ભગવાનની દેશના સાંભળીને શ્રેણિકની ચેલણાદક કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાના પુત્રો મરણ પામવાના શોક વગેરેના કારણથી ભગવાન પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ભગવાન મહાવીરનું આગમન બાણી કૌણિક નરપતિ ભગવાનને વંદન કરવાને આવ્યો. પ્રભુને નમસ્કાર કરી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠો. અંજલી ભેડી યોગ્ય સમયે ભગવાનને પૂછ્યું. “ પ્રભુ ! જેઓ જન્મથી મૃત્યુ પર્યંત ભોગને છાડી શકતા નથી એવા ચકવર્તીઓ મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિમાં જાય છે ? ”

“ ભોગોને નહિ છોડનારા ચકવર્તીઓ નિયમ સાતમી નરક પૃથ્વીમાં જાય છે. ” પ્રભુએ કહ્યું. પ્રભુની વાણી સાંભળી કૌણિક નરપતિ ફરીને બોલ્યો. “ ભગવાન હું મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિમાં જઈશ ? ”

“ તું મૃત્યુ પામીને છડી નરક પૃથ્વીમાં જશે. ” ભગવાને કહ્યું.

“ સાતમીએ કેમ નહિ જઈ ભગવાન ! ! ” કૌણિકે પૂછ્યું.

“ તું ચક્રવર્તી નથી માટે. ”

“ હું કેમ ચક્રવર્તી નહિ ? મારે પણ ચતુરંગ સેના છે. મારું કંઈ છે. ”

“ તારી પાસે ચક્રાદિક રત્નો નથી. એક પણ રત્ન એણું હોય ત્યાં લગી ચક્રવર્તી થવાતું નથી. ચૌદ રત્નો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ ચક્રવર્તી થવાય છે. ”

પ્રભુની વાણી સાંભળીને અહંકારમાં પર્વત સમે કૌણિક નરપતિ ઉભો થયો. નગરીમાં આવી તેણે લોહનાં એકેદ્રિય સાત રત્નો ઉત્પન્ન કર્યાં. પદ્માવતીને તેણે સ્વરત્ન માન્યું. હસ્તી વગેરે બીજાં છ તેણે પંચેદ્રિય રત્નો કાઢી લીધાં. તે પછી મોટા પરાક્રમવાળો કૌણિક મોટી સેના લઈને ભારતમાં દિગ્વિજય કરવાને ચાલ્યો. અર્ધ ભરતાર્ધના સર્વ દેશોને સાધતો કૌણિક વૈતાલ્યગિરિની તમિસા શુક્ષ્મ પાસે સૈન્ય સહિત આવ્યો ને ત્યાં પડાવ નાખ્યો.

“ હુંદેવથી હુષિત થયેલા તેણે તમિસા શુક્ષ્મનાં દ્વાર ઘાડવા માટે દ્વાર ઉપર લોહદંડવડે ત્રણ વાર તાડન કર્યું એટલે તેનો અધિષ્ઠાયક કૃતમાળદેવ બોલ્યો. “ અરે ! આ મરવાને કોણ તૈયાર થયો છે ? ”

“ હું ચક્રવર્તી આવ્યો છું છતાં તું દ્વાર કેમ ઉઘાડતો નથી ? મારું સન્માન પણ કરતો નથી. ” કૌણિક બોલ્યો.

“ ચક્રવર્તીઓ તો બાર થઈ ગયા છે. ” કૃત દેવ બોલ્યો.

“ છતાં ઘણું પુણ્ય કરવાથી હું તેરમો ચક્રવર્તી છું. દ્વાર ઉઘાડ. અશોકચંદ્ર નામે હું પકડાઈ છું. ” એમ બોલતા કૌણિક નરપતિએ ગુફા દ્વાર ફરીને લોહદ્વારથી તાડન કર્યું. એટલે કૃતમાળ દેવે બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો. અશોકચંદ્ર (કૌણિક) પામીને ત્યાંથી છઠ્ઠી નરક પૃથ્વીનો મેમાન થયો.

અન્તતશત્રુ (કૌણિક) ના મૃત્યુ પછી તેનું પાછું અંપાપુરીએ આવ્યું ને પ્રધાન. પુરુષોએ તેના ઉદ્ધારીને મગધના તખ્ત ઉપર બેસાડ્યો. ઉદ્ધારી પણ તેમજ રહેવાથી મંત્રીઓએ તેને માટે પાટલી પુત્ર નામ વસાવ્યું ને મગધની ગાદી ઉદ્ધારી નરપતિએ પાટલી નગરમાં સ્થાપન કરી. રાજગાદીમાં પરિવર્તન થવા તે તે સમયથી રાજગૃહી અને અંપાપુરીનો અધઃપાશ રૂ થયો ને હવે પાટલીપુત્રની રાણા વધતી ચાલી ઉદ્ધારી પછી મગધની ગાદી નંદ નામના કોઈ પુરુષના હાથમાં મળી. અનુક્રમે મગધના તખ્ત ઉપર નવનંદ રાજાઓ થયા પહેલા નંદના સમયમાં કદપક નામે નાગર બ્રાહ્મણ જૈન તેને મહા અમાત્ય હતા. તેની પરંપરામાં નવમા નંદના સમયમાં શકડાળ નામે મહા અમાત્ય થયો તેને બે પુત્ર હતા. સ્યૂલી બદ્ર અને શ્રીચક્ર તેમજ તેને સાત પુત્રીઓ હતી. યક્ષ, ચક્રદિન્ના, ભૂતા, ભૂતદિન્ના, સેણા, વેણા અને રેણા.